A. N. Kovaljov

A diplomácia ábécéje

Kossuth

A. N. Kovaljov

A diplomácia ábécéje

A. N. Kovaljov

A diplomácia ábécéje

Kossuth Könyvkiadó • 1979

A mű eredeti címe:

Азбука дипломатии

Москва „Международные отношения" 1977.

Forditotta: Gáti Tibor

ISBN 963 09 1415 8

© „Международные отношения" 1977

Hungarian translation © Gáti Tibor 1979

Mi az új az „új diplomáciában"?

Minden ember máshogy kezdi a napot, mindegyiknek más a társadalomban elfoglalt helye, műveltsége, mások a szokásai; minden országban mások a körülmények, a szokások. De van egy azonosság: az emberek mindenütt a hírekkel kezdik a napot.

A világnak bármely sarkában keletkezzék is háborús veszély – Európa közepén vagy Afrika őserdeiben, a Földközi-tenger partján vagy Ázsia térségeiben –, az emberek milliárdjainak okoz aggodalmat, és haragot vált ki a nemzetközi bonyodalmak okozói iránt. És megfordítva: a legcsekélyebb megegyezés is, amely a nemzetközi feszültség csökkenését ígéri, minden intézkedés, amely fékezi a fegyverkezési hajszát, vagy bármely akció, amely útját állja az agresszív erők próbálkozásainak és a gyarmatosító törekvéseknek, szerte a világon hatalmas visszhangra, helyeslésre talál. Az emberek határozott és átfogó lépéseket követelnek a nemzetközi helyzet rendezése, a nemzetközi kapcsolatok átalakítása, a békés egymás mellett élés megvalósítása, a népek békés jövőjének, szabadságának és függetlenségének biztosítása érdekében.

Vajon mit hoz ez a nap? Hova fognak vezetni a szomszédban vagy a világ másik végén zajló események? Eredményesek lesznek-e a Genfi-tó partján vagy a New York-i ENSZ-palotában folyó tárgyalások? Mi újat fognak hozni a nemzetközi életben a most lezajlott találkozók és látogatások? Mit várhatunk a NATO-üléseken kidolgozott tervektől? Mit jelent az ejtőernyősök, a tengerészgyalogság, a repülőgép-anyahajók, a tengeralattjárók megjelenése idegen partoknál? Az emberek ezekre és ehhez hasonló kérdésekre keresik a választ a híradásokban, a cikkekben, a rádió és televízió kommentárjaiban.

A nemzetközi információáramlásban megkülönböztetett figyelem

kíséri az államok – különösen a nagyhatalmak – állásfoglalásait. Tanulmányozzák, elemzik, összehasonlítják a jegyzékeket, üzeneteket, memorandumokat, a hivatalos személyek nyilatkozatait. Az emberek tudni szeretnék az igazságot arról, ami a világban folyik. Elmúlt már az az idő, amikor a társadalmon belül csak egy kiváltságos kis csoport nyerhetett bepillantást a külügyekbe, amelyek folyását a legnagyobb titok övezte. A népek maguk kívánják megítélni, mennyire szolgálja a különböző kormányok külpolitikája és diplomáciai tevékenysége a békét és a társadalmi haladást, s ennek alapján akarják befolyásolni a nemzetközi események alakulását.

A Szovjetuniónak a két társadalmi rendszer harca okozta bonyolult körülmények között kell kialakítania külpolitikáját, amelynek általános irányvonalát a pártkongresszusok és az SZKP programja határozza meg. E harc egyik területét a hivatalos államközi kapcsolatok jelentik, ahol a szovjet diplomácia és az imperialista diplomácia méri össze erejét.

A szovjet állam erőfeszítései arra irányulnak, hogy a szovjet nép számára békés életet biztosítsanak. Az imperialista államok mindent megtesznek, hogy megnehezítsék a kommunizmus építését, bonyolulttá tegyék a külső körülményeket.

A Szovjetunió, az imperialista államokkal szemben minden erejével azon van, hogy megszilárdítsa a szocialista országok egységét és barátságát. A nemzetközi küzdőtéren kifejtett tevékenységével támogatja a forradalmi felszabadító mozgalmakat, erősíti a szolidaritást és az együttműködést a független ázsiai, afrikai és latin-amerikai államokkal. Az imperialisták ezzel szemben minden eszközt igénybe vesznek – beleértve a fegyveres erőszak alkalmazását is –, hogy megállítsák a nemzeti felszabadító mozgalmakat, és megakadályozzák, hogy a fiatal államok a szocializmus útjára lépjenek.

A Szovjetunió a nemzetközi kapcsolatokban következetesen vallja a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének elvét, az imperialista államok azonban ezt csak a körülmények nyomására, mindenekelőtt a nemzetközi erőviszonyok megváltozásának eredményeképpen teszik.

A Szovjetunió és az imperialista államok külpolitikai céljainak és

orientációjának összehasonlításából látható, hogy a két diplomácia – a szocialista és az imperialista diplomácia – harca időnként rendkívül kiéleződik, együttműködésüknek viszont nincsenek meg a kialakult és tartós formái.

Az imperialista körök azon túl, hogy akadályozzák a népek közötti béke, barátság és együttműködés megvalósítására és a nemzetközi feszültség enyhítésére irányuló politikát, magát a szovjet diplomácia módszereit is támadják. Nem véletlen, hogy polgári szerzők tollából oly sok mű jelenik meg külföldön, amelyek látszatra az „új diplomácia" módszereit taglalják, a valóságban azonban a szovjet diplomáciát támadják. Ez a kritika messze túlmegy a szovjet diplomácia által alkalmazott formák és módszerek bírálatán, és – egyenesen vagy burkoltan – támadja a békére, a népek szabadságának és függetlenségének védelmezésére, a szocializmus megszilárdítására irányuló politikát, amelynek végrehajtója és eszköze a szovjet diplomácia.

A külpolitikai kérdésekkel foglalkozó burzsoá irodalom megkülönböztet „régi diplomáciát" és „új diplomáciát". Az utóbbi fél évszázadban valóban történtek változások a diplomácia módszereiben, amelyek Talleyrand és Bismarck korának diplomáciáját megkülönböztetik napjaink diplomáciájától. Ezek a meghatározások azonban nélkülözik a tudományos pontosságot, mivel elkenik a dolog lényegét, vagyis a különböző országok diplomáciájának osztályjellegét. Erről könnyen meggyőződhetünk, ha megnézzük például H. Nicolsonnak *A diplomácia művészete* című könyvét, ezt a komoly, nagy szakmai felkészültségről tanúskodó művet, amelyet nem véletlenül fordítottak le számos nyelvre.

Nicolson az „új diplomácia" atyjának Woodrow Wilsont tekinti, aki a versailles-i béke idejében volt az Egyesült Államok elnöke, módszerét pedig „amerikai módszernek" nevezi, szemben a görög, olasz és francia „régi diplomácia" módszereivel.

Nicolson bírálja a Wilson-féle „tizennégy pont" közül az elsőt, amely kimondja, hogy „a diplomácia nyíltan, mindenki szeme láttára fog folyni". Nicolson, a hagyományos diplomácia módszereinek híve, talán attól tartott, hogy elmarasztalják túlzott őszinteségéért, ha

Wilson elnök „tizennégy pontja" helyett a szovjethatalom első külpolitikai aktusát, a Békedekrétumot veszi elő, amelyben a történelem során első ízben egy kormány kifejezte „azt az eltökélt szándékát, hogy minden tárgyalást teljesen nyíltan, az egész nép előtt folytat".[1] És a szovjet kormány mindjárt tettekkel is bebizonyította, hogy új módszereket kíván alkalmazni a diplomáciában: nyilvánosságra hozta a cári kormány és az Ideiglenes Kormány titkos egyezményeit és megállapodásait.

Az egyezmények és megállapodások nyilvánosságra hozatala alkalmából 1917. november 22-én a Külügyi Népbiztosság leszögezte: „A titkos diplomácia megszüntetése a becsületes népi, valóban demokratikus külpolitika legelső feltétele. A szovjethatalom ilyen politikát kíván folytatni."[2]

Nem, Nicolson nem az amerikai, hanem a szovjet diplomáciát bírálja, és noha az amerikai elnökhöz címezi, valójában a külpolitika és diplomácia Lenin által meghirdetett elveivel száll vitába.

Mi szüksége volt a burzsoá diplomácia neves elméleti és gyakorlati szakértőjének, hogy először hamis céltáblát válasszon magának, és csak másodjára vegye célba valódi ellenfelét? Ebben, véleményünk szerint, az alábbi megfontolások vezérelték.

Először is Nicolson mindenképpen csökkenteni akarja – pontosabban teljesen el akarja vitatni – annak a forradalmi fordulatnak a jelentőségét, amely a szovjet állam nemzetközi kapcsolatainak egész rendszerében és diplomáciai módszereiben végbement. Nicolson, aki egész sor jelentős diplomáciai tárgyú művet írt, természetesen nem annyira naiv, hogy készpénznek vegye Wilson elnök prédikációját, amely csak azt a célt szolgálta, hogy lecsendesítse az első világháború miatt kialakult tömeghangulatot. Nicolson mégis szélmalomharcot folytat Wilsonnal, úgy tesz, mintha a mai diplomácia nyilvánosságában, és abban, hogy a néptömegek érdeklődésének középpontjába került, nem a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, hanem az amerikai elnök „idealizmusa" lenne a „bűnös".

Másodszor azzal, hogy a szovjet diplomáciát nem egyenesen, ha-

[1] Lenin Összes Művei. 35. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 14. old.
[2] Dokumenti vnyesnyej polityiki SZSZSZR. 1. köt. 1957. 21. old.

nem az amerikai diplomácia kritikája ürügyén bírálja, nagyobb bizalmat tud elérni az olvasónál, hiszen akárhogy is, egy angol diplomata Anglia szövetségesét kritizálja. „Ezen a kritikán érdemes elgondolkozni" – gondolja magában az olvasó, aki nem veszi észre a cselt, és követi a szerző gondolatmenetét, amely végül is nem az amerikai imperialista diplomácia tagadásába torkollik, hanem azoknak a korábban ismeretlen demokratikus módszereknek a tagadásába, amelyeket a világ első szocialista államának diplomáciája honosított meg az államközi viszonyok terén.

Harmadszor – és talán ez a legfontosabb – könnyebb burkoltan bírálni, mint nyílt sisakkal fellépni a szovjet külpolitikával és diplomáciával szemben. A kritikus kitűz magának egy céltáblát, ráteszi a lehető legnagyobb almát, maga határozza meg a lőtávolságot, így aztán biztos, hogy beletalál a tízesbe. Ha Nicolson nyíltan megnevezné a kritika tárgyát – a szocialista diplomáciát –, akkor azonnal kiderülnének az általa elkövetett csalások. De próbálja meg rábizonyítani valaki, hogy elferdíti a szovjet diplomácia módszereit és céljait, miután előre bebiztosította magát, mondván, hogy nem a szovjet, hanem az amerikai diplomáciát kritizálja. Csak éppen nagyon sajátos módon kritizál, nem azokat a módszereket bírálja, amelyek elsősorban jellemzőek az amerikai diplomáciára, az erőpolitikát, a más országok és népek ügyeibe való beavatkozást, a fenyegetőzést, az erőszak alkalmazásával a gazdasági és politikai kényszerítést, hanem azokat a módszereket, amelyek a szovjet, és általában a szocialista diplomáciát jellemzik, vagyis azt, hogy nyilvános, hogy a népekhez fordul, bepillantást enged nekik a nemzetközi politika aktuális ügyeibe.

Nicolson elismeri, hogy a szovjet diplomácia tevékenysége a külföldi államokban és a nemzetközi tanácskozásokon „hatékony és célratörő", ennek ellenére tagadja, hogy rendelkezne a diplomácia lényegi sajátosságaival. „Egy pillanatra sem szeretném kisebbíteni erejét vagy veszélyességét – írja Nicolson. – Csak éppen nem diplomácia, hanem valami más."[3] Igen, a burzsoá diplomácia teoretikusának szempontjából ez „valami más".

[3] *Harold Nicolson:* Gyiplomatyicseszkoje iszkusztvo. Moszkva 1962. 103. old.

„Az imperializmussal ellentétben a szocializmus a nemzetközi kapcsolatok új típusát teremti meg – mutat rá az SZKP programja. – A békén, a népek egyenjogúságán, önrendelkezésén, minden ország függetlenségének és szuverenitásának tiszteletben tartásán alapuló szocialista külpolitika és a szocialista diplomácia becsületes, humánus módszerei egyre nagyobb befolyást gyakorolnak a nemzetközi helyzetre."[4]

H. Morgenthau, az úgynevezett politikai realizmus iskolájának megalapítója úgy véli, hogy a diplomácia ma már nem tölti be azt a gyakran fényes és mindig fontos szerepet, amelyet az első világháborúig játszott. Az amerikai professzor szerint a diplomácia „hanyatlásának" és „elértéktelenedésének" elsősorban az az oka, hogy ma már nem tulajdonítanak olyan jelentőséget a diplomáciai technika olyan konkrét aspektusának, mint a titkosság. Könyvében az alábbi szentenciát fogalmazza meg: „Ha a háború nem elkerülhetetlen, akkor mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a diplomácia újjászülethessen, és sikeresen tevékenykedhessen a béke szolgálatában."[5]

Honnan ez a pesszimizmus? Miért kell a diplomáciának újjászületnie? Vajon az utóbbi időben létrejött fontos nemzetközi megállapodások, köztük a szovjet–amerikai megállapodás, nem bizonyítja, hogy a szocialista és a burzsoá diplomácia képes az együttműködésre? Vajon a diplomácia eszközeit a sutba dobták, amikor bekövetkezett a fordulat, amelynek során a hidegháborút az enyhülés váltotta föl? A tények mást mondanak. Morgenthau vádjai a szovjet diplomácia és diplomaták ellen nem érdemelnek komolyabb figyelmet, állításai egyszerűen alaptalanok. Ha a tiszteletre méltó professzor vette volna a fáradságot, hogy megismerje amerikai kollégáinak véleményét, akik nemcsak hallomásból, hanem valóban ismerik a szovjet diplomatákat, találkoztak velük a tárgyalóasztalok mellett, egyet-mást bizonyára kihagyott volna könyvéből.

Morgenthau véleménye szerint a diplomácia tudománya a legtágabb értelemben véve négy elemet tartalmaz:

[4] Az SZKP XXII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1962. 758. old.
[5] *Hans Morgenthau:* Politics among Nations. New York 1973.

1. A diplomáciának céljai meghatározásakor figyelembe kell vennie, milyen erők állnak ténylegesen vagy potenciálisan rendelkezésére e célok megvalósításához.

2. A diplomáciának fel kell mérnie más országok céljait és az ezek megvalósításához ténylegesen vagy potenciálisan rendelkezésre álló erőt.

3. A diplomáciának meg kell állapítania, mennyire egyeztethetők össze egymással ezek a különböző célok.

4. A diplomáciának fel kell használnia azokat az eszközöket, amelyek alkalmasak ezeknek a céloknak a megvalósítására.

A diplomácia háromféle eszközzel rendelkezik: a meggyőzéssel, a kompromisszummal és a fenyegetéssel.

„A diplomácia művészete – írja Morgenthau – abban áll, hogy minden adott pillanatban a három rendelkezésére álló eszköz közül a legmegfelelőbbet választja. A diplomácia, amely sikeresen tölt be más funkciókat is, kudarcot vallhat a nemzeti érdekek megvédelmezésében és a béke megóvásában, ha a meggyőzést erőlteti, amikor a körülmények elsősorban kompromisszumot követelnek. Ha a diplomácia a kompromisszumra hajlik olyankor, amikor elsősorban arra van szükség, hogy demonstrálja az állam katonai erejét, vagy a katonai erőt hangsúlyozza akkor, amikor a politikai helyzet a meggyőzést és a kompromisszumot tenné szükségessé, ugyancsak kudarcot vall."

Morgenthau elég nagyfokú „politikai realizmussal" rendelkezik ahhoz, hogy kimondja, ha egy diplomácia kizárólag az erőszakkal való fenyegetésre hagyatkozik, nem nevezheti magát „ésszerűnek és békésnek". De az „erőtényező", mint az erőpolitika feltétele, szemmel láthatóan döntő szerepet játszik Morgenthau gondolatmenetében.

Morgenthau és Nicolson legalább azzal az erénnyel rendelkeznek, hogy megpróbálnak fogalmi bázist kidolgozni, és ennek alapján megítélni a diplomácia jelentőségét és szerepét korunkban. A volt hitlerista diplomata, Wipert von Blucher *A diplomácia útjai és tévútjai* című könyvében ugyanezeket a téziseket bevallottan a Szovjetunióval és a szocialista világgal szemben ellenséges álláspontról fejti ki.

Von Blucher szerint az úgynevezett titkos diplomáciából bűnbakot

csináltak, amikor az első világháború kitörésének okait keresték, és ez a magyarázata annak, hogy ilyen élesen elítélik. Miután a világközvélemény egyhangúan elítélte a „titkos diplomáciát", Wilson elnök is szükségesnek találta, hogy „tizennégy pontjában" fellépjen ellene. Von Blucher ugyanakkor elismeri, hogy az Októberi Forradalom „gyökeresen forradalmasította az évszázados fogalmakat", és olyan módszereket vezetett be, „amilyeneket nem ismert a diplomácia története"[6], amikor a népekhez, a dolgozó tömegekhez fordult.

Von Blucher „idegen testnek" nyilvánítja a szovjet diplomáciát a nemzetközi kapcsolatok jelenlegi rendszerében, és megállapítja, hogy a szovjet diplomácia és a hagyományos burzsoá diplomácia szemben állnak egymással, s így eljut a természetes kérdéshez: akkor hát hogyan tudnak együttműködni? Válasza így hangzik: „Az összeegyeztethetetlen célok és az eltérő módszerek közepette ez az együttműködés nem más, mint a kör négyszögesítése."[7]

Ezzel minden világossá válik: a nyugatnémet szerző vádjai a szovjet diplomácia ellen arra szolgálnak, hogy újabb szorzót találjon azokhoz a politikai és ideológiai értékekhez, amelyekből a revansista ideológia táplálkozik.

A nyugalmazott burzsoá diplomaták még megtehetik, hogy azzal áltassák magukat, hogy „a komoly diplomácia elvei [ez Nicolsonnál annak a korszaknak a diplomáciáját jelenti, amikor az imperialista hatalmak korlátlan uralmat gyakoroltak a nemzetközi kapcsolatok terén – A szerző], amelyek megváltoztathatatlanok, végül is felülkerekednek és megnyugvást visznek abba a káoszba és fejetlenségbe, amely a régi diplomáciából az újba való átmenetet jellemzi".[8] A külügyi hivatalok azonban, amelyekben egykor szolgáltak, sokkal realistább módon szemlélik a dolgok állását a világban. Régóta felhasználnak minden rendelkezésükre álló eszközt, hogy befolyásolják a közvéleményt, és külpolitikai tevékenységükhöz minél szélesebb körű támogatást szerezzenek mind országukon belül, mind pedig külföldön. Ez mindjobban megmutatkozik a diplomáciai dokumentumok-

[6] *Wilpert von Blucher:* Wege und Irrwege der Diplomatie. Wiesbaden 1953. 150. old.
[7] Ugyanott, 160. old.
[8] *H. Nicolson:* Id. mű, 106. old.

ban, amelyeket az említett hivatalokban készítenek. Ezeket a nyilvánosságnak szánják, vagy legalábbis figyelembe veszik azt a lehetőséget, hogy a későbbiekben nyilvánosságra kerülhetnek. És bármennyire is szeretnék a „klasszikus diplomácia" korszakának az 1815-ös bécsi kongresszustól az első világháborúig tartó korszak hívei a „titkos diplomácia" módszereihez való visszatérést, bármennyire ellenezzék is „a hangosbeszélőkkel való diplomáciát", a „televíziós diplomáciát", felhívásaik mind reménytelenebbek. „Az új történelmi korszakban – mutat rá a Szovjetunió Kommunista Pártjának programja – a néptömegek egyre aktívabban avatkoznak be a nemzetközi kérdések eldöntésébe. A népek mind tevékenyebben veszik kezükbe a béke és háború kérdésének megoldását."[9]

Az utóbbi évtizedekben a legtisztábban látó burzsoá kutatók mind gyakrabban megkísérlik, hogy olyan új szemléletet dolgozzanak ki a diplomácia módszereivel és gyakorlatával kapcsolatban, amely megfelel a mai realitásoknak, még ha a korábbi szemlélet tehetetlensége megmutatkozik is munkáikban. Figyelmet érdemel ezzel kapcsolatban a neves kanadai államférfi, Lester B. Pearson könyve.[10]

A szerző abból indul ki, hogy a társadalom politikai jellegének megváltozása a világnak azon a részén, ahol az emberiség több mint egyharmada él, valamint a hírközlési eszközök rendkívül gyors ütemű fejlődése nagy hatással voltak a diplomáciai tevékenységre és a diplomácia módszereire. Pearson véleménye szerint az atomfegyverek korában alapvetően megváltoztak az államok közötti viszonyok és maguk a külpolitikai módszerek, ami elsősorban abban jut kifejezésre, hogy a politika és a diplomácia mindinkább átszövi egymást, funkcióik egybeesnek. Eltérően más nyugati szerzőktől, akik ragaszkodnak a „klasszikus diplomácia" szabályaihoz, Pearson nyíltan kimondja, hogy a diplomáciának propagandisztikus funkciói is vannak, és hogy ennek a funkciónak a következménye, hogy korunkban az emberek figyelemmel kísérik más országok legjobb kulturális vívmányait, és hogy kedvezőek a feltételek a jóakarat, a politikai jóindulat és a kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok kialakítását-

[9] Az SZKP XXII. kongresszusa. 760. old.
[10] *Lester B. Pearson:* Diplomacy in the Nuclear Age. Cambridge 1959.

hoz. E célok megvalósításához meg kell teremteni a kapcsolatot a tömegekkel. Ezért, mondja Pearson, a jó diplomata így vagy úgy mindig propagandista, vagy ha jobban tetszik, bizonyos nézetek terjesztője marad. Könyvében hangsúlyozza, hogy napjainkban sokkal hatékonyabbak a propaganda és a közvéleménnyel való kapcsolat eszközei és módszerei, mint régen voltak, jelentősen nőtt a hallgatóság száma.

Meglehetősen határozott állásfoglalás alakult ki az „új diplomácia" mibenlétéről. A kép azonban nem lenne teljes, ha nem állnánk meg Pearson alábbi gondolatánál. „A tárgyalások céljai és formája lényegében ugyanolyan fontos összetevői erőnknek, mint a katonai erő. Erről gyakran megfeledkezünk. Ha fegyvereink elavultak, ha szuronyokkal vagyunk felfegyverkezve, ezt hamar eszünkbe juttatják... Ha azonban diplomáciai céljaink hibásak és rövidlátóak, vagy ha taktikánk gyenge és törékeny, meggondolatlan és veszélyes, mindig meg lehet találni a módját, hogy ezt elrejtsük, mindig ki lehet gondolni valamilyen magyarázatot. A diplomácia és a politika fogyatékosságait mindig el lehet rejteni vas-, bársony- vagy éppenséggel szófüggöny mögé úgy, hogy negatív hatásaik hosszú időn keresztül észrevétlenek maradjanak. Okos propagandával még a kudarcokat is látszatsikerekké lehet átalakítani. A különböző országok vezető államférfiai közötti tárgyalásokat viszont abban az esetben, ha a nyilvánosság figyelembevételével folynak, úgy kell irányítani, hogy a kudarc lehetőségét – legalábbis egy időre – kizárjuk." „Ez az egyik oka annak – vonja le Pearson a következtetést –, hogy a diplomáciai tárgyalásokat alapjában véve zárt ajtók mögött kell folytatni."

Mi a magyarázata annak, hogy a burzsoá diplomácia részben a „nyílt diplomácia" felé fordult? Kétségtelenül az imperialista államok diplomáciájának sajátos alkalmazkodó képessége az, hogy kénytelen külsőleg átalakulni, igazodni ahhoz a világhoz, amelyben tevékenykednie kell, és amelyben a népek nagy történelmi győzelmei következtében a dolgozó tömegek mindinkább hallatják hangjukat a háború és a béke kérdéseinek megoldásában.

A diplomácia, egyebek között az amerikai diplomácia megújulása

mellett foglal állást könyvében John E. Harr amerikai szerző is.[11] Határozottan leszögezi, hogy az új nemzetközi helyzetben a hagyományos diplomáciai módszerek elvesztették hatékonyságukat, és hogy a diplomácia leglényegesebb vonása ma, hogy mindenütt hatást kíván gyakorolni, ahol ez célszerűnek látszik.

A mai diplomáciát az jellemzi – írja Harr –, hogy a nemzetközi kapcsolatokban nemcsak az államférfiak, hanem a néptömegek is fontos szerepet játszanak. A szerző a Herter-bizottság jelentésére hivatkozva hangsúlyozza, hogy ennek elismerése nemcsak az információ vagy a gazdasági támogatás területén kidolgozott programokra jellemző, hanem „a diplomáciai szolgálat hagyományos tevékenységére" is, ahol „sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani a különböző helyi erőkre, frakciókra és érdekekre is a hatalmon levő kormányra irányuló figyelem mellett".

John Stoessinger, a neves amerikai politológus *A nemzetek hatalma* című könyvében (New York, 1975.) a diplomácia Morgenthau-féle négy összetevőjével kapcsolatban azt írja, hogy a diplomácia a múltban kielégítette ezeket a feltételeket. Ugyanakkor kénytelen megállapítani, hogy „a régi diplomáciai iskola a XX. század beköszöntével fejlődött ki". Stoessinger megismétli más burzsoá szerzők azzal kapcsolatos kétségeit, hogy lehet-e tárgyalni „a nyilvánosság reflektorfényében". Egy diplomatának mind nehezebb, sőt néha lehetetlen a nyilvánosság szeme láttára visszalépni, engedni álláspontjából valamilyen veszély hatására – írja a szerző, „honfitársai ezt esetleg gyávaságnak, az ellenség előtti meghátrálásnak minősítik". Ilyen körülmények között „a diplomácia áldozatul esett a nyilvánosságnak. A kompromisszum már inkább kivétel, mint szabály", és „a tárgyalások részvevői már nem is annyira egymáshoz, mint inkább a közönséghez beszélnek".

Stoessingernek ugyanakkor nincsenek kétségei afelől, hogy a régi diplomácia legpozitívabb vonásainak legtöbbje kevéssé alkalmazható a mai világban politikai okokból és azért, mert a tudomány és a tech-

[11] *John E. Harr:* The Professional Diplomat. New Jersey 1969. Harr szakértőként részt vett a külügyi személyzet ügyeivel foglalkozó Herter-bizottság munkájában 1962-ben, majd pedig az amerikai külügyminisztérium irányításával foglalkozó tervezőcsoport munkájában.

nika, valamint a hírközlési eszközök gyors ütemű fejlődése gyökeresen átalakította a diplomácia jellegét, és hogy ezt a folyamatot nem lehet sem megállítani, sem visszafordítani. Elismerik, hogy kétségtelenül túlzott leegyszerűsítés volna a diplomáciai érintkezés értéktelenné válásáért kizárólag vagy elsősorban a nyílt diplomáciát hibáztatni.

Stoessinger szerint csak akkor tudjuk objektívan megítélni akár a nyílt, akár a titkos diplomácia előnyeit és hátrányait, ha az egyes konkrét helyzetek követelményeiből és sajátosságaiból kiindulva közelítjük meg ezeket.

Mindent összevetve úgy véli, hogy a diplomatahivatás távolról sem avult el: mindössze arról van szó, hogy szigorúbbak lettek a vele szemben támasztott követelmények, és sokkal nehezebb körülmények között kell dolgoznia.

Nosztalgia a „régi jó idők" után, amikor a nemzetközi ügyek nem álltak a közvélemény ellenőrzése alatt, és a tömegek háta mögött folytak, ez a lényege a burzsoá szerzők „új diplomáciával" kapcsolatos sirámainak. Jól illusztrálja ezt a következő epizód, amelyet a fürge újságírói toll kommentál.

1963 végén a francia kormány, az ilyen esetekben szokásos összes elővigyázatossági intézkedés mellett, elküldte Washingtonba Leonardo da Vinci híres képét, a Mona Lisát. Mona Lisa mosolyának értelmén – mint ismeretes – mind a mai napig vitatkoznak a művészettörténészek és a képzőművészet kedvelői.[12] Mit jelent Mona Lisa mosolya?

Mona Lisa annak köszönhette utazását a Louvre-ból a washingtoni Nemzeti Galériába, hogy – mint az újságírók elmondták – Kennedy elnök és családja nagyon szerette Leonardo képét, és De Gaulle tábornok ezzel a személyes gesztussal akarta ellensúlyozni a

[12] Csicserin egyik levelében azt írta fivérének, hogy Leonardo több különböző Giocondát festett – mosolygóst, sírót, szigorút, gyengédet, szenvedélyesen szerelmest –, aztán a különböző képeken levő különböző vonásokat egyetlen végleges, kifürkészhetetlen Giocondában egyesítette, amelyben az ellentétek szerves egységet alkottak. Maga Leonardo elméletileg is lefektette ezt a módszert, amely abból áll, hogy a különböző képeken levő ellentétes vonásokat egyetlen végleges képben egyesítjük, ezzel érhető el a kifürkészhetetlenség, a megfoghatatlanság, a mélység... (*Zarnyickij-Szergejev:* Csicserin. Moszkva 1966. 248. old.)

mind feszültebbé váló francia–amerikai viszonyt. A kép Washingtonba szállítása alkalmából James Reston tárcát írt a *New York Times* 1963. február 10-i számában az „új diplomácia" módszereiről. „Immár a műalkotások is bekerültek az új diplomácia eszköztárába. Tulajdonképpen minden az »új diplomácia« eszközévé vált: a művészet, az ipari kiállítások és vásárok, a diákcsere-akciók, a sportversenyek, az utazgató énekesek és táncosok."

„A diplomácia formái, mint általában a formák, idővel változnak – folytatja Reston –, és ez – ha a legutóbbi eseményeket tekintjük – nem válik mindig a javukra. A régi diplomácia idejében rendkívül alacsonyrendű dolognak számított az, hogy egy kormány a közvéleményhez forduljon. A diplomácia akkoriban zárt ajtók mögött folyt, szakmai tudást és pontosságot igényelt. Ma a diplomáciát a tévében mutatják." Mennyire összecseng az amerikai újságíró és az angol diplomata, Reston és Nicolson véleménye!

„A régi szisztémának is megvoltak a maga fogyatékosságai – ismeri be melankolikusan Reston –, mint ezt a háborúk, zavargások és tömegmészárlások hosszú sora is bizonyítja. De az új diplomácia még semmivel sem bizonyította be, hogy jobb. A régi diplomáciát elítélve bevezettük az újságcím-diplomáciát, és közben valahol eltűnt az a szkeptikus türelem, az a rettenthetetlen közöny, ami a régi hivatásos diplomatát jellemezte . . . Ki tudja, nem ezen mosolygott-e Mona Lisa, amikor Washingtonban járt?"

Hagyjuk, hadd elmélkedjék tovább Reston Mona Lisa talányos mosolyán. Ami viszont a diplomáciát illeti, annak formái és módszerei állandóan változnak, megújulnak, és a történelem nem egyszerűen kineveti, hanem félre is állítja azokat, akik nem látják be, hogy a változás, a megújulás visszafordíthatatlan.

Felmerülhet a kérdés, hogy a titkos diplomácia elvetése a szocialista országok részéről azt jelenti-e, hogy a nemzetközi kapcsolatokban nincs helye a bizalmasságnak. Nem, túlzott leegyszerűsítés lenne így felfogni a szocialista diplomácia tevékenységét, amely abból indul ki, hogy a világ a maga sokféleségében még távol van a szocializmus eszményeitől, és egymás mellett léteznek benne a szocialista államok, a nem kapitalista fejlődés útján járó fiatal államok

és az imperialista államok, amelyek külpolitikája és diplomáciája magán viseli a kizsákmányoló társadalmak összes antagonizmusának bélyegét. Ezért vannak olyan tárgyalások, találkozók, megbeszélések az államférfiak és diplomaták között, amelyekről csak annyit közölnek, hogy „a felek megvitatták a kölcsönös érdeklődésre számot tartó kérdéseket". Ezért vannak zárt és gondosan védett közvetlen telefonvonalak a Kreml és a Fehér Ház, a Kreml és az Elysée-palota, a Kreml és a brit miniszterelnök hivatala között. Végül a kormányok olyan üzeneteket, jegyzékeket és egyéb diplomáciai dokumentumokat is váltanak egymással, amelyeket nem a nyilvánosságnak szánnak, hanem bizalmas természetűek. Enélkül már előre le kellene mondani arról a lehetőségről, hogy felmérjük a másik fél szándékait a kölcsönös megegyezés lehetőségeinek tekintetében, szűkülnének a béke megszilárdítását célzó megegyezések elérésének lehetőségei.

Mint Jules Cambon *A diplomata* című ragyogó könyvében helyesen jegyzi meg, aki tárgyalást mond, az legalábbis részben már megegyezésről beszél.[13]

A különböző megállapodások, egyezmények az esetek többségében kölcsönös engedmények eredményeképpen jönnek létre: a felek kölcsönösen közelítik egymáshoz álláspontjaikat. A megegyezés aláírása előtt éppen ezért a tárgyalópartnerek igyekeznek kipuhatolni, mennyire érdekelt a másik fél abban, hogy létrejöjjön a megegyezés, mekkora engedményekre hajlandók.

Jól szemlélteti ezt az alábbi séma. Az A és a B pont a felek kiinduló álláspontját jelenti, tehát azokat a javaslatokat, amelyekkel leültek a tárgyalóasztalhoz.

A ——————————— B

Ha a felek arra törekszenek, hogy a tárgyalások eredményesek legyenek (a tapasztalat azt mutatja, hogy az imperialista államoknál

[13] Jules Cambon (1845–1935) ismert francia diplomata, nagykövet Washingtonban, Madridban, Berlinben, külügyminisztériumi titkár, a Párizs–Nederland Bank elnöke. Nemzetközi kérdésekkel foglalkozó, kiváló tárgyismeretről és ragyogó stílusérzékről tanúskodó munkáiért 1918-ban megválasztották a francia „Halhatatlanok Akadémiája" tagjának.

nincs meg mindig ez a törekvés), és nem olyanok az erőviszonyok, hogy valamelyik fél a másik kapitulációjára számíthatna, akkor nem reménykedhetnek abban, hogy az A vagy a B pontnak megfelelő megegyezés szülessék. A megegyezés akkor jön létre, ha a felek valahol az A és a B pont közötti útszakaszon, egy C pontban találkoznak. De hol lesz ez a C pont: középen, az A vagy a B ponthoz közelebb? Ezt nem lehet előre megmondani. Ez az álláspontok és az érvek összecsapása során, kiélezett küzdelemben, a különböző manőverek és a diplomácia egész fegyvertárának bevetése eredményeképpen alakul ki.

Nézzük most a következő grafikus sémát, amely a tárgyalások későbbi szakaszát ábrázolja, amikor a felek álláspontkészletük egy részét már felhasználták, aminek következtében bizonyos közeledés tapasztalható, így jelenleg az A_1 és B_1 pontokon állnak:

Hol lesz a C pont? Valahol A_1 és B_1 között. De hol?

A tárgyalások folynak tovább, a feszültség egyre nagyobb, a felek kijelentik, hogy engedményeikben elmentek a végső határig, a tárgyalások zsákutcába jutnak. De továbbra is keresik az érintkezési pontokat, további kompromisszumokat kötnek, így ábránkon fölvehetjük az A_2, B_2 pontokat.

Az egyezmény létrejöttének kilátásai tovább javultak, de minél közelebb jutunk a még ismeretlen C ponthoz, annál nehezebb a további közeledés, annál rövidebbek a lépéseik a keresett C pont irányába. Ez érthető, hiszen a felek egyre távolabb kerülnek eredeti álláspontjuktól, az A és a B ponttól.

A tárgyalások ismét megtorpannak, a partnerok ismét lépnek

egyet, egy felet, egy negyedet, míg végül összetalálkoznak a C pontban. A tárgyalások lefolyását az alábbi módon lehet grafikusan szemléltetni.

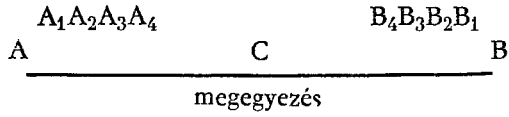

Ez a bonyolult folyamat, amely a harc, a kölcsönös tapogatózások, kompromisszumkeresések jegyében telik, amikor a megállapodás még nem született meg, de ahogy mondani szokták, már a levegőben lóg, papíron meglehetősen egyszerűnek látszik, ha a szemléletesség kedvéért lerajzoljuk, főként ha egyenes vonallal ábrázoljuk, és ha a C pontot valahova középre tesszük a két kiinduló álláspont között. A tényleges tárgyalásokon ez a feltételesen felvett vonal a leggyakrabban cikcakkos, és távolról sem mindig összefüggő. A tárgyalások néha egyhuzamban folynak, máskor az egyes szakaszok között hosszú szünetek vannak.

Ha visszatérünk a grafikus ábrázolástól a politika nyelvére, azonnal világossá válik, hogy a valóságban (márpedig a realista és észszerű diplomácia pontosan ebben a valóságos világban mozog) a tárgyalások zárt ajtók mögött folynak, ami az esetek nagy részében elkerülhetetlen, sőt hasznos.

A jelenleg meghonosodott tárgyalási módszerek, a nyílt és a zárt tárgyalási formák együttes alkalmazásának szemléltetésére vegyük példának a nukleáris kísérletek beszüntetéséről folyó tárgyalásokat. A tárgyalások – mint ismeretes – 1958-tól 1963-ig folytak, míg végül Moszkvában aláírták a légköri, kozmikus és víz alatti nukleáris kísérletek betiltásáról szóló egyezményt. Ezeken a tárgyalásokon a kezdetben három nukleáris hatalom képviselői vettek részt Genfben. A kérdésről ugyanakkor szó volt a 18 államból álló Leszerelési Bizottságban, az ENSZ Közgyűléseken és a tudományos szakértői üléseken is. A nukleáris kísérletek beszüntetésével kapcsolatban számos üzenet, jegyzék és nyilatkozat született. Az utolsó szakaszban – 1963 júliusában – a tárgyalások bizalmasak voltak. A szerződést megkö-

tése után azonnal nyilvánosságra hozták. Az amerikai szenátusban a nukleáris kísérletek betiltásának hívei és ellenfelei között kemény összecsapásra került sor a ratifikációval kapcsolatos vitában, és a Kennedy-kormánynak csak nagy nehezen sikerült biztosítani a kétharmados többséget, amelyre az Egyesült Államok alkotmánya értelmében a ratifikációhoz szükség van.

Kockáztassuk meg a kérdést: mi lett volna, ha a moszkvai tárgyalások nyilvánosan folytak volna, és a részleges atomcsend-egyezményt ellenőrző „héják" ténylegesen beleszólhattak volna a tárgyalások menetébe? Ha módjukban állt volna, hogy jóváhagyják vagy elutasítsák a tárgyalások végeredményét, a különböző álláspontokat, javaslatokat és engedményeket, akkor a tárgyalások kimenetele még bizonytalanabb lett volna.

Ugyancsak feltehető az a kérdés is, hogy ha az Egyesült Államok és Anglia NATO-szövetségesei – akár csak közvetve – beavatkozhattak volna a tárgyalások menetébe, nem jelentett volna-e további nehézségeket a szerződés kidolgozásában?

Vagy egy másik példa: az 1975-ös Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, ahol a tárgyalások szintén hol nyilvánosan, hol pedig zárt ajtók mögött folytak.

Az első szakasz nyilvános volt. A külügyminiszterek felszólalásait és a résztvevő országok által benyújtott javaslatokat nyilvánosságra hozták. A kommünikét azonban zárt ülésen fogalmazták meg, s nem hozták nyilvánosságra az értekezlet második szakaszára vonatkozó „ajánlásokat" (instrukciókat), amelyeket a külügyminiszterek fogadtak el.

A második szakaszban a dokumentumok szövegezése folyt zárt ajtók mögött.

Végül a harmadik szakasz megint nyilvános volt. A tömegtájékoztatási eszközök részletekbe menő információt adtak a történtekről. A televízió közvetítette a küldöttségvezetők beszédeit és a tárgyalások mindhárom szakaszának eredményeit összegező Záróokmány ünnepélyes aláírását. A Záróokmányt minden résztvevő államnak nyilvánosságra kell hozni, és minél szélesebb körben ismertetni.

A nemzetközi problémák megvitatása tehát időszakonként szük-

ségessé és elkerülhetetlenné teszi a zárt tárgyalásokat a két társadalmi rendszer – a szocializmus és a kapitalizmus – békés egymás mellett élésének körülményei között a béke érdekében. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy ezeket a tárgyalásokat egészében „titkos tárgyalásoknak", egyfajta „titkos diplomáciának" kellene tekintenünk.

A két fenti példa – a nukleáris kísérletek beszüntetéséről folyó tárgyalások és az összeurópai értekezlet – azt bizonyítja, hogy ez nem így van. A vitatott kérdések mindvégig a közvélemény, a néptömegek látóterében voltak a tárgyalások során, még a bizalmas megbeszélések idején is. Az egész világ ismerte a felek elvi álláspontját. Mindenki, aki figyelemmel kíséri a nemzetközi élet eseményeit, megismerhette az egyes kormányok javaslatait, és láthatta, milyen nézeteltérések hátráltatják a megegyezést. A tárgyalások bizonyos szakaszokban zárt ajtók mögött folytak, ugyanis bizalmas tárgyalásokon könnyebben ki lehet alakítani egy mindenki számára elfogadható álláspontot, könnyebben megegyezésre lehet jutni.

De ha a zárt tárgyalások kudarcba fulladtak volna, a népek akkor is megtudták volna, miért nem született megegyezés, melyik tárgyalópartner hibás az eredménytelenségért. A háború óta lezajlott leszerelési tárgyalások során nem egy példa volt arra, hogy miután a zárt ajtók mögött folyó tárgyalások megszakadtak, nyilvánosságra hozták tartalmukat és a felek álláspontját.

Tehát akár létrejön a megállapodás, akár hiábavalók az erőfeszítések, nyilvánosságra kerülnek a pozitív eredmények és a résztvevők szerződésben vállalt kötelezettségei vagy a kudarc okai. Mindennek természetesen semmi köze a „titkos diplomácia" korszakának módszereihez. A legfőbb különbség az, hogy a szocialista diplomácia olyan problémákat tűz az államközi tárgyalások napirendjére, amelyek a népek legalapvetőbb érdekeiből fakadnak: a háború – és főleg a nukleáris háború – veszélyének kiküszöbölése, a fegyverkezési hajsza megszüntetését célzó konkrét intézkedések, a biztonság növelése Európában és a világ más részein, a kritikus helyzetek politikai rendezése, a gyarmatosítás maradványainak felszámolása, a népek belügyeibe való beavatkozás megakadályozása stb.

Az imperialisták által folytatott „titkos diplomácia" lényege az volt, hogy a népek háta mögött és érdekeik ellenében megállapodásokat kötöttek egész világrészek felosztásáról, gyarmatosító akciókról és egyéb kalandorcselekményekről. Ezek céljából és tartalmából következett az imperialista kormányoknak az a törekvése, hogy a népek ne tudják meg az igazat a külpolitikájukról. A szovjethatalom győzelmével, a szocialista világrendszer létrejöttével, a gyarmatbirodalmak felbomlásával és a fiatal független államok kialakulásával a „titkos diplomácia" világméretű alkalmazása lehetetlenné vált, hatásköre leszűkült, és ma már elsősorban az imperialista államok zárt katonai tömbjein belüli kapcsolatokra korlátozódik.

A szovjetek III. kongresszusán Csicserin mélyrehatóan jellemezte a szovjet állam diplomáciai tevékenységét, hangsúlyozva, hogy minden erőfeszítésének, kombinációjának, cselekedetének alapja az egyetemes béke létrehozására és megőrzésére irányuló törekvés. „Nemzetközi politikánk bármely pontját vesszük is szemügyre – mondta Csicserin –, láthatjuk, hogy a cél mindig a béke fenntartása, az egyetemes béke és a leszerelés elősegítése, a katonai terhek csökkentése, határaink és partjaink biztonságának növelése." Továbbá: „Külpolitikánk, szem előtt tartva a világ dolgozóinak közvéleményét, arra törekszik, hogy a problémákat teljesen világosan és áttekinthetően vesse föl, hogy az előttünk álló alapvető probléma, a béke megőrzése, az egyetemes béke megszilárdítása, érthető legyen a világ dolgozói számára."[14]

Miután a nemzetközi küzdőtéren háromféle államcsoport található – a szocialista, az imperialista és a gyarmati függőségből felszabadult országok –, a külpolitika és a diplomácia sem lehet egyféle. Így a szocialista országok egymás közötti viszonya a szocialista internacionalizmus, a testvéri együttműködés, a barátság és a kölcsönös támogatás elvén alapul. A szocialista államok és az imperialista államok közötti viszony azonban alapvetően más, itt a békés egymás mellett élés elve érvényesül. Az imperialista táboron belüli viszonyokra elsősorban a versengés és a feloldhatatlan belső ellentmon-

[14] *G. V. Csicserin:* Sztatyi i recsi po voproszam mezsdunarodnoj polityiki. Moszkva 1961. 374. old.

dások jellemzők. A három államcsoport közötti, illetve az egyes csoportokon belüli különböző típusú viszonyoknak megfelelően az államok különféle diplomáciai módszereket és eljárásokat alkalmaznak sokrétű külpolitikai tevékenységük során.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet, korunk fő tartalma új, demokratikus módszereket jelent a diplomáciában. A szocialista diplomácia nyílt és egyenes. Alapja az, hogy a legszélesebb néptömegek megértik céljait és támogatják békejavaslatait. „Korunkban az imperializmus már nem tölt be uralkodó szerepet a nemzetközi kapcsolatokban – olvashatjuk a Szovjetunió Kommunista Pártja programjában –, ugyanakkor egyre nagyobb szerepet játszik a szocialista rendszer, s erősen megnőtt a nemzeti függetlenség útjára lépett államoknak és a tőkésországok néptömegeinek a világpolitika alakulására gyakorolt befolyása; mindez megteremti annak reális lehetőségét, hogy a szocializmus által megfogalmazott új elvek győzedelmeskedjenek az agresszív imperialista politika elvei fölött."[15]

Ami valóban új és haladó az „új diplomáciában", az azzal az áttöréssel kezdődött, amit Oroszország hajtott végre 1917 októberében az imperialista nemzetközi viszonyok egész rendszerében. Az új és a haladó, a jelenkori forradalmi erők – a szocialista világrendszer, a nemzetközi proletariátus és a nemzeti felszabadító mozgalom – aktív és következetes tevékenységének eredményeképp jelentkezik a nemzetközi életben.

A szocialista – és ezen belül a szovjet – diplomáciától természetesen mi sem áll távolabb, mint hogy figyelmen kívül hagyja a burzsoá diplomáciának azokat a vonásait, amelyekben politikai realizmus, kölcsönösen előnyös együttműködésre és kölcsönösen elfogadható megállapodásokra való hajlandóság jut kifejezésre. Ez érthető is, hiszen a szovjet külpolitika az agresszió határozott visszautasítása mellett konstruktív módon a nemzetközi problémák rendezésére, normális, jó kapcsolatok kialakítására törekszik a másik társadalmi rendszerhez tartozó országokkal.

[15] Az SZKP XXII. kongresszusa. 758. old.

Mint az SZKP Központi Bizottságának a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójával kapcsolatos határozata kimondja, a nemzetközi erőviszonyokban végbemenő gyökeres változások következtében a nemzetközi kapcsolatok egész rendszere is mélyreható változásokon megy át.

„A nemzetközi politikai légkör javulását a Szovjetunió és a többi szocialista állam megnövekedett ereje, következetes békepolitikája, az öt világrész széles néptömegeinek állhatatos békeharca tette lehetővé. A tőkésállamok uralkodó körei ma már kénytelenek tudomásul venni, hogy teljesen kilátástalan és értelmetlen a szocializmus fölötti katonai győzelemre spekulálni. Sok kapitalista országban realisztikus tendenciák vannak kialakulóban, vezető politikusaik elismerik a különböző társadalmi rendszerű államok közötti békés egymás mellett élés szükségességét."[16]

Mindez megteremti a feltételeket ahhoz, hogy a Szovjetunió még dinamikusabb, valóban történelmi jelentőségű tevékenységet fejthessen ki a nemzetközi küzdőtéren. 1977. július 8-án Moszkvában a diplomáciai képviseletek vezetői előtt Leonyid Brezsnyev, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke az alábbiakat mondotta: „Mi hisszük, erősen hisszük, hogy végül is felülkerekedik a politikai realizmus, az enyhülés és a haladás vágya, és az emberiség békében fog átlépni a huszonegyedik századba, békében, amely szilárdabb lesz, mint valaha. És mi minden tőlünk telhetőt meg fogunk tenni, hogy ez bekövetkezzék."[17]

[16] 60-oj godovscsine Velikoj Oktyabrszkoj szocialisztyicseszkoj revoljucii. Posztanovlenyije ot 31 janvarja 1977 goda. Moszkva 1977. 19–20. old.

[17] Pravda, 1977. július 9.

Íróasztal-diplomácia

A burzsoá kutatók diplomáciáról írott könyvei, a kiterjedt memoárirodalom, a külügyi szolgálatban eltöltött emlékezetes évekre, eseményekre való visszaemlékezések nem mindig járulnak hozzá, hogy az olvasóban a valóságnak megfelelő kép alakuljon ki a diplomata hivatásáról. Ráadásul a film- és tévéhíradók, az újságközlemények is csak a diplomáciai tevékenység külsőségeit vagy a már elért eredményeket képesek megmutatni. A nem beavatottak számára láthatatlanok maradnak azok az erőfeszítések, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy ezek az eredmények megszülessenek.

Azt a pillanatot, amikor a hivatalos képviselők szólásra emelkednek a nemzetközi szervezetekben, hogy kormányuk nevében és megbízásából megtegyék a megfelelő nyilatkozatot, feszült és aprólékos munka előzi meg.

A diplomatáknak igen sokrétű és jelentős kötelezettségeik vannak azon kívül, hogy részt vesznek a nemzetközi konferenciákon, tárgyalásokon, megjelennek a hivatalos fogadásokon és ünnepélyeken (amelyekre egyébként a diplomáciai szervek és követségek munkatársai nem mindig és egyáltalán nem mind hivatalosak).

A mai diplomácia hétköznapjai nem nagytermekben, hanem íróasztal mögött folynak. A munka egyik fontos és mind nagyobb fontossággal bíró szakasza a diplomáciai dokumentumok összeállítása.

Az államok diplomáciai dokumentációja rendkívül komplex. Nagy részét azok a dokumentumok teszik ki, amelyek szigorúan hivatalon belüli használatra készülnek. A diplomáciai dokumentumok másik kategóriáját azok a dokumentumok képezik, amelyek az államok közötti hivatalos írásbeli érintkezés céljait szolgálják, és tartalmazzák az államok állásfoglalásait a különböző nemzetközi kérdésekben.

Ezek egy része bizalmas természetű (a gyakorlat „szóbeli üzeneteket" és „szóbeli nyilatkozatokat" is ismer, amelyek szövegét csak felolvassák, de nem adják át hivatalosan a címzettnek). A diplomáciai dokumentumok jelentős hányadát a tárgyukat képező kérdések jelentéktelensége miatt nem hozzák nyilvánosságra (például vízumkiadási kérelmet tartalmazó jegyzékek). Nem kis részüket azonban – különösen, ha fontos nemzetközi kérdéseket érintenek – nyilvánosságra hozzák, ezekből ítélik meg az emberek, mire törekszik az adott állam külügyekben.

A diplomáciai levelezés (levelek, jegyzékek, memorandumok, nyilatkozatok stb.) az államok diplomáciai tevékenységének egyik alapvető formája külpolitikai céljaik és feladataik megvalósítására.

A diplomáciai tevékenység további formái (a diplomáciai levelezés mellett):

– a nemzetközi kongresszusokon, konferenciákon és tanácskozásokon, vagyis az államok képviselőinek különböző szintű időszakos találkozóin való részvétel;

– az államközi viszonyok legkülönbözőbb kérdéseit szabályozó két- vagy többoldalú nemzetközi szerződések és megállapodások előkészítése és megkötése;

– az államok állandó képviselete azok határain kívül, amelyet a követségek és missziók látnak el, s az általuk folytatott politikai és egyéb tárgyalások az illető ország diplomáciai szerveivel;

– az állam képviselőinek részvétele a nemzetközi általános politikai vagy regionális szervezetek tevékenységében;

– a kormány különböző külpolitikai állásfoglalásainak közlése a sajtó útján, hivatalos tájékoztatás, a nemzetközi okmányok és dokumentumok hivatalos kiadása.

A diplomáciai gyakorlat nem olyan rég még a diplomáciai levelezés dokumentumainak alábbi öt típusát különböztette meg:

1. személyes jegyzék,
2. szóbeli jegyzék,
3. emlékeztetők,
4. memorandum,
5. félhivatalos magánlevél.

A *személyes jegyzék* levél, amelyet a jegyzék aláírója első személyben ír. A személyes jegyzék szövege megszólítással kezdődik, és meghatározott sablon szerint udvariassági formulával, tiszteletnyilvánítással fejeződik be.

A *szóbeli jegyzék*[1] a diplomáciai levelezésben a legelterjedtebb dokumentum. Szövegét harmadik személyben írják és nem írják alá. A szóbeli jegyzék udvariassági formulával kezdődik és végződik.

Egyes diplomáciai kézikönyvek, így például E. Szatov ismert könyve,[2] a személyes jegyzéket nem tekinti külön típusnak, hanem egyszerűen a jegyzék elnevezést használja, abból kiindulva, hogy a jegyzéket első és harmadik személyben is lehet fogalmazni, de – a szóbeli jegyzéktől eltérően – feltétlenül alá kell írni.

A szovjethatalom első éveiben a harmadik személyben írt jegyzékforma, valamilyen felelős személy (a külügyi népbiztos vagy helyettese) aláírásával meglehetősen elterjedt volt. Ma már ezt egyáltalán nem használják, ezért a szovjet szakirodalomban és a szovjet diplomácia gyakorlatában csak személyes és szóbeli jegyzéket különböztetnek meg. Az előbbin olyan jegyzéket értenek, amelyet első személyben fogalmaztak és aláírtak, az utóbbin pedig olyat, amely harmadik személyben íródott és nincs aláírva.

Egészen a közelmúltig a jegyzékek fajtája mutatta az országok közötti kapcsolatok helyzetét. Jellegzetes példát találhatunk erre J. J. Szolovjov *Egy diplomata visszaemlékezései* című könyvében.[3] 1909-ben az orosz külügyminisztérium a pétervári osztrák–magyar követséggel való érintkezés egyetlen lehetséges formájának a szóbeli jegyzéket tartotta. Olyan nagy különbség, kérdezhetné valaki, hogy rajta van-e vagy nincs a jegyzéken Izvolszkij, az akkori külügyminiszter aláírása, első személyben fogalmazták-e vagy harmadikban? Azokban az időkben a legapróbb eltérésekből a hozzáértők egyértelműen ki tudták olvasni, hogy a két ország között feszült a viszony. Mint Szolovjov írta, valami hasonló előzménye volt annak is, ami öt évvel később történt, amikor Oroszország és az Osztrák–

[1] A „szóbeli jegyzék" kifejezés ezt jelenti: „papír, amit komolyan figyelembe kell venni".

[2] *E. Szatov:* Rukovodsztvo po gyiplomatyicseszkoj praktyike. Moszkva 1961.

[3] *J. J. Szolovjov:* Voszpominanyija gyiplomata. Moszkva 1959.

Magyar Monarchia hadviselő felekként álltak szemben egymással az első világháborúban.

A diplomáciai szokások változnak, mégpedig elég gyorsan. A szóbeli jegyzék ma már teljesen elfogadott, senkinek sem jut eszébe, hogy a rosszindulat jeleként fogja fel, ha egy követséghez szóbeli jegyzéket juttatnak el. Sőt, mint már említettük, a szóbeli jegyzék a diplomáciai levelezés leggyakrabban használt formája.

Emlékeztető. A diplomáciai gyakorlatban kétféle emlékeztető ismeretes. Az egyiket személyesen adják át, a másikat futárral küldik.

Az emlékeztető átadásának az a célja, hogy megkönnyítsék az adott ügy lebonyolítását, és elejét vegyék annak a lehetőségnek, hogy nem jól értelmezik a megbeszélést vagy a szóbeli nyilatkozatot.

A *memorandum* lehet önálló dokumentum, de csatolhatják a személyes vagy a szóbeli jegyzékhez is.

Utóbbi esetben a memorandum kifejti és megindokolja a jegyzék tartalmát. A memorandum megkülönböztető vonása, hogy részletesen taglalja a szóban forgó kérdés tényszerű vagy jogi oldalát.

Szatov a memorandum jellemzéséül azt írja, hogy a diplomáciai dokumentumnak ez a típusa többnyire a tények és az azokon alapuló érvek részletes kifejtését tartalmazza, semmi lényeges dologban nem különbözik a jegyzéktől, kivéve, hogy nincs az elején és a végén udvariassági formula és nem minden esetben van rajta aláírás. Néha célszerű rövid magyarázó jegyzéket fűzni hozzá. Régebben a deduction (következtetés) vagy exposé des motifs (az indokok kifejtése, indoklás) francia kifejezéseket használták megnevezésére.

Szellemes megállapítást tesz a memorandum rendeltetésével kapcsolatban H. Wildner *A diplomácia technikája* című könyvében. Az ismert osztrák diplomata véleménye szerint a memorandumnak megvan az az előnye, hogy lehetőséget ad arra, hogy a kifejtett álláspont szubjektív bizonygatásának helyét az önmagukért beszélő tények és az ezekből következő bizonyos fokig objektív szempontok foglalják el.[4]

[4] *H. Wildner:* Die Technik der Diplomatie. Wien 1959. 142. old.

A *félhivatalos jellegű magánleveleket* ismert hivatalos személyeknek küldik olyan esetekben, amikor valamilyen személyes szívességről van szó (a meghívásért mondott köszönet, segítségkérés), vagy amikor a kérdés hivatalos formában történő felvetése valamilyen oknál fogva nem kívánatos.

A diplomáciai levelezés különböző dokumentumairól és az ezeknek megfelelő különböző diplomáciai tevékenységekről eddig szerzett ismereteinket röviden tehát az alábbiakban foglalhatjuk össze: a személyes jegyzéket első személyben írják, a szóbelit harmadikban, az emlékeztetőt személytelen formában; a személyes és a szóbeli jegyzék udvariassági formulával kezdődik és fejeződik be, az emlékeztető és a memorandum ezzel szemben ilyet nem tartalmaz. A félhivatalos jellegű magánleveleknek általában nincs önálló jelentőségük a diplomáciai gyakorlatban.

A diplomácia technikájával foglalkozó művekben ezen kívül különböző tanácsokat találhatunk arra nézve, hogy milyen esetben milyen udvariassági formulát kell alkalmazni, milyen fordulattal kell befejezni a személyes és a szóbeli jegyzéket, hogyan kell helyesen megfogalmazni az adott diplomáciai dokumentumot, hova kell aláírás és kié, hova nem, milyen papírra kell a jegyzéket vagy a memorandumot nyomtatni, hova kell bélyegző, dátum, sorszám és hova nem. Helyesen meg kell tudni választani az alkalomnak megfelelő dokumentumtípust, annak tartalmából kiindulva. A személyes jegyzékre válaszul személyes jegyzéket kell küldeni, az emlékeztetőre emlékeztetővel kell válaszolni stb. A diplomáciai levelezésben ügyelni kell a tapintat és az udvariasság szabályainak betartására, kerülni kell az éles megfogalmazásokat és minden olyan kirohanást, amely sértheti az adott országot, illetve vezetőinek méltóságát.

Ezek az útmutatások szükségesek és nélkülözhetetlenek lehetnek azok számára, akik valamilyen diplomáciai tevékenységet folytatnak, de semmit sem mondanak azoknak, akik szeretnék megérteni, milyen törvényszerűségek határozzák meg a diplomáciai dokumentumok arculatát, milyen viszony van tartalmuk és formájuk között, milyenek nyelvi sajátosságaik.

A Szovjetunió diplomáciai tevékenysége nagy hatással volt a nem-

zetközi ügyek intézésének módjára, új formákat hozott létre az államok közötti diplomáciai levelezésben, kitágította kereteiket, és nagymértékben megnövelte a diplomáciai dokumentumok társadalmi visszhangját.

A diplomáciai levelezés dokumentumainak említett osztályozásánál maradva mindenekelőtt szembetűnik, hogy a felsorolásból hiányzik a *személyes üzenet*. Márpedig az utóbbi időben – és ez újabb lényeges változás a diplomáciai gyakorlatban – mind nagyobb szerepet játszik a személyes levélváltás, azaz a legfelső politikai és állami szinten történő személyes üzenetváltás.

Nem tekinthető a személyes üzenet egyszerűen a személyes jegyzék egy fajtájának? Tisztán formális szempontból a személyes üzenet a személyes jegyzék rubrikájába tartozik, miután első személyben fogalmazzák meg és aláírják. A valóságban ezek a személyes üzenetek a nemzetközi helyzet legfontosabb, legalapvetőbb és legégetőbb kérdéseivel foglalkozó diplomáciai dokumentumok. A személyes üzenetek a feladó és címzett különleges helyzeténél, a saját hazájában betöltött legmagasabb pozíciójánál fogva mind tartalmukat, mind formájukat tekintve különböznek a diplomáciai dokumentumok egyéb típusaitól, egyebek között a hagyományos személyes jegyzékektől is. Helyesebb tehát azt mondani, hogy a személyes üzenet a diplomáciai levelezés önálló típusává vált, és kinőtte a személyes jegyzék formális kereteit.

Újdonságnak számít a diplomáciai levelezésben a kormányjegyzékek mind szélesebb körű alkalmazása is. (Korábban a jegyzékváltás rendszerint a megfelelő külügyminisztériumok és követségek között folyt, vagyis a külügyminisztérium és a követség váltott egymással jegyzéket, és nem közvetlenül a kormányok.) A Szovjetunió honosította meg a második világháború után azt a gyakorlatot, hogy a fontos nemzetközi kérdésekben a kormányok közvetlenül egymáshoz intézik a jegyzékeket. Ebben az esetben is érvényesül az az általános tendencia, hogy a diplomáciai levelezés szintje egyre magasabb, ahogy egyre nagyobb súlyt kap az állami politika nemzetközi aspektusa a nukleáris korszakban, és mind nagyobb a kormányok fele-

lőssége a népek előtt mindenért, aminek köze van a háború és béke kérdésének megoldásához.

Az utóbbi időben nem ritkák az olyan memorandumok sem, amelyeket az egyik kormány küld a másiknak, vagy a nemzetközi tanácskozásokhoz, az ENSZ-hez intéznek a nemzetközi helyzet alapvető kérdéseiben.

A múltból örökölt „diplomáciai levelezés" fogalma ma már szűk. Régen nem foglalja magába az írásos dokumentumok útján történő államközi érintkezés különféle fajtáit.

A diplomáciai levelezés felsorolt öt típusával (személyes jegyzék, szóbeli jegyzék, emlékeztető, memorandum, félhivatalos jellegű magánlevél) tehát lényeges problémák vannak. Lehet, hogy ez a „diplomáciai" és a „levelezés" fogalmak korlátozottsága miatt van. Ha „diplomáciai", akkor csak a külügyminisztériumok és a követségek dokumentumai tartozhatnak bele. Ha „levelezés", akkor csak azok a diplomáciai dokumentumok tartozhatnak bele, amelyeknek meghatározott címzettje vagy címzettjei vannak, akiknek hasonló diplomáciai dokumentummal kell válaszolniuk. Ha a nemzetközi kapcsolatok számára már szűknek bizonyul a diplomáciai levelezésnek ez a szó szerinti értelmezése, akkor mi a megoldás?

Semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a diplomáciai dokumentumfajtákat, amelyek ugyan nem szerepelnek a fenti felsorolásban, de megvan a maguk hasznos és – gyakran – lényeges funkciója az államok közötti érintkezésben, a diplomáciai tevékenységben.

Vegyük például az általános és teljes leszerelésről szóló nyilatkozattervezetet, amelyet a szovjet kormány 1959. szeptember 18-án terjesztett elő az ENSZ Közgyűlés XIV. ülésszakán. Ez a dokumentum nem sorolható be a „diplomáciai levelezés" egyik fajtájába sem, de vajon ebből az következik-e, hogy a nyilatkozatot mint diplomáciai dokumentumfajtát figyelmen kívül kell hagyni, amikor az államok diplomáciai tevékenységének konkrét formáit vizsgáljuk? Természetesen nem. Mindössze arról van szó, hogy a régi forma új tartalommal telt meg, és így tényleges politikai jelentését tekintve közelebb

került a diplomáciai dokumentumok olyan típusaihoz, mint a személyes üzenet vagy a szóbeli jegyzék.

A diplomáciai szótárban a *nyilatkozat* címszó után az alábbi olvasható: egyoldalú, kétoldalú vagy többoldalú aktus, amelynek során az államok, a kormányközi szervek vagy a nemzetközi társadalmi szervezetek bizonyos elveket határoznak meg a politika, a nemzetközi kapcsolatok vagy a nemzetközi jog terén.[5]

Minket most a vizsgált példa összefüggésében az egyoldalú nyilatkozat, pontosabban a többoldalú nyilatkozat tervezete érdekel, amely egyoldalú kezdeményezésként mint javaslat jön létre. Az általános és teljes leszerelésről szóló nyilatkozat tervezete nem vált nemzetközi jogi okmánnyá, egyezménnyé, de az ENSZ Közgyűlés XIV. ülésszakán hozott határozatnak, amely síkraszáll az általános és teljes leszerelés eszméje mellett, hosszú távú nemzetközi jelentősége van. A másik nyilatkozattervezet, amelyet a Szovjetunió az ENSZ elé terjesztett, alapjává vált a gyarmati országoknak és népeknek adandó függetlenségről szóló nyilatkozatnak, amelyet az ENSZ elfogadott és nemzetközi jogi okmánnyá vált, sok jogász – köztük a szovjet jogászok – szerint pedig jogforrásnak tekinthető a nemzetközi jogban. Fontos körülmény, hogy e két nyilatkozat esetében a diplomáciai dokumentumok a nemzetközi helyzet alakulását befolyásoló hatékony eszközöknek bizonyultak, sajátos mágneses mezőt hoztak létre, amely magához vonzotta mindazok eszméit, törekvéseit, erőfeszítéseit, akik véget akarnak vetni a korlátlan fegyverkezési hajszának, és végérvényesen fel akarják számolni a szégyenletes gyarmati rendszert.

Nem tartoznak a „diplomáciai levelezés" kategóriájába az állami törvényhozási szervek megnyilvánulásai a nemzetközi kérdésekben. A nemzetközi kapcsolatok demokratizálódásának folyamata, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal kezdődött, ugyanis egyebek között abban jut kifejezésre, hogy a parlament szerepe már nem korlátozódik arra, hogy jóváhagyja vagy elutasítja a végrehajtó hatalom külpolitikai lépéseit, ratifikálja a szerződéseket és megállapodásokat, hanem maga is mind gyakrabban fordul közvetlenül más

[5] Gyiplomatyicseszkij szlovar. 1. köt. Moszkva 1975. 427. old.

országok törvényhozási szerveihez. Ez a hagyomány a lenini békedekrétummal vette kezdetét, amellyel a Munkás- és Katonaküldöttek II. Összoroszországi Szovjetkongresszusa a hadviselő országok népeihez és kormányaihoz fordult. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa a fegyveres erők csökkentését, a nukleáris kísérletek beszüntetését célzó javaslataival és egyéb aktuális nemzetközi kérdésekkel más országok parlamentjeihez fordult.

A Német Demokratikus Köztársaság Népi Kamarája nemegyszer fordult javaslatokkal a nyugatnémet Bundestaghoz.

Ezek a példák a nemzetközi élet még egy új jelenségére mutatnak rá: diplomáciai dokumentumokat a legfelső törvényhozási szervek is létrehozhatnak, és küldhetnek más országok hasonló szerveinek.

A kormány- vagy külügyminisztériumi *nyilatkozatok* a szorosan vett diplomáciai levelezés dokumentumaitól eltérően nem meghatározott államnak vagy államoknak vannak címezve, éppen ezért nem feltétlenül követelnek hivatalos választ. A válasz elmaradásának szintén meghatározott politikai jelentése van.

A kormány vagy a külügyminisztérium nyilatkozatának gyakran nagyobb súlya van, mint a diplomáciai levelezés „klasszikus" dokumentumainak, mondjuk a jegyzéknek vagy a memorandumnak. Így a szovjet kormány nyilatkozatát a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen elkövetett amerikai agressziós cselekmények ügyében 1965. február 9-én az egész világon úgy értékelték, mint rendkívül nagy jelentőségű dokumentumot. A kormánynyilatkozatot a nyilvánosságra hozatalon túl esetleg speciális (kísérő) jegyzékkel együtt meg lehet küldeni a megfelelő államoknak, ami a nyilatkozatot még közelebb hozza más diplomáciai dokumentumfajtákhoz.

A kormány és a külügyminisztérium nyilatkozatán kívül, amelyek hivatalos diplomáciai dokumentumoknak számítanak, különböző típusú *sajtónyilatkozatokat* is ismerünk (például a Szovjetunióban a TASZSZ-nyilatkozatok, az Egyesült Államokban a külügyminisztérium szóvivőjének sajtóértekezleten tett nyilatkozata). A sajtónyilatkozat mintegy figyelmeztet a hasonló értelmű hivatalos állásfoglalás lehetőségére. A gyakorlatban kifejezésre juttatja, hogy a hivatalos ál-

láspontot képviseli. Célja emellett az is, hogy tájékoztassa a közvéleményt és az ország népét.

Nem tartoznak a „diplomáciai levelezés" kategóriájába, de teljes értékű diplomáciai dokumentumnak számítanak az államok képviselőinek nyilatkozatai és megnyilatkozásai a nemzetközi tanácskozásokon és a nemzetközi szervezetekben. E nyilatkozatokat és megnyilatkozásokat sok esetben hivatalos diplomáciai dokumentumokként fogalmazzák meg, s a nemzetközi tanácskozások és értekezletek, a nemzetközi szervezetek dokumentumaiként jegyzik be. Így például a küldöttségvezetők nyilatkozatai az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencián (Helsinki, 1975. július 30–augusztus 1.) hivatalos diplomáciai dokumentumnak számítanak.

Fontos diplomáciai dokumentumok a küldöttségvezetőknek az ENSZ Közgyűlésein mondott beszédei. Ezek az általános vita során hangzanak el. Az ENSZ Közgyűlés ülésszakai általános vitával kezdődnek. A kormányok kifejtik álláspontjukat és konkrét javaslataikat az aktuális nemzetközi kérdésekben (feltéve, ha vannak javaslataik), kifejezésre juttatják külpolitikájuk alapelveit és fő vonalát.

A külföldi államférfiak hivatalos látogatásai alkalmából tartott protokolláris rendezvények (fogadások, ebédek, reggelik) lényegében a tárgyalások folytatásának tekinthetők. A „fő fogás" ilyenkor a pohárköszöntő, vagyis a vendéglátó fél által mondott rövid üdvözlő beszéd és a vendég válaszbeszéde. A pohárköszöntő rendkívül sajátos és finom politikai-diplomáciai műfaj. Az alapvető politikai tartalom és a személyes mozzanatok mellett egyáltalán nem baj, ha a humor és a finom tréfálkozás is helyet kap benne. A pohárköszöntőket rendszerint – teljes terjedelmükben vagy rövidítve – nyilvánosságra hozzák. Nem ritka eset, hogy a pohárköszöntőben elhangzott értékelés vagy javaslatok legalább akkora nemzetközi visszhangot váltanak ki, mint a szorosan vett diplomáciai dokumentumok.

Van a diplomáciai dokumentumoknak egy fajtája, amely gyakran szerepel az újságok lapjain, és ez a *távirat*. A diplomáciai kézikönyvek nem tesznek említést a diplomáciai dokumentumnak erről a fajtájáról, noha nem egy tekintetben megfelel a „diplomáciai levelezés" kritériumainak. A távíró és a rádió fejlődésével ráadásul a dip-

lomáciai dokumentumnak ez a fajtája meglehetősen elterjedtté vált. Van üdvözlő távirat, amit például nemzeti ünnepek vagy kinevezések alkalmából küldenek, van részvéttávirat és így tovább. A táviratra rendszerint válaszolnak. A táviratok szövege bármennyire is rövid, fontos politikai tartalmat hordozhat.

Erről könnyen meggyőződhetünk, ha megnézzük a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége elnökének, Podgornijnak De Gaulle-hoz intézett 1965. december 20-i üdvözlő táviratát abból az alkalomból, hogy ismét megválasztották a Francia Köztársaság elnökének.

„Engedje meg, hogy mind a kollégáim, mind a magam nevében kifejezzem őszinte jókívánságaimat abból az alkalomból, hogy ismét megválasztották a Francia Köztársaság Elnökének.

A Szovjetunióban, mint tudja, nagy jelentőséget tulajdonítanak az országaink közötti kapcsolatoknak, és úgy tekintik azokat, mint Európa békéje biztosításának és az összeurópai együttműködés megteremtésének egyik alappillérét. Elégedetten állapítjuk meg, hogy a szovjet–francia kapcsolatok fejlődésében az utóbbi időben bizonyos pozitív eredményeket sikerült elérni, amelyek megfelelő alapokat jelentenek a jövőre nézve is.

Engedje meg, hogy hangot adjak annak a meggyőződésemnek, hogy a Szovjetunió és Franciaország között az együttműködés minden területen erősödni és bővülni fog a szovjet és a francia nép javára, az európai és a nemzetközi biztonság érdekeinek megfelelően.

Kívánunk Önnek, Elnök úr, jó egészséget, a baráti francia népnek pedig sikereket és eredményeket."

A diplomácia azonban nem mindig fekete-fehéren – azaz papíron – operál. Érdekes esetről számol be ezzel kapcsolatban Vitte emlékirataiban.

1902 nyarán II. Miklós cár és II. Vilmos német császár tengeri hadgyakorlaton vett részt Revelben (mai nevén Tallin). Amikor a német császár jachtja távolodni kezdett, és sor került a szokásos búcsújelzésre, II. Vilmos az alábbi szignált adta le: „Az Atlanti-óceán admirálisa üdvözletét küldi a Csendes-óceán admirálisának." A német császár szignálja – írja Vitte – hétköznapi nyelvre lefordítva a követ-

kezőt jelenti: én az Atlanti-óceánon szándékozom hódítani és uralkodni, te pedig tedd ugyanezt – támogatásommal – a Csendes-óceánon.[6]

Diplomáciai tartalom kifejezésére még egy cukrászati készítmény is alkalmas. Majszkij számol be arról, hogy amikor 1935-ben Eden, az akkori lord-pecsétőr Moszkvába látogatott, Litvinov külügyi népbiztos hivatalos reggelit adott tiszteletére. A reggelihez tortát szolgáltak fel, amelyen angol nyelven az alábbi cukorfelirat állt: „Peace is indivisible" (A béke oszthatatlan).[7]

A papír, amelyre a diplomáciai dokumentumot írják, szintén nem mindig közönséges, sőt néha nagyon is sajátságos. 1915-ben, az első világháború idején Japán ultimátumot intézett Kínához, amely huszonegy pontban sorolta fel, milyen gazdasági és politikai jogokat követel Japán Kínában. Ezek rabló jellegű követelések voltak. Amikor az akkori kínai elnök, Jüan Si-kaj a tárgyalás során halogatta a japán követnek adandó választ, a követ azt tanácsolta neki, hogy nézze meg az ultimátumot világosban: a papíron levő vízjelek páncélos hadihajókat ábrázoltak.

A szovjet diplomácia gazdag tapasztalatokra tett szert tevékenységének minden területén, többek között a diplomáciai dokumentumok elkészítésében, amelyekkel befolyásolni tudja a külvilágot a nemzetközi biztonság megszilárdításának, az agressziós erők megfékezésének irányában, a népek jogainak megvédelmezésében, a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének biztosítása érdekében. Nehéz munka a „diplomácia ábécéjének", vagyis annak a mesterségnek az elsajátítása, hogy hogyan kell elkészíteni a diplomáciai dokumentumokat, amelyek világosan és meggyőzően kifejezésre kell hogy juttassák egy állam politikájának céljait, pontosan ismertessék a konkrét nemzetközi kérdésekben elfoglalt álláspontját, s nemcsak a kormányokhoz, hanem a népekhez is kell hogy szóljanak, és érthetőek legyenek a külföldi országok legszélesebb néptömegei számára. A diplomata meg kell hogy feleljen a

[6] *Sz. J. Vitte:* Voszpominanyija. 2. köt. Moszkva 1960. 224–225. old.
[7] *I. M. Majszkij:* Ki segített Hitlernek? Kossuth Könyvkiadó 1964.

vele szemben támasztott követelményeknek, s ez nem könnyű a nemzetközi harc és együttműködés jelenlegi szakaszában.

A többi követelményről még sok szó lesz az elkövetkező fejezetekben. Egyelőre fejezzük be azzal a megállapítással, hogy a diplomáciai dokumentumok szövegezése rendkívül aprólékos és kimerítő munkával jár. A diplomata felelős a leírt és kimondott szavakért, maximálisan fel kell készülnie a tárgyalásokon való részvételre, ahol a különböző megfogalmazások közötti választás már nem papíron, hanem fejben és szinte azonnal történik.

Ha nem lenne íróasztal-diplomácia, nem lenne kerekasztal, azaz tárgyalóasztal melletti diplomácia sem.

Két címzett

A diplomáciai levelezés, a diplomáciai dokumentumok magukon viselik az adott ország diplomáciájának bélyegét. A szovjet állam és a többi szocialista állam diplomáciai levelezése, diplomáciai dokumentumai ennek megfelelően mind tartalmukban, mind formájukban különböznek a tőkésállamok diplomáciai levelezésétől, diplomáciai dokumentumaitól, mint ahogy a szocialista diplomácia egészében is különbözik a tőkésállamok diplomáciájától.

Lenin is hangsúlyozta, hogy a szocialista és a kapitalista diplomácia módszerei eltérőek. „A tőkés társadalom ugyanis – mondotta az OK(b)P IX. kongresszusán zárszavában – mindarról, ami különösen érdekli állampolgárait – gazdasági létfeltételeiről, a háborúról és a békéről –, minderről a tőkés társadalom suttyomban, a társadalom háta mögött dönt; a legfontosabb kérdéseket: a háború, a béke kérdését, a diplomáciai kérdéseket maroknyi tőkés dönti el, akik nemcsak a tömegeket csapják be, hanem gyakran még a parlamentet is félrevezetik."[1] Lenin rámutatott, hogy „a burzsoá diplomácia képtelen megérteni a nyílt, egyenes kijelentéseken alapuló új diplomáciánk módszereit"[2]. A IX. Összoroszországi Szovjetkongresszuson Lenin az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság és a Népbiztosok Tanácsa beszámolójában konkretizálta ezt a gondolatot: „De most sajnos, két világ van ezen a világon: egy régi világ – a kapitalizmus, amely összekuszálódott, amely sohasem vonul vissza, és a növekvő új világ, amely még nagyon gyenge, de meg fog erősödni, mert legyőzhetetlen. A régi világnak megvan a maga régi diplomáciája, amely képtelen elhinni, hogy lehet nyíltan és őszintén is beszélni. A

[1] Lenin Összes Művei. 40. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 270. old.
[2] Lenin Összes Művei. 41. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 267. old.

régi diplomácia úgy véli, itt biztos megint valami huncutság van a dologban."[3]

Ennek illusztrálására Lenin Bullitt szovjet-oroszországbeli küldésének történetét hozza fel. William Bullittot, a versailles-i konferencián résztvevő amerikai békedelegáció tagját, majd az Egyesült Államok szovjetunióbeli nagykövetét 1919 elején azzal bízták meg amerikai és angol részről, hogy tudakolja meg, milyen feltételek között hajlandók a bolsevikok béketárgyalásokat kezdeni, egyben közölje az antantországok erre vonatkozó feltételeit.

A Bullitt által hozott javaslatokat Lenin alapjában elfogadta. Bullittnak egyenesen, minden diplomáciai kertelés nélkül megmondták, hogy a bolsevikok számára annyira drága a munkások és a parasztok vére, amely már oly régen folyik Oroszországban, hogy bár az ajánlott béke a legteljesebb mértékben előnytelen, készek elfogadni, mert biztosak benne, hogy Kolcsak és Gyenyikin bandája belülről fog felbomlani. Wilson elnök és Lloyd George, akik Bullittot Szovjet-Oroszországba küldték, azt hitték, hogy túl alacsony feltételeket szabtak, annál is inkább, mert Szovjet-Oroszországban átmenetileg ismét megfordult a hadi helyzet a fehérgárdisták és az őket támogató intervenciósok javára.

„A vége az lett – folytatta Lenin a IX. Összoroszországi Szovjetkongresszuson mondott beszédében –, hogy noha akkor a mi szempontunkból rosszabb békét ajánlottak fel, utóbb számunkra jobb feltételekkel kaptunk békét. Jó kis lecke ez. Tudom, hogy nem kell megtanulni a régi diplomáciát, mint ahogy nem bújhatunk ki a bőrünkből sem, de azok a leckék, amelyeket ez alatt az idő alatt más hatalmaknak adtunk, mégsem múlhattak el teljesen nyomtalanul, egyesek minden bizonnyal emlékeznek rájuk."[4]

Ugyanezt a szovjet diplomáciai dokumentumok nyílt és egyenes hangnemével kapcsolatos gondolatot fejtette ki Lenin a moszkvai kormányzóság kerületi, járási és falusi végrehajtó bizottságainak elnökei előtt 1920. október 15-én, tehát pontosan akkor, amikor Lengyelországgal előzetes békét kötöttek.

[3] Lenin Összes Művei. 44. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 293–294. old.
[4] Ugyanott, 294. old.

„Csapataink több mint egy hónapon át és az egész legutóbbi idő folyamán visszavonultak és vereséget szenvedtek, mert hihetetlenül kifárasztotta őket és kimerítette őket a Polocktól Varsóig tartó hallatlan menetelés. De a súlyos helyzet ellenére, ismétlem, olyan feltételekkel írtuk alá a békét, amelynek Lengyelország számára kevésbé előnyösek, mint az akkori feltételek. Az akkori határ 50 verszttel keletebbre húzódott, most pedig 50 verszttel nyugatabbra húzódik. Eszerint jóllehet olyan időpontban kötünk békét, amely csak az ellenfél számára előnyös, amikor csapataink visszavonultak és Vrangel fokozta nyomását, a békét előnyösebb feltételekkel kötöttük meg. Ez újólag azt bizonyítja önöknek, hogy amikor a szovjethatalom békejavaslatot tesz, szavait és kijelentéseit feltétlenül komolyan kell venni, mert ellenkező esetben az történik, hogy számunkra rosszabb feltételekkel ajánlunk békét, s ezt a békét jobb feltételekkel kötjük meg."[5]

Ezután Lenin Bullitt küldetésére utalva így folytatta: „Tehát a szovjethatalom már nem először bizonyítja be azt, hogy sokkal erősebb, mint amilyennek látszik, s azt, hogy jegyzékeinkben nincs meg a burzsoá kormányoknál szokásos gőg és fenyegetőzés, és azt, hogy aki nem hajlandó békét kötni Szovjet-Oroszországgal, az egy bizonyos idő múlva rosszabb feltételekkel jut a békéhez. Ilyen dolgokat nem szoktak elfelejteni a nemzetközi politikában, és azzal, hogy bebizonyítottuk a lengyel pánoknak, hogy most rosszabb békéhez jutottak, mint amilyet mi ajánlottunk nekik, megtanítjuk a lengyel néptömegeket, a lengyel parasztokat és munkásokat, hogy mérlegeljék, hasonlítsák össze saját kormányuk és a mi kormányunk kijelentéseit."[6]

Viszonylag hosszan idéztünk Lenin beszédeiből, mert meggyőződésünk, hogy azok a marxizmus–leninizmus megalapítóitól vett idézetek, amelyek a gondolatokat nem teljes terjedelmükben, hanem összefüggéseikből kiszakítva, a következtetéseket a hozzájuk vezető út és a kiinduló tények nélkül közlik, nem sokat mondanak az olvasó-

[5] Lenin Összes Művei. 41. köt. 327–328. old.
[6] Ugyanott, 328. old.

nak, és nem segítik elő, hogy maga is elvégezze azt a gondolati munkát, amellyel ugyanahhoz az eredményhez el lehet jutni.

A legfőbb tanulság tehát, amit Lenin fent idézett kijelentéseiből témánk szempontjából levonhatunk, hogy a diplomáciai dokumentumok jellegét annak a diplomáciának az osztálytermészete határozza meg, amelynek termékei ezek a dokumentumok. A lenini értelemben vett nyílt és őszinte diplomácia nem azt jelenti, hogy minden egyes diplomáciai dokumentumnak nyíltnak kell lennie abban az értelemben, hogy azonnal nagydobra verik, hanem azt jelenti, hogy a dokumentumnak nincs más jelentése, mint amit nyíltan és őszintén megfogalmaznak benne. A nyílt és őszinte kijelentéseken alapuló diplomácia legfontosabb jellemzője, hogy a kijelentések megfelelnek a bennük foglalt tartalomnak, a vállalt kötelezettségek a tényleges szándékoknak, jellemzője továbbá a megállapodásokhoz való hűség.

A szovjet diplomáciának nincs szüksége arra, hogy leplezze céljait, mivel a Szovjetunió külpolitikájának céljai nemcsak a szocialista országok népeinek, hanem az emberiség túlnyomó többségének létérdekeit kifejezik. Határozott visszautasításra talál minden olyan törekvés, hogy a szovjet külpolitikát hamis fényben tüntessék fel. Ez történt az 1977-ben Moszkvában tartott szovjet–amerikai stratégiai fegyverkorlátozási tárgyalások eredményeivel kapcsolatos különböző találgatások esetében is, amelyek az Egyesült Államokban nagy számban láttak napvilágot. Andrej Gromiko az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja, a Szovjetunió külügyminisztere március 31-i sajtóértekezletén részletesen és tényekkel alátámasztott érvelés kíséretében kifejtette, hogyan is állnak valójában a tárgyalások. „Az őszinteséggel nálunk nincs gond – nyilatkozta Gromiko. – Az nálunk megvan. Erre építjük egész politikánkat, és szeretnénk, ha mások is erre építenék politikájukat, hogyha a szavak és a tettek között nem lenne különbség."[7]

A Szovjetunió érdekelt abban, hogy külpolitikai intézkedéseinek értelme mindenki számára világos legyen. A Szovjetunió külpolitikai akciói annál nagyobb megértést fognak kiváltani, vonzerejük an-

[7] Pravda, 1977. április 1.

nál nagyobb lesz, minél inkább sikerül ezt megvalósítani. A szovjet diplomácia éppen ezért tevékenysége során szüntelen gondot fordít arra, hogy a népek megismerjék az igazságot a Szovjetunió külpolitikájáról. Az, aki nincs teljesen tisztában a szocialista államok külpolitikájának lényegével és mibenlétével, abból hiányzik a diplomáciai dokumentumok készítéséhez szükséges politikai képzettség, mivel ezek a dokumentumok csak a szovjet külpolitikai célok megvalósításának eszközei.

A szovjet diplomácia dokumentumainak két címzettjük van: a kormányokhoz és a népekhez szólnak. Két címzettje van a szovjethatalom első külpolitikai okmányának, a békéről szóló dekrétumnak. Lenin a II. Összoroszországi Szovjetkongresszuson a békéről szóló beszédében fejtette ki a kettő összekapcsolásának szükségességét minden felhívásban, amit a szovjet állam a külvilághoz intéz.

„Felhívásunkat – mondta Lenin – mind a kormányokhoz, mind pedig a népekhez kell intéznünk. A kormányokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül, mert akkor a békekötés lehetősége elodázódik, márpedig népi kormánynak ezt nem szabad tennie, de ahhoz sincs jogunk, hogy ne forduljunk egyidejűleg a népekhez is. A kormányok és a népek között mindenütt ellentétek vannak, s ezért segítenünk kell a népeknek abban, hogy a háború és a béke kérdéseibe beavatkozhassanak."[8]

Az SZKP KB, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa és az OSZFSZK Legfelsőbb Tanácsa közös ünnepi ülésén, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója alkalmából rendeztek, Leonyid Brezsnyev hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió külpolitikájának egyik legfontosabb vonása a mélyreható és valódi demokratizmus.

„A szovjethatalom – mondta Leonyid Brezsnyev – erélyesen szakított a kizsákmányoló osztályok külpolitikai hagyományaival, a titkos diplomácia módszereivel, a népek háta mögött történő politikai alkuval, érvénytelenített minden titkos szerződést, amelyet a cári Oroszország kötött. Az emberiség sorsát érintő legfontosabb kérdésekben országunk volt az első, mely nem csupán más államok kormányaihoz, hanem közvetlenül a népekhez fordult.

[8] Lenin Összes Művei. 35. köt. 16. old.

Az a megrendíthetetlen demokratikus alap, amelyen a világ összes országaival és államaival való kapcsolatainkat építjük, az összes nemzetek – nagyok és kicsik – egyenjogúságának érdemi elismerése, az összes fajok és nemzetiségek egyenjogúságának elismerése."[9]

Az a lenini elv, hogy a szovjet állam külpolitikai akcióiban két címzetthez, a kormányokhoz és a népekhez fordul egyidejűleg, a szovjet diplomáciai gyakorlat alaptétele.

A két címzetten nem azt értjük, hogy a diplomáciai dokumentum egyik részét az adott ország kormányának, másik részét népének szánják. Még abszurdabb feltevés, hogy minden egyes bekezdésnek, sőt mondatnak megvan a maga címzettje. Nem, a diplomáciai dokumentum szerves egységet alkot, és a két címzett – a kormányok és a népek – egyetlen érvben, egyetlen bekezdésben vagy mondatban sem választható külön. Ha felbomlana ez az egység, a diplomáciai dokumentum vesztene hatékonyságából, nem lenne többé meggyőző sem a kormányok, sem a népek számára.

Ha egy jegyzék, amely valamely kérdésben tárgyalásokat javasol egy adott ország kormányának, úgy lenne megfogalmazva, hogy a jegyzék olvasója érezhetné, hogy kormányát figyelmen kívül hagyják, megfelelő módon reagálna erre. Az olvasó és a vele együtt több millió más olvasó, az illető ország népe azt a következtetést vonná le, hogy a tárgyalási javaslat mögött nincsenek komoly szándékok, nem támogatná a javaslatot, bármilyen tárgyszerű és konstruktív legyen az, a jegyzék diplomáciai üresjárat maradna.

„A kormányokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül" – mondta Lenin a II. Összoroszországi Szovjetkongresszuson, előre látva a külpolitika dogmatikus felfogásának veszélyét, aminek következtében a legfontosabb gyakorlati eredmények, a lehetséges megegyezés, amelynek elérése kívánatos és célszerű lenne, álforradalmi frázisoknak esne áldozatul.

De más hiba is előfordulhat a diplomáciai dokumentum készítésénél. Tegyük fel, hogy egy tárgyalási javaslatot tartalmazó jegyzéket teljesen formális és száraz stílusban fogalmaznak, a benne foglalt ja-

[9] *L. I. Brezsnyev:* A lenini úton. Kossuth Könyvkiadó 1971. 272. old.

vaslatok értelme nem világos, nincs érvekkel alátámasztva. Ez esetben nem érnek célt, mivel az illető ország népe nem fogja érdemesnek tartani a jegyzékben foglalt javaslatok elfogadását, még ha esetleg e javaslatok az illető ország népének érdekeit szolgálják is. A jegyzék így ismét csak diplomáciai üresjárat, mert összeállításakor figyelmen kívül hagyták a másik címzettet, a népet.

A néptömegeknek – a kormányok mellett – reális lehetőségeik vannak az imperialista államok politikájának befolyásolására. Széles tömegek vesznek részt a választásokban, alakítják a közvéleményt, képviseltetik magukat a parlamentben, közvetlenül fellépnek az uralkodó osztállyal szemben (petíciók, gyűlések, tüntetések, sztrájkok). Ha a tömegek hangulata és követelései ismertek, akkor az imperialista államok kormányzati körein belül felülkerekednek a mérsékeltebb külpolitikai irányvonal hívei, a békeszerető államok erőfeszítései kezdenek bizonyos megértésre és visszhangra találni, erősödnek a törekvések a megegyezésre, a nemzetközi helyzetben enyhülés mutatkozik. Ellenben, ha a tömegek befolyása gyengül, akkor azok a burzsoá csoportok kerülnek előtérbe, amelyeknek a fegyvergyártáshoz, a hidegháborúhoz, a nemzetközi válságok előidézéséhez fűződnek érdekeik, így a nemzetközi helyzet ismét feszültebbé válik.

A szovjet diplomáciai dokumentumok arra hivatottak, hogy a népek békéje, szabadsága és függetlensége érdekében erősítsék a tömegek befolyását. A szovjet diplomácia körültekintően figyelembe veszi a különböző országok sajátos helyzetét és specifikus érdekeit, megkeresi az imperialista államok politikájának azokat az összetevőit, amelyek hasznosak lehetnek a nemzetközi biztonság megszilárdítása szempontjából, támogatja az imperialista táboron belül azt a tendenciát, amely a létrejött nemzetközi erőviszonyok közepette többre tartja a nemzetközi együttműködés kiszélesítését, az enyhülési politikát, mint a katonai kalandokat.

Az első címzettet – a kormányt vagy kormányokat – általában megnevezik a diplomáciai dokumentumban, míg a másik címzettet – a népet vagy népeket – többnyire csak hozzágondolják, bár a felhívás közvetlen formája is lehetséges. Az, hogy az adott dokumentumot a kormány mellett a néphez is intézték, mindenekelőtt abban

jut kifejezésre, hogy a benne foglalt javaslatok megfelelnek a néptömegek érdekeinek, hogy milyen gondolatmenettel és érveléssel támasztják alá ezeket a javaslatokat, mennyire érthető nyelven írták, mennyire ügyeltek arra, hogy tartalmát ne csak az illető ország kormánya, hanem népe is jól megértse.

A másik címzetthez, a néphez tehát – mint korábban említettük – lehet burkoltan és lehet közvetlenül fordulni. A *Dekrétum a békéről* például azon túl, hogy „valamennyi hadviselő népnek és kormányaiknak felajánlja, hogy haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat az igazságos, demokratikus békéről", konkrétan is megnevezi a címzettet. „Amikor Oroszország ideiglenes munkás- és parasztkormánya – hangzik a Dekrétum a békéről – ezzel a békeajánlattal fordul valamennyi hadviselő ország kormányához és népéhez, különösen az emberiség három leghaladottabb nemzetének és a mostani háborúban résztvevő három legnagyobb államnak – Angliának, Franciaországnak és Németországnak – az öntudatos munkásaihoz fordul."

Ezután következik annak indoklása, hogy miért éppen ezeknek az országoknak a népeihez fordulnak. „Ezeknek az országoknak a munkásai a haladás és a szocializmus ügyének igen nagy szolgálatokat tettek: ilyen a chartista mozgalom nagyszerű példaadása Angliában, ilyen a francia proletariátus által megvívott számos világtörténelmi jelentőségű forradalom, végül ilyen a német proletár tömegszervezetek megteremtése a németországi kivételes törvények elleni hősies harcban és az egész világ munkásainak példát mutató hosszú, kitartó és fegyelmezett munkában. A proletariátus hősiességének és történelmi alkotóerejének mindeme példáiban zálogát látjuk annak, hogy a nevezett országok munkásai megértik a most rájuk háruló feladatokat, melyek az emberiségnek a háború borzalmaitól és következményeitől való megszabadításában rejlenek, hogy ezek a munkások sokoldalú, határozott és odaadóan erélyes tevékenységükkel segítenek majd nekünk sikeresen tető alá hozni a béke ügyét, s egyszersmind a dolgozó és kizsákmányolt néptömegek minden rabság és minden kizsákmányolás alól való felszabadításának ügyét."[10] A

[10] Lenin Összes Művei. 35. köt. 13., 15. old.

győztes oroszországi proletárforradalom tehát, mint látható, itt közvetlenül az angol, francia, német munkásokhoz fordul, a proletárszolidaritás érzésére apellál.

A lenini hagyomány tovább folytatódik a kommunista párt és a szovjet állam külpolitikájában. Így a fasiszta Németország felett aratott győzelem 20. évfordulója alkalmából kibocsátott felhívás közvetlenül a népekhez van címezve: „Az SZKP Központi Bizottsága, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége és a szovjet kormány azzal a felhívással fordul valamennyi ország népéhez, hogy aktívan vegyen részt a béke védelmében, erősítse meg sorait, és vonja be a harcba azokat, akik még nem ébredtek rá a nukleáris háború veszélyeire."[11]

A másik címzettet, a népet fel is lehet bontani, pontosabban meg lehet nevezni a különböző osztályokat, társadalmi rétegeket vagy csoportokat, amelyekhez a diplomáciai dekrétum szól.

A leszerelés kérdésével kapcsolatban például a tőkésországok munkásait szükségképpen izgatja az a kérdés, meg tudják-e tartani munkahelyüket, annál is inkább, mivel a burzsoá propaganda azzal ijesztgeti a dolgozó tömegeket, hogy a haditermelés csökkentése munkanélküliséget eredményez. Ez nyilvánvaló képtelenség. A monopóliumokat nem a munkanélküliség növekedésének állítólagos veszélye tartja vissza, hanem a fegyvergyártásból származó extraprofit féltése.

A szovjet diplomáciai dokumentumokban számos hasonló példát találhatunk, ahol az érveket meghatározott társadalmi csoportnak szánták.

A dokumentumok legnagyobb része az államok közötti kétoldalú kapcsolatok fejlesztését szolgálja, tehát egy feladója és egy címzettje van.

Miért érdekel minket a dolognak ez az oldala? Azért, mert annak, hogy milyen széles a diplomáciai dokumentum címzettjeinek köre, tartalmi következményei is vannak. Minél szélesebb ez a kör, annál kevésbé bomlik alcímzettekre a második címzett (a nép), an-

[11] Pravda, 1965. május 10.

nál kisebb lehetőség van arra, hogy számításba vegyék az egyes országok – ezen belül egyes társadalmi rétegek és csoportok – speciális érdekeit, annál átfogóbbak az érvek, miután arra az általánosságra hivatkoznak, amely nem milliók vagy tízmilliók, hanem százmilliók érdeke. Érthető, hogy az ilyen típusú dokumentumok különösen gondos előkészítést, alapos végiggondolást, a legkülönbözőbb lehetséges reakciók számításba vételét, cáfolhatatlan logikát, átütő érvelést, világos fogalmazást követelnek.

De függetlenül attól, hogy a diplomáciai dokumentet hány országnak szánták, száznak, tíznek vagy csak egynek, van egy alapvető feltétel, amely ahhoz szükséges, hogy benne a másik címzett is jelen legyen. Ez a feltétel pedig az, hogy a dokumentumban olyan kérdések vetődjenek fel, amelyek ténylegesen foglalkoztatják a néptömegeket, és hogy a kérdésekre adott válaszok egybevágjanak a néptömegek politikai és mindennapi tapasztalataival. Ehhez tudni kell, mi izgatja őket, mi vált ki belőlük örömöt és mi elkeseredést, miben reménykednek, mitől félnek, miben van igazuk és miben tévednek, milyen korlátaik vannak a különböző társadalmi és történelmi körülmények következtében.

Ahhoz, hogy a politikai beállítottság e sokféle árnyalatát számításba lehessen venni, nagyon jól kell ismerni az adott országot, mélyen bele kell hatolni társadalmi, gazdasági és szellemi életébe. Újságot kell olvasni, rádiót hallgatni, televíziót nézni, ismerni az irodalmat, a filmeket, a színházi életet, egyszóval tanulmányozni kell a helyzetet, a különböző társadalmi rétegek beállítottságát az összes lehetséges forrás felhasználásával, a parlamenti beszámolóktól a tőzsdei híreken keresztül egészen a viccekig és a karikatúrákig. Ez a követelmény azokkal szemben, akik részt vesznek a diplomáciai dokumentumok készítésében.[12]

[12] Érdemes idézni ezzel kapcsolatban Jules Cambon megállapítását: „Egy országot ismerni annyit jelent, hogy behatolunk szellemébe, benne élünk eszmei atmoszférájában és eljutunk odáig, hogy megértjük a kül- és belpolitikája közötti összefüggést. Ehhez nem elég, ha a követ miniszterekkel és politikusokkal beszélget. A könnyed hangú, spontán beszélgetések gyakran többet jelentenek, mint a hivatalos tárgyalások, és igen sok haszonnal jár, ha figyelmet fordít azokra a nőkre, akikkel társaságban találkozik." *(Jules Cambon:* Gyiplomat. Moszkva 1964. 14. old.)

Ha nincsenek tárgyszerű elképzeléseink, konkrét ismereteink az adott ország életéről, nem fogjuk tudni úgy elkészíteni a diplomáciai dokumentumot, hogy eljusson az emberek tudatáig.

Ez meglehetősen kézenfekvő, és az elkövetkező fejezetekben, különböző diplomáciai dokumentumok elemzésekor, ki fogunk térni arra, mennyire valósul meg bennük az érintett országban uralkodó politikai hangulat figyelembevétele. A most következő két példán azt kívánjuk bemutatni, milyen kitűnő érzéke volt ahhoz Leninnek, hogy a legapróbb jelekből megítélje a legfontosabbat, hogy mi van az emberek fejében, távol a forradalmi Oroszország határaitól.

... 1919 vége. Csődöt mondott Anglia és Franciaország kísérlete, hogy Németország térdre kényszerítése után csapataikkal megfojtsák Oroszországot. Az angol csapatok eltávoztak Arhangelszkből, a délen partra szállt francia csapatokat visszavezényelték Franciaországba, miután az antant katonái megtagadták, hogy az orosz munkások és parasztok ellen harcoljanak. A blokád azonban nem szűnt meg Szovjet-Oroszország körül. A Népbiztosok Tanácsának elnöke, Lenin az asztalán levő különböző nyugati újságok között lapozgatva felfigyel a francia értelmiség több képviselőjének nyilatkozatára, amely az *Humanité* (abban az időben a Francia Szocialista Párt lapja) 1919. október 26-i számában jelent meg.

A nyilatkozat tiltakozik az Oroszország ügyeibe való beavatkozás ellen, mert a blokád következtében gyerekek és öregek haltak éhen, és ez összeegyeztethetetlen a kultúrával és a civilizációval. Ugyancsak felfigyel Lenin Aulard francia történész levelére, aki bár a bolsevikok ellenségének vallja magát, mégis azt írja, hogy „amikor azt olvasom, hogy Franciaország felhívja Németországot, vegyen részt a blokádban, szégyenpír borítja arcomat".

Miért keltették fel Lenin figyelmét ezek a felületes szemlélő számára jelentéktelen tények? Miért foglalkozik velük részletesen a VII. Összoroszországi Szovjetkongresszuson az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak és a Népbiztosok Tanácsának beszámolójában? A választ megtaláljuk magában a beszámolóban, ahol Lenin elmondja, hogy Szovjet-Oroszország, miután az antanttól elhódította saját munkásait és parasztjait, miután kivívta azoknak a kis

népeknek a semlegességét, amelyeket az antant megpróbált ellene küldeni (Finnország és mások), most elkezdte elhódítani az antanttól saját országainak kispolgárságát és „kispolgári értelmiségét", amely eddig teljes egészében a bolsevizmus ellen volt. Ez a harmadik győzelmünk, mondta Lenin, amelyet az imperialista Franciaországon magában Franciaországban arattunk. „Erről tanúskodik ez a nyilatkozat, annak az értelmiségnek ingatag, önmagában szánalmas fellépése, amelynek mint száz és száz példa mutatta, milliószor nagyobb a hangja, mint az ereje, de megvan az a tulajdonsága, hogy jó barométer, mutatja, . . . merre hajlik a keresztül-kasul burzsoá közvélemény."[13]

A másik példa is azt mutatja, mennyire meg tudta találni Lenin a burzsoá közvélemény „jó barométereit", és milyen jól fel tudta használni ezeket. Amerikai újságírók kérdéseire válaszolva Lenin 1919. július 20-án megállapítja, hogy a forradalmi tudat mindenütt növekszik. „Ezernyi jel mutat erre. A kevésbé fontos, de a nyárspolgárok számára ilyen szemléltető jelei ennek Henri Barbusse regényei (Le feu és Clarté) a nyárspolgárról, aki hadba vonult, bár a legbékésebb, legszerényebb, legtörvénytisztelőbb kispolgár, filiszter, nyárspolgár."[14]

Megtalálni a tőkésországok közvéleményének „jó barométereit", behatolni nemcsak a dolgozó tömegek gondolkodásmódjába, hanem a kispolgárság és a „kispolgári értelmiség" lélektanába – erre tanít ez a két példa, amelyhez hasonlót bőven találhatunk Leninnél. És ez a képesség, amely a történelem materialista felfogásán, a társadalmi folyamatok dialektikus megismerési módszerén alapul, sajátja kell legyen minden diplomatának, aki nemcsak a kormányok, hanem a tömegek irányába is tevékenykedni kíván, és a cselekedeteivel abból indul ki, hogy a történelem igazi alakítói a tömegek.

[13] Lenin Összes Művei. 39. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 378. old.
[14] Ugyanott, 112. old.

Eszmei téren

A szovjet állam diplomáciai tevékenységének módszerei és formái természetesen nem maradtak változatlanok a Szovjetunió történetének különböző szakaszai során, hanem a szovjet külpolitika elveivel összhangban szüntelenül változtak és fejlődtek, figyelembe véve a nemzetközi erőviszonyok és a nemzetközi helyzet mindenkori alakulását. Minden történelmi szakaszban (a szovjethatalom kialakulásának éveiben, a második világháború idején, az első ötéves tervek korszakában vagy ma) azok a módszerek és formák dominálnak, amelyek a leghatékonyabban elő tudják segíteni a szovjet nép előtt álló külpolitikai feladatok megoldását.

A mondottak teljes egészében érvényesek a diplomáciai dokumentumokra, mint a diplomácia tevékenységi formáinak egyikére is. Nem kétséges az sem, hogy az új külpolitikai feladatok a jövőben is befolyásolják azok tartalmát, formáját, nyelvét, és új vonásokat is tartalmaznak, megkülönböztetve ezzel a tegnap igényeit a jelenlegiektől.

Azok az új vonások, amelyekkel az 1950–1970-es években a szocializmus elmélete és gyakorlata, a nemzetközi kommunista mozgalom, a kommunista és munkáspártok tanácskozásai, az SZKP kongresszusai gazdagodtak, tükröződnek a diplomáciai dokumentumok formájában és nyelvében is.

A szovjet diplomácia tevékenységét a szovjet külpolitika általános irányvonalának megvalósítása jelenti. A szovjet állam külpolitikájának célja, mint ezt az SZKP XXIV. és XXV. kongresszusa meghatározta, az, hogy más szocialista országokkal együtt biztosítsa a kedvező nemzetközi feltételeket a szocializmus és a kommunizmus felépítéséhez; erősítse a szocialista országok egységét, összeforrottságát,

barátságát és testvériségét; támogatást nyújtson a nemzeti felszabadító mozgalmaknak, és sokoldalú együttműködést alakítson ki a fiatal fejlődő államokkal, érvényre juttassa a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élésének elvét, határozottan szembeszálljon az imperializmus agresszív erőivel; megmentse az emberiséget egy új világháborútól.

A diplomáciai dokumentumok rendeltetése az, hogy megoldják azokat a konkrét feladatokat, amelyek a külpolitika e fő irányainak megvalósításából fakadnak. És bármekkora különbség legyen is jelentőségüket és tárgykörüket tekintve, mindegyikük része egy egésznek: a nyilvánosságra hozott jegyzékek, nyilatkozatok, memorandumok összessége alapján rajzolódik csak ki a kép arról, hogy mi az adott állam álláspontja az alapvető nemzetközi problémákról egy bizonyos időszakban.

A szovjet diplomáciai dokumentumok egyik legfontosabb sajátossága, hogy nem kizárólag a hazai olvasóknak szánják őket, hanem külföldieknek is, akiknek más nézeteik vannak a nemzetközi kérdéseket illetően, másként értelmezik a számunkra egyértelműnek tűnő fogalmakat, más politikai nyelvet és terminológiát használnak, mint amit a Szovjetunióban és a szocialista országokban mi használunk. Mindezt tekintetbe kell vennünk az érvek logikai felépítésénél, különben a dokumentum hatása korlátozott lesz.

Bármilyen távol essenek is a szellemi élet különböző láncszemei az imperialista állam hadigépezetétől, mégis ezer szál köti őket össze a hadigépezet mozgatóival, ami a beavatatlan szem számára gyakran láthatatlan marad. A filozófia, a szépirodalom, a közgazdaság, a sajtó és a rádió, a színház, az iskola, az egyház és a reklám – mind a maga módján hozzájárul ahhoz, hogy az emberek gondolkodását egy bizonyos irányba befolyásolja. Egy ország belső élete ily módon szorosan összefonódik a nemzetközi kérdésekkel. Ez különösen a választási hadjáratok során érezhető, amikor a külpolitikai kérdésekben kemény összecsapásokra kerül sor, és a reakciós körök, a katonai-ipari komplexum képviselői megpróbálják megkérdőjelezni az állam politikájának realisztikusabb elemeit, rágalmaznak, félrevezetik a választókat, és nem létező veszélyekkel ijesztgetnek.

Mindez csak azt mutatja, milyen bonyolult feladatot kell megoldaniuk a szovjet diplomáciai dokumentumok megalkotóinak, és mennyire elengedhetetlen e feladatok megoldásához a kérdések szimplifikálásának elkerülése, a konkrét tények alapos ismerete, a nehézségek pontos felmérése és az, hogy az érvek kiválasztásánál figyelembe vegyük azok felkészültségét, akikhez szólnak.

Ezzel el is jutottunk a leglényegesebb problémához, a diplomáciai dokumentumok tartalmi jellemzőihez.

Magától értetődik, hogy minden más ország kormányához küldött diplomáciai dokumentumnak valamilyen praktikus célja van: befolyásolni kívánja az illető kormányt annak érdekében, hogy vagy fogadja el az indítványt, amellyel hozzá fordultak, vagy fejtse ki álláspontját, vagy tartózkodjék valamilyen cselekményektől stb. Ugyanakkor azonban a diplomáciai dokumentumok (különösen azok, amelyeket nyilvánosságra kívánnak hozni) az államközi kapcsolatok általánosabb kérdéseiben is állásfoglalást jelentenek, túl azokon a konkrét kérdéseken, amelyek felvetése közvetlenül szerepet játszott abban, hogy az illető ország az adott dokumentumot elküldte egy másik államnak vagy államcsoportnak.

A diplomáciai dokumentumok ebben az értelemben hordozói annak a világnézetnek, annak az ideológiának, amely az illető országban uralkodik. E dokumentumoknak tehát megvan a maguk szerepe az emberek tudatának és szimpátiájának megnyeréséért vívott ideológiai harcban.

De helyes-e ezen az alapon „propagandajellegűeknek" nyilvánítani őket?

A nyugati országokban sajnos gyakran teszik ezt annak érdekében, hogy kitérjenek a Szovjetunió és más szocialista országok konstruktív javaslatainak tárgyilagos megítélése elől, és ürügyet keressenek elutasító magatartásuk igazolására.

Időnként a nyugati politikusok részéről is elhangzanak sokatmondó beismerések: „Egyetlen külpolitikának sincs esélye a sikerre – bármilyen találékony legyen is –, ha kevesek agyában születik meg, és senkinek a szívéhez nem ér el." Ezt Kissinger, az Egyesült Álla-

mok külügyminisztere mondta 1973. augusztus 2-án a Szónokok Nemzetközi Egyesülésében.

Az ideológiai harcban természetesen nem lehet sem béke, sem fegyvernyugvás. Az SZKP mindig határozottan különválasztotta ezt a területet az államközi kapcsolatok területétől, ahol a békés egymás mellett élés elvei érvényesülnek. A Szovjetunió – más szocialista országokhoz hasonlóan – ebből az elvből kiindulva azt javasolja, hogy a vitás kérdéseket békés úton, a tárgyalóasztal mellett oldják meg.

Az enyhülés előrehaladásával a különböző társadalmi rendszerű országok közötti együttműködés olyan területekre is kiterjed, mint a tájékoztatás, a kultúra, az oktatás. Erről tanúskodik az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet és az UNESCO sokirányú tevékenysége. Az együttműködésnek természetesen a béke megszilárdítását, az államok közötti megértés fejlődését és kapcsolataik javulását kell szolgálnia, s az egyes országok törvényeinek, államigazgatási szabályainak szigorú tiszteletben tartását és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvén kell alapulniuk.

„Az SZKP mindig is abból indult és indul ki – hangsúlyozta Leonyid Brezsnyev, az SZKP KB főtitkára a Szovjetunió 50. évfordulója alkalmából mondott beszédében –, hogy a két rendszer – a kapitalista és a szocialista – osztályharca a gazdaság, a politika és természetesen az ideológia szférájában tovább tart. Másképpen nem is lehet, mert a szocializmus és a kapitalizmus világnézete és osztálycéljai ellentétesek és kibékíthetetlenek. De mi arra fogunk törekedni, hogy ez a történelmileg elkerülhetetlen küzdelem olyan mederbe terelődjék, amely nem fenyeget háborúkkal, veszélyes konfliktusokkal, ellenőrizhetetlen fegyverkezési hajszával. Ez nagy szolgálatot tesz majd a világbéke ügyének, valamennyi nép és állam érdekeinek."[1]

A béke filozófiája a történelmi optimizmus filozófiája.

A tudományos szocializmus és kommunizmus mélyen humánus eszméi elválaszthatatlanok a háborús veszély és az agressziós cselekmények elleni, a népek szabadságáért és a társadalmi haladásért

[1] *L. I. Brezsnyev:* A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége 50. évfordulójáról. Kárpáti Könyvkiadó, Uzsgorod 1973. 43. old.

folytatott aktív küzdelemtől. Ezek azok a fogalmak, amelyek körül a szovjet diplomáciai dokumentumok politikai, filozófiai és morális tartalma csoportosul. A Szovjetunió Kommunista Pártjának kongresszusain megfogalmazott, és már programmá vált elméleti következtetések kifejezésre jutnak a szovjet diplomáciai dokumentumokban is, a hivatalos államközi kapcsolatok sajátosságainak és a nemzetközi élet konkrét tényeinek megfelelően átfogalmazva.

E sajátosságok közül az a legfontosabb, hogy a diplomáciai dokumentumok címzettjei – a szocialista országok kivételével – nem elvbarátok, hanem olyan kormányok, amelyek tudatosan elvetik a szocialista világnézetet, s a második címzett, a nép is jórészt olyan emberekből tevődik össze, akik távol állnak a marxizmus–leninizmus eszméitől. A nem szocialista országoknak szánt diplomáciai dokumentumokban tehát az alapvető marxista-leninista elveket nem lehet ugyanúgy kifejteni, mintha elvtársainkhoz szólnánk.

Nézzük például, hogyan határozza meg korunk jellegét a gyarmati országoknak és népeknek adandó függetlenségről szóló nyilatkozattervezet, amelyet a szovjet kormány terjesztett 1960. szeptember 23-án az ENSZ Közgyűlés XV. ülésszaka elé:

„Korunk a társadalom gyors megújhodásának s az élet haladóbb, igazságosabb formái megteremtésének kora, amelyben az ember példátlan mértékben uralkodik a természet erői fölött."[2]

Ezt természetesen nem vehetjük valóban pontos és átfogó meghatározásnak. Minden művelt és a marxizmus–leninizmus tanításain nevelkedett ember konkrétabban és teljesebben meg tudja ragadni korunk sajátosságait, tudja, hogy az alapvető a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet, a két ellentétes társadalmi rendszer közötti harc, a szocialista és a nemzeti felszabadítási forradalom, az imperializmus összeomlása, a gyarmati rendszer felszámolása, a fiatal népek szocialista útra lépése, a szocializmus és a kommunizmus világméretű győzelme.

De a dokumentumnak, amely meghatározott nemzetközi hallgatósághoz szól, figyelembe kell vennie, hogy ez milyen mértékben ké-

[2] Népszabadság, 1960. szeptember 27.

pes felfogni a marxizmus–leninizmus tételeit és következtetéseit. A hallgatóság adott esetben formálisan a közgyűlésen jelen levő küldöttségekből áll, valójában azonban az egész világ. Szükséges-e hangsúlyozni, milyen fontos közös nyelvet találni a hallgatósággal, és ezen a számára érthető nyelven kifejezni a kívánt gondolatot, eszmét, következtetést.

Vagy vegyünk egy másik kitételt az említett nyilatkozattervezetből:

„Nem lehetnek szabadok azok a népek, amelyek más népeket elnyomnak. Minden szabad népnek segítenie kell a még elnyomott népeket szabadságuk és függetlenségük kivívásában."[3]

Az első mondat a Kommunista Kiáltvány pátoszát visszhangozza, a második forradalmi felhívás.

A szovjet kormány 1959. szeptember 18-i nyilatkozata az általános és teljes leszerelésről, ha szűkebb aspektusból is, ugyancsak foglalkozik korunk jellegének kérdésével.[4] Arra a két részletre, amelyet e nyilatkozatból idézni fogunk, ugyancsak az jellemző, hogy „átfogalmazza" a marxista–leninista pártok által levont következtetéseket a háború megakadályozásának lehetőségeiről, azokról a veszélyekről, amelyeket a nukleáris fegyverek megjelenése jelent az emberiség számára, valamint a leszerelés realitásáról és megvalósíthatóságáról. Az „átfogalmazás" azt jelenti, hogy a kommunista világnézet részeit képező elméleti tételeket és politikai következtetéseket az ezek megértésére és elsajátítására való felkészültség, tehát a diplomáciai dokumentum címzettjei szemléletének maximális figyelembevételével fogalmazzák meg.

„Mindkét világháború – hangzik a szovjet kormány 1959. szeptember 18-i nyilatkozata az általános és teljes leszerelésről – olyan országok között indult meg, amelyek szomszédok voltak, közös határral rendelkeztek. Most viszont olyan államok között is kirobbanhat a háború, amelyek sok ezer kilométerre vannak egymástól, és hatással lehet egész kontinensekre is.

Egy ilyen háborúban, ha kitörését nem akadályozzuk meg időben,

[3] Ugyanott.
[4] Népszabadság, 1959. szeptember 19.

a távolságokat ezer és tízezer kilométerekkel, az időt percekkel és másodpercekkel, az áldozatok számát pedig emberéletek millióival, tíz- és százmillióival lehet mérni. Ez a háború nem ismerne különbséget arcvonal és hátország, hadban álló hadsereg és békés lakosság, katonák és gyermekek között."

Továbbá:

„Ma már nemcsak titkos raktárakban tárolnak atom- és hidrogénbombákat. Ezekkel a bombákkal ellátják azokat a bombázógépeket is, amelyek sok nyugat-európai ország légiterében végeznek járőrrepüléseket. A dolog odáig fajult, hogy a különösen nagy rombolóerejű és nagy hatótávolságú fegyvereket nemcsak a kormányok parancsára lehet bevetni, hanem azoknak az egyes embereknek az akaratából is, akik a fegyverek irányítóasztala mellett állnak. Az az állam viszont, amelynek területére félreértésből, technikai hibából vagy véletlen folytán nukleáris bombát dobnak le, nemigen foglalkozik majd az események okainak kivizsgálásával, hanem kénytelen lesz úgy reagálni, mint katonai támadásra, mint háború kirobbantására. Tűrhető-e, hogy a béke vagy háború kérdését vak véletlenre bízzák? Nem azt bizonyítja-e mindez, hogy a fegyverkezés semmi jóra nem vezet? A Szovjetunió távol áll attól, hogy a fegyverkezési versenyt fatális szükségszerűségnek tekintse, amely minden időben rá kell hogy nyomja bélyegét az államok egymás közötti viszonyára. A fegyvereket emberi kéz hozza létre, ugyanez a kéz meg is semmisítheti."

A mondottakból természetesen egyáltalán nem következik, hogy minden dokumentum tartalmának lényeges részeit minden körülmények között át kell fogalmazni.

Előfordulhat olyan eset is, amikor a tétel tisztán megfogalmazódik. Ez olyan esetben történhet meg, ha a címzettek saját tapasztalataik révén képesek arra, vagy közel állnak hozzá, hogy helyesen fogják fel a marxizmus–leninizmus bizonyos igazságait.

A téma ugyanaz: a leszerelés, az időpont azonban nem 1959, hanem 1976. A világközvélemény nem utolsósorban a Szovjetunió és más szocialista országok kitartó erőfeszítéseinek eredményeként ekkorra már képessé vált arra, hogy megalapozottabban, tárgyilago-

sabban szemlélje a fegyverkezési hajsza okait, alkalmasabbá vált, hogy befogadja az ezzel kapcsolatban kifejtett nézeteket. A Szovjetunió memorandumot terjesztett az ENSZ Közgyűlés XXXI. ülésszaka elé a fegyverkezési hajsza megszüntetése és a leszerelés érdekében, amelyben leszögezi, hogy az új történelmi körülmények között, amikor a nemzetközi feszültség enyhülése mindinkább érezhetővé válik, és világszerte mind többen bíznak a tartós béke megteremtésében, a fegyverkezési hajsza megszüntetése és a leszerelés az államközi kapcsolatok legkiterjedtebb és legnagyobb jelentőségű problémájává vált.

Minden államnak, amely arra törekszik, hogy gondoskodjék népe biztonságáról, és megteremtse számára az előrehaladás legkedvezőbb feltételeit, minden politikusnak, aki tudja, hogy felelős a világban folyó eseményekért, minden józanul gondolkodó embernek egyetlen választása lehet csupán – mindent megtenni a fegyverkezési hajsza megszüntetése és a leszerelés érdekében. Ez a feladat nem könnyű: az államoknak minden, a leszerelés érdekében tett lépésnél nemzetbiztonságukkal a legközvetlenebb módon összefüggő kérdésekben kell dönteniük, gondosan mérlegelniük kell a legkülönbözőbb politikai, stratégiai és haditechnikai tényezőket. Jól tudjuk azonban, hogy nem ezek a nehézségek állnak a fegyverkezési hajsza megszüntetésének útjában.

A Szovjetunió memoranduma a jelenlegi helyzet marxista–leninista elemzése alapján pontosan megnevezi azokat az erőket, amelyek a felelősek a fegyverkezés fokozódásáért: „A legfőbb akadályt az imperialista erők – elsősorban a monopolista körök – ellenállása jelenti, akiknek a fegyverkezési hajsza milliárdos jövedelmek forrása. Akadályt jelentenek továbbá azok a politikai pártok és csoportok, amelyek elkötelezték magukat a hidegháború mellett, és ragaszkodnak esztelen elgondolásukhoz, miszerint a két társadalmi rendszer történelmi harcát az erőszak dönti el. Hátráltatni próbálják a leszerelés kérdéseinek megoldását azok is, akik cinikus módon azt hirdetik, hogy az emberiség jövőjét az atomháború romjain a legkönnyebb felépíteni, akik népünk érdekeit semmibe vevő szűk nagy-

hatalmi céljaik kedvéért készek arra, hogy egy új világháborúban saját népüket a tömeges pusztulásba kergessék."[5]

Ugyancsak a mondanivaló közvetlen, „átfogalmazás" nélküli kifejezésre juttatását illusztrálja a gyarmati országoknak és népeknek adandó függetlenségről szóló szovjet nyilatkozat alábbi részlete: „A gyarmatok kizsákmányolásából egyáltalán nem a népek, hanem főleg a nagy külföldi monopóliumok, a milliárdosok húznak hasznot. A népek – Kelet és Nyugat népei egyaránt – kénytelenek nagy adót fizetni a kolonializmusnak. A gyarmatokból importált kőolajat, kávét, kaucsukot, gyapotot, rezet, banánt, mindenféle nyersanyagot és élelmiszert tízszer drágábban adják el a monopóliumok, mint amennyiért a helyszínen megvásárolják. A monopóliumok kétszer rabolják ki az embereket. Egyszer Keleten fosztogatnak, amikor ott megvásárolják a gyarmati árukat, egyszer meg Nyugaton, amikor eladják ezeket az árukat és nyersanyagokat.

Sőt, mi több, arra kényszerítik a gyarmati népeket, hogy eltartsák a békeidőben ott állomásozó idegen csapatokat, az idegen közigazgatást, vagyis hogy fizessék meg a láncokat, amelyekkel bilincsbe verték őket. A monopóliumok ugyanakkor felemelt adókat rónak ki az anyaországok adófizetőire a büntető expedíciók és a gyarmati háborúk kiadásainak fedezésére, tehát az anyaországok népeit is kényszerítik, hogy fizessék meg azokat a láncokat, amelyekkel a gyarmatosító monopoltőkések más nemzeteket megbilincselnek. Valójában más nemzetek függetlenségével együtt saját népük szabadságát is eltemetik a pusztítás csataterein. Ez már önmagában véve is súlyos ítélet a gyarmati rendszer ellen."[6]

A burzsoázia, mint az SZKP programja rámutat, már nem képes olyan eszméket kitermelni, amelyek magukkal tudnák ragadni a tömegeket. A kapitalista országokban az emberek mind nagyobb számban szakítanak a burzsoá világnézettel.

Richard Nixon az elnöki beiktatása alkalmából mondott beszédében 1969. január 20-án figyelemre méltó megállapítást tett: „Lát-

[5] Pravda, 1976. szeptember 30.
[6] Népszabadság, 1960. szeptember 27.

juk, hogy árukban gazdagok, de szellemiekben szegények vagyunk." A továbbiakban pedig arról beszélt, hogy „a szellemi válságra szellemi megoldást kell találnunk". Kell találnunk . . .

Általánosan elismert tény, hogy a nyugati világ eszmei válságban van. A több nyugati országban tapasztalható valutaárfolyamok esését regisztrálják a bankok és a tőzsde, bejelentik a kormányok, de a szellemi értékek devalválódásából nem csinálnak szenzációt, pedig ennek következményei – bár nem mindig láthatóak – éppoly mélyek és drámaiak. A válság egyebek között abban mutatkozik meg, hogy azok a hatalmak, amelyek vezető szerepre pályáznak a nyugati katonai-politikai csoportosulásokon belül, semmilyen programmal, semmilyen valóban jelentős javaslattal nem tudnak előhozakodni, amelyek átfogó és egyszersmind realisztikus jellegükkel, a kor követelményeinek koncentrált kifejezésével magukkal tudnák ragadni a világ különböző részein különböző társadalmi és szociális körülmények között élő tömegek képzeletét.

Léteznek ilyen programok és javaslatok? Léteznek. Ilyen mindenekelőtt a népek békéjéért, együttműködéséért, szabadságáért és függetlenségéért vívott harc programja, amelyet az SZKP XXIV. kongresszusa dolgozott ki, majd a XXV. kongresszus folytatott és fejlesztett tovább. E program egész tartalma arról tanúskodik, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja azokat a megoldásra váró perspektivikus feladatokat tűzi napirendre, amelyek megoldását jelenleg a népek békéjének és biztonságának, az emberiség haladásának érdekei megkövetelik.

Ezeknek a feladatoknak a megoldását szolgálja a szovjet külpolitika. A Szovjetunió lankadatlan türelemmel keresi a különböző társadalmi rendszerű államok közötti békés és kölcsönösen előnyös együttműködés fejlesztésének újabb és újabb útjait, a leszerelés útjait.

Hány megvalósult ötlet és javaslat köszönheti létezését a Szovjetunió és más szocialista országok kezdeményezéseinek, kitartó erőfeszítéseinek! Már felsorolni is lehetetlenség. Vegyük például Európát és a leszerelés kérdését.

Hosszú idő telt el, mire az összeurópai tanácskozás összehívásának

gondolata polgárjogot nyert. Nem egy nyugat-európai országnak le kellett győznie előítéleteit, kétségeit és ingadozásait ahhoz, hogy belássa e gondolat hasznos és termékeny voltát az összes európai országra, az Egyesült Államokra és Kanadára nézve. Az egyedülálló nemzetközi megmozdulás végül is megvalósult, és ma már mindenütt a világon elismerik az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet történelmi jelentőségét.

Nézzük meg a leszerelés kérdését. Bár ezen a téren az utóbbi években csak kezdeti, korlátozott lépésekre került sor, ezek jelentősége is igen nagy.

Ilyen volt a nukleáris háború megakadályozását, véletlen kirobbanásának elkerülését szolgáló szovjet–amerikai megegyezés, a hadászati fegyverek korlátozásáról szóló megállapodás vagy a nukleáris fegyverek alkalmazásának megtiltását célzó szovjet–francia megállapodás.

Ilyenek voltak továbbá a nukleáris fegyverkezés korlátozását szolgáló intézkedések, köztük a légköri, kozmikus és víz alatti nukleáris kísérletek megtiltásáról szóló egyezmény, a föld alatti atomkísérleteket korlátozó megállapodás, az atomsorompó-egyezmény, továbbá az a megállapodás, amely tiltja, hogy atomfegyvereket tartsanak a világűrben, az égitesteken és a tengerfenéken.

Ilyen volt a biológiai és vegyi fegyverek kifejlesztésének, előállításának tilalmáról és ezek megsemmisítéséről szóló nemzetközi konvenció, amely már hatályba lépett, valamint a természeti környezet katonai és más ártalmas célokra való felhasználásának tilalmáról szóló konvenció.

Nem állíthatjuk, hogy az imperialista államok nem kívánják az emberiséget különféle külpolitikai koncepciókkal és doktrínákkal „gazdagítani". Ellenkezőleg, ilyen koncepciók és doktrínák elég nagy számban születnek. Az Egyesült Államokban szinte minden elnök és külügyminiszter kísérletet tesz arra, hogy ilyen módon emlékezetessé tegye nevét a nemzetközi politikában. De a nyugaton kidolgozott politikai-ideológiai konstrukciók közös nevezője többnyire a szocializmussal való szembenállás, a világforradalmi folyamat megállítása, a hegemón törekvések és erőszak alkalmazása a nemzetközi küzdőté-

ren. Érthető, ha a szovjet diplomáciai dokumentumokban fontos helyet kap azoknak a külpolitikai doktrínáknak a bírálata, amelyek szókincse igen egyoldalú, főként olyan kifejezésekből áll, mint: „az erő pozíciójából", „egyensúlyozás a háború mezsgyéjén", „az elrettentés egyensúlya" stb.

A burzsoá ideológia válsága egyebek között abban nyilvánul meg, hogy sem az elméleti, sem a gyakorlati emberek nem tudnak semmi újat, semmi konstruktívat mondani a nemzetközi kapcsolatok terén, ami erősíteni tudná a néptömegekben a jövőbe vetett hitet, a bizakodást a háború és a béke kérdésében.

Az imperialista államok természetesen ma már nem engedhetik meg maguknak, hogy a legátfogóbb és legjelentősebb világpolitikai kérdéseket – elsősorban a fegyverkezési hajsza megszüntetésének kérdését – megkerüljék. Külpolitikájuk, diplomáciájuk, a közvélemény befolyásolására felhasznált eszközeik távolról sem kezdetlegesek. Ellenkezőleg, megvannak a maguk módszerei, hogy a nemzetközi biztonság és a leszerelés megvalósítását szolgáló rendszabályok híveinek tüntessék fel magukat. A kormányok politikai megnyilatkozásaiban, a politikai pártok platformjaiban, a választási kampányok idején az utóbbi években gyakran találkozhatunk a leszerelést sürgető általános nyilatkozatokkal. Ezek azonban megmaradnak puszta nyilatkozatoknak, szólamszerű állandó fordulatokká válnak, mivel még mindig ritkán, nagyon ritkán párosulnak tényleges készséggel a konkrét megegyezésekre, amelyek korlátoznák az ugyanazok által kierőszakolt és folytatott fegyverkezési hajszát.

A szovjet diplomáciai dokumentumok a gyakorlatban is bebizonyították (és ezt nyugaton is elismerik), hogy mind nagyobb hatást fejtenek ki a politikai gondolkodás fejlődésére és a társadalmi mozgalmakra a legkülönbözőbb országokban, köztük a tőkésországokban is, hogy az emberek millióiban mindinkább rokonszenvet ébreszt a Szovjetunió békeszerető külpolitikája, hogy mind energikusabb megmozdulásokra tudják ösztönözni a néptömegeket a béke védelmében, a megoldásra váró nemzetközi problémák tárgyalásos rendezése érdekében. Ennek okát részint a Szovjetunió növekvő erejében, tudományos sikereiben, a szovjet nép jólétének és szellemi kultúrájának növeke-

désében elért eredményekben kell keresni, részint abban, hogy az SZKP kongresszusi és központi bizottsági határozatai az elméleti tételek, tudományos nézetek és a mélységesen humánus eszmék olyan rendszerét tárják a világ elé, amely megfelel az egész emberiség érdekeinek.

A marxizmus–leninizmus azt tanítja, hogy azok az eszmék, amelyek megragadják a tömegeket, anyagi erővé válnak. Az „eszmék, melyek intelligenciánkat hatalmukba kerítették – írja Marx –, melyek érzületünket meghódították, amelyekhez az értelem hozzábilincselte lelkiismeretünket – ezek olyan láncok, amelyekből az ember nem tépheti ki magát anélkül, hogy szívét szét ne tépné, olyan démonok, amelyeket az ember csak úgy kerítheti hatalmába, hogy aláveti magát nekik."[7] A szovjet diplomáciai dokumentumoknak eszmeileg annyira érthetőeknek és meggyőzőeknek kell lenniük még azok számára is, akik nem osztják a dokumentumban kifejtett nézeteket, hogy értelmük számára olyan láncok legyenek, és lelkükbe olyan démonokat ültessenek, amilyenekről Marx beszélt.

[7] Marx–Engels Művei. I. köt. Kossuth Könyvkiadó 1957. 10[illegible]

A szavak súlya a diplomáciában

A szó – a kimondott és különösen az írott szó – rendkívüli szerepet játszik az államközi kapcsolatokban és így az egész diplomáciai tevékenységben. Már Démoszthenész *A hűtlen követség ügyében* című szónoklatában azt mondta, hogy a követeknek nem állnak rendelkezésükre hadihajók, nehézgyalogság, erődök, fegyverük a szó és a kedvező lehetőségek. A fontos tárgyalások során ezek a lehetőségek csak pillanatokra adottak. Ha a követ késlekedik, és nem használja ki azonnal a kedvező körülményeket, örökre elszalasztja az alkalmat, s elveszti uralmát az események felett.

A görög szónok gondolatai azt mutatják, hogy már az antik világban is tisztában voltak azzal, hogy a diplomata szavai nem „üres szavak", bennük az állam akarata sűrűsödik össze, és rajtuk múlik az események feletti uralom megszerzése vagy elvesztése. Elképzelhető, milyen körültekintő mérlegelés eredménye minden leírt vagy kimondott szó.

A diplomácia története nem egy esetet ismer, amikor a nem kellően megválasztott vagy kétértelmű szó, amely valamely állam képviseletében hangzott el, ártott az illető államnak, bumerángként ütött vissza. Vannak esetek, amikor a szavak célja, hogy felhívják a figyelmet valamely nemzetközi problémára vagy helyzetre, de előfordult már olyan is, hogy nemzetközi botrány kirobbantását akarták elérni.

Bismarck „emsi távirata" a klasszikus példa arra, hogy mit jelent a szó a diplomácia fegyvertárában.

1870 nyarán mind Párizsban, mind Berlinben magasra csaptak a politikai szenvedélyek hullámai. Poroszország háborúra készült Franciaország ellen, és csak az ürügyet kereste. III. Napóleon, túlértékel-

ve Franciaország katonai lehetőségeit, a császárnő és a hadügyminiszter befolyása alatt ugyancsak elszánta magát a háborúra.

A két ország közötti ellentétek – ahogy ez a történelemben gyakran előfordul – nem a háború, a háborút meghatározó valódi okok körül robbantak ki, hanem harmadrangú, lényegében jelentéktelen ügyek kapcsán. A megüresedett spanyol trón elfoglalására Lipót herceget választották, aki a Hohenzollern-dinasztia egyik oldalágához, a Siegmaringen-ághoz tartozott. Párizsban erre kitört a vihar, mivel III. Napóleon ezt határozottan ellenezte, mondván, hogy Franciaország nem tűrheti, hogy ugyanaz a dinasztia uralkodjék Poroszországban és Spanyolországban. Franciaország berlini nagykövete azt követelte I. Vilmostól, hogy Lipót mondjon le a spanyol trónról, I. Vilmos teljesítette a francia követelést, de III. Napóleon mindenképpen háborúzni akart. A berlini francia követet utasították, hogy haladéktalanul utazzék Emsbe, a királyi székhelyre, és tolmácsoljon egy feltűnően arcátlan és értelmetlen francia követelést: a porosz király tegyen formális ígéretet arra, hogy nem engedi, hogy Lipót elfogadja a spanyol trónt, ha bármikor újra felajánlanák neki. I. Vilmos azt a választ adta, hogy nem tartja lehetségesnek, hogy ilyen ígéretet tegyen. Ezzel egy időben a párizsi porosz követtel közölték Párizsban, hogy I. Vilmosnak a fenti ígéret mellett ki kell jelentenie, hogy nem állt szándékában megsérteni Franciaország érdekeit és a francia nemzet méltóságát. Sőt, a francia követ ugyanezen a napon ismét kihallgatást kért I. Vilmostól, hogy megismételje az írásbeli ígéretre vonatkozó követelést. I. Vilmos nem volt hajlandó fogadni a követet, az a pályaudvaron „elcsípte" a királyt, aki elutazni készült Emsből. I. Vilmos itt kijelentette, hogy nem mondhat annál többet, mint amit már mondott a követnek, és hogy a tárgyalást ebben a kérdésben majd Berlinben folytatják.

I. Vilmos megbízta a porosz külügyminiszter egyik tisztviselőjét, hogy ennek a napnak az eseményeiről, a francia követtel folytatott tárgyalásról táviratban értesítse Bismarck kancellárt Berlinben. Ezek az „emsi távirat" előzményei.

Bismarck még aznap, június 13-án este megkapta a táviratot, amely egyebek között tartalmazta I. Vilmos kijelentését, hogy a tár-

gyalást Berlinben folytatják. Bismarck, aki éppen Moltkéval, a porosz hadsereg vezérkari főnökével és Roon hadügyminiszterrel ebédelt, megkérdezte tőlük, garantálják-e a győzelmet egy esetleges háborúban Franciaországgal szemben. Mindketten igennel válaszoltak. „Akkor nyugodtan folytassák az ebédet" – mondta Bismarck a vendégeinek, majd átment a másik szobába, és kihúzta a táviratból, hogy a francia követ újabb kihallgatást kért I. Vilmostól, valamint a király pályaudvaron mondott szavait, miszerint a tárgyalást folytatják Berlinben. A távirat, amelynek csak az elejét és a végét hagyta meg Bismarck, így azt a benyomást keltette, mintha I. Vilmos a továbbiakban mindenfajta tárgyalásoktól elzárkózna.

Bismarck maga meséli el *Gondolatok és visszaemlékezések* című könyvében, hogy mit csinált a távirat szövegével, megemlítve az illendőség kedvéért, hogy a szöveget nem változtatta meg és nem tett hozzá semmit. A megrövidített szöveg – magyarázza Bismarck – nem erőteljesebb kifejezések, hanem pusztán a formája révén keltett egészen más hatást, mint az eredeti. (A távirat a „Bismarck-féle változatban" így szólt: „Miután a spanyol királyi kormány bejelentette a francia császári kormánynak, hogy a Hohenzollern-trónörökös lemond a trónról, a francia követ azt a további követelést terjesztette ő királyi fensége elé, hogy hatalmazza fel őt arra, hogy táviratban közölje Párizzsal, miszerint őfelsége kötelezi magát arra, hogy nem adja beleegyezését, ha bármikor ismét felmerülne a Hohenzollernek trónjelöltsége. Őfelsége ezek után nem volt hajlandó fogadni a francia követet, és utasította hadsegédjét, továbbítsa a követnek, hogy nincs több közölnivalója vele.")

Amikor Bismarck felolvasta vendégeinek a távirat rövidített változatát, Moltke megjegyezte: „Így már egész másképp hangzik; először úgy hangzott, mint jeladás a visszavonulásra, most viszont kürtjel, amely a kihívásra válaszol." Bismarck biztosította vendégeit, hogy ez a távirat mind tartalma, mind közzététele révén „vörös posztóként fog hatni a gall bikára", s ezzel átadta a sajtónak a hamisított szövegű táviratot.

Az események egyébként igazolták Bismarck számításait. 1870. július 20-án Franciaország hadat üzent Poroszországnak, majd Sedan-

nál megsemmisítő vereséget szenvedett, és III. Napóleon fogságba esett. A frankfurti béke értelmében Franciaországnak ötmilliárd frank hadisarc kifizetésére kellett kötelezniе magát, és le kellett mondania Elzászról és Lotaringia egy részéről.

Az olyasfajta manipulációk, mint amit Bismarck az emsi táviratral csinált, nemcsak a diplomáciai tankönyvekben olvashatók, hanem könnyen felfakadó sebekként a néptömegek emlékezetében is megmaradnak. Amikor 1968 februárjában Willi Brandt, a Német Szociáldemokrata Párt vezetője Ravensburgban mondott egy olyan mondatot, amit Párizsban Franciaországgal szembeni kihívásnak ítéltek, a francia sajtó és a világsajtó „ravensburgi távirat" címen tudósított az ügyről. Az emsi távirat históriája tehát még száz év után is hullámokat kavart a francia–nyugatnémet viszonyban.

Ugyancsak tanulságos annak a táviratnak a története, amelyet II. Vilmos küldött Krugernek, Transvaal elnökének 1896. január 3-án. Anglia ebben az időben háborúban állt a búrokkal. Németország gyarmati érdekeit követve és Anglia pozícióinak gyengítése céljából a búrokat támogatta. Kruger nyilvánosan kijelentette, hogy számít a németek segítségére. A Dél-afrikai Társulás egy rendőri egysége – élén a társulás vezetőjével, Jamesonnal – 1896. január 2-án betört Transvaal területére. A támadást azonban gyorsan visszaverték, Jamesont és egységét elfogták.

Ugyanebben az időben Transvaaltól távol a maguk útján haladtak az események. Azon a napon, amikor a búrok szétverték Jameson egységét, Németország londoni követe utasítást kapott Berlinből, hogy jegyzékben tiltakozzon az angol kormánynál Jameson támadása ellen. A követ a jegyzéket a késő esti órákban elküldte a Foreign Office-nak. Berlin közben tudomást szerzett Jameson vereségéről, és utasította a követet, hogy állítsa le a jegyzék elküldését, ha még nem késő. A berlini diplomáciának a kezére játszott a szerencse: a levél reggelig felbontatlan maradt, és a német követnek sikerült visszaszereznie. Az ügy azonban ezzel még nem ért véget. Január 3-án reggel II. Vilmosnál tanácskozás volt, ahol elhatározták, hogy a császár demonstratív táviratot küld Kruger elnöknek. A táviratban az

uralkodó gratulált Krugernek abból az alkalomból, hogy a búrok saját erejükből, „baráti hatalmak segítsége nélkül" „helyreállították a békét és megvédték függetlenségüket", és visszaverték „a fegyveres bandákat".

Ez a szándékos kihívás és fenyegetés az angolok felé csak további nehézségeket okozott II. Vilmos diplomáciájának. Az angol–német ellentétek ismét kiéleződtek. Franciaország óvatosabb álláspontra helyezkedett Németországgal szemben. Láthatóan ingataggá váltak a kapcsolatok a hármas szövetségen belül is, miután Olaszország és Ausztria–Magyarország nem akarták tovább rontani az Angliával való viszonyt. II. Vilmos fenyegetése nem hozta meg a várt eredményt. Semmi sem történt, az angolok nem idegeskedtek különösebben. II. Vilmos, hogy elsimítsa a Krugernek küldött távirat ügyét, meghívás nélkül tisztelgő látogatást tett Viktória királynőnél. II. Vilmos a Krugernek küldött távirattal levezette érzelmeit, ennek ára azonban Németország nemzetközi pozícióinak jelentős meggyengülése lett.

A dilettáns legfőbb vonása – Goethe meghatározása szerint –, hogy alábecsüli a dolgokban rejlő nehézségeket. Ha ez történik a diplomáciában, ahol jelentéktelen dolgok egyáltalán nincsenek, ahol minden sokkal bonyolultabb, sokrétűbb és árnyaltabb, mint amilyennek első pillantásra tűnik, s ha a dilettantizmus még ráadásul egyeduralkodói önkénnyel is párosul, akkor ez olyasfajta zűrzavart okoz, amilyet II. Vilmos személyes diplomáciája többször is előidézett. „Ha netán táviratozni akarna Kruger bácsinak, távírda a sarok után jobbra." Ilyen felkiáltásokkal kísérték a londoniak az ünnepi menetet, amikor egy évvel a rosszul sikerült távirat után a német uralkodóház egyik hercege látogatást tett Londonban.

II. Vilmos környezete kitalálta azt a jelszót, hogy a tapintatlanság a bátorság jele. És a német császár gyakran tanújelét adta, hogy egészen kivételes képességekkel rendelkezik ezen a téren. Bülow, egykori német kancellár emlékiratai tele vannak ilyen példákkal.

1904 januárjában II. Vilmost meglátogatta Leopold belga király. Elérkezett a király berlini tartózkodásának utolsó napja. Amikor Vilmos, aki kikísérte Leopoldot a pályaudvarra, visszatért, egyik kísé-

retében levő hadsegédje megkérdezte Bülowot: „Mi történt a belga királlyal?" Nem sokon múlt, hogy kitörjön a botrány. A király nagyon ingerültnek látszott. Az öregúr annyira zavart volt, hogy fordítva vette fel porosz dragonyos sisakját, hátul volt rajta a sas.

Mi történt tulajdonképpen? Erről maga Vilmos számolt be Bülownak. A német császár és a belga király között viharos jelenet zajlott le. Vilmos Leopold büszke elődeiről, a burgundiai hercegekről beszélt, és hozzátette, hogy Leopold, ha akarná, helyre tudná állítani ezek egykori államát, kiterjesztve jogarát a francia Flandriára, Artois-ra és Ardennes-re. A király Vilmos elbeszélése szerint először értetlenül „kimeresztette a szemét", majd „fogait villogtatva" közölte, hogy az ilyesfajta nagyratörő tervekről sem a belga miniszterek, sem a belga parlament nem akarnak hallani. „Erre aztán elvesztettem a türelmemet – mesélte II. Vilmos –, és megmondtam a királynak, hogy nem sokra becsülöm az olyan uralkodókat, akik azt hiszik, hogy felelősséggel tartoznak a képviselőknek és a miniszteréknek, ahelyett, hogy csak mennybéli uruk előtt éreznék felelősnek magukat. Azt is megmondtam neki, hogy én nem tűröm, hogy a bolondját járassák vele. Aki egy európai háború esetén nem lesz velem, az ellenem lesz."

Bülow nem fogadta túl nagy lelkesedéssel uralkodója történetét, és igyekezett megértetni vele, milyen politikai következményekkel járhat a Belgium semlegességének megsértésére irányuló fenyegetés és az aláírt szerződések semmibevétele, valamint, hogy Németország az ilyen cselekményekkel ütőkártyákat ad ellenfelei kezébe, amelyek – Bülow szavaival – többet nyomnak a latban, mint az anyagi értékek.

A belga király és a német császár közötti beszélgetés folytatására tíz évvel később került sor. 1914. augusztus 4-én Bethmann-Holweg, német kancellár a Reichstagban cinikusan bejelentette, hogy a németek betörése Belgiumba jogtalan, de „szükség törvényt bont". Ugyanaznap este került sor arra a beszélgetésre az angol követtel, amelyben Bethmann-Holweg hírhedt mondata elhangzott: „papírrongynak" nevezte azokat a nemzetközi szerződéseket, amelyek szavatolták Belgium semlegességét.

Lehet, hogy Bülow téved, amikor azt mondja, hogy Németország diplomáciailag és politikailag elvesztette a világháborút, mielőtt az első lövés eldördült volna, az azonban biztos, hogy a német diplomácia ügyetlensége, s ezen belül II. Vilmos túlkapásai erősen rontották az ország helyzetét. Bülow tanúja volt ezeknek az eseményeknek, s emlékiratában nyíltan szól a hibákról. Érthető tehát, hogy nem sokkal az első világháború vége után a Reichstag döntése alapján eltávolították a képét az ülésteremből. Ugyanazzal a Bülow-val tették ezt, akit az egész Reichstag ünnepelt, amikor programbeszédében meghirdette az imperialista követelést, hogy biztosítsanak Németországnak „helyet a nap alatt".

Ugyanazt a politikai tartalmat attól függően, hogy milyen szavakkal fejezik ki, különbözőképpen fogadhatják. Erre gyakran akad példa a diplomáciában.

Szavak, fogalmak szinonimái, az ezek közötti árnyalati különbségek a lehetőségek bővizű forrását jelentik egy okos diplomata számára.

IV. Henrik idején Jeannin francia diplomatát Hollandiába küldték közvetítő misszióval, hogy rávegye az Egyesült Tartományokat[1] és Spanyolországot a béketárgyalásokra. Sem Orániai Vilmosban, sem a spanyol királyban nem volt meg a hajlandóság, így a tárgyalások többször megszakadtak, majd újrakezdődtek. Ez már két éve ment így – írta J. Cambon –, amikor Jeannin, aki tudta, milyen erejük van a szavaknak, és hogy még a nagy embereknek is megvannak a maguk gyengéi, kitalálta, hogy a „béke" szót felcseréli a „tartós fegyverszünet" kifejezéssel. A fegyverszünet elfogadása már nem sértette a két békét kötni nem akaró uralkodó hiúságát. 1602-ben Spanyolország és az Egyesült Tartományok között létrejött a fegyverszüneti egyezmény, amelyben Spanyolország elismerte az Egyesült Tartományok függetlenségét. IV. Henriket természetesen nem altruista megfontolások vezérelték, amikor közreműködött ennek keresztülvi-

[1] A XVI. századi polgári forradalom idején hét hollandiai tatomány új államot hozott létre, amelyet Egyesült Tartományoknak neveztek. Azért harcoltak, hogy Hollandia felszabaduljon a spanyol abszolút monarchia uralma alól.

telében: fő törekvése az volt, hogy a Habsburg-dinasztia hatalma meggyengüljön, és az európai hatalmak között Franciaország számára előnyös egyensúly jöjjön létre.

Az alábbi epizód, amely az első világháború küszöbén játszódott le, tanulságos példa arra, milyen éles és alattomos fegyver a szó a diplomáciában, milyen drága árat kell fizetni azért, ha hajlamosak vagyunk az önáltatásra, és összetévesztjük vágyainkat a valósággal.

A cselekmény színhelye Berlin. A cselekmény ideje 1914 augusztusa. Németország már harcban áll Oroszországgal, Angliával és Franciaországgal. Japán még nem döntötte el, mely oldalra álljon. Bethmann-Holweg német kancellárt meglátogatja a japán nagykövet. Jövetelének oka az, hogy Németországban hatályba lépett az a törvény, amely Németország hadbalépésének napjától kezdve megtiltja a külföldi megrendelések teljesítését. Japán pedig fegyvert és páncélt rendelt a Krupp és a Vulkán cégtől. A nagykövet kéri, hogy küszöböljék ki ezt a bosszantó félreértést, mivel Japán háborúra készül „egy nagyhatalom ellen". A sokatmondó szavakat nem kevésbé sokatmondó mosoly kíséri. A nagykövet kérését haladéktalanul teljesítik, hiszen világos, hogy Japán támadása Oroszország ellen küszöbön áll.

Néhány nap múlva a japán nagykövet ismét felkeresi Bethmann-Holweget, és ultimátumot nyújt át neki, amelynek értelmében a németeknek azonnal ki kell vonulniuk a Kínában általuk elfoglalt területekről. A japán jegyzék szövege a japán diplomáciai gyakorlatban teljesen szokatlan, kifejezetten goromba hangjával tűnik ki. Bethmann-Holweg és államtitkára Von Jagow érdekes felfedezést tesznek: ezt az ultimátumot szóról szóra, az utolsó vesszőig és pontig arról a goromba hangú német jegyzékről másolták le, amelyet 1895-ben Németország Japánhoz intézett, s amelyben követelte, hogy a simonoszeki békeszerződésről mondjon le.[2] II. Vilmos dühe nem ismert határt. A japán diplomácia képviselői tagadták, hogy részükről

[2] A simonoszeki békeszerződés 1895. április 17-én jött létre Japán és Kína között. Oroszország, Németország és Franciaország diplomáciai lépése következtében Japán kénytelen volt lemondani a Liaotung-félsziget megszerzéséről, amit a szerződés feltételei lehetővé tettek számára.

valamilyen megtévesztés áll fent. Hiszen a nagykövet csak annyit mondott, hogy Japán „egy nagyhatalom ellen" készül háborúra. Talán Németország nem nagyhatalom?

A szovjet külpolitika történetében is voltak bosszantó pillanatok, főleg a breszti tárgyalások idején. A baloldali álforradalmi szólamok sokat ártottak annak a lenini törekvésnek, hogy Szovjet-Oroszország kilépjen az imperialista háborúból. A Trockij-féle „sem háború, sem béke" politika, amit a breszti tárgyalások során folytatott, sokba került a szovjet népnek. 1918. február 10-én Trockij Lenin utasítását megszegve bejelentette, hogy „Oroszország, megtagadva az annexiós szerződés aláírását, a maga részéről a Németországgal, Ausztria–Magyarországgal, Törökországgal és Bulgáriával való hadiállapotot beszüntetettnek nyilvánítja. Az orosz csapatok ezzel egyidejűleg az egész fronton parancsot kapnak a teljes leszerelésre."[3] Ez egyet jelentett a tárgyalások megszakításával, és a német parancsnokság, amely csak az alkalomra várt, hogy felújíthassa a hadi cselekményeket, ezt azonnal ki is használta.

N. Krupszkaja így ír visszaemlékezéseiben Trockij árulásáról: „A szép szavak, szép pózok kedvelője ezúttal sem azon gondolkodott, hogyan lehetne kivezetni a háborúból a szovjetek országát, hogyan lehetne lélegzetvételnyi szünethez jutni, hogy erőt gyűjtsünk, talpra állítsuk a tömegeket, hanem inkább azon, hogy minél szebb pózba vágja magát: lealázó békébe nem megyünk bele, de háborút sem viselünk. Iljics ezt a pózt úri, lengyel nemesi póznak nevezte, kijelentette, hogy ez a jelszó kalandorpolitika, amely az elözönlés, a kirablás veszélyének teszi ki azt az országot, ahol a proletariátus van hatalmon, s ahol nagy építőmunka kezdődik."[4]

Az államközi kapcsolatok és a diplomácia terén rendkívül fontos meggyőződni arról, hogy egy adott szónak minden fél ugyanazt a konkrét tartalmat tulajdonítja-e. A többféle értelmezési lehetőség – mint azt gazdag tapasztalatok mutatják – a következőkben messzemenő és az egyik fél számára gyakran rendkívül váratlan következ-

[3] A nagy forradalom krónikája. Kossuth Könyvkiadó 1972. 380–381. old.
[4] *N. K. Krupszkaja:* Visszaemlékezések Leninre. Kossuth Könyvkiadó 1974. 407. old.

ményekhez vezethet. Elég, ha a japán nagykövet és Bethmann-Holweg már említett beszélgetésére utalunk.

Érdemes ezzel kapcsolatban idézni a potsdami konferencia második ülésén felvett jegyzőkönyvből. Az ülésen (1945. július 18-án) a szovjet, az amerikai és az angol fél között sajátos vita alakult ki egyetlen, a tárgyalásokon, majd pedig a konferencia záróokmányában szereplő szó értelmezése körül.

„Churchill: Egyetlen kérdést szeretnék csak felvetni. Itt állandóan a »Németország« szót használjuk. Mit jelent most »Németország«? Felfoghatjuk-e ma ugyanabban az értelemben, mint a háború előtt?

Truman: Hogyan vélekedik erről a szovjet küldöttség?

Sztálin: Németország az, amivé a háború után lett. Nincs semmiféle más Németország. Én így értem ezt a kérdést.

Truman: Lehet-e egy háború előtti, 1937-es Németországról beszélni?

Sztálin: Csak 1945-ös Németországról.

Truman: Németország 1945-ben mindent elvesztett, s ma gyakorlatilag nem létezik.

Sztálin: Németország, mint nálunk mondják, földrajzi fogalom. Értelmezzük egyelőre így. Nem tekinthetünk el a háború eredményeitől.

Truman: Ez így van, de mégis meg kell valahogy határoznunk a »Németország« fogalmat. Gondolom, hogy az 1886-os vagy az 1937-es Németország nem ugyanaz, mint a mai, 1945-ös Németország.

Sztálin: A háború eredményeképpen lett olyanná, amilyennek elfogadjuk.

Truman: Teljesen egyetértek ezzel, de mégis meg kell valamiképpen határoznunk a »Németország« fogalmat.

Sztálin: Be akarják vezetni például a német közigazgatást Csehszlovákiában, a Szudéta-vidéken? Ez az a terület, ahonnan a németek kiűzték a cseheket.

Truman: Talán mégis olyannak kellene felfognunk Németországot, amilyen a háború előtt, 1937-ben volt?

Sztálin: Formailag felfoghatjuk így is, de lényegében még sincs így.

Ha Königsbergben német közigazgatás jelenne meg, elkergetnénk, feltétlenül elkergetnénk.

Truman: A krími konferencián az a megállapodás született, hogy a területi kérdésekben a békekonferencia fog dönteni. Hogyan határozzuk hát meg »Németország« fogalmát?

Sztálin: Megjelölhetnénk Lengyelország nyugati határait, s akkor nyomban világosabbá válna Németország kérdése. Nehezen tudnám megmondani, hogy mi ma Németország. Egy olyan ország, amelynek nincs kormánya, amelynek valójában nincsenek határai, mivel a határokat nem hadseregeink jelölik ki. Németországnak nincsenek csapatai, még határőrsége sincs; az országot megszállási övezetekre osztottuk fel. Határozzuk hát meg, hogy mi Németország: egy levert ország.

Truman: Talán kiindulópontnak vehetnénk Németország 1937-es határait?

Sztálin: Kiindulópontnak bármit lehet venni. Valamiből ki kell indulni. Ilyen értelemben vehetjük 1937-et is.

Truman: Ez a versailles-i szerződés utáni Németország volt.

Sztálin: Vehetjük az 1937-es Németországot, de csakis kiindulópontnak. Ez egyszerűen munkahipotézis, amely megkönnyíti a munkát.

Churchill: Csak kiindulópontnak vesszük. Ez nem jelenti azt, hogy itt meg is állunk."[5]

Mint ebből a vitából is látható, a diplomáciában nem fordul elő, hogy valamilyen szót vagy fogalmat magától értetődőnek tekintsenek. A diplomáciai dokumentumokban, a tárgyalásokon, az államférfiak nyilatkozataiban minden szónak több oldala van, mint akár a legjobb értelmező szótárban, és minden szónak súlya van, mivel a legkülönbözőbb politikai, gazdasági, katonai és területi érdekek forognak kockán. Egy-egy szó visszaüthet bumerángként, de a kedvező lehetőség kihasználása kulcsának is bizonyulhat.

Érdemes felidézni azt az incidenst, amely annak idején több fővárosban felkavarta a szenvedélyeket, és az egész világsajtót foglalkoztatta. Az incidens oka a francia elnök egyetlen mondata volt, amiben a „szabad Quebec" kifejezést használta.

[5] Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Kossuth Könyvkiadó 1972. 212–213. old.

1967. július 24-én este De Gaulle elnök, aki hivatalos látogatáson volt Kanadában, a montreali városháza erkélyéről az alábbi szavakat intézte a város népéhez: „Az érzések elárasztják szívemet. Éljen Montreal! Éljen Quebec, a szabad Quebec!" A városháza előtti teret megtöltő tömeg viharos lelkesedéssel fogadta ezeket a szavakat. A kanadai kormány azonban egész másképp reagált. Pearson kanadai miniszterelnök másnap televíziós beszédben kijelentette, hogy „a kanadaiaknak nincs szükségük rá, hogy felszabadítsák őket", és hozzátette, hogy De Gaulle bizonyos kijelentései „tarthatatlanok". A francia elnök ezek után félbeszakította látogatását, és hazautazott anélkül, hogy ellátogatott volna a kanadai fővárosba és találkozott volna Pearson miniszterelnökkel.

Tudvalevő, hogy a kanadai Quebec tartomány hatvanmilliós lakosságának több mint 90 százaléka francia származású. A lakosság körében erős autonómia-törekvések tapasztalhatók, és rossz szemmel nézik Kanada függését az Egyesült Államoktól. A francia elnököt a tartományban tett látogatása során mindenütt diadalmenet fogadta. De Gaulle kijelentései a „szabad Quebec"-ről, és arról, hogy a látottak arra a légkörre emlékeztették, amely Franciaország felszabadulása idején uralkodott, komoly politikai szenvedélyeket robbantott ki nemcsak Kanadában, de Franciaországban, az Egyesült Államokban és Angliában is. Függetlenül attól, hogy milyen okok késztették a francia elnököt ezekre a kijelentésekre, a példa meggyőzően mutatja, hogy valamely állam nevében kimondott szavak a nemzetközi élet tényévé válhatnak, s mozgásba hozhatják a közvetlenül vagy közvetve érintett országok közti viszony bonyolult mechanizmusait. Az ilyen szó éles, sokszor kétélű fegyver.

A kimondott – és még inkább a papíron rögzített – szó kötelezi az illető államot, amelyet az adott hivatalos személy képvisel. A kimondott vagy leírt szó visszavonása presztízsveszteséget, a nemzetközi hitel romlását jelenti, aminek mindig káros visszahatása van.

Nem sokkal az arab államok elleni izraeli agresszió előtt, 1967. május 23-án Johnson, az Egyesült Államok elnöke kijelentette, hogy országa kötelességének tekinti a térség valamennyi országa politikai

függetlenségének és területi sérthetetlenségének védelmét. Amikor azonban Izrael megtámadta Egyiptomot, Szíriát és Jordániát, s több arab területet elfoglalt, az Egyesült Államok álláspontja a közel-keleti területi kérdésekben szemlátomást kétértelművé vált.

A tudósítók hasztalanul próbáltak a Fehér Házban és az amerikai külügyminisztériumban választ kapni 1967. június 12-én arra a kérdésre, hogy mi az amerikai kormány álláspontja Izrael területi igényeivel szemben? A Fehér Ház sajtótitkára és a külügyminisztérium sajtóügyekkel megbízott szóvivője csupán annyit volt hajlandó közölni, hogy ez „kényes ügy". Ez a válasz meglepte az újságírókat, hiszen az amerikai elnök nem sokkal korábban még azt hangoztatta, hogy az Egyesült Államok síkraszáll az összes közel-keleti ország sérthetetlenségéért. Az újságíróknak az a benyomásuk támadt, mintha az amerikai kormány szeretne szép csendben „megfeledkezni" Johnson május 23-i kötelezettségvállalásáról. Az események további alakulása során azután bebizonyosodott, hogy az amerikai kormány meglehetősen önkényesen értelmezi a „területi sérthetetlenség" fogalmát az arab államok vonatkozásában, ugyanakkor elnézően viselkedik Izrael területi igényeivel szemben.

A példákat tovább szaporíthatnánk, de az eddigiekből is látható, hogy a diplomáciai dokumentumok és a külpolitikai nyilatkozatok gondos előkészítése nem felesleges aggályoskodás, hanem a külpolitika területén működő szervek mindennapos és felelősségteljes munkája.

Michel Jobert, volt francia külügyminiszter 1974. április 24-én az Európa–I. rádiónak adott nyilatkozatában kijelentette: „A külpolitikában a szavak súlya semmivel sem kisebb, mint a tetteké, sőt talán nagyobb, mert a körülményektől függően még az is fontos, milyen hangnemben hangzanak el, s vannak időszakok, amikor a hangnem már nem olyan baráti és együttérző, mint korábban volt, hanem határozatlan és kétértelműen szívélyes. Tehát mind a nyilatkozatok hangneme, mind a konkrét cselekvéshez felhasznált eszközök szerepet játszanak és meghatározott kötelezettségeket vonnak maguk után."

Nicolson *Diplomácia* című könyvében azt mondja, hogy „a diplomácia az írás művészete, és a történelem útjai tele vannak a béke olyan emlékműveivel, amelyek vagy befejezetlenek maradtak, vagy a befejezés után összedőltek, mert félreértett szavak homokjára épültek".

Nicolson a diplomácia ismert meghatározására hivatkozva – amely szerint a diplomácia az ész és a tapintat alkalmazása a független államok kormányai közötti hivatalos érintkezésben – megjegyzi, hogy a tapintat szükségességéről lépten-nyomon megfeledkeznek. A tapintat szükségessége késztette arra a diplomatákat – írja Nicolson –, hogy a természetes emberi társalgás csengő ércpénzét az egyezményes mondatok papírpénzére cseréljék ki.

Ha például egy politikus vagy diplomata kijelenti egy másik kormánynak, hogy kormánya „nem maradhat közömbös" valamilyen nemzetközi konfliktus esetén, akkor ezzel egyértelműen azt juttatja kifejezésre, hogy kormánya beavatkozik az adott konfliktusba. Ha egy angol jegyzékben vagy beszédben azt találjuk, hogy „őfelsége kormányát nyugtalansággal" vagy „a legmélyebb nyugtalansággal" „tölti el", akkor – írja Nicolson – világos, hogy az angol kormány az adott kérdésben határozott álláspontot kíván elfoglalni. Ezek az óvatos kifejezések lehetővé teszik a politikusok számára, hogy közvetlen fenyegetés nélkül komoly figyelmeztetéseket intézhessenek egy másik állam kormányához. Ha ez a figyelmeztetés nem ér célt, jöhet a következő fokozat, amelyre persze még mindig az udvarias és engedékeny hangnem a jellemző. Ha azt mondja, hogy „ez esetben őfelsége kormánya kénytelen lesz felülvizsgálni álláspontját", akkor ezzel arra céloz, hogy a barátság helyére bármely pillanatban az ellenségesség léphet. Ha azt mondja, hogy „őfelsége kormánya feltétlenül fenntartja magának a jogot...", úgy ezen azt érti, hogy őfelsége kormánya nem fogja tűrni... Az olyan kifejezések, mint „ez esetben kormányom kénytelen lesz saját érdekeit szem előtt tartani" vagy „fenntartja magának a jogot a cselekvésre" azt jelentik, hogy az illető kormány a kapcsolatok megszakítását tervezi. Azt a másik kormányhoz intézett figyelmeztetést, hogy adott cselekedetét „ba-

rátságtalan lépésnek" tekintik, háborús fenyegetésnek kell felfogni. Ha a politikus kijelenti, hogy kormánya „nem vállal felelősséget a következményekért", akkor ezzel olyan incidens kirobbantására utal, amely háborúhoz vezethet. Ha egy kormány – akár a legudvariasabb hangnemben – választ követel, „25-én, este hétig", akkor kétségtelenül ultimátummal állunk szemben.

Ennek a megegyezésen alapuló tárgyalási formának az az előnye – írja Nicolson –, hogy nyugodt légkört biztosít, ugyanakkor lehetőséget ad a politikusoknak arra, hogy komoly figyelmeztetéseket intézhessenek egymáshoz. Sajnos, a hiba az, hogy a nép, sőt néha maguk a politikusok sem ismerik pontosan e diplomáciai kifejezések pontos jelentését. Pedig csupán egyetlen mondat véletlen vagy óvatlan alkalmazása komoly fordulatot adhat a legjelentéktelenebb kérdésnek. Viszont, ha valóban veszélyes helyzet jön létre, a nép az udvarias megfogalmazásból arra következtethet, hogy a helyzet távolról sem olyan komoly, mint amilyennek a „rémhírterjesztők" beállítják.

A Szovjetunió külpolitikai tevékenysége az utóbbi időben számos meggyőző példával szolgált arra nézve, milyen sokat nyom a latban egy szocialista nagyhatalom szava a nemzetközi biztonságért és a népek szabadságáért folytatott harcban.

Miután a legkülönbözőbb tények sorával sikerült megvilágítanunk, milyen helyet foglalnak el a diplomáciai dokumentumok a nemzetközi kapcsolatokban, milyen jelentőségük lehet a néptömegek politikai beállítottságának befolyásolásában, mennyit nyom egy állam szava a történelem mérlegén, rátérhetünk a diplomáciai dokumentumok konkrét tartalmi elemzésére.

Próbáljuk meg leírni a diplomáciai dokumentumok „anatómiáját", meghatározni alkotórészeiket, figyelembe véve ezek funkcióit az egyes diplomáciai dokumentumokon, a személyes és szóbeli jegyzéken, az emlékeztetőn vagy a memorandumon belül. Mélyedjünk el a diplomáciai dokumentumok jellemzőinek vizsgálatában, hogy elsajátíthassuk azokat a készségeket és ismereteket, amelyek szükségesek azok előkészítéséhez, összeállításához vagy egyszerűen csak tartalmuk megértéséhez.

A diplomáciai dokumentumok legtöbb fajtája esetében az alábbi elemek különböztethetők meg:

a) protokolláris formulák;

b) lényegi mondanivaló;

c) érvek felsorakoztatása;

d) tények feltárása.

A következő fejezetekben ezeket az elemeket vesszük sorra.

Protokolláris formulák

A leningrádi Orosz Múzeum egyik termében látható Repin híres képe, amelynek címe „A zaporozsi kozákok levelet írnak a szultánnak". A kép értékeit, a színhatás sajátosságait, a jellemábrázolás és a kompozíció tökéletességét a művészettörténet már régen feltárta. De mit látunk a képen, ha nem mint múzeumlátogatók, hanem mint a diplomáciai ábécé olvasói vesszük szemügyre azt? A mű egy diplomáciai dokumentum készítésének folyamatát ábrázolja. A zaporozsi kozákok levele a szultánhoz ugyanis diplomáciai dokumentum, még ha kissé különös is. A szultán levele és a zaporozsi kozákok válasza a korabeli diplomácia termékei.

IV. Mohamed török szultán levelét teljes terjedelemben közöljük (a levelet általában 1860-ra datálják), amit a zaporozsi kozákok válaszlevelével legnagyobb sajnálatunkra nem áll módunkban megtenni „ékes" nyelvezete és bizonyos kitételei miatt, amelyek nemcsak a diplomáciai gyakorlatban, hanem a mindennapi érintkezésben is szokatlanok.

Íme a szultán levele:

„Én a szultán, Mohamed fia, a nap és a hold fivére, Isten unokája és helytartója, minden birodalmak: Makedónia, Babilónia, Jeruzsálem, Kis- és Nagy-Egyiptom uralkodója, császár a császárok fölött, minden létezők ura, páratlan és legyőzhetetlen vitéz; Jézus Krisztus sírjának rendíthetetlen őrizője; Istentől felkent gyám, muzulmánok reménysége és vigasza, kereszténység ostora és támasza, megparancsolom nektek, zaporozsi kozákok, hogy magatokat nekem önként és ellenszegülés nélkül megadjátok, és engem fegyvereitekkel háborgatni ne merészeljetek! A török szultán, Mohamed."[1]

[1] *A. A. Siskov–N. I. Babtyin:* Ruszkaja sztarina. VI. köt. 1872.

E diplomáciai dokumentum típusát tekintve személyes jegyzék. Lényegi mondanivalója rövid és egyértelmű: „megparancsolom nektek, zaporozsi kozákok, hogy magatokat nekem önként és ellenszegülés nélkül megadjátok". Az argumentáció sincs túlságosan bő lére eresztve: „és engem fegyvereitekkel háborgatni ne merészeljetek". Ezzel szemben a protokolláris formula, amely a szultán címeinek felsorolásából áll, meglehetősen terjedelmes.

A zaporozsi kozákok válaszukban ízekre szedik és alaposan kiforgatják a protokolláris formulákat: „Te török sátán, a pokolbéli ördög öccse és cimborája, Lucifer jobbkeze!"[2] Ezzel a megtisztelő címmel ruházzák fel a zaporozsiak „Isten unokáját és helytartóját". „Te babiloni szakács, makedóniai bognár, jeruzsálemi ács, alekszandriai kecskenyúzó, nagy- és kis-egyiptomi kanász". A folytatás is bővelkedik az olyasféle ízes fordulatokban, mint „istenünk pojácája", „keresztelетlen tökfej".

Nem nélkülözi a válaszlevél a lényegi mondanivalót sem: „nem fogsz te keresztények fölött uralkodni, nem félünk mi a te hadaidtól, s földön és vizen fogunk harcolni veled".

A zaporozsi kozákoknak – mint a szultánhoz írott levélből kitűnik – alapjában helyes elképzeléseik voltak arról, hogyan kell egy diplomáciai dokumentumnak kinéznie. Szemben a török szultánnal, aki nem látta el keltezéssel személyes jegyzékét, a zaporozsiak ennek a kötelezettségnek is tudatában vannak, és az alábbi módon tesznek neki eleget: „Hogy hanyadika van, nem tudjuk, mivelhogy nincsen kalendáriumunk, a hónap a holddal az égre van írva, az évek számát könyvből megtudod, a nap pedig ugyanaz nálatok is, mint nálunk . . ."

Mind a szultán levele, mind pedig a zaporozsi kozákok válasza nélkülözi azonban a diplomáciai dokumentumok legfontosabb elemét, a tényleírást tartalmazó részt. Feltételezhető, hogy a szultán méltóságával összeegyeztethetetlen dolognak tekintette, hogy a dolog tényszerű oldalával foglalkozzék, s a zaporozsi kozákok is hasonlóan gondolkoztak.

[2] A zaporozsi kozákok válaszlevelét *N. I. Kosztomarov* közli. Ruszkaja sztarina. VI. köt.

Szó sincs természetesen arról, hogy a szultán levele vagy a zaporozsi kozákok válasza mintául és követendő például szolgálhatna a diplomáciai dokumentumok készítésében. Csak azért idéztünk ezekből a furcsa „diplomáciai" dokumentumokból, hogy ezen a hangvételét tekintve egyedülálló anyagon mutassuk meg, milyen alkotóelemekből áll a diplomáciai dokumentum.

Nézzük meg tehát, mit takar a „protokolláris formulák" kifejezés.

Mindenekelőtt szögezzük le, hogy protokolláris formulákat csak az állam- és kormányfők személyes üzeneteiben, személyes jegyzékekben, szóbeli jegyzékekben, valamint futár útján küldött emlékeztetőkben (ez utóbbiak azonban ma már szinte teljesen kimentek a gyakorlatból) használnak. A többi diplomáciai dokumentum protokolláris formulákat nem tartalmaz.

A protokolláris formulák közé tartozik a dokumentum címzettjének megszólítása, a címzettnek szóló tiszteletadás a dokumentum elején és az udvariassági formula a diplomáciai dokumentum végén. Azt a funkciót, amelyet a protokolláris formulák a diplomáciai dokumentumok említett három fajtájában (üzenetek, személyes jegyzékek, szóbeli jegyzékek) betöltenek, az alábbiakban lehet összefoglalni.

Az üzenetekben és a személyes jegyzékekben, amelyeket első személyben fogalmaznak és meghatározott személynek (államférfiaknak, hivatalos személyeknek) címeznek, a protokolláris formulák a feladó és a címzett közötti közvetlen, személyes érintkezést helyettesítik. Legfelül áll a megszólítás, amellyel a dokumentum aláírója mintegy köszönti, üdvözli tárgyalópartnerét. Ezt követi a tárgy kifejtése, aminek végeztével a dokumentum küldője valamilyen protokolláris formulával – befejező tiszteletadással – mintegy elköszön partnerétől.

A kapitalista országok állam- vagy kormányfőinek üzeneteiben a megszólítás leggyakoribb módja: „Tisztelt Elnök Úr", „Tisztelt Miniszterelnök Úr".

A szovjet diplomáciai üzenetekben a befejező tiszteletadás kétféle módja használatos: az üzenet hangnemétől és tartalmától függően vagy „tisztelettel" vagy „őszinte tisztelettel".

Az üzenethez hasonlóan a személyes jegyzék is megszólítással kezdődik. A megszólítás részint az illető országban honos gyakorlattól, részint a címzett személyétől függ. Ha a címzett miniszter, akkor a megszólítás: „Miniszter Úr (elvtárs)" vagy „Tisztelt Miniszter Úr". Hasonlóan történik más hivatalos személyek megszólítása is: „Nagykövet Úr (elvtárs)" vagy „Tisztelt Nagykövet Úr". Régebben a személyes jegyzékekben a megszólítás után következő szöveg az esetek többségében a „van szerencsém" fordulattal kezdődött. Például:

„Nagykövet Úr,

Van szerencsém közölni Önnel, hogy . . ."

Ma már azonban ezt egyre ritkábban alkalmazzák.

A személyes jegyzék általában valamilyen tiszteletnyilvánítással végződik, a legelterjedtebb a „tisztelettel" vagy az „őszinte tisztelettel" formula.

A személyes jegyzék alkalmazása egyébként az utóbbi években mind ritkább. A szovjethatalom első éveiben a személyes jegyzék az egyik legalapvetőbb diplomáciai dokumentum volt. S a protokolláris formulák is sokkal terjedelmesebbek voltak, mint manapság.

Lássunk néhány személyes jegyzéket, amelyet Csicserin külügyi népbiztos írt alá.

Jegyzék a finn külügyminiszternek, 1921. szeptember 21-én:

megszólítás – „Miniszter Úr",

befejező tiszteletadás – „Fogadja, Miniszter Úr, őszinte nagyrabecsülésemet."

Jegyzék Lengyelország oroszországi ügyvivőjének, 1921. szeptemben 22-én:

megszólítás – „Mélyen tisztelt Ügyvivő Úr",

befejező tiszteletadás – „Fogadja Meghatalmazott Miniszter Úr[3] legmélyebb tiszteletemet és nagyrabecsülésemet."

Jegyzék Perzsia oroszországi nagykövetének, 1921. szeptember 28-án:

megszólítás – „Rendkívüli Nagykövet Úr",

[3] Meghatalmazott miniszter – az 1815-ös Bécsi és az 1818-as Aacheni Kongresszus fogadta el a rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter rangot.

befejező tiszteletadás – „Élek az alkalommal, Rendkívüli Nagykövet Úr, hogy kifejezzem Önnek mély tiszteletemet."

A személyes jegyzék volt a domináns diplomáciai érintkezési forma abban a kiterjedt levelezésben, amelyet a második világháború után a Németországot megszálló négy nagyhatalom folytatott egymással a legkülönbözőbb szinteken. A protokolláris formulák itt már rendkívül leegyszerűsödtek:

megszólítás – „Tisztelt Tábornok" (vagy egyéb rang),

befejező tiszteletadás – „Tisztelettel".

A megszólításnak és a befejező tiszteletadásnak természetesen alkalmazkodnia kell a személyes jegyzék tartalmához, hangneméhez.

A szóbeli jegyzék protokolláris formulái eltérnek a személyes jegyzékétől. A szóbeli jegyzék nem megszólítással kezdődik, mint a személyes jegyzék, hanem tiszteletnyilvánítással. Ahhoz, hogy tisztában láthassuk a protokolláris formulák szerepét a szóbeli jegyzékben, különbséget kell tennünk a kormányszintű jegyzék, a külügyminisztériumi jegyzék és a követségi jegyzék között.

A kormányok közötti szóbeli jegyzékben rendszerint nincs tiszteletnyilvánítás. Ezek többnyire az alábbi protokolláris formulával kezdődnek:

„A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya szükségesnek tartja, hogy (az illető ország teljes neve) kormányának tudomására hozza a következőket..."

A bevezető protokolláris formula esetenként utalást is tartalmazhat a témára, amelyről a jegyzékben szó lesz.

Ha a jegyzék válasz egy másik kormány jegyzékére, akkor a bevezető formula rendszerint abból áll, hogy rögzíti a jegyzék kézhezvételének tényét.

A korábban mondottaktól eltérően a kormányszintű jegyzék is kezdődhet tiszteletadással, ha a jegyzék tartalma ezt megkívánja. Például a szovjet kormánynak a finn kormányhoz intézett 1961. október 30-i jegyzéke így kezdődik:

„A szovjet kormány nagyrabecsülését fejezi ki a finn kormány iránt, és szükségesnek tartja, hogy az alábbiakkal forduljon hozzá."[4]

[4] Pravda, 1961. október 31.

De a „nagyrabecsülését fejezi ki" kifejezés többnyire nem szerepel a kormányjegyzékekben. A befejező tiszteletadás ugyancsak nem használatos.

A külügyminisztérium és a külföldön levő szovjet nagykövetségek jegyzékeiben (amelyek tulajdonképpen szintén kormányjegyzékek, miután a szovjet kormány álláspontját tartalmazzák) már több helyet foglalnak el a protokolláris formulák. A külügyminisztérium jegyzékei a leggyakrabban az alábbi protokolláris formulákkal kezdődnek:

„A Szovjetunió Külügyminisztériuma nagyrabecsülését fejezi ki a (az ország teljes neve) Nagykövetségének, és tisztelettel bejelenti a következőket";

vagy:

„A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Külügyminisztériuma nagyrabecsülését fejezi ki a ... (az ország teljes neve) Nagykövetségének, és tisztelettel közli, hogy (következik a szöveg)";

vagy:

„A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Külügyminisztériuma nagyrabecsülését fejezi ki a (az ország teljes neve) Nagykövetségének, és a Nagykövetség (megfelelő dátum) kelt jegyzékével kapcsolatban tisztelettel bejelenti a következőket";

vagy:

„A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Külügyminisztériuma a szovjet kormány felhatalmazása alapján bejelenti a következőket."

Ez utóbbi formulát (amelyből hiányzik a „nagyrabecsülését fejezi ki" és a „tisztelettel" fordulat) általában azokban a külügyminisztériumi jegyzékekben alkalmazzák, amelyekben tiltakozást jelentenek be valamilyen jogsértő cselekmény ellen, például az ország légterének megsértése vagy egyéb provokatív jellegű incidens esetén. Itt jól megfigyelhető az összefüggés a protokolláris formula adagolása (udvariassági foka, illetve hangsúlyozott hűvössége) és a jegyzék tárgya között.

A külügyminisztérium jegyzékeinek jelentős része vízumügyekkel foglalkozik. (Ezeket a jegyzékeket általában nem hozzák nyilváno-

ságra.) Az ilyen jegyzékek esetében is megvannak a protokolláris formulák:

„A Szovjetunió Külügyminisztériuma nagyrabecsülését fejezi ki a (az ország neve) Nagykövetségének, és tisztelettel kéri, szíveskedjék be- és kiutazási vízumot adni (azon személyek listája, akik számára vízumot kérnek)."

A befejező tiszteletadás a vízumügyekkel foglalkozó jegyzékek esetében a következőképpen alakul:

„A Minisztérium előre is köszönetet mond a Nagykövetségnek a kérés teljesítéséért."

Azok a jegyzékek, amelyeket a különböző országokban levő szovjet nagykövetségek küldenek az illető ország szerveinek (többnyire külügyminisztériumnak), ugyanazokkal a protokolláris formulákkal kezdődnek, mint a külügyminisztérium jegyzékei.

A nagykövetségi jegyzékek befejező tiszteletadással zárulnak. Például:

„A Szovjetunió Nagykövetsége él az alkalommal, hogy ismételten kifejezésre juttassa nagyrabecsülését (az ország neve) Külügyminisztériumának."

Az üzenetekben, személyes és szóbeli jegyzékekben alkalmazott protokolláris formulák nagymértékben hasonlítanak egymáshoz, ennek ellenére variálásukra igen sok lehetőség van a diplomáciai dokumentum céljától, tartalmától és hangnemétől függően.

Ha felmerül a kérdés, hogy melyik protokolláris formula a legmegfelelőbb az adott esetben, emlékezzünk a régi bölcsességre, amely a Koránban található: „Akármilyen köszöntéssel köszöntenek titeket, viszonozzátok azt ugyanolyannal vagy jobbal. Bizonnyal Allah mindent észben tart."

A diplomáciai levelezésben általánosan elfogadott követelmény a tapintat és az udvariasság. Kerülnek minden, az illető ország méltóságát esetleg sértő éles megfogalmazást, s minden olyan tartalmi vagy szónoki kitételt, amely sértő lehet az illető ország államférfiai számára.

Ha a diplomáciai dokumentum feladója különböző kirohanásokra és személyeskedésekre ragadtatja magát, ezzel elsősorban saját mél-

tóságán ejt csorbát. Ezenkívül mindig számítani kell arra, hogy a jegyzék vagy más diplomáciai dokumentum hangját vagy tartalmát az illető kormány elfogadhatatlannak tartja, és ezért nem hajlandó átvenni, illetőleg visszaküldi. Az ilyen eseteket minden olyan kormány igyekszik elkerülni, amely komolyan veszi az államközi kapcsolatokat.

A diplomáciai gyakorlatban lényeges szerepe van, hogy a diplomáciai dokumentumok helyesen legyenek megfogalmazva. Az alábbiakban összefoglaljuk a legfontosabb tudnivalókat arról, hogy készülnek a szovjet diplomáciai dokumentumok.

A személyes üzenetet speciális papírra nyomtatják, az üzenet első oldalán a szovjet állami címer látható. A jobb felső sarokban a feladás helye és kelte (év, hónap, nap) olvasható. A személyes üzenet szövegének végén az üzenet feladójának személyes aláírása kell hogy álljon (tintával). Az aláíró családnevét és tisztségét nem kötelező nyomtatni.

A gyakorlatban gyakran előfordul, hogy a személyes üzenetnek először csak a másolatát adják át, és az eredetit (amelyiken aláírás van) csak később. Erre azért van szükség, mert az üzenetekben érintett nemzetközi kérdések többnyire nemcsak lényegesek, hanem sürgősek is, és az eredeti példány eljuttatása időt vesz igénybe (például Moszkvából Washingtonba).

A személyes jegyzék formáját tekintve nem sokban különbözik az üzenettől. A személyes jegyzékeket jegyzékpapírra, speciális papírra írják, amelyen a Szovjetunió állami címere látható, a címer alatt pedig a „Szovjetunió Külügyminisztériuma", vagy a „Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (a megfelelő ország)-i Nagykövetsége" felirat áll.

Az üzenetnél és a személyes jegyzéknél a címet az első oldalra, a bal alsó sarokba írják, függetlenül attól, hány oldalas a szöveg. A cím utónévből (amelyet általában kezdőbetűvel jelölnek), családnévből és a teljes hivatali tisztségből áll.

A szóbeli jegyzéket éppúgy, mint a személyes jegyzéket jegyzékpapírra nyomtatják, és a külügyminisztérium vagy a nagykövetség viaszpecsétjével látják el. A szóbeli jegyzéket nem írják alá. A szó-

veg alatt a jegyzék feladásának helye és kelte áll. A bal felső sarokban a nyomtatott címer alatt található a kiadási szám. A címet, személyes jegyzékhez hasonlóan, a szóbeli jegyzék szövege első oldalának bal alsó sarkába írják.

A személyesen átadott emlékeztetőt címer nélküli papírra nyomtatják. Cím és kiadási szám nincs rajta, csak az átadás helye (város) és ideje. A szöveg fölé nagy betűkkel fölírják: „Emlékeztető".

A futárral küldött emlékeztető, amely önálló dokumentumként szerepel, szinte semmiben sem különbözik a szóbeli jegyzéktől: harmadik személyben írják és tiszteletadást, valamint udvariassági formulát is tartalmaz. Az ilyen emlékeztetőt jegyzékpapírra írják, ellátják számmal és ráírják a feladás helyét és idejét. Pecsét nincs rajta és a cím sincs feltüntetve. Fölül az „Emlékeztető" cím áll.

A memorandumot, amelyet a személyes vagy a szóbeli jegyzékhez szoktak csatolni, címer nélküli papírra nyomtatják. Kiadási szám és pecsét nincs rajta, a feladás helyét és idejét nem tüntetik fel, s címet sem írnak rá.

Ha a memorandumot önálló dokumentumként személyesen adják át vagy futárral küldik el, akkor címeres jegyzékpapírra nyomtatják, ráírják a feladás helyét, idejét, pecsét és szám azonban ilyenkor sincs rajta.

A félhivatalos jellegű magánlevelet speciális méretű és fajtájú papírra írják, amely különbözik mind a hivatalos jegyzékpapírtól, mind a közönséges postapapírtól. Szám nincs a levélen, dátum és aláírás viszont van rajta. A címzett rangját és teljes családnevét csak a borítékra írják rá.

A diplomáciai dokumentumok hivatalos dokumentumok, ezért csak géppel vágott, jó minőségű, kifogástalan külsejű papírra lehet írni őket. Teljesen megengedhetetlen mindenfajta javítás vagy törlés az eredeti példány szövegében. A dokumentumokat jó minőségű és megfelelő méretű borítékban küldik el.

Az olyan diplomáciai dokumentumok megszövegezése, mint a kormánynyilatkozatok vagy a szovjet képviselők nyilatkozatai és hozzászólásai a nemzetközi szervezetekben és a nemzetközi tanácskozásokon, az adott nemzetközi szervezetben szokásos vagy az illető ta-

nácskozáson megállapított gyakorlatnak megfelelően történik. Ha például a szovjet kormány nyilatkozattervezetet kíván beterjeszteni az ENSZ Közgyűlése elé, akkor a szovjet küldöttség ezt a tervezetet eljuttatja az ENSZ Titkárságához, amely azt felveszi a hivatalos ENSZ-dokumentumok sorába, és szétküldi az ENSZ Közgyűlésen résztvevő többi küldöttségnek. Ugyanez a rend érvényesül a küldöttségvezetők és más ENSZ-képviselők felszólalásainál is. A nemzetközi tanácskozásokon rendszerint az összes küldöttség képviselőit bevonó nemzetközi titkárság foglalkozik azzal, hogy a résztvevők elé terjesztett javaslatokat, a küldöttségvezetők és más küldöttek hozzászólásait a tanácskozás hivatalos dokumentumaiként rögzítse.

A diplomáciai dokumentumok megszövegezésének szigorú szabályai nem csupán formalitások, hanem politikai jelentőségűek is, hiszen egy-egy állam méltóságát érintik. Ezt mutatja a szovjet diplomácia történetéből vett, 1921 szeptemberében megtörtént eset példája is.

Ebben az időben a leggyakrabban használt diplomáciai dokumentumtípus a személyes jegyzék volt. 1921. szeptember 27-én az Orosz Föderáció külügyi népbiztoshelyettese szokatlan jegyzéket küldött Nagy-Britannia külügyminiszterének. A legszembetűnőbb furcsaság az volt, hogy a brit miniszterhez intézett jegyzéket nem a népbiztos, hanem annak helyettese írta alá. A jegyzékből ezenkívül hiányzott a megszólítás és a befejező udvariassági formula, noha a szovjet diplomácia ebben az időben gondosan ügyelt arra, hogy minden protokolláris előírást betartson.

Íme a jegyzék első része:

„Szeptember 15-én Johnson úr terjedelmes dokumentumot adott át a külügyi népbiztosnak, mint a brit külügyminisztérium jegyzékét. A szeptember 7-én kelt dokumentumot, amelyen nem volt sem címzés, sem aláírás, Johnson úr szavai szerint nem a nyilvánosságnak szánták, ennek ellenére nyilvánosságra került, és a sajtó behatóan foglalkozott vele.

A külügyi népbiztosnak elég volt egy pillantást vetnie az átadott dokumentumokra ahhoz, hogy kijelentse Johnson úr előtt, hogy az

abban foglalt vádak részben minden alapot nélkülöznek, részben pedig hazugságokon és hamis adatokon alapulnak. A külügyi népbiztosság azonban nem kívánta követni a brit külügyminisztérium példáját, vagyis túlzott sietséggel visszaküldeni azokat a jegyzékeket, amelyek első pillantásra megalapozatlan vádakat tartalmaznak, és el akarván kerülni minden félreértést az orosz és a brit kormány között, a legnagyobb gondossággal áttanulmányozta az összes elé tárt vádat és valamennyi tényt, amelyek az említett vádakhoz alapul szolgálhattak."[5]

A szövegből kiderül, hogy a népbiztoshelyettes jegyzéke válasz az angol külügyminisztérium dokumentumára. A szokatlan szovjet jegyzék titkának megfejtését megtalálhatjuk az alábbi feljegyzésben, amelyet Lenin írt Csicserinnek:

„Csicserin elvtárs!

Szerintem le kell szoktatni őket erről a stílusról. Mégpedig esetleg úgy, hogy írásban válaszolunk a »jegyzékre« való utalással. Akkor majd megértik, hogy legközelebb nyilvánosan fogjuk őket nevetségessé tenni az aláíratlan jegyzékekért.

Az Ön Leninje"[6]

A protokolláris formulák (megszólítás, tiszteletadás, befejező udvariassági formula) önmagukban rendszerint nem hordoznak konkrét politikai tartalmat, de elválaszthatatlan részei annak az egésznek (a diplomáciai domkumentumnak), amelyben a tartalom kifejezésre jut, és amelynek a protokolláris formulák mintegy a keretét adják.

Az 1804–1807-es évek napóleoni diplomáciája követelménnyé tette Napóleon császári titulusának diplomáciai elismerését. Ezt a követelést a dinasztikus megfontolások mellett az a merőben gyakorlatias törekvés diktálta, hogy Franciaország számára elismertessék az újonnan meghódított területeket, hiszen Napóleon a hivatalos titulus szerint nem csupán „a franciák császára" volt, hanem ezen kívül „Itália királya", a német államok rajnai szövetségének „protektora" stb.[7]

[5] Dokumenti vnyesnyej polityiki SZSZSZR. IV. köt. Moszkva 1960. 374–375. old.

[6] Lenyinszkij szbornyik XXXVI. 322. old.

[7] Lásd *V. G. Szirotkin:* Duel dvuh gyiplomatyij. Moszkva 1966. 7. old.

Oroszországban is szigorúan megkövetelték a titulusok felsorolását a megszólításban. 1660-ban Grigorij Kotosihint, aki a külügyi kormányszék írnoka vagy a külügyminisztérium segédtitkára volt, megbotozták, mert elhibázta az uralkodó titulusát.

A diplomáciai dokumentum hangnemét a protokolláris formulák adják meg. Ez akkor válik igazán láthatóvá, ha bármilyen irányban eltérnek az általánosan elfogadott protokolláris formuláktól, és a szokásosnál melegebb vagy ridegebb hangot ütnek meg.

Talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy éppen ezek az eltérések teszik lehetővé, hogy a protokolláris formulák sokkal nagyobb jelentésbeli súlyt kapjanak, mintha sablon szerint használnák őket. Ahhoz azonban, hogy ezeket az eltéréseket pontosan érzékeljük és használni tudjuk, tökéletesen tisztában kell lennünk az egyes diplomáciai dokumentumfajtákra vonatkozó előírásokkal.

Az államközi diplomáciai tevékenység protokolláris, ceremoniális oldalának tekintetében a Szovjetunió általában (tehát nem csupán a diplomáciai dokumentumok esetében) arra törekszik, hogy lakonikusabb, demokratikusabb formákat honosítson meg. A szovjet fél – miközben természetesen tartja magát a diplomáciai szertartások (a magas állami tisztségviselők fogadása és kísérete, koszorúzási ünnepségek, a hivatalos fogadások, reggelik, ebédek megrendezése, a diplomáciai testület bemutatása, országjáró körutak stb.) elfogadott rendjéhez – mindent megtesz annak érdekében, hogy a másik állam és megfelelő rangú képviselője iránti megbecsülést szimbolizáló formák ünnepélyességét és sajátos jellegét megőrizve a partnerek számára elfogadható kereteken belül csökkentse a tisztán protokolláris rendezvények súlyát a látogatások, tárgyalások programjában, s egyszerűbbé tegye ezeket. Ezt kívánja az időtakarékosság szempontja, az, hogy több idő jusson a tárgyszerű megbeszélésekre és tárgyalásokra, de ez következik a szovjet életmód egész stílusából is, amely érthető módon rányomja bélyegét a más államokkal való érintkezés protokolláris formáira is.

Lényegi mondanivaló

A lényegi mondanivaló, mint már a neve is mutatja, a diplomáciai dokumentum legfontosabb része. Terjedelmét tekintve ez a rész lehet akár egészen elenyésző is a diplomáciai dokumentum más részeihez képest, de ez tartalmazza a dokumentum lényegét, ez fejezi ki koncentrált módon az állam álláspontját az adott kérdésben. Ezt a lényegi mondanivalót kell megtalálni ahhoz, hogy valóban megértsük a diplomáciai dokumentum tartalmát.

A megelőző fejezetekben már felsoroltuk a diplomáciai dokumentumoknak a nemzetközi gyakorlatban kialakult típusait, amelyek grammatikai tulajdonságaik (tudniillik, hogy hányadik személyben írták az illető dokumentumot) és szövegezésük módja alapján különböztethetők meg egymástól.

De hogyan osztályozhatjuk a diplomáciai dokumentumokat a bennük foglalt tartalom szempontjából? Lehetséges, hogy az azonos típusba tartozó diplomáciai dokumentumok (például a szóbeli jegyzékek) egészen különféléknek bizonyultak, ha a bennük foglalt tartalom szempontjából hasonlítjuk össze őket, ugyanakkor a formális jegyek alapján különböző típusba sorolt diplomáciai dokumentumok (mondjuk a személyes üzenet és a memorandum) esetleg azonos típusú lényegi mondanivalót hordoznak?

A diplomáciai dokumentumokat – függetlenül attól, hogy formális szempontból melyik típusba tartoznak (jegyzék, nyilatkozat, emlékeztető stb.) – tartalmuk alapján az alábbi módon lehet osztályozni. Olyan diplomáciai dokumentumok, amelyek:

a) javaslatot tartalmaznak;

b) tiltakozást jelentenek be;

c) lehetséges válaszlépésekre figyelmeztetnek;

d) politikai vagy nemzetközi jogi álláspontot szögeznek le más állam vagy államok valamely cselekményére vagy valamilyen nemzetközi eseményre vonatkozólag;

e) tervezett vagy végrehajtott nemzetközi jelentőségű intézkedésekről tájékoztatnak;

f) valamely megegyezést vagy a megállapodás terén eddig elért eredményeket írásba foglalják.

Ez a tartalmi felosztás természetesen csak feltételes, hiszen a gyakorlatban egy adott dokumentum a fenti tartalmi kategóriák közül egyszerre többet is tartalmazhat. Rendszerint azonban ilyen esetekben a tartalmi kategóriák egyike lesz a meghatározó, a „hajtókerék" a diplomáciai dokumentumban.

Az itt és az ezután következő fejezetekben található utalások a különböző diplomáciai dokumentumokra és a bennük található értékelésekre, javaslatokra, tényekre csak illusztráció céljaira, az elmondottak konkretizálására szolgálnak. Ezek a dokumentumok természetesen csak a bennük jelzett időre vonatkozó állásfoglalást tükrözik. A körülmények változásával a különböző javaslatok, értékelések aktualitása megnőhetett vagy csökkenhetett, és bizonyos módosulások is bekövetkezhettek.

Azok, akik figyelemmel kísérik a Szovjetunió nemzetközi tevékenységét, nyilván észrevették, hogy a szovjet diplomáciai dokumentumok között egyre nagyobb súllyal szerepelnek a *javaslatokat tartalmazó dokumentumok.* A szovjet diplomáciának lassanként a legfőbb módszerévé válik konstruktív javaslatok előterjesztése azokkal a nemzetközi kérdésekkel és problémákkal kapcsolatban, amelyek megoldására a népek biztonságának megszilárdítása, önrendelkezési jogának és szabadságának megvédése érdekében feltétlenül szükség van. E módszer mind aktívabb alkalmazása a szovjet külpolitika humanisztikus céljaiból, békeszeretetéből, a fejlett szocializmus, az épülő kommunizmus társadalmának lényegéből fakad.

A szovjet diplomácia az elvi szilárdságot párosítani tudja a rugalmassággal, az együttműködésre, a megegyezésre és az ahhoz szükséges kompromisszumokra való készséggel, feltéve, hogy ezek a komp-

romisszumok nem lépik túl a külpolitika alapelvei által megszabott kereteket. Ebben rejlik a konstruktív javaslatok módszerének hatékonysága a nemzetközi helyzet alakításában.

Mi ennek a módszernek a lényege?

A Szovjetunió olyan javaslatokat dolgoz ki az egyes nemzetközi kérdéseket illetően, amelyeknek elfogadása valóban biztosítja a szem előtt tartott célok megvalósítását, legyen szó akár a fegyverkezési hajsza korlátozásáról, a tömegpusztító fegyverek betiltásáról, az erőszakról való lemondásról a nemzetközi kapcsolatokban, az európai biztonságról és az együttműködés fejlesztéséről vagy a közel-keleti rendezéséről, a Szovjetunió javaslatai mindig világosak, konkrétak, s ezzel egyértelmű válaszra kényszerítik azokat az államokat, amelyekhez a javaslatok szólnak.

Ha a javaslatot az érdekelt felek elfogadják tárgyalási alapnak, s ezt követően megfelelő megállapodás keretében megvalósítják, ez nagy lépést jelent a népek biztonságának megszilárdítása terén. Éppen ez a Szovjetunió és a többi békeszerető állam célja, amelyet példáz az Ausztriával kötött megegyezés; a légköri, kozmikus és víz alatti nukleáris kísérletek betiltását kimondó megegyezés; a világűrben folytatott tevékenység elveit kimondó szerződés, amely megtiltja nukleáris fegyverek világűrbe és égitestekre juttatását; az atomsorompó-egyezmény; biológiai és vegyi fegyverek kifejlesztésének, gyártásának megtiltásáról és a készletek megsemmisítéséről szóló nemzetközi megállapodás; a más államok belügyeibe való beavatkozást, függetlenségük és szuverenitásuk korlátozását elítélő nyilatkozat stb.

A Szovjetunió számos kezdeményezést tett a különböző tőkésországokkal való kapcsolatok kiszélesítésére. Elég, ha ezzel kapcsolatban a Szovjetunió és az NSZK közötti szerződésre (1970), és a Nyugat-Berlinről szóló megállapodásra (1971) gondolunk, amely a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország között jött létre, s amelyet azután az NDK, az NSZK kormánya, valamint a nyugatberlini szenátus közötti megállapodások és egyezmények egészítettek ki.

A szovjet–amerikai szerződésrendszer szilárd politikai és jogi ala-

pot teremtett ahhoz, hogy a két hatalom között gyümölcsöző együttműködés fejlődjék ki a békés egymás mellett élés elvei alapján. Az ide tartozó dokumentumok közül a legjelentősebbek: a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és az Amerikai Egyesült Államok közötti viszony alapjai (1972), a nukleáris háború megakadályozásáról szóló szerződés (1973), valamint a stratégiai fegyverek korlátozásáról szóló szerződések és megállapodások egész sora.

Egészen új hangot ütött meg annak idején a különböző társadalmi rendszerű államok közötti kapcsolatok rendezését célzó együttműködési szerződés, amely a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és Franciaország között jött létre 1971-ben. A különböző országokkal folytatott politikai konzultációkról aláírt jegyzőkönyvek (Franciaországgal, Kanadával, Olaszországgal, Angliával, Dániával stb.) új elemekkel gazdagították az utóbbi időszak diplomáciáját, amely átmenetet képez a konfrontáció, a hidegháború, valamint a nemzetközi feszültség korszaka között. Ezek a konzultációk újabb csatornákat jelentenek a rendszeres véleménycserék, a nézetek konfrontálása és közelítése, a kölcsönös érdeklődésre számot tartó aktuális nemzetközi és kétoldalú problémáknak a kölcsönös megértés szellemében történő megközelítése számára.

A konstruktív javaslatok módszerének életképessége, gyakorlati hasznossága tehát mind nyilvánvalóbbá válik. Ha a potenciális partnerek (vagyis azok az államok, amelyekhez a javaslatokat címezték) tárgyilagosan viszonyulnak a javaslatokhoz, és nem igyekeznek az első pillanatban elutasítani azt, ami alaposabb és gondosabb tanulmányozás esetén hasznosnak bizonyulhat az illető állam, valamint a béke és a nemzetközi biztonság számára is, akkor a megegyezéshez vezető út nem lesz nagyon hosszadalmas és tekervényes. Már maga a javaslat ténye segít lerövidíteni és kiegyenesíteni az utat. Megkezdődhet az álláspontok tisztázása és pontosítása, a lehetőségek és a variációk feltérképezése, működésbe lép a politikai konzultációk mechanizmusa, megindulnak a tárgyalások a legkülönbözőbb – köztük a legmagasabb – szinteken.

A valóságban azonban nem mindig ez történik. Gyakran előfordul, hogy a javaslatot kellő tanulmányozás hiányában mondvacsinált

érvekkel visszautasítják. Az ilyen negatív, elsietett reakcióval szintén számolni kell. Ezért olyan fontos, hogy a javaslatokat tartalmazó dokumentumokban alaposan és meggyőzően alá legyen támasztva a javaslatok konstruktív jellege és a javaslatban foglalt elemek kiegyensúlyozottsága az esetleges megegyezésben érdekelt összes fél álláspontjának és érdekeinek figyelembevételével.

Ha az érintett államok mégis visszautasítanak egy nyilvánvalóan konstruktív, enyhülést szolgáló javaslatot, akkor számolni kell azzal, hogy kormányaik és politikájuk kedvezőtlen megvilágításban fog feltűnni a népek szemében, sőt saját országuk népe előtt is. Ennek során fokozódik a tömegek, a közvélemény ébersége, és lelepleződnek az uralkodó osztálynak azok a körei, amelyek a saját szűk, gyakran konjunkturális érdekeiket az illető ország nemzeti érdekei fölé helyezik.

Az imperialista államok kormányai azonban magától értetődően nem égnek a vágytól, hogy saját magukat leleplezzék, s óvakodnak attól, hogy bármiképp lelepleződjenek. Éppen ezért mindenféle taktikai fogásokhoz és diplomáciai mesterkedésekhez folyamodnak, hogy elfeledjék a konstruktív javaslatokkal szembeni elutasító álláspontjukat, miután országaik közvéleménye, népe támogatja ezeket a javaslatokat. Ezért inkább nem lépnek fel nyíltan e javaslatok ellen, de igyekeznek valamilyen módon elodázni a választ anélkül, hogy esküdt ellenségnek mutatkoznának. Megpróbálják úgynevezett átfogó ellenjavaslatokkal elsikkasztani a szovjet javaslatok lényegét, vagy hónapokig, évekig halasztgatni a határozott állásfoglalást, azzal az ürüggyel, hogy tanulmányozniuk kell azokat. A sok éve folyó genfi leszerelési tárgyalások során a nyugati hatalmak számtalanszor példáját adták ennek a taktikának.

A nyugati diplomácia egyik kedvelt fogása a konstruktív javaslatok elhárítására az, hogy mesterségesen összekapcsolják olyan irreális javaslatokkal, amelyek a másik fél számára teljességgel elfogadhatatlanok. Egy konstruktív javaslatot nem könnyű visszautasítani. A nyugati hatalmak ezért az ilyeneket először beteszik egy „csomagba" a saját ellenjavaslataikkal együtt, amelyekről előre tudják, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista ország nem fogja elfogadni őket,

azután ezt a „csomagot" leteszik a tárgyalóasztalra. Így jártak el a nyugati hatalmak a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország, valamint az NDK és az NSZK külügyminisztereinek értekezletén 1959-ben Genfben, ahol az úgynevezett béketervvel álltak elő, amelyről nyíltan megmondták, hogy a benne található javaslatok egy „csomagot" képeznek. E terv lényege az volt, hogy a német kérdés békés rendezését és az európai biztonság megszilárdítását az NDK-nak Nyugat-Németországba való beolvasztásával kapcsolták össze.

Mindez nem jelenti azt, hogy a „csomag" vagy pontosabban meghatározva a kölcsönösen elfogadható megállapodások komplex áttekintésének, tisztázásának és egyeztetésének módszere nem lehet hasznos, sőt adott körülmények között esetleg szükséges. Az egyes nemzetközi problémák különböző oldalainak szerves összekapcsolása lehet az egyedüli járható út a felek érdekeinek kiegyensúlyozására és a megegyezés elérésére, a kérdések elkülönítése csak megnehezítené, sőt esetleg lehetetlenné tenné a probléma megoldását. Így például igen nehezen képzelhető el a közel-keleti rendezés megvalósítása másképp, mint olyan átfogó rendezés keretében, amely kiterjed a térségben tapasztalható robbanásveszélyes helyzet kialakulásában szerepet játszó kérdések egész komplexumára.

A vitás nemzetközi kérdések megoldására, a nemzetközi konfliktusok rendezésére és megelőzésére szolgáló konstruktív javaslatok kidolgozásakor tehát figyelembe kell venni azt a lehetőséget, hogy azok az államok, akikhez a javaslat szól, a lavírozás taktikáját fogják választani, hogy ezzel elutasító álláspontjukat leplezzék. Annak a diplomáciának tehát, amely a béke és a népek érdekeit szolgáló javaslatokat terjeszt elő, az is a feladatai közé tartozik, hogy maximálisan leszűkítse a másik fél manőverezési lehetőségeit, és megnehezítse számára a kitérést a választás elől: vagy elfogadja a javaslatokat a kidolgozandó megegyezés alapjául, vagy nyíltan és egyértelműen elveti őket.

Miután a javaslatokat az esetek túlnyomó többségében írásos formában rögzítik a megfelelő diplomáciai dokumentumokban – mégpedig a lényegi mondanivalót tartalmazó részben –, nem szorul bizo-

nyításra, mennyire fontos, hogy a lényegi mondanivaló megfogalmazása minden hamis értelmezést kizáróan konkrét és egyértelmű legyen. Minél konkrétabb és pontosabb a lényegi mondanivaló megfogalmazása a javaslatokat tartalmazó diplomáciai dokumentumokban, annál nagyobb az esély, hogy a nemzetközi feszültség enyhülésének ellenfeleit sarokba lehet szorítani.

A gyarmati országoknak és népeknek adandó függetlenségről szóló nyilatkozattervezetnek, amelyet a szovjet kormány terjesztett az ENSZ Közgyűlés XV. ülésszaka elé, így hangzik lényegi mondanivalója:

„Az ENSZ tagállamai ennek megfelelően ünnepélyesen kinyilatkoztatják az alábbi követeléseket:

1. Minden gyarmati országnak, gyámsági és más, önkormányzattal nem rendelkező területnek haladéktalanul teljes függetlenséget kell adni, biztosítva, hogy a nép szabadon kifejezésre juttatott akaratának és óhajának megfelelően szabadon építhesse saját nemzeti államát. A gyarmati rendszert és a gyarmati közigazgatást minden formájában haladéktalanul meg kell szüntetni oly módon, hogy az ilyen területek népei maguk határozhassák meg sorsukat és az államigazgatás formáit.

2. Hasonlóképpen meg kell szüntetni a kolonializmus összes támaszpontjait: az idegen területeken levő birtokokat és bérelt területeket.

3. Felhívjuk valamennyi ország kormányát, hogy az államközi kapcsolatokban szigorúan és következetesen tartsa magát az ENSZ alapokmányához és a »valamennyi állam egyenlőségéről, szuverén jogainak tiszteletbentartásáról« szóló jelen nyilatkozathoz, továbbá tartózkodjék a kolonializmus bármiféle megnyilvánulásától, s egyetlen állam se tarthasson igényt kivételes jogokra vagy előjogokra más államok rovására."[1]

Ez a konkrét, pozitív tartalommal telített, lényegretörően és világosan megformált lényegi mondanivaló adja meg a nyilatkozat vonzerejét, amit a világszerte kiváltott széles körű visszhang is bizonyított.

[1] Népszabadság, 1960. szeptember 27.

Az ENSZ Közgyűlésen 1960-ban elfogadott nyilatkozat, amely ünnepélyesen kimondja, hogy „haladéktalanul és feltétel nélkül véget kell vetni a kolonializmus minden formájának és megnyilvánulásának", nem kis hatással volt a nemzeti felszabadító mozgalom menetére. A nyilatkozat a kolonializmus és a neokolonializmus ellen küzdő népek fontos támaszává vált.

A javaslatokat tartalmazó diplomáciai dokumentumok között említésre méltó az ENSZ Közgyűlés XXXI. ülésszaka elé terjesztett 1976. szeptember 28-i szovjet memorandum a fegyverkezési hajsza megszüntetéséről és a leszerelésről.[2] A memorandum eltér az egyetlen kérdéssel foglalkozó diplomáciai dokumentumoktól, amelyekben a lényegi mondanivaló egyértelműen körülhatárolható, ugyanis kilenc fejezetből áll. Minden fejezetnek – a kérdéssel kapcsolatos tények kifejtése és a javaslatot alátámasztó érvelés mellett – megvan a maga lényegi mondanivalója, mégpedig maga a javaslat.

A memorandum második fejezete például a nukleáris fegyverkísérletek betiltásával foglalkozik. Rámutat, hogy a nukleáris fegyverekkel való kísérletek betiltása véget vet a fegyverek minőségi továbbfejlesztésének, és megakadályozza újabb típusok megjelenését. A légköri, kozmikus és víz alatti atomfegyver-kísérletek betiltásáról szóló moszkvai egyezmény, valamint a föld alatti atomkísérletek korlátozásáról szóló szovjet–amerikai egyezmény csak részlegesen oldotta meg ezt a feladatot. Ráadásul az öt atomhatalom közül kettő nem csatlakozott a moszkvai egyezményhez.

A Szovjetunió, mint ismeretes, 1975-ben javaslatot terjesztett elő egy olyan egyezményre vonatkozólag, amely a nukleáris fegyverekkel való kísérletek általános és teljes tilalmát tartalmazná, tehát minden államra és minden közegre kiterjedően megtiltana mindenfajta kísérleti robbantást. A memorandum megállapítja, hogy a megegyezés kidolgozását előkészítő tárgyalásokra egyes nukleáris hatalmak elutasító magatartása miatt mindeddig nem került sor, és sürgeti a tárgyalások mihamarabbi megindítását.

A föld alatti nukleáris kísérletek megtiltásának kérdését hosszú

[2] Pravda, 1976. szeptember 30.

időn keresztül megnehezítette a nyugati hatalmak álláspontja, amely szerint helyszíni ellenőrzés nélkül nem lehet különbséget tenni a természetes eredetű szeizmikus jelenségek (földrengések) és a föld alatti nukleáris robbantások okozta hasonló jelenségek között. A szakemberek többsége soha nem értett egyet ezzel az állásponttal, mivel az ellenőrzés céljára megfelelnek a hazai technikai eszközök, valamint a szeizmikus adatok nemzetközi cseréje. A szeizmikus jelenségek észlelését és megkülönböztetését szolgáló eszközök fejlődésének eredményeképpen ez az álláspont ma már általánosan elfogadott a tudósok között. Ennek ellenére egyes államok továbbra is ragaszkodnak ahhoz, hogy lehetőség legyen a tényállás helyszíni tisztázására abban az esetben, ha kétségek merülnek fel arra vonatkozólag, hogy betartották-e a föld alatti nukleáris kísérletek betiltásából fakadó kötelezettségeket.

Az elmondottak alapján világossá válik, hogy a memorandum lényeges új mozzanatot tartalmaz a Szovjetuniónak a nukleáris fegyverkísérletek általános és teljes tilalmára vonatkozó álláspontjában. Ez az új mozzanat a második fejezet lényegi mondanivalója:

„A Szovjetunió meggyőződése szerint nem ütközhet különösebb nehézségbe egy olyan kompromisszumos megegyezési alap megteremtése, amely lehetővé teszi, hogy ne kelljen túllépni az önkéntesség határait a körülmények helyszíni tisztázásának elrendelésekor, ugyanakkor a megegyezést aláíró valamennyi fél biztos lehessen a kötelezettségek teljesítésében. A Szovjetunió kész hozzájárulni ahhoz, hogy elfogadható megoldást sikerüljön találni ezen az alapon."

A tapasztalatok azt mutatják, hogy még az enyhülés irányában tett viszonylag kis lépések is rendkívül nagy és ugyanakkor aprólékos erőfeszítéseket követelnek a tárgyalásokon résztvevőktől. Egyes esetekben a kívánt eredmény olyan módszerrel közelíthető meg, amit feltételesen „részenkénti"-nek nevezhetünk, tehát az egyes fegyverfajták – például a nukleáris hordozórakéták – külön-külön kerülnek megtárgyalásra. Máskor esetleg több sikerrel kecsegtet az a módszer, hogy a földgolyó meghatározott térségére vonatkozólag megvizsgálják a fegyverkezési hajsza megfékezésének különböző aspektusait. A szovjet külpolitika aktívan felhasználja mindezeket a mód-

szereket, és ha a körülmények engedik, kombinálni is igyekszik őket. Ez határozza meg a Szovjetunió viszonyát a regionális szinten történő katonai enyhüléshez, így többek között a békeövezetek és az atomfegyvermentes övezetek létrehozásának lehetőségéhez.

Az ENSZ Közgyűlés XXXI. ülésszaka elé terjesztett szovjet memorandum hetedik fejezete tartalmazza az Indiai-óceán békeövezetté nyilvánítására vonatkozó javaslatot. A fejezet lényegi mondanivalója így hangzik:

„A kulcskérdés itt nyilvánvalóan az, hogy az Indiai-óceán térségében ne legyenek külföldi katonai támaszpontok, hogy az itt levő támaszpontokat felszámolják, és új támaszpontokat ne létesítsenek. A Szovjetuniónak a maga részéről nem állt és nem áll szándékában katonai támaszpontokat építeni az Indiai-óceánon.

Abban az esetben, ha a külföldi katonai támaszpontok kérdésében ilyen értelmű döntés születne, a Szovjetunió készen állna arra, hogy más hatalmakkal tárgyalásokat kezdjen arról, hogyan lehetne kölcsönösen csökkenteni az Indiai-óceán partvidékén és a hozzá közvetlenül csatlakozó térségekben fekvő országok katonai tevékenységét."

Ezeknek a rendszabályoknak – szögezi le a memorandum a továbbiakban – természetesen teljes mértékben figyelembe kell venniük azokat az általánosan elfogadott nemzetközi jogi normákat, amelyek szavatolják a nyílt tengeren való hajózás szabadságát, továbbá a part menti államok kikötőinek technikai jellegű igénybevételét, ezenkívül biztosítani kell a tudományos kutatás lehetőségét. A Szovjetunió számára ez rendkívül fontos, mivel az Indiai-óceánon keresztül vezet az egyetlen egész éven át használható víziút, amely a Szovjetunió európai részét köti össze szovjet Távol-Kelettel.

A memorandum többi fejezetének is megvan a maga lényegi mondanivalója: a nukleáris fegyverkezési hajsza megszüntetése; a nukleáris fegyverzet csökkentése, majd megsemmisítése; az atomsorompó-rendszer megerősítése; a vegyi fegyverek betiltása és megsemmisítése; az új típusú és rendszerű tömegpusztító fegyverek létrehozásának megtiltása; a katonai kiadások csökkentése stb.

A nemzetközi tárgyalások és konferenciák sikerének fontos felté-

tele, hogy pontosan meghatározzák a megvitatásra kerülő kérdések körét. Más szóval, amint elkészül a konferencia vagy a tárgyalás napirendje, azonnal közelebb kerül a megállapodás megszületésének perspektívája. A napirendre vonatkozó javaslat megtételének ezért nem kis politikai és gyakorlati jelentősége van. Maga a napirend egy diplomáciai dokumentum lényegi mondanivalója lehet.

Így járt el a Szovjetunió, amikor 1976 októberében javaslattal fordult az amerikai, az egyiptomi, a jordániai, az izraeli kormányhoz és a Palesztinai Felszabadítási Szervezet vezetőségéhez a közel-keleti rendezésre és a genfi békekonferencia összehívására vonatkozólag. A Szovjetunió annak érdekében, hogy előbbre hozza a közel-keleti rendezés megvalósulását, és előmozdítsa a genfi békekonferencia munkáját, az alábbi napirendet terjesztette a konferencia résztvevői elé:

„1. Az izraeli csapatok kivonása az 1967-ben megszállt valamennyi arab területről.

2. A palesztinai arab nép elidegeníthetetlen jogainak visszaadása, beleértve az önrendelkezésre és az önálló állam alapítására való jogát is.

3. A konfliktusban közvetlenül érintett valamennyi állam – egyrészt az Izrael szomszédságában levő arab államok, másrészt Izrael állam – függetlenségre és biztonságra való jogának garantálása.

4. A hadiállapot megszüntetése az arab államok és Izrael között."

Ez a napirend (a szovjet javaslat lényegi mondanivalója) átfogja a közel-keleti rendezés valamennyi lényeges aspektusát, és figyelembe veszi a konfliktusban közvetlenül érintett összes fél – az arab államok, a palesztinai arab nép és Izrael állam – törvényes jogait és érdekeit.

1976. november 26-án a Varsói Szerződés tagállamai Bukarestben nyilatkozatot írtak alá *A nemzetközi enyhülés új eredményeiért, az európai biztonság megszilárdításáért, az európai együttműködés fejlesztéséért* címmel. A dokumentum egész sor konkrét javaslatot tartalmaz, amelyek mindegyikének megvan a maga lényegi mondanivalója. Az egyik javaslat így hangzik: „A nukleáris háború veszélyének kiküszöbölését célzó újabb hatékony lépésre törekedve java-

solják, hogy a cél elérése érdekében a Záróokmányt aláírt összes államok írjanak alá szerződést arról, hogy egymás ellen elsőként nem használnak nukleáris fegyvert, és kifejezik reményüket, hogy ez a javaslat kedvező fogadtatásra talál."[3]

Ez merőben új javaslat. Jelentőségét és hatékonyságát csak növeli, hogy csatolva van hozzá annak a szerződéstervezetnek a szövege, amelyet az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten résztvevő valamennyi államnak megküldtek. A felekre háruló kötelezettségek pontosan meg vannak határozva – nem használnak egymás ellen elsőként nukleáris fegyvert szárazföldön, tengeren, levegőben és a kozmikus térségben. A kötelezettség nemcsak az államok területére vonatkozik, hanem fegyveres erejükre is, a világ bármely térségében tartózkodjanak is.

Még egy lényegi mondanivaló az 1976-os bukaresti nyilatkozat szövegéből:

„A Politikai Tanácskozó Testület ülésének résztvevői megerősítik, hogy készek az Észak-atlanti Szerződés feloszlatásával egyidejűleg a Varsói Szerződés szervezetét is feloszlatni, és első lépésként katonai szervezeteiket megszüntetni."

Ez a javaslat először tíz évvel ezelőtt hangzott el, szintén a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének Bukarestben tartott ülésén. A javaslat abból indul ki, hogy a nemzetközi kapcsolatok mélyreható normalizálása megköveteli, hogy megszűnjön a világ egymással szemben álló katonai tömbökre való megosztottsága. Miután azonban az Észak-atlanti Szövetség államai mindeddig nem mutattak készséget e radikális lépés megtételére, ezért a javaslat – figyelembe véve álláspontjukat – nem az Észak-atlanti Szövetség és a Varsói Szerződés, hanem csupán katonai szervezeteik felszámolását irányozza elő. Ez a javaslat rendkívül fontos. Ha az Észak-atlanti Szövetség országai hozzájárulnának megvalósításához, ez igen jelentős katonai enyhülést eredményezne Európában. Ennek következtében megnőne a bizalom a Varsói Szerződés és az Észak-atlanti Szövetség tagállamai közötti politikai viszonyban, tovább javulna az

[3] Népszabadság, 1976. november 27.

európai légkör, fokozatosan gyengülne a katonai szembenállás, csökkenne a konfliktusok véletlenszerű kirobbanásának veszélye.

De mindaddig – hangsúlyozza a bukaresti nyilatkozat –, amíg a NATO fönnáll, és folytatja katonai potenciáljának erősítését, a Varsói Szerződés tagállamai minden szükséges intézkedést meg fognak tenni a szerződés keretein belül, hogy népeik biztonságát szavatolják.

A felsorolt példák alapján képet tudunk alkotni arról, mi a lényegi mondanivaló a javaslatokat tartalmazó diplomáciai dokumentumban. Nem elég azonban megtalálni a lényegi mondanivalót, noha már ehhez is bizonyos jártasságra és a nemzetközi kérdésekben való tájékozottságra van szükség. Ahhoz, hogy meg tudjuk határozni a lényegi mondanivaló töltését, súlyát, gyakran nem elég a diplomáciai dokumentumban megfogalmazottak ismerete, tisztában kell lenni azzal is, ami nincs benne: a kérdés előtörténetével, a szembenálló fél álláspontjával, a korábbi javaslatokkal.

A szovjet diplomáciai gyakorlatban gyakori, hogy az eredeti javaslat lényegi mondanivalója később szerződéstervezetté „növi ki magát". Jó példa erre az a szerződés, amely megtiltja nukleáris és más tömegpusztító fegyverek elhelyezését a tengerek és óceánok fenekén, valamint az atomsorompó-szerződés.

A *tiltakozást tartalmazó diplomáciai dokumentumok* kategóriája igen elterjedt a nemzetközi gyakorlatban. Tiltakozni egy másik állam vagy államcsoport olyan cselekményei ellen szoktak, amelyek beleütköznek a nemzetközi jog előírásaiba, sértik az államok közötti érintkezés általánosan elfogadott normáit, provokatív jellegűek, veszélyeztetik a békét és a biztonságot. A tiltakozás bejelentésekor feltétlenül ki kell emelni azt a jogsértést, ami voltaképpen a tiltakozás alapját képezi.

Ez akkor a legmeggyőzőbb, ha közvetlenül hivatkozni lehet bizonyos kötelezettségekre (így például az ENSZ alapokmányára, valamilyen hatályos szerződésre vagy megállapodásra, nemzetközi konvencióra, amelyben az illető állam részt vesz), amelyeket az illető állam magára vállalt, és az adott esetben megsértett. A tiltakozás,

feltéve, hogy megfelelő hivatkozásokkal alá van támasztva, leleplezi az illető államot mint jogsértőt, és ez kihat az adott állam megítélésére, úgy viszonyulnak hozzá, mint ahhoz az emberhez, aki nem teljesíti állampolgári kötelezettségeit, vagy nem tartja meg a szavát. Egy kellően megalapozott tiltakozás jelentősen csorbíthatja a cselekményeivel tiltakozásra okot adó állam erkölcsi és politikai tekintélyét, ronthatja helyzetét a nemzetközi életben.

A tiltakozás bejelentésénél nem mindig kell hivatkozni a megfelelő nemzetközi egyezményekre, nemzetközi jogi normákra. Ha például egy katonai repülőgép behatol egy másik ország légterébe, akkor a jogsértés tényét és a cselekmény provokációs jellegét szükségtelen bizonyítani, annyira nyilvánvaló mindenki számára.

A tiltakozást bejelentő államnak joga van a jogsértő cselekménynyel okozott kár megtérítését követelni, és a megfelelő ellenlépések lehetőségét kilátásba helyezni jogainak és érdekeinek védelmében. A tiltakozás értelme tehát az, hogy a jogtalan vagy provokációs jellegű cselekményt elkövető államra hárítja a felelősséget magáért a cselekményért (az általa okozott kár megtérítésének követelése) és annak következményeiért (a válaszintézkedés lehetősége). A kártérítési követelés megelégedhet az anyagi veszteség megtérítésének követelésével, de kiterjedhet az erkölcsi károk megtérítésére is.

A szovjet diplomáciai dokumentumokban a tiltakozás kifejezésére a „tiltakozik", „határozottan tiltakozik" megfogalmazások használatosak. A „határozottan tiltakozik" megfogalmazást, amely nyilvánvalóan erősebb, komolyabb esetekben alkalmazzák.

A tiltakozás annál súlyosabb, minél inkább kiderül belőle, hogy az illető állam kész alátámasztani azt megfelelő gyakorlati lépésekkel vagy ellenszankciókkal, amelyek célja, hogy elejét vegyék az újabb jogsértéseknek. És megfordítva, akármilyen határozott hangúak is legyenek a tiltakozások vagy figyelmeztetések, minél többször ismétlik meg őket anélkül, hogy bármilyen kézzelfogható folytatásuk lenne, annál komolytalanabbá válnak.

A szovjet diplomáciai gyakorlatban a tiltakozás bejelentése az esetek túlnyomó többségében szóbeli jegyzékben, ritkábban kormány-

nyilatkozatban vagy külügyminisztériumi nyilatkozatban történik. Íme, néhány példa.

1964. március 11-én a szovjet kormány jegyzékben tiltakozott az amerikai kormánynál amiatt, hogy egy amerikai sugárhajtású katonai repülőgép behatolt az NDK légterébe.[4] A jegyzék egyebek között az alábbiakat tartalmazza:

„A szovjet kormány határozottan tiltakozik az Egyesült Államok katonai légierejének újabb agresszív cselekménye ellen, és hangsúlyozza, hogy ezért az incidensért és lehetséges következményeiért minden felelősség az amerikai felet terheli. A szovjet kormány sajnálja, hogy az amerikai katonai hatóságok olyan cselekményeket követnek el, amelyek nyilvánvalóan nem segítik elő a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti viszony javulását, noha ilyen irányú törekvését az amerikai fél is számtalanszor kifejezésre juttatta. A Szovjetunió kormánya elvárja, hogy az Amerikai Egyesült Államok kormánya megtegye a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy ehhez hasonló, a békét veszélyeztető cselekményekre a jövőben ne kerülhessen sor."

A jegyzék a tiltakozás bejelentésén kívül nyíltan figyelmeztet arra, hogy „ha a NATO-országok katonai repülőgépei a jövőben ismét behatolnak abba a térségbe, amelynek biztonságát a szovjet katonai légierő van hivatva megvédeni, akkor azokat a leszállási parancs megtagadása esetén minden szükséges védelmi eszköz felhasználásával megsemmisítjük". Ezt a figyelmeztetést alátámasztotta az a tény, hogy a jegyzékben említett amerikai repülőgéppel kapcsolatban a szovjet légierő a légtér védelmére vonatkozó utasításokkal összhangban a megfelelő intézkedéseket foganatosította, és a repülőgép az NDK területe fölött lezuhant.

Az alábbiakban még néhány példa következik a tiltakozó jegyzékek lényegi mondanivalójának szemléltetésére.

1963. március 9-én a szovjet kormány jegyzékben tiltakozott Nagy-Britannia kormányánál amiatt, hogy provokátorok bombát robban-

[4] Pravda, 1964. március 12.

tottak a Nyugat-Berlin angol szektorában levő INTURISZT-iroda épületében, és fasiszta elemek támadást intéztek az épület ellen:

„A szovjet kormány tiltakozik az INTURISZT szovjet képviselete elleni provokációs támadások ellen, és ragaszkodik hozzá, hogy Nagy-Britannia kormánya haladéktalanul lépéseket tegyen a bűnösök kézrekerítésére és megbüntetésére, valamint az olyan cselekmények megakadályozására, amelyek lehetetlenné teszik a Nyugat-Berlin angol szektorában működő szovjet intézmények normális tevékenységét."[5]

Jegyzék 1967. november 16-án Kanadához amiatt, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójának ünnepnapján ellenséges tüntetést rendeztek a Szovjetunió ottawai nagykövetségének épülete előtt:

„A szovjet kormány határozottan tiltakozik a kanadai kormánynál a Szovjetunió ottawai nagykövetsége és montreali főkonzulátusa ellen elkövetett ellenséges és provokatív cselekmények miatt. A kanadai kormánynak természetesen teljes mértékben viselnie kell a felelősséget a fenti akciók anyagi és politikai következményeiért, miután a történteket nem lehet másképp értékelni, mint hogy a kanadai fél nem teljesítette a diplomáciai kapcsolatokat szabályozó bécsi konvencióból fakadó kötelezettségeit."

Továbbá: „A szovjet fél ragaszkodik a szovjetellenes provokáció kezdeményezőinek és résztvevőinek szigorú megbüntetéséhez és a szovjet képviseletben okozott anyagi kár teljes megtérítéséhez. A szovjet kormány elvárja, hogy a kanadai hatóságok meghozzák a szükséges intézkedéseket a Kanadában működő szovjet intézmények tevékenységéhez szükséges normális feltételek biztosítására."[6]

Mint az említett példákból kitűnik, a diplomáciai dokumentumok a tiltakozás bejelentésén túl a lehetséges válaszlépésekre is figyelmeztethetnek. A tiltakozás és az ilyen jellegű figyelmeztetés gyakran szerepel egyazon diplomáciai dokumentumon belül. Ugyanakkor *a válaszlépések lehetőségére figyelmeztető diplomáciai dokumentumok-*

[5] Pravda, 1963. március 10.
[6] Pravda, 1967. november 17.

nak önállóan is nagy jelentőségük van, elsősorban annak következtében, hogy a szovjet diplomáciában a figyelmeztetés és az agresszió megszüntetése meghatározott szerepet játszik. Példa erre a Szovjetunió harca az Egyiptom elleni angol, francia, izraeli fegyveres intervenció megszüntetéséért 1956 őszén. Néhány órával azután, hogy a Szovjetunió súlyos figyelmeztetést tartalmazó üzenetet juttatott el az agresszióban résztvevő országok kormányainak, az illető kormányok utasítást adtak a katonai cselekmények beszüntetésére.

A Szíria és Irak körül 1958 nyarán kibontakozott események szintén alkalmat szolgáltattak a módszer alkalmazására. Az Egyesült Államok libanoni és Anglia jordániai fegyveres intervenciója ellen a Szovjetunió azt javasolta, hogy hívjanak össze kormányfői értekezletet, és haladéktalanul hozzanak intézkedéseket a katonai konfliktus beszüntetésére. Az Egyesült Államok kormányának küldött üzenet (1958. július 19.) ugyanakkor figyelmeztetést is tartalmaz: „A Szovjetunió, amely következetesen küzd a világbékéért, a háború ellen és a békés egymás mellett élésért, nem maradhat közömbös az iránt, ami határaink közvetlen közelében a Közel- és Közép-Keleten végbemegy. A Szovjetunió nem maradhat tétlen, amikor a háború vagy béke kérdéséről van szó."[7]

A Szovjetunió határozott állásfoglalásának – amely a világ legtöbb országának és elsősorban az arab országoknak a támogatását is maga mögött tudhatta – köszönhetően sikerült megakadályozni a közel-keleti konfliktus kiszélesedését, az amerikai és angol csapatok pedig kénytelenek voltak elhagyni Libanont és Jordániát.

Az Egyiptom, Szíria és Jordánia elleni 1967-es izraeli támadás máig tisztázatlan helyzetet teremtett. A Szovjetunió és más szocialista országok akciói, amelyek az agresszor és a mögötte álló imperialista hatalmak megfékezését szolgálták, a nyilvános dokumentumokban részben megtalálhatók. A szovjet kormány 1967. november 7-én nyilatkozatot juttatott el az izraeli kormányhoz, amelyben a lehetséges lépések megtételére figyelmeztet. Íme, a nyilatkozat lényegi mondanivalója:

[7] Pravda, 1958. július 20.

„Ha az izraeli kormány nem teljesíti haladéktalanul az azonnali tűzszünetre vonatkozó követelést, amely a Biztonsági Tanács határozatában kifejezésre jut, akkor a Szovjetunió felülvizsgálja Izraelhez való viszonyát és az Izraellel való diplomáciai kapcsolat további fenntartását érintő döntést fog hozni, miután Izrael cselekedeteivel szembeállítja magát a békeszerető államokkal.

A szovjet kormány magától értetődően más szükséges lépéseket is fontolóra vesz és foganatosítani fog Izrael agressziós politikájára válaszul."[8]

A Szovjetunió, mint ismeretes, a figyelmeztetésben foglaltak szerint járt el, és határozott lépéseket tett az izraeli agresszióval szemben. E lépések végeredményben oda vezettek, hogy Izrael kénytelen volt alávetni magát a tűzszüneti felhívásnak.

A szocialista országok a kritikus időszakokban szilárd és sokoldalú támogatásban részesítették az arab országok népeit a haladó rendszerek megvédéséért és az izraeli agresszió következményeinek felszámolásáért vívott harcukban – a diplomáciai eszközök széles skálájának felhasználásától, mint például az ENSZ rendkívüli közgyűlésének összehívása, egészen az arab államok védelmi képességének erősítését szolgáló intézkedésekig és a széles körű gazdasági segítségig.

A Szovjetuniónak a Kubai Köztársaság függetlenségének és szuverenitásának biztosításában játszott szerepét csak a jövő történészei fogják tudni felmérni, akiknek betekintésük lesz az archívumokba. Az azonban már ma is biztos, hogy a Szovjetunió figyelmeztető hangja a legkritikusabb pillanatokban többször megállította és visszakozásra kényszerítette az agresszort, amely kezet akart emelni Kubára.

Amikor az Egyesült Államok légiereje 1965 februárjában bombázta a Vietnami Demokratikus Köztársaság területén levő lakott településeket, a szovjet kormány nyilatkozatot adott ki, amely egyebek között kimondta:

„Az Egyesült Államoknak ezek a cselekményei arra kényszerítik

[8] Pravda, 1967. június 8.

a Szovjetuniót, hogy szövetségeseivel és barátaival együtt további intézkedéseket hozzon a Vietnami Köztársaság biztonságának megerősítésére, védelmi képességének fokozására. Senki sem kételkedhet abban, hogy a Szovjetunió megteszi ezt, hogy a szovjet nép teljesíti internacionalista kötelezettségét a testvéri szocialista országgal szemben."[9] Az események további menete – egészen a hős vietnami nép győzelméig – alátámasztotta a Szovjetuniónak ezt az elvi álláspontját.

A felsorolt példák alapján képet alkothatunk arról, hogyan néz ki az agresszió megszüntetését célzó figyelmeztetésnek szánt szovjet diplomáciai dokumentumok lényegi mondanivalója. Ezek a béke védelmének végső eszközei, alkalmazásukra akkor kerül sor, amikor már nincs más eszköz és lehetőség egy vitás nemzetközi kérdés rendezésére, egy katonai konfliktusnak vagy annak kiszélesítésével fenyegető helyzet normalizálására. A kevésbé éles helyzetekben, amelyek nem hordoznak magukban közvetlen háborús veszélyt, a válaszlépésekre való figyelmeztetést a diplomáciai dokumentumokban rendszerint nem konkretizálják annyira, hogy a másik fél számára – akinek a figyelmeztetés szól – világos lenne, milyen válaszlépésekről is van voltaképpen szó.

Lássuk most néhány olyan diplomáciai dokumentum lényegi mondanivalóját, amelyben a válaszlépés lehetőségét nem a békét közvetlenül fenyegető veszéllyel kapcsolatban helyezik kilátásba, hanem a béke alapjainak aláásását jelentő tervekkel vagy olyan intézkedésekkel kapcsolatban, amelyek a nemzetközi helyzet kiéleződéséhez vezetnek, vagy ártanak az államok közötti normális kapcsolatoknak.

A szovjet kormány 1959. április 21-én jegyzéket intézett az NSZK kormányához, amely rámutatott, hogy a szövetségi kormány, amikor lehetővé teszi, hogy a területén atomháborúra készülődjenek, és arra törekszik, hogy nukleáris és rakétafegyverekkel szerelje fel a Bundeswehrt, megszegi azokat a fegyverkorlátozási egyezményeket, amelyeket a hitleri Németország összeomlása után a szövetséges hatalmak kidolgoztak és a német képviselők elfogadtak. Ezek a felté-

[9] Pravda, 1965. február 9.

telek a jövendő béke és biztonság garantálása céljából megtiltották Németország felfegyverzését és militarizálását. A jegyzék lényegi mondanivalója a következő:

„A szovjet kormány, mint a hitleri Németország elleni hadviselő felek egyike, a fegyverletételi okmány és a Németország vereségéről szóló nyilatkozat aláírója fenntartja magának a jogot, hogy Nyugat-Németországra vonatkozólag levonja a maga számára a megfelelő következtetéseket."[10]

A Varsói Szerződés tagállamainak 1966. július 5-i bukaresti nyilatkozata kimondja:

„Minden nép létérdekei megkövetelik, hogy vessék el a NATO sokoldalú atomütőereje létrehozására vonatkozó terveket. Ha azonban a NATO-államok – szembeszegülve a béke érdekeivel – a sokoldalú atomütőerő létrehozására vonatkozó tervek megvalósításának, az NSZK atomfegyverhez való hozzájuttatásának útjára lépnek, a Varsói Szerződés tagállamai – figyelembe véve az európai békét és biztonságot fenyegető súlyos következményeket – kénytelenek lesznek megtenni a szükséges védelmi intézkedéseket saját biztonságuk szavatolására."[11]

Ha tíz, sőt majdnem húsz év távlatából újra elolvassuk az NSZK atomfegyverhez juttatásának megakadályozásával foglalkozó dokumentumokat, világosan láthatóvá válik, hogy nem maradtak hatástalanok az események további menetére: létrejött az atomsorompó-szerződés, amelynek az NSZK is résztvevője.

Bármilyen komoly legyen is a válaszlépést kilátásba helyező fél szándéka, ezt rendszerint elég rugalmas formában juttatja kifejezésre, ami tág teret biztosít számára a megvalósítás eszközeinek és időpontjának megválasztásában. Ez arra ösztönzi azt az államot (vagy államcsoportot), amelynek a figyelmeztetés szól, hogy még egyszer fontolóra vegye terveit, melyeket a válaszlépések esetleg semmissé tehetnek, vagy ellene fordíthatnak. Az az állam, amelyet megfelelő diplomáciai dokumentumban a válaszlépések lehetőségére figyelmez-

[10] Izvesztyija, 1959. április 22.
[11] Népszabadság, 1966. július 9.

tettek, arra törekszik, hogy a további cselekvési irány megválasztása érdekében minél pontosabban, konkrétabban meghatározza, analizálja annak lényegi mondanivalóját. Az ilyenfajta konkretizálás, „sorok között olvasás" azonban könnyen hibás következtetésekhez vezethet, a legpontosabb elemzés is téves premisszákon alapulhat, hiszen bizonyos esetekben semmi sem garantálja akár a legmegbízhatóbb információ megbízhatóságát.

Tehát míg a javaslatokat tartalmazó diplomáciai dokumentumok lényegi mondanivalójának esetében a pontos megfogalmazás követelménye elsősorban a megfogalmazás konkrétságát jelenti, addig a válaszlépésekre figyelmeztető dokumentumok esetében ez a követelmény esetenként a lényegi mondanivaló szándékoltan határozatlan, cseppfolyós megfogalmazását teszi lehetővé.

Érdekes esetet említ visszaemlékezéseiben Talleyrand a homályos értelmű szavak szándékos használatára vonatkozóan. Napóleon az I. Sándor cárral folytatott erfurti tárgyalás előestéjén (1808 szeptemberében) magához hívatta Talleyrand-t, és megbízta, hogy készítse el a Sándor cárnak felajánlandó szerződés tervezetét, mégpedig úgy, hogy Spanyolországra vonatkozólag szabad kezet kapjon, ugyanakkor biztos lehessen benne, hogy Ausztriát zűrzavar esetén is megtarthatja. „Készítsen nekem olyan egyezményt – mondta Napóleon –, amely kielégíti Sándor cárt, főleg Anglia ellen irányul, egyébként pedig teljes szabadságot ad nekem . . ."

Két nappal később Talleyrand bemutatta Napóleonnak a szerződéstervezetet, amit a fent megjelölt szempontok alapján készített. Elkezdte felolvasni a szöveget:

„Őfelsége a franciák császára (stb . . .)

És Őfelsége minden oroszok cárja (stb . . .)

Attól a kívánságtól vezérelve, hogy szövetségüket minél szorosabbá és megbonthatatlanabbá tegyék, s fenntartsák maguknak a lehetőséget, hogy szükség esetén azonnal megegyezésre juthassanak abban a kérdésben, hogy milyen új döntéseket hozzanak, s milyen további eszközöket alkalmazzanak Anglia, a közös ellenség és az egész kontinens ellensége elleni harcban, úgy határoztak, hogy külön szerződésben rögzítik azokat az alapelveket, amelyeket szilárdan

követni határoztak ... (itt a császár félbeszakított – írja Talleyrand –, és azt mondta: »Alapelveket? Ez jó, ez semmire sem kötelez«.) ..."[12]

Akármilyen konkrétak legyenek is a szerződés következő szakaszaiban megfogalmazott kötelezettségek, a bevezető szakaszba beépített „alapelvek" meghatározás folytán annyira képlékenyekké és tágan értelmezhetőekké válnak, hogy semmilyen tényleges értékük nincs. Napóleon méltán volt elégedett külügyminiszterével!

Tág értelemben véve minden diplomáciai dokumentum az illető állam politikai vagy nemzetközi-politikai álláspontját rögzítő dokumentum. Akár javaslatot vagy tiltakozást tartalmaz, akár a lehetséges válaszlépésekre figyelmeztet, akár a felek közötti megállapodást vagy a nézetek közelítésében elért eredményt rögzíti, mindenképpen egy állam álláspontját tükrözi. Szűkebb értelemben azonban olyan *diplomáciai dokumentumnak, amely valamilyen álláspontot rögzít le,* csak azokat a dokumentumokat nevezzük, amelyeknek kizárólag az a tartalmuk és rendeltetésük, hogy rögzítik egy állam álláspontját, de javaslatot, tiltakozást nem tartalmaznak.

Azok a diplomáciai dokumentumok, amelyekben a más államok cselekményeire vagy nemzetközi eseményekre vonatkozó politikai vagy nemzetközi jogi állásfoglalást rögzítenek, lényegi mondanivalójuk tekintetében különbözőek lehetnek. Tartalmuk lehet egyetértés, helyeslés vagy ellenkezőleg, helytelenítés, egy korábbi javaslat vagy állásfoglalás alátámasztása vagy egy másik állam javaslatához való viszony meghatározása; magyarázatkérés, figyelmeztetés (általános formában, ellenlépésre való közvetlen utalás nélkül); felhívás adott cselekménytől való tartózkodásra.

A diplomáciai dokumentum célja mindezekben az esetekben az, hogy kinyilvánítsa egy állam álláspontját, tudassa azt más államokkal. Többnyire olyan cselekményekről vagy eseményekről van szó, amelyek még nem teszik szükségessé a válaszlépésekre való figyelmeztetést, de óvatosságra intenek a tekintetben, hogy nem vesz-e az

[12] *Talleyrand:* Memuári. Moszkva 1959. 191. old.

események menete veszélyes fordulatot. A politikai vagy nemzetközi jogi állásfoglalás azt jelenti, hogy egy adott állam számára nem közömbös a másik állam cselekedete vagy a szóban forgó esemény érinti bizonyos érdekeit.

Az állásfoglalást tartalmazó diplomáciai dokumentum példája lehet a szovjet kormány 1976. május 22-i nyilatkozata.[13] A nyilatkozat felhívja a figyelmet arra, hogy az NSZK bizonyos körei, amelyek továbbra is ragaszkodnak a hidegháború dogmáihoz, és nem hajlandók a realitásokkal számolni, alá akarják ásni a szovjet–nyugatnémet viszony javítása terén az utóbbi időben elért eredményeket, ezért hamis színben tüntetik fel a Szovjetunió külpolitikáját, különböző koholmányokat terjesztve annak céljairól és szándékairól. Ezért ismételten tisztázni kell, milyen elvi irányvonalat követ a Szovjetunió a nemzetközi kérdésekben, így egyebek között a Német Szövetségi Köztársaság vonatkozásában. A nyilatkozat leszögezi, hogy a Szovjetunió kitartóan és következetesen keresi a különböző társadalmi rendszerű államok közötti békés és kölcsönös előnyökön nyugvó együttműködés fejlesztésének az útjait, és a vitás kérdések tárgyalásos rendezésére törekszik. Ez határozta meg eddig is, és fogja meghatározni a jövőben is a Szovjetuniónak a Német Szövetségi Köztársasággal kapcsolatos politikáját. A dokumentum ezután részletesen, érvekkel alátámasztva kifejti a Szovjetunió álláspontját a legidőszerűbb nemzetközi kérdésekben és a kétoldalú szovjet–nyugatnémet viszony kérdésében.

Mint korábban már hangsúlyoztuk, a TASZSZ-nyilatkozatok nem számítanak szigorú értelemben hivatalos diplomáciai dokumentumoknak. Ha azonban a nyilatkozat „vezető körökre" hivatkozik vagy úgy kezdődik, hogy „a TASZSZ-t felhatalmazták az alábbiak közlésére", akkor ezt a nyilatkozatot nagyon komolyan veszik a világ különböző fővárosaiban, kiváltképp azokban, amelyeket az elhangzottak közvetlenül érintenek. Példa erre a TASZSZ 1976. június 10-i nyilatkozata a libanoni helyzet kiéleződésével kapcsolatban. A nyilatkozat nagy nemzetközi visszhangra talált, mivel úgy értékelték,

[13] Pravda, 1976. május 22.

mint a Szovjetunió álláspontjának leszögezését. „A Szovjetunió – hangzik a nyilatkozat – jelen pillanatban, amikor fennáll annak veszélye, hogy a libanoni események szélesebb nemzetközi konfliktussá szélesedhetnek, felszólít valamennyi államot, tartózkodjon minden olyan cselekménytől, amely sértheti a függetlenség, a szuverenitás, a területi sérthetetlenség tiszteletbentartásának elveit, hogy ezek az általánosan elfogadott nemzetközi elvek teljes mértékben érvényesülhessenek Libanonra nézve. Ezért Libanonban minél hamarabb be kell szüntetni a vérontást. Valamennyi félnek, amely így vagy úgy részt vesz a libanoni konfliktusban, haladéktalanul be kell szüntetnie a tüzet." Továbbá: „A Szovjetunió elvárja, hogy a libanoni eseményekben közvetlenül szerepet játszó felek és minden állam, amely tisztában van a közel-keleti helyzet további éleződésével járó veszélyekkel, felelősségének teljes tudatában járjon el."

És még egy példa, amelynek illusztratív erejét az esemény óta eltelt több mint száz év sem csorbítja. Mielőtt azonban magát a diplomáciai dokumentumot idéznénk, meg kell ismerkednünk létrejöttének körülményeivel.

1839 nyarán rendkívül kiéleződött az úgynevezett keleti kérdés. Ennek közvetlen kiváltója az volt, hogy június 24-én Mohamed Ali egyiptomi pasa csapatai Szíriában győzelmet arattak a török seregek fölött. Ráadásul július 4-én a török flotta átállt Mohamed Ali oldalára, aki Franciaország titkos és egyértelmű támogatását élvezte. A török miniszterek és a diván késznek mutatkozott, hogy az egyiptomi pasa valamennyi követelésének eleget tegyen, egyebek között, hogy felajánlja neki az örökletes hatalmat Egyiptomban. Az akkori nagyhatalmak közül azonban egyedül Franciaország nyert volna azon, ha az események ilyen fordulatot vesznek a török birodalmon belül. A többi hatalom – Anglia, Oroszország, Ausztria, Poroszország – azon volt, hogy elodázza ezt a nemkívánatos megoldást. A megoldást Metternich találta meg. Július 27-én az osztrák kancellár kezdeményezésére hamarjában megszövegeztek egy jegyzéket, és átadták a török kormánynak. A jegyzéket az öt nagyhatalom nagykövete írta alá. (Franciaország nyilván azért írta alá, mert attól tartott, hogy különben elszigetelődik.) Íme a szöveg:

„Alulírottak a kormányaiktól kapott utasítás értelmében tisztelettel tudatják a Fényes Portával, hogy az öt nagyhatalom összetartása a keleti kérdés tekintetében biztosítva van, és kérik a Fényes Portát, hogy az öt nagyhatalom közreműködése nélkül semmilyen végleges döntést ne hozzon, és várja meg a nagyhatalmak irányában tanúsított érdeklődésének eredményét."[14]

Ez a diplomáciai dokumentum, amely az öt hatalom álláspontját tartalmazza a török birodalom belső ügyeire vonatkozólag, a „klaszszikus diplomácia" legkiválóbb stílusjegyeit viseli magán. Itt minden egyes szó az évszázadok alatt tökélyre juttatott művészet gyöngyszeme. Mindjárt az elején alig leplezett fenyegetés: „az öt nagyhatalom összetartása a keleti kérdés tekintetében biztosítva van". A megfogalmazás ugyanakkor meglehetősen átlátszó célzást is tartalmaz arra, hogy a török kormánynak az adott pillanatban nem kell tartania Franciaországtól. A mondat hátralevő része tele van olyan szavakkal, mint „kérik" a Fényes Portát (nyugodtan helyettesíthető a „követelik" szóval anélkül, hogy a jegyzék értelme akár egy hajszálnyit változna), „közreműködése nélkül" (nem beleegyezése vagy engedélye nélkül vagy akár utasítása nélkül, hanem csakis közreműködése nélkül), „várja meg a nagyhatalmak irányában tanúsított érdeklődésének eredményét" (az „érdeklődés" szó lehetővé teszi a nyílt beavatkozás rendkívül elegáns megfogalmazását). Nem vitás, Metternich valóban mestere volt a képmutatásnak.

A tervezett vagy végrehajtott nemzetközi jelentőségű intézkedésekről tájékoztató diplomáciai dokumentumok kategóriája nem szorul bővebb magyarázatra. Néhány példa bőségesen elegendő az ilyen típusú diplomáciai dokumentumok rendeltetésének megvilágításához.

1961. augusztus 13-án Berlinben a Varsói Szerződés tagállamai nyilatkozatot írtak alá, amelyben azzal a javaslattal fordultak az NDK Népi Kamarájához és kormányához, a Német Demokratikus Köztársaság valamennyi dolgozójához, hogy létesítsenek Nyugat-

[14] *A. Debidour:* Gyiplomatyicseszkaja isztorija Jevropi. I. köt. Moszkva 1947. 389. old.

Berlin határain olyan rendszert, amely útját állja a szocialista közösség országai ellen folytatott felforgató tevékenységnek, hogy Nyugat-Berlin egész területe körül – a demokratikus Berlinnel való határt is beleértve – hozzanak létre biztos védelmet és hatékony ellenőrzést. A javaslatra válaszul az NDK Népi Kamarája és Minisztertanácsa elhatározta, hogy ugyanolyan ellenőrzést vezet be a Német Demokratikus Köztársaság határain belül – beleértve Berlin nyugati szektorával való határát is –, mint amilyen a szuverén államok határain szokásos. A hatalmas nemzetközi jelentőséggel bíró akcióról a külvilág a két dokumentum – a Varsói Szerződés országainak nyilatkozata és az NDK határozata – nyilvánosságra hozatala útján szerzett tudomást.

Azokat a TASSZ-közleményeket, amelyek a Csendes-óceán térségében végrehajtott hordozórakéta-kísérletekről adnak hírt, nem lehet szoros értelemben véve diplomáciai dokumentumoknak nevezni. Ennek ellenére mindenütt úgy tekintik ezeket, mint a tervezett vagy végrehajtott lépésekről szóló hivatalos tájékoztatást.

A tervezett vagy végrehajtott akciókról tájékoztató diplomáciai dokumentumokat sok esetben felhívás követi, hogy ezekre az akciókra válaszul más államok is hajtsanak végre hasonló akciókat (a fegyveres erők számának vagy a katonai kiadásoknak a csökkentése, a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérletek beszüntetése stb.). A szovjet diplomáciai gyakorlatban a kormánynyilatkozatok és a személyes jegyzékek szoktak ilyen felhívást tartalmazni, emellett a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa fordul általában felhívással más országok parlamentjeihez. A javaslatokat tartalmazó dokumentumok kategóriája abban különbözik a most tárgyalt dokumentumoktól, hogy míg az első esetben a javaslat megvalósítása attól függ, elfogadja-e azt a másik fél, addig a második esetben az intézkedést mindenképpen végrehajtják, függetlenül attól, hogy viszonozza-e azt a másik fél hasonló intézkedéssel.

Mint a tapasztalatok mutatják, távolról sincs mindig lehetőség arra, hogy az államok annyira közelíteni tudják egymáshoz álláspontjaikat, hogy a közeledés megállapodást vagy szerződést eredményez-

zen. Emellett nem minden kérdés képezheti szerződés vagy megegyezés tárgyát. Ezért *a megállapodást vagy a nézetek egyeztetésében elért fokot gyakran személyes üzenetek, személyes vagy szóbeli jegyzékek, emlékeztetők cseréje útján fogalmazzák meg.* Példaként szolgálhat erre a Szovjetunió és Irán között 1962 szeptemberében elért megállapodás megfogalmazása.

Az iráni kormány az alábbi jegyzéket juttatta el a Szovjetunió iráni nagykövetségének.

„A császári külügyminisztérium nagyrabecsülését fejezi ki a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Nagykövetségének, és a korábbi tárgyalások folyományaként szükségesnek tartja tudomására hozni a Nagykövetségnek, hogy a császári kormány jó szándékának kifejezésre juttatása, valamint a két ország közötti barátság alapjainak megszilárdítása céljából ezzel a jegyzékkel a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya előtt kinyilvánítja azt a szándékát, hogy egyetlen külföldi államot sem fog feljogosítani arra, hogy Irán területén rakétatámaszpontokat tartson fenn."[15]

A szovjet válaszjegyzék:

„A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Iráni Nagykövetsége nagyrabecsülését fejezi ki az Iráni Császárság Külügyminisztériumának, és tisztelettel bejelenti, hogy a Szovjetunió kormánya elégedetten nyugtázta az Iráni Császárság kormányának 1962. szeptember 15-i jegyzékét, amely kimondja, hogy »a császári kormány jó szándékának kifejezésre juttatása, valamint a két ország közötti barátság alapjainak megszilárdítása céljából ezzel a jegyzékkel a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya előtt kinyilvánítja azt a szándékát, hogy egyetlen külföldi államot sem fog feljogosítani arra, hogy Irán területén rakétatámaszpontokat tartson fenn«."

Az iráni külügyminiszter a jegyzék kicserélésekor kormánya nevében az alábbi szóbeli nyilatkozatot tette:

„Hivatalosan kijelentem, hogy amint azt Ő Császári Felsége is több ízben kinyilatkoztatta, a császári kormány soha nem fogja meg-

[15] Pravda, 1962. szeptember 16.

engedni, hogy Irán a Szovjetunió területe elleni agresszió eszközévé váljék."

A Szovjetunió iráni nagykövete válasznyilatkozatában kijelentette, hogy „a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya tudomásul veszi az Iráni Császárság kormányának hivatalos nyilatkozatát, hogy amint azt Ő Császári Felsége is több ízben kinyilatkoztatta, a császári kormány soha nem fogja megengedni, hogy Irán a Szovjetunió területe elleni agresszió eszközévé váljék".

A fenti dokumentumok – a szovjet és az iráni jegyzék, valamint az iráni külügyminiszter és a szovjet nagykövet nyilatkozata a jegyzékek kicserélése alkalmából – olyan diplomáciai dokumentumok, amelyek valamilyen megállapodást vagy a nézetek egyeztetésében elért fokot fogalmaznak meg.

Másik példa. A Szovjetunió és Franciaország között 1976. július 16-án létrejött megegyezést a nukleáris fegyverek véletlen vagy jóváhagyás nélküli alkalmazásának megelőzéséről levélben rögzítették, amelyet szovjet részről Gromiko, az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja, a Szovjetunió külügyminisztere, francia részről pedig Sauvagnargues, francia külügyminiszter írt alá.

A diplomáciai dokumentumok lényegi mondanivalónak nevezett részével való megismerkedés megmutatta, hogy ennek tartalma éppolyan behatárolhatatlan, mint maga a nemzetközi élet. Ez az a rész a diplomáciai dokumentumon belül, amelynek a legnagyobb a súlya, hiszen a lényegi mondanivalóban juttatják kifejezésre az állam szándékát valamilyen lépés megtételére, és határozzák meg azokat a feltételeket, amelyek között az adott cselekedetre sor kerülhet.

Ha a lényegi mondanivaló mondjuk leszerelési javaslatot tartalmaz, akkor ez azt jelenti, hogy az illető állam hajlandó e javaslat keretein belül bizonyos honvédelmi intézkedéseket tenni. Ezt megelőzően azonban igen fontos a sokoldalú körültekintés, a tényezők, a fennálló erőviszonyok, a nemzetközi ellenőrzés feltételezhető formáinak és méreteinek figyelembevétele, a kémkedés, a katonai felderítés lehetőségeinek kiküszöbölése, más szóval az állam legfőbb érdekeinek védelme.

Ha a lényegi mondanivaló a lehetséges ellenlépésekre vagy az ag-

resszió következményeire figyelmeztet, akkor jelentősége még nyilvánvalóbb, hiszen a leglényegesebb döntést, a béke megőrzésének szándékát tartalmazza. Ezért minden kitételt különös gonddal meg kell fontolni, mérlegelni kell minden egyes szó tényleges jelentését és azokat a nemzetközi, belpolitikai, katonai, gazdasági, pénzügyi következményeket, amelyek a lényegi mondanivaló megvalósítása után várhatóak. A lényegi mondanivaló megfogalmazásának nem egyszerűen pontosnak, hanem aprólékosan csiszoltnak kell lennie.

Érvek felsorakoztatása

A diplomáciai dokumentumok általában elég terjedelmesek. „Egy oldalon nem lehetne kifejteni, amit öt oldalon fejtenek ki?" – kérdezheti az olvasó, aki hozzászokott ahhoz, hogy gyorsan felfogja a lényeget, különösen, ha a diplomáciai dokumentum leglényegesebb részeit ritkítva szedik vagy aláhúzással kiemelik. Valószínűleg lehetne.

Könnyen elképzelhetünk egy olyan diplomáciai dokumentumot, amelynek az elején és a végén egy-két udvarias formula lenne, közte meg a lényegi mondanivaló. Rövid, de velős lenne, ahogy mondani szokták, és a diplomáciai illemszabályokon sem esne csorba. A kérdés csak az, hogy az így megszerkesztett diplomáciai dokumentum mennyire felelne meg rendeltetésének, vagyis annak, hogy két címzetthez szóljon: a kormányokhoz és a népekhez. Határozottan leszögezhetjük, hogy az „érveléssel való takarékosság" a második címzett, a nép elvesztését okozná.

A diplomáciai dokumentum terjedelme főként az érvelést tartalmazó résztől függ. Más a helyzet akkor, ha a feladat csak az, hogy kifejtsük álláspontunkat az adott konkrét kérdésben, függetlenül attól, mások hogy viszonyulnak ehhez az álláspontunkhoz. És megint más, ha összetett feladattal állunk szemben: nem elég tájékoztatni az illető kormányt álláspontunkról, meg is kell győzni a kétkedőket, az ingadozókat, sőt az eszmei ellenfeleket is annak megalapozottságáról, politikánk helyességéről. A szovjet diplomácia lenini vonásainak fejlődését éppen az jelenti, hogy a milliós tömegek meggyőzésének művészete mind újabb fokokat ér el, és a világ közvéleményének mind nagyobb része azonosítja magát a Szovjetunió álláspontjával a nemzetközi kérdésekben. Ez vonatkozik a diplomáciai tevékenységnek arra a területére, amely a különböző diplomáciai dokumentumok útján fejti ki hatását.

A háború és a béke kérdése ma sokkal inkább a népek érdeklődésének, szellemi életének középpontjában áll, mint valaha, és minél világosabb számukra, milyen választ ad a különböző államok politikája erre a kérdésre, annál hamarabb választanak, annál határozottabban és követelőbben emelik fel hangjukat.

Naivság lenne feltételezni, hogy azok a kormányok és vezető politikusok, akik útját akarják állni az enyhülésnek, meg akarják akadályozni, hogy gyakorlati lépésekre kerüljön sor a leszerelés terén, nyíltan megvallják, mi a céljuk: az emberek fejét a NATO-parancsnokságok hullámhosszára akarják hangolni. Nem, a dolog ennél sokkal bonyolultabb. E politika igazi arculatát ma már sokkal gondosabban elrejtik a békeszerető frázisok és a burzsoá diplomácia ravasz fogásai mögé. Ügyelnek arra, hogy a külpolitika és az ideológia közötti gondosan kimunkált összhang zökkenőmentes legyen. Ezért – bár a diplomáciai dokumentumokban többnyire a nemzetközi élet egyes konkrét kérdéseiről van szó – a valóságban az álláspontok és az érvek összeütközése túllépi az adott kérdés kereteit, és az ideológiai harc egész frontjára kiterjed. Az egyes konkrét nemzetközi problémák megközelítésénél két ellentétes világnézet csap össze.

Érteni kell mások nyelvén, bele kell tudni helyezkedni az eltérő társadalmi körülmények között élő tömegek gondolkodásmódjába és pszichikumába. Ez a legelső feltétele annak, hogy a diplomáciai dokumentum megtalálja a közös nyelvet azokkal, akikhez szól. A harc a külföldi olvasók megnyeréséért nem légüres térben folyik, hanem olyan harcmezőn, amelyet hamis információkkal és előítéletekkel sűrűn telehintettek. A diplomáciai dokumentumban levő érvelésnek nem egyszerűen csak meg kell győznie a külföldi olvasót a Szovjetunió álláspontjának helyességéről, hanem el kell térítenie őt korábbi meggyőződésétől, amelyben tegnap még hitt, más meggyőződésre kell bírni. Ez a belső dialektika határozza meg az érvelést tartalmazó rész rendeltetését a diplomáciai dokumentumban. Hogyan valósítható ez meg? Minden egyes esetben másképpen. Van azonban néhány metodológiai alapelv, amelynek megvilágítása révén világosabb képet alkothatunk a feladat megoldásának lehetséges útjairól.

Vitába szállni, meggyőzni és más meggyőződésre bírni csak a vi-

tapartnerrel való érintkezési pontok birtokában lehet. Először tehát meg kell találni ezeket az érintkezési pontokat a külföldi olvasókkal, azután a tények és a logika erejével meg kell győzni a másik felet álláspontunk helyességéről. Ez a nehezebb út, de csakis így számíthatunk sikerre, ha valóban meg akarjuk nyerni azokat az embereket, akiket az imperialista propaganda megtévesztett, annak az államnak a polgárait, amellyel külpolitikai kérdésekben dialógust folytatunk. Végtelen számú példát sorolhatnánk arra vonatkozólag, hogyan sikerült a szovjet diplomáciai dokumentumokban megtalálni, behatárolni – esetleg aktívan megteremteni – ezeket az érintkezési pontokat.

Emlékezzünk, milyen nagy szerepet játszott éveken keresztül a diplomáciai dokumentumokban, hogy felhívják a figyelmet arra, mit is jelentenek a korszerű nukleáris fegyverek, és milyen következményekkel járna az emberiségre nézve ezek bevetése. Nyugaton a nukleáris fegyverek tömegpusztító hatására vonatkozó szigorú tények kifejtését „fenyegetőzésként" és „ijesztgetésként" igyekeztek beállítani. A valóságban a Szovjetunió jelentős missziót töltött be azzal, hogy felvilágosította a tömegeket, felnyitotta a szemüket, megértetve velük, mit jelentene a mai körülmények között egy újabb háború kirobbanása. Ez mintegy védőoltásul szolgált a nukleáris fegyverek felhasználását sürgető propaganda, a fegyverkezést siettető és a nemzetközi feszültséget növelő politika iránti passzivitás ellen.

A tömegek tudatában mind jobban megérett az új háborúval járó veszélyek felismerése, amihez a szovjet diplomáciai dokumentumok nem kis mértékben hozzájárultak, és e felismerés következtében új érintkezési, közös kiindulási pontok jöttek létre, amelyekre azután a dokumentumokban előterjesztett javaslatok érvekkel történő alátámasztását alapozni lehetett. Ennek köszönhető, hogy a békés egymás mellett élés politikája, a fegyverkezési hajsza megfékezése, a katonai szembenállás enyhítése egyre parancsolóbb szükségszerűséggé vált.

Az érintkezési pontok szükségesek, de legalábbis kívánatosak ahhoz, hogy a diplomáciai dokumentumokban szereplő javaslatok és érvek hatni tudjanak a címzettekre, mintegy bázisul szolgálnak ah-

hoz, hogy kialakuljon a kölcsönös megértés az olvasóval, hogy az felfigyeljen és elgondolkozzon az érveken és a javaslatokon.

Az életben, a történelemben gyakoriak az olyan pillanatok, amelyek közel hozzák a népeket egymáshoz, sorsukat formálják. Vannak országok, amelyek népei sohasem háborúztak egymással. Más népek ezzel szemben évszázadokon keresztül harcoltak egymással, így jól tudják, mit jelent a háború, mivel annak borzalmait saját hazájukban tapasztalhatták. Megint más országok népei vállvetve küzdöttek a közös ellenséggel. És vannak népek, amelyek külföldi intervenció áldozatai lettek, fegyverrel a kézben vívták ki a jogot, hogy saját házukat magukénak tudhassák.

A közeledés és az együttműködés időszakai, amelyek minden ország számára hasznosak, az ellenségeskedésekből és a rossz viszonyból eredő kölcsönös károk, a földrajzi tényezők (szomszédság, a háborús veszélygóc közelsége), a nemzeti jellemvonások hasonlatossága és ehhez hasonló mozzanatok jellemzik egy-egy nép életének különböző területeit, történelmét, földrajzát, szerepét a tudományban, az egyetemes kultúrában, determinálják azokat az érintkezési pontokat, amelyek nélkül a legjobb érvek is üresen csengenek.

Lenin műveiben számtalan olyan érvelésre bukkanhatunk, amely a hallgatóság történelmi tapasztalataira épít. Vegyük például az amerikai munkásokhoz írt, 1918. augusztus 20-án kelt levelét. Lenin ebben leleplezi az angol, a francia és az amerikai imperializmus képmutató vádját, mely szerint Szovjet-Oroszország a breszti békével „megegyezést" kötött a német imperializmussal. Rámutat arra, hogy megegyezés és megegyezés között különbség van, és ezt a különbséget az európaiak nagyon is jól ismerik, az amerikai nép pedig történelme folyamán többször „átélte" ezt.

A továbbiakban Lenin utal arra is, hogy az amerikai nép régóta ismeri azt a taktikát, amelyhez most az orosz bolsevikok folyamodtak. „Amikor nagy felszabadító háborúját vívta az angol elnyomók ellen, szemben álltak vele a francia és a spanyol elnyomók is, akik kezükben tartották a jelenlegi Észak-Amerikai Egyesült Államok egy részét. Az amerikai nép a felszabadulásért vívott nehéz háborújában szintén »megegyezéseket« kötött az elnyomók egyik csoportjával a

másik ellen, az elnyomók gyengítésére és azok erősítésére, akik forradalmi harcot folytattak az elnyomás ellen, az elnyomott tömegek érdekében. Az amerikai nép kihasználta a franciák, a spanyolok és az angolok közötti viszályt, sőt volt rá eset, hogy együtt harcolt a francia és a spanyol elnyomók seregével az angol elnyomók ellen, először legyőzte az angolokat, azután pedig megszabadult (részben váltságdíj ellenében) a franciáktól és a spanyoloktól."[1]

Ugyancsak az amerikai nép történelmében vett példával cáfolta meg Lenin az amerikai munkásokhoz írt levelében a forradalmi „káosszal" és az ipar „pusztulásával" kapcsolatos vádakat. „1870-ben – írta – Amerika bizonyos tekintetben mögötte állt 1860-nak, ha csak az ipar és a mezőgazdaság néhány ágának »pusztulását« tekintjük. De milyen pedantéria, milyen bárgyúság volna ezen az alapon tagadni az 1863–1865-ös amerikai polgárháború óriási, világtörténelmi, haladó és forradalmi jelentőségét!"[2]

Az amerikai munkásokhoz írt levélből idézett részek igen tanulságosak arra nézve, hogyan kell felépíteni az érvelést, hogyan kell kiválasztani azokat az érveket és azt a tényanyagot, amelyek a címzett számára ismerősek és érthetőek. De van egy másik tanulság is. Az amerikai munkásokhoz írt levél – mint ismeretes – nem valamilyen határozatra vagy felhívásra történő reakció. Lenin mégis részletesen elemzi és cáfolja az imperialista propaganda bizonyos bolsevikellenes érveit, mivel előre tudja, hogy ezek azok, amelyek utat találhatnak a munkásosztályhoz, megzavarhatják tudatát.

Nem ülhetünk ölbe tett kézzel, mondván, hogy a mi igazságunk magáért beszél, az imperialista rágalmakkal meg ki törődik. Aktívan küzdeni kell a népek rokonszenvéért, támogatásáért. Nem szabad kitérni az összeütközések elől. Ezt tanulhatjuk meg Lenintől. Az alábbi példából kiviláglik, mennyire értett hozzá Lenin, hogy a történelem mélységeiből „meggyőző erőt" merítsen, és azt az időszerű politikai feladatok szolgálatába állítsa.

Lenin nem fukarkodott az olyan jelzőkkel, mint „a súlyosnál is súlyosabb", „erőszakos", „gyalázatos", ha a Bresztben kötött rabló

[1] Lenin Összes Művei. 37. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 53. old.
[2] Ugyanott, 54. old.

jellegű békét kellett jellemezni. Ennek ellenére ellenezte a szerződés felrúgását. A breszti szerződést a tilsiti békéhez hasonlította, amelyet Napóleon kényszerített Poroszországra és Németországra.

Ez a béke annyira súlyos volt – mondta Lenin a IV. Rendkívüli Összoroszországi Szovjetkongresszuson –, hogy „nemcsak megszállták valamennyi német állam fővárosát, nemcsak visszaszorították a poroszokat Tilsitig, ami pontosan annyi, mintha minket Omszkig vagy Tomszkig szorítanának vissza, hanem a legszörnyűbb az volt, hogy Napóleon kényszerítette a legyőzött népeket, hogy adjanak segédcsapatokat háborúihoz". Folytatva a breszti és a tilsiti béke összehasonlítását, Lenin rámutatott, hogy a béke aláírását azok az emberek tüntetik fel bukásnak, akik belehabarodtak a frázisokba. „A párbajozó nemes szempontjából ez a lelkiállapot érthető, de a munkás és a paraszt szempontjából nem. A munkás és a paraszt kijárta a háború nehéz iskoláját és megtanult számolni. Voltak már súlyosabb megpróbáltatások is, és elmaradottabb népek is kikerültek belőlük. Kötöttek már súlyosabb békét is, mégpedig a németek, olyan időben, amikor nem volt hadseregük, vagy a hadseregük ugyanolyan beteg volt, mint most a mienk. A németek rendkívül súlyos békét kötöttek Napóleonnal. És ez a béke nem jelentette Németország bukását – ellenkezőleg, fordulópont volt, nemzetvédelem és fellendülés. Mi is ilyen fordulópont előtt állunk, mi is hasonló körülmények között élünk. Szembe kell néznünk az igazsággal, és fel kell hagyni a frázissal meg a szavalással."[3]

A továbbiakban Lenin hangsúlyozta, hogy a német nép a tilsiti békével valójában időt nyert, várt, „amíg meg nem változott a nemzetközi helyzet, amely lehetővé tette Napóleonnak, aki ugyanolyan rabló volt, mint ma Hohenzoller, Hindenburg, hogy egy időre diadalmaskodjon, amíg ez a helyzet meg nem változott, amíg meg nem gyógyult az évtizedes napóleoni háborúktól és vereségektől elgyötört német nép öntudata, és amíg ez a nép nem támadt új életre".[4]

A diplomáciai dokumentum ellensége a felületes gondolkodás. A

[3] Lenin Összes Művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 102. old.
[4] Ugyanott.

szellemi diéta nem ajánlott azok számára, akiket komolyan érdekelnek a nemzetközi események.

A diplomáciai dokumentum csak akkor érheti el maradéktalanul a kitűzött célt, ha a benne felhozott érvek a reális valóságra és a legkülönbözőbb országokban élő tömegek konkrét tapasztalataira támaszkodnak. Érdemes megemlíteni ebben a vonatkozásban, hogy a hitleri diplomáciának csak azokat sikerült megtévesztenie, akik örültek annak, hogy megtévesztették őket, akik az agresszornak tett engedmények politikáját követték, aminek a müncheni egyezmény volt a betetőzése. A népek általában gyorsan felismerték a fasizmus vadállati természetét. A legagyafúrtabb érvek sem tudnak bizalmat kelteni, ha egy állam szavai és tettei eltérnek egymástól, ha nem takarékoskodik a pacifista frázisokkal, miközben kardját csörgeti, ha az önrendelkezésről papol, miközben idegen területeket foglal el és kebelez be, ha diplomáciai dokumentumaiban hajbókol a címzett ország előtt, miközben a hazai propaganda az illető ország népének leigázását vagy megsemmisítését hirdeti. Elég, ha belenézünk Hitler *Mein Kampf*jába, a fasizmus bibliájába, máris lehull a fügefalevél, és előtűnik a hitleri diplomácia lényege, az agresszió, a nemzetközi kalózkodás.

Az emberekre csak akkor lehet hatni, csak akkor lehet őket meggyőzni, ha az, amit mondunk, nem mond ellent mindennapi és politikai tapasztalataiknak, ha saját tapasztalataik alátámasztják a mondottakat. Éppúgy, mint egy zenekarban elég egy hamis hang, és oda az egész hatás. A szovjet diplomáciai dokumentumok vonzereje az általuk hordozott igazság erején nyugszik.

A diplomáciai dokumentumok argumentációs része általában azoknak az okoknak, indítékoknak a kifejtésével kezdődik, amelyek az adott diplomáciai dokumentum elküldésére, a címzetthez vagy címzettekhez való fordulásra késztettek vagy feljogosítottak.

Viszonylag egyszerű a helyzet, ha a diplomáciai dokumentum tárgya a feladó és a címzett ország közötti kétoldalú kapcsolatokat érintő kérdés. Ilyen esetben nyilvánvaló, hogy éppen ennek a két országnak, és nem másoknak kell diplomáciai párbeszédet kezdeni egymással. A fontos csak az, hogy meggyőzően támasszuk alá, miért for-

dulunk az illető országhoz az adott kérdésben vagy az adott eseménnyel kapcsolatban (például a kapcsolatok javítása, figyelmeztetés bizonyos cselekmények következményeire, amelyek károkat okozhatnak e viszonyban, tiltakozás, a diplomáciai dokumentumot elküldő ország állampolgárainak védelme stb.).

Kevésbé egyszerű megindokolni a diplomáciai dokumentum elküldését, ha az nem a kétoldalú kapcsolatokat érintő, hanem általánosabb nemzetközi kérdéseket tárgyal, és ha a címzett több állam. Ilyenkor rendszerint meg kell magyarázni, miért veti fel a szovjet kormány a kérdést éppen az adott pillanatban, mi ad időszerűséget és különleges jelentőséget a javaslatnak (a béke fenntartásának óhaja, az erőfeszítések egyesítése a nemzetközi feszültség enyhítése céljából, a háborús veszélygócok felszámolása egy adott térségben, a nemzetközi egyezményekben kölcsönösen vállalt kötelezettségek teljesítése stb.).

Számos szovjet diplomáciai dokumentumban a „miért" kérdése ugyan nincs megfogalmazva, ennek ellenére benne van, és az olvasó, legalábbis közvetve, választ kap rá.

1963. február 5-én, a szovjet kormány jegyzéket intézett az NSZK kormányához, amelyben ez áll:

„A Szovjetunió, amely más nagyhatalmakkal együtt különleges felelősséget vállal az általános béke fenntartásáért, s mint azoknak a hatalmaknak egyike, amelyeknek a hitleri Németország feltétel nélkül megadta magát, a négyhatalmi egyezmény értelmében bizonyos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik, nem mehet el szó nélkül a Német Szövetségi Köztársaság és a Francia Köztársaság között a német–francia együttműködésről kötött szerződés mellett, amelyet 1963. január 22-én írtak alá Párizsban."[5]

Az eddigiek politikailag és nemzetközi jogilag indokolják, miért nem közömbös a Szovjetunió számára, milyen tevékenységet folytat az NSZK a nemzetközi színtéren, nem kaptunk viszont még választ arra a kérdésre, miért „nem mehet el szó nélkül" a Szovjetunió a francia–nyugatnémet szerződés mellett. Ezért a szovjet kormány

[5] Pravda, 1963. február 8.

jegyzéke a továbbiakban leszögezi, hogy a nevezett szerződés „nem egyszerűen a két szomszédos állam közötti viszonyt rendező dokumentum" (ha az lenne, akkor aláírása nem adna alapot egy harmadik államnak a fellépésére). A jegyzék a Bonn és Párizs közötti szerződés konkrét tartalmát elemezve rámutat, hogy az jogot formál arra, hogy más államokat érintő kérdésekben döntsön, és veszélyes politikai elképzelések rejlenek mögötte. Ezek után világos, miért kénytelen a Szovjetunió megfelelően reagálni a szerződés megkötésére.

Minél több oldalról megvilágítják a diplomáciai dokumentum tárgyát, és minél több érvet hoznak fel az állásfoglalás, a javaslat alátámasztására, annál nagyobb az esély, hogy az olvasó megérti. Ezért van arra szükség, hogy amikor a kérdés vagy a javaslat először merül fel, felhasználjuk a legkülönbözőbb – politikai, gazdasági, történelmi, jogi, pszichológiai, erkölcsi – érvek teljes tárházát. Azonnal meggyőződünk erről, ha számba vesszük a Szovjetunió bármelyik nagyobb diplomáciai akcióját az utóbbi időben. A szovjet kormány által kiadott diplomáciai dokumentumok, amelyek olyan kérdéseket tűznek napirendre, mint a leszerelés, az európai biztonság, a közelkeleti rendezés és az izraeli agresszió következményeinek maradéktalan felszámolása, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok átalakítása, minden esetben részletesen megindokolták a kérdésfelvetés időszerűségét és a kérdés megoldására tett javaslatot.

Nem elég azonban, hogy az érvelés sokoldalú legyen és figyelembe vegye a különböző lehetséges megközelítéseket (politikai, katonai, gazdasági, morális stb), legalább ennyire fontos, hogy a különböző érvek egy bizonyos célra irányuljanak, egy pontban találkozzanak – mint az ejtőernyő zsinórjai –, összességükben alátámasztva és hordozva a lényegi mondanivalót.

Az ejtőernyő zsinórjai, vagyis a gondolatmenet szálai, amelyek az argumentáció egyes bekezdéseiből kiindulva a lényegi mondanivaló felé haladnak, minden szakszerűen elkészített diplomáciai dokumentumban jól kitapinthatóak.

Szolgáljon példaként az alábbi jegyzék, amelyet a szovjet kormány

adott ki 1963. május 20-án abból az alkalomból, hogy Polaris típusú rakétákkal felszerelt amerikai atom-tengeralattjárókat vezényeltek a Földközi-tenger térségébe.[6] A jegyzék felhívja a földközi-tengeri országok kormányainak és népeinek figyelmét e lépés katonai következményeire:

„... A helyhez kötött amerikai rakétabázisok úszó bázisokkal való felcserélésének messzemenő politikai és katonai kihatásai vannak: a nukleáris háború réme, amely kezdetben csak azokat az országokat fenyegette, amelyek maguk is aktívan részt vesznek a NATO katonai kötelékeiben, most már a Földközi-tenger egész medencéjére ráveti árnyékát. A part mentén hajózó Polaris rakétákkal ellátott tengeralattjárók kiterjesztik azt a területet, amelyről atomtámadást lehet indítani, amivel egyben kiszélesítik azt a földrajzi szférát is, amely az agresszió kiindulópontjainak ártalmatlanná tétele célját szolgáló elkerülhetetlen válaszlépés célpontjává válik.

A legnagyobb veszélynek nyilvánvalóan azok az országok vannak kitéve, amelyek állandóan vagy ideiglenesen a tengeralattjárók bázisaiul szolgálnak. De nincs és nem is lehet semmilyen biztosíték az ellen, hogy az atom-tengeralattjáró a nemzetközi vizekről útnak indítja halálos terhét, majd ezután a NATO valamelyik tagállamának partjai mentén keres menedéket, vagy közvetlenül ennek területi vizeiről indít támadást. Annak lehetőségét, hogy az események ilyen fordulatot vegyenek, már csak azért sem lehet kizárni, mert a földközi-tengeri térség számos államának nincsenek reális eszközei, amelyekkel meg tudná akadályozni, hogy az atom-tengeralattjárók behatoljanak vizeire, és mert mindössze percekre van szükség ahhoz, hogy megtörténjen a jóvátehetetlen."

A fenti érvelés konkrétan számba veszi mindazokat a helyzeteket, amelyek a rakétahordozó tengeralattjárók megjelenése következtében kialakulhatnak, és mindezt egyetlen cél érdekében teszi: annak bebizonyítására, hogy a földközi-tengeri országoknak alapvető érdekük fűződik a szovjet jegyzék lényegi mondanivalóját képező javaslat – a Földközi-tenger atomfegyvermentes övezetté nyilvánítása –

[6] Pravda, 1963. május 22.

megvalósításához. De ezzel az önmagában is meggyőző érveléssel a dolog még nincs kimerítve, mivel az amerikai atom-tengeralattjárók Földközi-tengerre vezénylésének katonai következményeiből további politikai következtetések adódnak.

„Világosan kell látni – hangsúlyozza a továbbiakban a szovjet kormány jegyzéke –, hogy a NATO-vezérkarok törekvésének eredményeképpen a Földközi-tenger a keletet és nyugatot összekötő legrövidebb víziútból, az üdülők és a turisták nemzetközi paradicsomából a nukleáris halál hordozóinak tanyájává, veszélyes konfliktusgóccá válik.

Mit nyerhetnek a Balkán-félsziget, Észak-Afrika, Közel- és Közép-Kelet országai, a Földközi-tenger mentén vagy akár a szárazföld belsejében fekvő országok azzal, ha partjaik mentén rakétahordozó atom-tengeralattjárók cirkálnak? Nagyobb lesz a biztonságuk vagy jobb lesz az életük: feltételezhető, hogy a görögök, törökök, olaszok, franciák, spanyolok és más földközi-tengeri népek nyugodtabban fogják érezni magukat, hogy ha portájuk előtt külföldi rakéták és atombombák tüzelőállást foglalnak el anélkül, hogy ők bármiféle hatalmat vagy ellenőrzést gyakorolnának felettük? Hiszen elég a körülmények véletlen találkozása, és a térség népei akaratuk és szándékaik ellenére halálos katasztrófa áldozatai lehetnek."

„Mindez elég meggyőzően hangzik" – mondhatja erre a külföldi olvasó, aki eddig nyugodtan gyönyörködött a Földközi-tenger kékjében. „De a magam részéről egyáltalán nem vagyok meggyőződve arról, hogy az amerikai tengeralattjárókat ilyen baljós szándékkal vezényelték volna a Földközi-tenger medencéjébe, és nem osztom a szovjet kormány álláspontját a NATO agresszív jellegét illetően." Ezekre a lehetséges kételyekre válaszolni kell, az érvelésnek el kell mennie eddig a logikai végpontig.

„Az Egyesült Államok és a többi NATO-ország kormányai szüntelenül ismételgetik, hogy a Polarisokkal ellátott tengeralattjárókat »védelmi célokból« irányítják a Földközi-tengerre, állítólag a térség országainak »védelmét« szolgálják. Nem túlzás azonban kijelenteni, hogy a szóban forgó fegyver a hadviselés létező eszközei közül a legkevésbé alkalmas arra, hogy védelmi célokat szolgáljon, kivá-

lóan alkalmas viszont bármilyen provokáció elkövetésére. Az atomtengeralattjárók mozgó rakétabázisként való felhasználása pontosan a meglepetésszerű, váratlan atomcsapás céljait szolgálja."

Majdnem tizenöt év telt el azóta, hogy a Szovjetunió figyelmeztetett azokra a veszélyekre, amelyekkel az amerikai rakétahordozó tengeralattjárók földközi-tengeri tartózkodása jár. A helyzet ebben a térségben továbbra is feszült. A feszültség csökkentése céljából a Szovjetunió azt javasolja – és ezt az ENSZ Közgyűlésének XXXI. ülésszakán is megerősítették –, hogy kössenek megállapodást arról, hogy a nukleáris fegyvereket hordozó szovjet és amerikai hajókat és tengeralattjárókat kivonják a Földközi-tenger térségéből. Az élet azt bizonyítja, hogy e javaslat megvalósítása érdekükben áll mindazoknak az államoknak, amelyeknek biztonsága valamily módon függ a földközi-tengeri térségben fennálló helyzettől.

A kellő érvelés szempontjából igen fontos, hogy folytonosság álljon fenn a diplomáciai dokumentumban kifejtett álláspont és a kérdésben korábban elfoglalt álláspont között, ugyanakkor kellőképpen ki legyenek hangsúlyozva a mostani álláspontban, javaslatban levő új mozzanatok. Erre azért van szükség, hogy a címzett vagy az olvasó ne álljon értetlenül a megváltozott álláspont, a módosított vagy egészen új javaslat előtt, hanem világosan lássa, hogy az miből fakad (például abból a törekvésből, hogy a megegyezés előmozdítása érdekében elébe menjünk a partner kívánságainak, a megváltozott körülményeknek vagy a nemzetközi élet új tényeinek, az új tudományos eredményeknek stb.). Ha a korábbi álláspontunkkal vagy javaslatunkkal történő összehasonlítás vagy szembeállítás útján kiemeljük a jelen diplomáciai dokumentumban levő új tartalmat, ezzel csak növekszik annak a valószínűsége, hogy az olvasó helyesen fogja föl azt.

Az argumentációs résznek nemcsak az a feladata, hogy minél súlyosabb érvekkel támassza alá saját álláspontunkat, hanem az is, hogy előre kivédje a másik fél lehetséges ellenérveit. Más szóval bizonyos érvek a megelőzés szerepét játsszák, az a céljuk, hogy a másik fél lehetséges ellenvetései alól előre kihúzzák a talajt. A meg-

előző érvelésre számos példát találhatunk a szovjet diplomáciai dokumentumokban.

Az egyik ilyen példa a gyarmati országoknak és népeknek adandó függetlenségről szóló nyilatkozatban található:

„Szertefoszlott az a mese, hogy a gyarmati népek képtelenek kormányozni, alkotni, építeni.

Ma már senki sem állíthatja, hogy Ázsia, Afrika, Latin-Amerika népei nem képesek önmagukat vezetni. Óriási erők láttak hozzá az új, önálló élet építéséhez. Ma a nemzetközi ügyek intézése nem képzelhető el Kína, valamint India, Indonézia, Burma, Ceylon, Egyiptom, Irak, Ghana, Guinea, továbbá más nagy és kis államok felszabadult népeinek részvétele nélkül.

Senki sem állíthatja, hogy a gyarmati igában sínylődött nemzetek és népek felszabadulása nyomán megnövekedtek az országok közötti viszályok és összecsapások övezetei. Ellenkezőleg, a nemzeti felszabadulás a békeövezetek kiszélesedését eredményezte, a gyarmati elnyomás és a gyarmatosító politika viszont háborúkhoz vezetett és vezet.

Ma már senki sem állíthat olyasmit, hogy a nemzetek felszabadulásával együtt jár a gazdasági életnek, a kereskedelemnek, a kisiparnak vagy a földművelésnek a hanyatlása. A tapasztalat azt mutatja, hogy a gyarmati népek politikai felszabadulása és az új, független államok létrejötte megnyitja az utat a nemzeti gazdaságok tényleges fellendüléséhez.

Ma már senki sem hangoztathat olyasmit, hogy a gyarmati iga lerázása kulturális hanyatláshoz vezet. Az élet igazolta, hogy a felszabadulást követően megkezdődik a nemzeti kultúrák újjászületése, felemelkedése és virágzása, mind nagyobb arányokat ölt a népművelés, javul az egészségvédelem, szakképzett nemzeti káderek fejlődnek, fokozott lehetőség nyílik a világkultúra gazdagodására."[7]

Az idézett rész minden bekezdése a gyarmati rendszer és a gyarmati közigazgatás minden formájának megszüntetését sürgető ENSZ-határozat ellenzőinek várható ellenvetéseire és ellenvetéseinek megelőzésére irányul.

[7] Népszabadság, 1960. szeptember 27.

Ha a diplomáciai dokumentum argumentációs része eleve semmissé tudja tenni a várható ellenvetéseket, akkor sokkal hatékonyabbá válik az az akció, aminek megvalósítását az adott diplomáciai dokumentum szolgálja.

Legyen a vitatott kérdés, mondjuk, a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozása. Először – ha röviden is – ki kell térni az atomsorompó-rendszer megerősítésének szükségességét alátámasztó legfontosabb érvekre. Méltatni kell az elért eredményeket, rá kell mutatni a hiányosságokra, a még meg nem oldott problémákra, ezután pedig be kell bizonyítani annak az álláspontnak a tarthatatlanságát, amely a nukleáris energia békés felhasználása terén megvalósítandó együttműködés jelszavával – tudatlanságból vagy rejtett megfontolásokból – elősegíti, hogy az öt nukleáris hatalom birtokában levő atomarzenálokból újabb atomarzenálok sarjadjanak ki.

Az ENSZ Közgyűlés XXXI. ülésszaka elé terjesztett szovjet memorandum megfelelő cikkelye rámutat, hogy a nukleáris háború veszélye összehasonlíthatatlanul nagyobb lenne, ha a nukleáris fegyverek előállításának és felhalmozásának folyamatában más államok is részt vettek volna, olyanok, amelyek jelenleg nem rendelkeznek nukleáris fegyverrel. Az atomsorompó-szerződés, amelyet mintegy 100 állam írt alá, sokat jelentett a nukleáris fegyverek további elterjedésének megakadályozásában. Az atomhatalmak közül azonban nem mindegyik írta alá a szerződést, és vonakodik aláírni néhány olyan állam is, amelynek pillanatnyilag nincs nukleáris fegyvere, de technikai fejlettsége alapján képes lehet ilyen fegyver előállítására. Mindent meg kell tehát tenni annak érdekében, hogy a szerződés valóban átfogó legyen.

A memorandum rámutat, hogy az atomerőművekben végbemenő folyamat során melléktermékként radioaktív anyag, plutónium jön létre, amely felhasználható nukleáris fegyver előállítására. A nukleáris anyagok, berendezések és technológiák növekvő nemzetközi kereskedelme ezt mindinkább lehetővé teszi, különösen azoknak az államoknak a számára, amelyek nem vállalták magukra az atomsorompó-szerződésben lefektetett kötelezettségeket. Ezután következik a megelőző érvelés lényege: „Szigorú biztosítékokra van szükség an-

nak érdekében, hogy a nukleáris energia békés felhasználása terén megvalósuló nemzetközi együttműködés ne váljon a nukleáris fegyverek továbbterjedésének csatornájává. Ez nem kereskedelmi, hanem politikai kérdés, a nemzetközi biztonság kérdése."[8]

A megelőző érvelés alkalmazásának egy másik módja az, hogy olyan kérdést teszünk fel, amelynek megválaszolása felszínre hozza a várható ellenérvek egész rendszerének tarthatatlanságát. Így a szovjet kormány 1976. május 22-i nyilatkozata megállapítja, hogy „az NSZK a Szovjetunió nagy nemzetközi partnere. Az utóbbi években jelentős eredmények születtek a szovjet–nyugatnémet együttműködés legkülönbözőbb területein, ugyanakkor nem mehetünk el szó nélkül a megoldatlan problémák és nehézségek mellett.

Azoknak, akik most kételyeket próbálnak támasztani az európai együttműködés távlataival szemben, akik fokozni kívánják a fegyverkezési hajszát, akik »keménységet« követelnek a szocialista országokkal szemben, akik szégyentelenül kiforgatják az NSZK és a szocialista országok közötti szerződések szövegét és szellemét, akik fel akarják éleszteni a nacionalista, revansista koncepciókat, nyíltan meg kellene mondaniuk, milyen alternatívát kínálnak Európa népeinek és a saját népüknek, hogy képzelik az NSZK jövőjét."

A kérdés igen jól irányzott, hiszen a realista és felelős módon gondolkodó nyugatnémet vezetők is elismerik, hogy az enyhülésnek és a békés együttműködésnek nincs alternatívája.

A megelőző érveléshez természetesen jól kell ismerni a másik fél álláspontját, hiszen enélkül nem találhatjuk ki várható ellenvetéseit, ellenérveit.

Célszerű az érvelést tényekkel is alátámasztani. A megfelelően alkalmazott adatok, számok néha többet mondanak az olvasónak, mint a legmegcáfolhatatlanabb logikai érvek. A gyarmati országoknak és népeknek adandó függetlenségről szóló nyilatkozat például rámutat, hogy a fél évszázados belga gyarmati uralom alatt Kongó lakossága a büntető expedíciók, éhínségek és betegségek következtében a felére csökkent. A Kongói Köztársaság kikiáltásakor az ország lakosságának csak kis része tudott írni-olvasni.

[8] Pravda, 1976. szeptember 30.

Az ENSZ Közgyűlés elé terjesztett szovjet memorandum meggyőző adatokkal támasztja alá azt a tételt, hogy a fegyverkezési hajsza felemészti az országok létfontosságú erőforrásait, és az általuk megtermelt javak mind nagyobb részétől fosztja meg a népeket. „Jelenleg az ENSZ adatai szerint évi 300 milliárd dollárt fordítanak fegyverkezésre a világon. Ez jelentős mértékben meghaladja az ázsiai és afrikai fejlődő országok teljes nemzeti jövedelmét. Jelenleg arra, hogy a gyermeket megtanítsák az alkotás tudományára, átlag hatvanszor kevesebbet költenek, mint arra, hogy a katonát megtanítsák a pusztítás ábécéjére. A fegyverkezési hajszába mind újabb és újabb államok kapcsolódnak be."[9]

Végül egy utolsó gondolat az argumentációs részre vonatkozólag. Az érveléssel kapcsolatos legfontosabb tudnivalók megvilágítása céljából az eddigiekben többnyire olyan diplomáciai dokumentumokat választottunk ki, amelyek kezdeményező jellegűek, fontos nemzetközi kérdéseket vetnek fel. Az ilyen jellegű diplomáciai dokumentumok előkészítése érthetően komoly problémaérzékenységet, ismeretanyagot, széles körű tapasztalatokat és találékonyságot követel. Viszonylag egyszerűbb a helyzet, ha a diplomáciai dokumentum válasz a másik fél diplomáciai dokumentumára. Ez esetben előttünk állnak a másik fél érvei, és az ezekre való reagálás a válasz tartalmából következik: bebizonyíthatjuk az érvek tarthatatlanságát, részben egyetérthetünk velük, további ellenérveket állíthatunk szembe velük, vagy szorítkozhatunk ezek értékelésére.

Egy dolog mindenképpen világos: jobb, ha nem hagyjuk válasz nélkül a másik fél egyetlen érvét sem, mert akkor az csak tovább hat. Ez persze nem jelenti azt, hogy az érvekre abban a sorrendben kell megfelelni, ahogy a másik fél diplomáciai dokumentumában következnek. Az ellenérvek és kiegészítő érvek sorrendjét, mint ez a szovjet diplomáciai dokumentumokból is kiderül, többnyire úgy választják meg, hogy a saját álláspont kifejtése és megvilágítása szempontjából a legkedvezőbb legyen. Más szóval előnyösebb, ha a saját gondolatmenetünkhöz ragaszkodunk.

[9] Ugyanott.

Tények feltárása

A Szmolenszk téren levő magasépületben, a külügyminisztérium egyik irodájában véget értek a komoly tárgyalások. A tárgyalópartnerek – egy szovjet diplomata és az egyik szomszédos országból érkezett magas rangú vendég, szintén diplomata – hirtelen nevetni kezdtek. „Tehát Ön azt mondja, hogy szó szerint azt írták, hogy szovjet területre szökött?" Partnere válasz helyett átnyújtott a külföldi vendégnek egy papírt, amelyen a szöveg fölött az illető szomszéd ország nagykövetségének hivatalos jelzése állt. A papír a nagykövetség jegyzéke volt, a „szökevény" pedig egy fehér öszvér.

A jegyzék megjelöli a határátlépés idejét, az öszvér számát, a körzetet, ahol az esemény lezajlott, és a kérdéses határszakasz számát. A továbbiakban a jegyzék kéri, segítsenek a szóban forgó öszvér visszajuttatásában. Hozzá kell tenni, hogy az öszvér eltűnése és a jegyzék átadása között fél év telt el. Ez alatt az idő alatt az öszvér, ha egyáltalán átszökött a határon, visszaszökhetett, kimúlhatott, ennek ellenére a jegyzéket elküldték, és az udvariasság megköveteli, hogy válaszoljanak rá. A külföldi vendégnek volt humorérzéke, és maga is groteszknek találta, hogy egy diplomáciai dokumentum tárgyát egy öszvér képezze. „Tekintse ezt a jegyzéket nemlétezőnek" – mondta a szovjet diplomatának.

Mi jellemzi a tényállást tartalmazó részt a diplomáciai dokumentumban?

A legfőbb követelmény, hogy a megfogalmazás pontos legyen, egyezzen meg a kifejtett tényekkel. A legkisebb pontatlanság, a tények eltúlzása, alábecslése vagy bármilyen eltorzítása támadhatóvá teszi a diplomáciai dokumentumot, lehetővé teszi a másik félnek, hogy megkérdőjelezze az egész dokumentumot, az egész diplomáciai

akciót. Ezért olyan fontos, hogy a felhasznált tényeket többször is ellenőrizzük, pontosságukról meggyőződjünk. De ugyanilyen fontos, hogy ügyeljünk a tények közötti arányosságra, hogy mérlegeljük, helyük van-e az adott diplomáciai dokumentumban, mint ez a fenti tanulságos történetből is kiviláglik.

Már itt tisztáznunk kell a következőt: ha tényállást tartalmazó részről beszélünk, ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy az egész tényanyagot egy vagy néhány egymást követő bekezdés tartalmazza. Gyakran előfordul, hogy a tények a dokumentumban szét vannak szórva, összeolvadnak az érveléssel. A tényleírás tehát nem minden diplomáciai dokumentumban képez önálló egységet.

A tények kifejtésében nehézségeket jelent, ha nem lezajlott, hanem egy küszöbönálló cselekményről, vagy még inkább egy kidolgozandó, az előkészítés stádiumában levő tervről van szó. Ilyen esetekben a külföldi sajtó gyakran egymásnak ellentmondó jelentéseket közöl, különösen a részletekről. Hivatalos dokumentumok vagy nyilatkozatok, amelyekre támaszkodni lehetne, egyáltalán nincsenek, bár az események alakulásának általános iránya elég határozottan kirajzolódik.

De ha a diplomáciai akció alapját képező tervek az alakulás stádiumában vannak, arra megvan a lehetőség, hogy a pillanatnyi tényállást leírjuk a diplomáciai dokumentumban. Szüntelenül ügyelni kell azonban arra, hogy a tervek a részletek tekintetében többször is módosulhatnak még a további előkészítés, egyezkedés során.

Ezért az ilyen tények értékelésénél különösen óvatosan kell eljárni, utalni kell a forrásra, igazolni kell a tények megbízhatóságát, és lehetőséget kell teremteni annak az államnak a számára, amelynek a dokumentumot küldik, hogy válasszon: elhatárolja magát vagy visszautat keres. Ebből az következik, hogy esetenként általánosan kell fogalmazni, és hogy feltétlenül bele kell venni a diplomáciai dokumentumba azokat a konkrétumokat, amelyeknek megbízhatóságához nem férhet kétség.

Az ilyen típusú diplomáciai dokumentumok előkészítésekor előzetesen össze kell vetni a különböző híreket és információkat, ki kell elemezni őket, meg kell határozni, mennyire megbízhatóak, ki kell

választani a felhasználható anyagokat, és csak ezután lehet összeállítani a tények kifejtését tartalmazó részt.

Sokkal egyszerűbb a helyzet, ha a diplomáciai dokumentum tárgya egy megtörtént esemény. A legkézzelfoghatóbb és legkonkrétabb tényanyag általában a tiltakozást tartalmazó diplomáciai dokumentumokban található.

A lényegi mondanivalót már idéztük az Egyesült Államok kormányához intézett 1964. március 11-i szovjet jegyzékből. Következzék most a jegyzék tényleíró része:

„Ez év március 10-én, moszkvai idő szerint 16 h. 51'-kor az NSZK felől RB-66 típusú amerikai sugárhajtású katonai repülőgép hatolt be a Német Demokratikus Köztársaság légterébe Helmstedt város közelében. A repülőgép keleti irányban haladva 10 000 méteres magasságban 70 kilométernyire repült be az NDK légiterébe. Az NDK-val kötött szövetségi szerződés alapján az NDK-ban állomásozó szovjet hadseregcsoport egyik vadászgépe Altenhausentől délre utolérte a behatoló gépet. A repülőgép személyzete nem vette tudomásul az egyezményes jelekkel leadott leszállási parancsot, és tovább repült az NDK területének belseje felé. Miután a behatoló gép a szovjet vadászgép figyelmeztető lövései után sem engedelmeskedett a leszállási parancsnak, a szovjet fegyveres erők az NDK illetékes szerveivel együtt megtették a szükséges intézkedéseket azoknak a légtér védelmére vonatkozó rendelkezéseknek értelmében, amelyek az amerikai parancsnokság előtt is ismeretesek. A behatoló gép az NDK területe fölött Gardelegentől északkeletre lezuhant.

A lezuhanás helyén végzett vizsgálat során bebizonyosodott, hogy a repülőgép speciális felderítőberendezéssel volt ellátva, amely légifelvételek készítésére és rádiótechnikai felderítésre volt alkalmas. Megállapítást nyert, hogy a repülőgép katonai felderítés céljából hatolt be az NDK területére."[1]

Az incidens körülményeinek teljesen konkrét leírása, az NDK légiterébe való behatolás időpontjának percnyi pontossággal történő meghatározása, a behatolás pontjának és a repülés irányának megje-

[1] Pravda, 1964. március 12.

lölése, a felderítőberendezés említése rendkívül nehéz és kényelmetlen helyzetbe hozza a másik felet, akinek a tiltakozás szól: vagy elismeri a tényeket, és vállalja a felelősséget az elkövetett provokációs cselekményért, vagy a tények elködösítése és eltorzítása révén megpróbálja kivágni magát, kockáztatva ezzel azt, hogy ha a későbbiek során kiderül az igazság, sokkal kényelmetlenebb helyzetbe kerülhet. Az amerikai kormány nem kockáztatta meg ezt; D. Rusk, amerikai külügyminiszter, 1964. március 22-én bejelentette, hogy az amerikai fél sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy egy RB–66-os repülőgép megsértette az NDK légiterét, és Johnson elnök utasította az amerikai katonai hatóságokat, hogy ez többet ne forduljon elő.

A tiltakozásnak mindig konkrét, a legapróbb részletekig tisztázott tényekre kell támaszkodnia. Minél nagyobb a tényanyag, annál szilárdabb a tiltakozó fél pozíciója, annál nehezebb a másik félnek kitérnie a jogsértő cselekményekért való felelősségvállalás elől.

Ha egy kérdésben a tények különféle megvilágításaival kell számolni, akkor a nemzetközi tekintélyére valamennyire is adó állam diplomáciájának mindent meg kell tennie álláspontjának kellő alátámasztása érdekében, hogy az álláspont helyességéhez ne férhessen kétség. Érdemes átrágniuk magukat az archív anyagok, tájékoztatók, történeti és nemzetközi-jogi munkák hegyein, mert csak kétségbevonhatatlan tények képezhetik egy állam szava, külpolitikája iránti bizalom alapját.

A Kínai Népköztársaság kormánya annak érdekében, hogy a Szovjetunióval szembeni területi követeléseinek jogi alapot adjon, azzal az állítással állt elő, hogy az 1860-as pekingi szerződéshez[2] mellékelt egy térképet, amelyen a határvonalat kijelölték, „a cári Oroszország részrehajlóan készítette el". A szovjet kormány 1969. június 13-i nyilatkozata meggyőzően bebizonyítja, hogy ez az állítás színtiszta hazugság.

Megvan a jegyzőkönyv, amely rögzíti a pekingi szerződéshez tar-

[2] A pekingi szerződést 1860. november 2-án N. Ignatyev, az orosz állam megbízottja és Hung herceg, a tiencsini állam megbízottja írta alá. A szerződés megerősítette a területi kérdésben korábban kötött megállapodásokat, és határnak az Usszuri folyót jelölte meg.

tozó térképek kicserélését. A jegyzőkönyvet 1861. június 16-án írták alá, P. Kozakevics és K. Budogoszkij, az orosz állam teljhatalmú megbízottai, valamint Csen Ci és Csing Hung a tiencsini állam teljhatalmú megbízottai. A jegyzőkönyvön a két állam hivatalos bélyegzői állnak.

A szóban forgó jegyzőkönyv kimondja, hogy „a térképek és leírások valamennyi példányát, nevezetesen a határvonalat kijelölő két orosz, illetve mandzsu nyelvű térképet, amelyek a pekingi szerződés mellékletei, valamint az Usszuritól a tengerig húzódó határra vonatkozó négy térképet és leírást a végső ellenőrzés útján egymással teljesen megegyezőnek találták". A továbbiakban a jegyzőkönyv leszögezi, hogy „az orosz állam első megbízottja átadta a tiencsini állam első megbízottjának a határról szóló részletes, orosz és mandzsu nyelvű térképet egy példányban, a tiencsini állam első megbízottja pedig, miután átvette a térképet, az oroszországi megbízottnak egy ugyanolyan térképet adott át. Hasonlóképpen kicserélték az Usszuri és a tenger közötti határra vonatkozó négy térképet a hozzájuk tartozó leírásokkal együtt." Valamennyi térképen rajta van az orosz és a kínai képviselők bélyegzője és aláírása. A Kínai Népköztársaság kormánya azonban – hangsúlyozza a szovjet kormány 1969. június 13-i nyilatkozata – a dokumentumokban rögzített tények ellenére a térképek „részrehajló" elkészítéséről beszél.

Ha a diplomáciai dokumentumokban szándékosan eltorzítják a tényeket, az keményen megbosszulja magát. A szovjet diplomáciától alapvetően idegenek az ilyen módszerek. Túl azon, hogy a kommunista társadalom építőinek erkölcse szempontjából ez összeegyeztethetetlen lenne azokkal a humanisztikus eszményekkel, amelyek szolgálatában a szovjet diplomácia áll, az ilyen módszerek egyszerűen szükségtelenek és ártalmasak, hiszen a szovjet diplomácia erejét az igazság adja, amit képvisel.

Az imperialista államok diplomáciája ezzel szemben, akárcsak a múltban, az utóbbi években is többször okot adott arra a következtetésre, hogy a tények szándékos elferdítésének módszere nem idegen tőle, különösen ha nehéz helyzetbe kerül. Egyik legmegdöbbentőbb

példáját ennek az amerikai diplomácia szolgáltatta a Szovjetunió fölött lelőtt U–2-es amerikai kémrepülőgép ügyében.

Mielőtt a Legfelsőbb Tanács szónoki emelvényén külföldi diplomaták és újságírók jelenlétében bejelentették volna, hogy Powers, a gép pilótája él, Moszkvában van, és bemutatták volna a tárgyi bizonyítékokat arra vonatkozólag, milyen feladattal küldték az U–2-es repülőgépet a Szovjetunió területe fölé, az Egyesült Államok külügyminisztériuma hivatalos sajtónyilatkozatot adott ki, amelyben kijelentette, hogy a repülőgép meteorológiai vizsgálatokat végzett a légkör felső rétegeiben, és a pilóta oxigénkészülékének elromlása miatt tért el a kijelölt iránytól. A pilóta – a külügyminisztérium állítása szerint – eszméletét vesztette, és a robotpilóta vezette gép berepült a Szovjetunió területére. Az országos repülésügyi és űrkutatási hivatal nyilatkozatában az szerepelt, hogy az U–2-es repülőgépen elhelyezett műszerek arra szolgáltak, hogy pontosabb meteorológiai adatokat szerezzenek.

Ez hosszú évekre megingatta azt a bizalmat, amely nélkül egy állam szava veszít súlyából és tekintélyéből.

Egy állam külpolitikája iránti bizalom jelentőségével a burzsoá diplomáciai szakemberek is tisztában vannak. Jó példa erre Kikudziro Iszii *Diplomáciai kommentárok* című könyve. A japán diplomata természetesen olyan kategóriákat használ, amelyek egyértelműen magukon viselik a polgári gondolkodásmód jegyeit:

„Éppúgy, ahogy a magánvállalat nem prosperálhat, ha nem nyerte el a közönség bizalmát, az állam sem tehet szert szilárd pozícióra a nemzetközi ügyekben, ha nem nyeri el a többi állam bizalmát. A nemzetközi bizalmat azonban csak az igazsághoz való szigorú ragaszkodás útján lehet megszerezni – ez a nemzetközi kapcsolatok aranyszabálya. Minden országban vannak nagyzási hóbortban szenvedő álmodozók, akik nem hajlandók lemondani idejétmúlt vágyaikról. Ha ezek a kiegyensúlyozatlan emberek történetesen hatalomra jutnak, az állam iránti bizalom átmenetileg megcsappan. Ha ezekben az időkben a nép nem emeli fel a szavát annak érdekében, hogy a hatalom szabaduljon meg az ostoba képzelgésektől, és térjen vissza a józan értelemhez, az illető ország elszigetelődik, kirekesztő-

dik, s csupán a nemzetközi közvélemény megvetését várhatja. Ahhoz, hogy ennek elejét vegye, véget kell vetnie az idejétmúlt agressziós politikának és a hivalkodó diplomáciának. A militaristák befolyását, amelyben az agresszív politika gyökeredzik, idejében ki kell küszöbölni. Az agresszív politikát a többi állam jogainak és érdekeinek tiszteletbentartása kell hogy felváltsa. Egyedül ez jogosítja fel arra, hogy más államoktól is ugyanezt várhassa el. Ha egy állam jogait és érdekeit egy másik állam nem hajlandó tiszteletben tartani, az illető államnak késznek kell lennie arra, hogy határozott fellépéssel kikényszerítse azt, mert az az állam, amely nem képes ilyen határozott fellépésre, amely csak a többi állam jogait és érdekeit tartja szem előtt, ostoba jólelkűsége miatt előbb-utóbb köznevetség tárgya lesz. Az igazságos és szilárd nemzetközi béke csak akkor valósítható meg, ha az állam leplezetlenül kinyilvánítja jogait, kész megvédeni azokat, másfelől viszont őszintén és becsületesen el van szánva arra, hogy szigorúan tiszteletben tartja más államok jogait."[3]

Az U–2-es felderítő gép esete nem az egyetlen példa. Ugyancsak jellemző volt az amerikai sajtó leleplezése a Tonkini-öbölben 1964 augusztusában lejátszódott incidenssel kapcsolatban. A szenátus külügyi bizottsága által lefolytatott vizsgálat során bebizonyosodott, hogy az a korábbi hivatalos nyilatkozat, amely szerint a VDK naszádjai megtámadtak két amerikai torpedórombolót, hazugság. Márpedig éppen ez a verzió volt az ürügy a VDK területe elleni bombatámadások megindításához és az amerikaiak vietnami agressziójának további eszkalációjához.

Hogyan fosztják meg az Egyesült Államokban a szavakat értelmüktől – ezzel a címmel jelent meg Paul Dickson cikke a *New York Times* 1972. április 15-i számában arról, hogyan próbálják az amerikai felelős személyiségek a Vietnam elleni agressziót mindennapos dolognak feltüntetni. A szerző megjegyzi, hogy az állandóan alkalmazott „védelmi célokat szolgáló rendszeres, időben korlátozott légicsapások" formula inkább valamilyen elméleti fizikus disszertációjának címére emlékeztet, és a legkevésbé arra, amiről valójában szó

[3] *K. Iszii:* Gyiplomatyicseszkije kommentarii. Moszkva 1942. 217–218. old.

van, nevezetesen légitámadásra. A „korlátozott légiakadályozás" kifejezés inkább valamilyen gyéren finanszírozott vegyszeres gyomirtás képzetét kelti az emberben, nem pedig a Laosz elleni súlyos bombatámadásokat. Nem a „behatolás", inkább a „belépés" szót használják, mintha valamilyen meghívásnak tennének eleget.

A tegnapi „tanácsadók" – ironizál tovább a szerző – holnapra „instruktőrök", „kisegítő személyzet" vagy „technikai szakemberek" lesznek. Ideje, hogy polgárőrséget szervezzünk a szómágia ellen azokból, akik még jól tudják, mi a különbség a háború és az „igazságos béke" között. Kíméletlenül találó az, amit Paul Dickson a vietnami háború „szemantikai tanulságairól" ír.

Annak, aki megismerkedik az imperialista államok diplomáciai dokumentumaival, fel kell készülnie arra, hogy nemcsak a tények durva semmibevevésével találkozhat, hanem ügyesen és találékonyan kivitelezett eltorzításukkal is: alig észrevehető túlzással vagy – ellenkezőleg – elhallgatással, a nemlétező hangsúlyozásával, a lényeg eltussolásával, megjátszott csodálkozással, a hiányos értesülésekre való hivatkozással stb. A szovjet diplomácia, bár lépten-nyomon szembetalálkozik a machiavellizmus és a rosszhiszeműség hasonló megnyilvánulásaival, továbbra is ragaszkodik a tények maradéktalan tisztázásához, a nemzetközi élet minden egyes esetének vagy epizódjának valósághű megvilágításához; ebben rejlik a polgári diplomáciával szembeni fölényének egyik fontos „titka". Pontosság, konkrétság, hitelesség – ezek a tényleírás jellemzői a szovjet diplomáciai dokumentumokban.

A diplomáciai dokumentumok nyelve

Az emberi tevékenységnek sok olyan területe létezik, amelynek a maga sajátos tárgyának megfelelően külön nyelve van, és csak az ismeri ki magát a specifikus fogalmak között, aki megfelelő szakmai felkészültséggel rendelkezik. Az orvosi szakkifejezéseket egyformán értik a különböző nemzetiségű orvosok, de ugyanezek nem érthetőek mindenki számára. A világ bármely sakkozója tetszőleges játszmát le tud játszani sakktábláján az egyezményes jelek alapján, még ha egyetlen idegen nyelvet sem ismer. Az emberi tudás majd minden területén – a kémiában, a matematikában, a zenében és így tovább –, ha nem is azonos mértékben, kialakultak a nyelvi érintkezés specifikus eszközei. A diplomáciának – az államközi tárgyalások és a diplomáciai dokumentumok nyelvének – is megvannak a maga jellemző vonásai.

A „diplomáciai nyelv" olyan kifejezés, amely két különböző fogalmat jelöl. Egyrészt azt a nyelvet értik rajta, amelyet a hivatalos diplomáciai érintkezés és a nemzetközi szerződések megfogalmazása során használnak, másrészt azoknak a speciális fogalmaknak és kifejezéseknek az összességét jelenti, amelyek az általánosan elfogadott diplomáciai szókincset alkotják.

Jelenleg nincs olyan nyelv, amelyen a diplomáciai érintkezésnek kötelezően folynia kellene, és amelyen a nemzetközi szerződéseket meg kellene fogalmazni (korábban a francia nyelv dominált). A nyelvek közötti egyenjogúság elve mindinkább elfogadottá válik. A külkapcsolatok intézésével foglalkozó állami szervek a hivatalos levelezést és főleg a diplomáciai levelezést kevés kivételtől eltekintve a saját nemzeti nyelvükön folytatják.

Ami a diplomáciai nyelv utóbbi jelentését, tehát az általánosan

elfogadott diplomáciai szókincsbe tartozó fogalmak és kifejezések összességét illeti (mint például „jószolgálati", „modus vivendi", „status quo", „vétó" stb.), megállapíthatjuk, hogy ezen terminus technicusok szerepe a modern diplomáciában már nem jelentős.

A diplomáciai dokumentumok nyelvével, stílusával kapcsolatban figyelemre méltó megállapításokat tartalmaz H. Wildner *A diplomácia technikája* című könyve.

„A diplomáciai stílust elsősorban az egyszerűségnek és érthetőségnek kell jellemeznie; ezen nem a sablonos kifejezésmód egyszerűségét értjük, hanem az egyszerűség klasszikus formáját, amely minden tárgyhoz megtalálja az adott körülmények között egyedül odaillő szót, amelyre már nem kell további jelzőket aggatni ahhoz, hogy maradéktalanul kifejezzen egy gondolatot. Ebben az egyszerű, de méltóságteljes stílusban belső életnek kell lüktetnie, ki kell fejeződnie a jó diplomata egyéniségének, annak, hogy az illetőnek nincs szüksége semmilyen mesterkélt pózra. A cikornyás kifejezésmód és bőbeszédűség gyakran hátrányos következményekkel jár. Nem feltétlenül jó diplomata az, aki egyébként jó stiliszta. Ezt a jelzőt csak az a diplomata érdemli meg, aki az írás területén is hivatása magaslatán áll."[1]

Az idézett kijelentések sok igazságot rejtenek magukban, bár nincsenek mindig kellően megmagyarázva és nem elég konkrétak. Emellett Wildner a diplomáciai dokumentumok stílusának jellemzésekor előszeretettel használja a „klasszikus diplomácia" tárházából merített fogalmakat, és nem veszi számításba, hogy a diplomáciai dokumentumok bizonyos kategóriáit korunkban szélesebb hallgatóságnak szánják, nemcsak az érintett államok hivatalainak. Pontosabban fogalmazva a diplomáciai stílus és a „jó diplomáciai stilisztika" Wildner által megjelölt ismérvei leginkább a diplomáciai dokumentum olyan részeire alkalmazhatók, mint a protokolláris formulák, a tényleírás, a lényegi mondanivaló. Az érvelés specifikus vonásaira viszont nem érvényesek.

Úgy véljük, helyénvaló itt az érvelés specifikumával kapcsolatos

[1] *H. Wildner:* Die Technik der Diplomatie. 145–146. old.

pontosítás. A nyelvi eszközök szigorúsága kiemeli a diplomáciai dokumentum tárgyszerűségét, a „száraz kifejtés" pedig fokozza az érzelmi hatást. Emellett nem szabad elfelejteni, hogy az adott javaslat indoklása nem ér véget magának a diplomáciai dokumentumnak az argumentációs részében, hanem folytatódik, kibővül az állami vezetők beszédeiben és a tömegtájékoztatási eszközök – a televízió, a rádió, a sajtó – hírmagyarázataiban.

A diplomáciai dokumentum nyelve az a nyelv, amelyen az adott állam a külvilággal beszél. Éppúgy, ahogy az egyes emberről kialakított képben nagy szerepe van a nyelvnek, egy állam megítélése is nagymértékben a diplomáciai dokumentumok nyelvétől függ. Ezért a diplomáciai dokumentum nyelvével, stílusával szembeni követelmények ugyanolyan magasak, mint a publicisztika és részben az irodalmi művek nyelvével szemben támasztott követelmények. Ennek a nyelvnek meg kell egyeznie azzal, amin az emberek nap mint nap beszélnek.

A diplomáciai dokumentum hivatalos irat, állami okmány, amelynek nyelvét elsősorban nem a stilisztikai tökély, a mondatok zeneisége kell hogy jellemezze, hanem (és ez adja többek között a specifikumát) a benne foglalt tartalommal való abszolút megegyezés, az állam álláspontjának, politikája lényegének pontos visszaadása.

A diplomáciai dokumentum tartalma általában már adott (ezt a politikát meghatározó megfelelő kormányszerv dönti el), amikor magának a diplomáciai dokumentumnak az elkészítése megkezdődik. A tényleges feladat éppen ezért többnyire az, hogy ezt a tartalmat minél teljesebben, világosabban, meggyőzőbben fogalmazzák meg, hiszen a tartalom egyetlen létformája a diplomáciai dokumentumban a nyelv, és ennek alapeleme, a szó. Érthető tehát, mennyire fontos a nyelvvel, a szóval végzett munka, a mondat és a benne rejlő tartalom megegyezése.

A szóval végzett munka igen aprólékos, érzékeny, munkaigényes valami. Nem könnyű megkeresni a mindig találó, eleven szót. Ahogy Majakovszkij utal erre a *Beszélgetés az Adófelügyelővel* című poémájában. A mester küzdelmét a szóval tigrisszelídítő küzdelméhez hasonlítja: egy rossz mozdulat és rajtavesztesz. A nyelvi gondatlanság,

a szóval végzett munka elhamarkodása komoly károkat okozhat a legkiválóbb tartalmú diplomáciai dokumentumnak is.

A „régi diplomácia" idejében a szó művészetét nagyra értékelték. De a diplomáciai levelezés, mint a diplomáciai tevékenység általában, akkoriban nagyon szűk körnek – az uralkodónak és környezetének – szólt csupán.

Gorcsakov herceg, a kiváló múlt századi orosz diplomata, mestere volt a diplomáciai dokumentumok készítésének. Csicserin szerint Gorcsakov „a régi európai gárda utolsó mohikánja, a valamikori Nagy-Európa diplomáciai lírikusa volt".[2] Gorcsakov jegyzékeinek nyelve és stílusa annyira csiszolt volt, hogy már-már a műalkotás határait súrolta. Nem véletlen, hogy Puskin és Tyutcsev voltak a barátai.

Gorcsakov abban az ismert, 1856. augusztus 21-i körtáviratban, amelyet a külföldön levő orosz képviseleteknek küldtek, két szóban megfogalmazta azt a tételt, amely az orosz külpolitika alapja lett a krími háború után, és amely így hangzik: „Oroszország koncentrál". A táviratban egyebek között ez áll: „Oroszországnak a szemére hányják, hogy elszigeteli magát, és szó nélkül tűr bizonyos tényeket, amelyek nem férnek össze sem a joggal, sem az igazságossággal. Azt mondják, hogy Oroszország haragszik. Oroszország nem haragszik. Oroszország koncentrál."[3] A megfogalmazás aforisztikus tömörségével és pontosságával a mai napig nem tudnak betelni a történészek.

A nemzetközi kapcsolatok története számtalan találó megfogalmazást ismer, amelyek bizonyos folyamatok és elvi tételek világos és tömör összegezésével a világpolitika egész korszakait fémjelzik: „annexió és hadisarc nélküli béke", „a béke oszthatatlan", „a különböző társadalmi rendszerű államok közötti békés egymás mellett élés", „hidegháború", „az enyhülés materializálása", „pontot tenni a második világháború végére" és mások.

[2] *G. V. Csicserin:* Sztatyi is recsi po voproszam mezsdunarodnoj polityiki. 80. old.

[3] *Sz. K. Busujev:* A. M. Gorcsakov. Moszkva 1961. 82–83. old.

Az utoljára említett formulával kapcsolatos az alábbi érdekes epizód. A hatvanas évek elején szovjet és amerikai diplomaták Genfben találkozót tartottak, amelynek napirendjén a német kérdés szerepelt. Az ilyen jellegű találkozókat szokás „eszmecserének" nevezni. A szovjet fél hangoztatta, hogy ideje végre pontot tenni a második világháború végére. Ekkor a tárgyaló felek egyike fogta a ceruzáját, és odanyomta az üres papírra. „Mit jelent az – kérdezte –, hogy pontot teszünk a második világháború végére? Én tettem egy pontot, van ennek valami konkrét tartalma?"

Az, aki ezt a kérdést feltette, tapasztalt amerikai diplomata volt. Jól ismerte az összes szovjet formulát, és nagyon jól tudta, melyiknek mi a konkrét tartalma. Az üres papírlapra tett pont megjátszott gesztus volt a részéről, aminek meghatározott polemikus funkciója volt. Ugyanakkor az amerikai diplomata ezzel a gesztussal akaratlanul elárulta, hogy az a tömör és találó szovjet formula, hogy pontot kell tenni a második világháború végére, sok gondot okoz a nyugati diplomáciának. A megfogalmazás alapján a legkülönbözőbb dolgokra lehet asszociálni: a két német állam határainak jogi megfogalmazására és megerősítésére, a háború következményeinek felszámolására a legkülönbözőbb államok egymás közötti viszonyainak bizonyos területein stb. A formulában a szovjet politika különböző oldalai találkoznak, és kifejezésre juttatják annak legfőbb követelését; a második világháború és az azt követő fejlődés eredményeképpen Európa közepén végbement változások elismerését, a két szuverén német állam – az NDK és az NSZK – létezésének elismerését.

Gorkij mondta, hogy az aforizmákból megtanulhatjuk a szavakat úgy összeszorítani, mint öklünkben az ujjainkat. A diplomáciai dokumentumot persze nem lehet átírni aforizmákra, mint Oscar Wilde műveit. De ha a diplomáciai párbajt nem kifeszített tenyérrel, hanem átütő megfogalmazásokkal vívjuk, az semmiképpen sem válik a diplomáciai dokumentum kárára, különösen nem, ha célunk, hogy a kérdéses rész frappáns és maradandó hatású legyen.

1957 végén, 1958 elején a szovjet kormány magas szintű tanácskozás összehívását kezdeményezte a nemzetközi feszültség enyhíté-

sével kapcsolatos kérdések megvitatása céljából, és konkrét javaslatokat is tett e kérdéskörben. A nyugati hatalmak annak érdekében, hogy kompromittálják a tanácskozás tervét, azzal az állítással hozakodtak elő, hogy a szovjet, az amerikai, az angol és a francia kormányfő az 1955-ben Genfben tartott tanácskozáson megegyezett egymással a német kérdésben, a megegyezés azonban nem jutott érvényre az azt követő külügyminiszteri értekezleteken. A szovjet kormány az NSZK kormányának küldött üzenetében, 1958. január 8-án rámutatott ennek az állításnak a tarthatatlanságára, és többek között leszögezte, hogy aki nem akar olyasmit számon kérni, ami meg sem történt, s nem téveszti össze a vágyaival a valóságot, az nem vonhatja kétségbe az 1955-ös genfi csúcstalálkozó jelentőségét, hozzájárulását a nemzetközi helyzetben beállt javuláshoz.

Emlékeztetni szeretnénk arra, hogy éppen ezzel a találkozóval kapcsolatban kezdtek „Genf szelleméről" beszélni, amely a felmelegedés első hírnöke volt. Hadd emlékeztessünk arra is, hogy az 1955-ös genfi kormányfői értekezlet és az újabb csúcstalálkozó összehívását kezdeményező szovjet javaslat között eltelt időben a külügyminiszteri értekezleten kívül még olyan események is lezajlottak, mint az Egyiptom elleni angol–francia–izraeli agresszió. A szovjet kormány ezek után teljes joggal jelenthette ki, hogy ha már a genfi értekezlet határozatainak a megsértéséről beszélünk, akkor nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy éppen bizonyos nyugati hatalmak voltak azok, akik a négyhatalmi értekezleten elfogadott direktíváknak hátat fordítva támogatást nyújtottak az agresszoroknak.

Ez után a rövid történelmi magyarázat után, amely feleleventette az 1955–1958-as időszak diplomáciai csatározásait, most már minden olvasó számára világos lesz az említett szovjet üzenet alábbi kijelentésének értelme, ami miatt az egész magyarázatra szükség volt:

„»Genf szelleme« nem a tárgyalóasztalnál pusztult el, hanem Szuez és Port Said romjai alatt."[4]

Ebben az egyetlen aforisztikus tömörségű, de találó mondatban minden benne van, ami a nyugati hatalmak által kitalált hamis verzió szétzúzásához kell.

[4] Izvesztyija, 1958. január 11.

Növeli a diplomáciai dokumentum kifejezőerejét a szembeállítás, a kontraszt alkalmazása. Ezt a módszert a politikai irodalom legrégibb emlékeiben is viszontláthatjuk. Így a híres *Ipuver intelmei* (a 344. sz. leideni papirusz, amely az egyiptomi Középső Birodalom utolsó idejéből származik) úgy van megszerkesztve, hogy az egyes fejezetekben leírtak éppen ellentétesek avval, amit normálisan várni lehetne: „Az, aki még csónakot épített magának, hajóknak vált tulajdonosává; a korábbi tulajdonos pedig a partról nézi azokat, de már nem az övéi ... Az, aki még a fal mellett sem aludhatott, nyoszolyának lett tulajdonosává ... Az, akinek árnyas hely sem jutott, legyezőnek lett tulajdonosává ..."[5]

És milyen hévvel és szenvedéllyel rántja le Ipuver a leplet a császárról, isten földi utódáról! „Nézd, az egyik erőszakot követ el a másikon. Az emberek a parancsaid ellen cselekednek. Ha három megy az úton, csak kettőt találnak. A több megöli a kevesebbet. Vajon van-e olyan pásztor, aki nyájának halálát kívánná? Oh, bár megparancsolnád, hogy válaszoljanak erre a kérdésre, mert az egyik ember szeret, a másik gyűlöl. Mindegyik úton elvész életük. Te tehetsz róla, hogy ez így van. Hazudtál."[6]

Az óegyiptomi papirusz kifejezésteli és eleven stílusát sok mai politikai és diplomáciai dokumentum szerzője megirigyelhetné.

Az amerikai diplomácia előszeretettel alkalmazza az antitézis, a kontraszt módszerét, különösen a széles hallgatóságnak szánt diplomáciai dokumentumokban, és az ennek érdekében felhasznált nyelvi eszközök hagyományos forrása a biblia.

A szovjet diplomáciai dokumentumokban – köztük a már idézett részletekben – az olvasó könnyen találhat hasonló példákat. A gyarmati országoknak és népeknek adandó függetlenségről szóló nyilatkozat most következő része is a szembeállítós szerkezetre épül:

„Ha a népeket és nemzeteket felosztjuk kiváltságosokra és »alacsonyabbrendűekre«, akkor ez a fajüldözés, a bűnös fajirtás igazolása. Ezen az úton haladva csak újabb bűnökkel tetézik a régi bűn-

[5] Recsenyije Ipuvera. Moszkva 1935. 30. old.
[6] Ugyanott, 54. old.

tetteket, újabb gazságokkal a régieket. Ez a kölcsönös gyűlölet szításának, az országok és népek szüntelen, véres összecsapásának útja.

A népek bőrének színe eltérő, de a vérük színe egy. Egyetlen nép sem tarthat igényt arra, hogy más népek felett uralkodjék."[7]

Hasonló példát találhatunk az SZKP KB, a Legfelsőbb Tanács Elnöksége és a szovjet kormány felhívásában, amelyet a fasiszta Németország felett aratott győzelem 20. évfordulója alkalmából adtak ki:

„A dicsőség kiolthatatlan lángja ég a hitlerizmus elleni harcban elesett katonák sírján. A gyűlölet kiolthatatlan lángja ég a becsületes emberek szívében a militarizmus és az agresszió iránt, az elnyomás és a barbárság minden formája iránt.

Az emberiség holnapja attól függ, mit tesznek ma a kormányok és a népek. Az eljövendő generációk sorsa a mai generáció kezébe van letéve."[8]

Ha a diplomáciai dokumentumokat nyelvi szempontból vizsgáljuk, sok hasonlóságot fedezhetünk fel köztük és a politikai publicisztika között, bár a kettő korántsem azonos. Marx, Engels, Lenin vagy akár Herzen, Csernisevszkij, Plehanov munkái iskolapéldái annak, hogyan kell a szavakkal bánni a politikai feladatok megoldása érdekében. A diplomáciai dokumentumok éppúgy, mint a publicisztikai írások, gyakran merítenek a szépirodalomból. A költészet és a szépprózа gazdagabbá teszi a diplomáciai dokumentumok kifejezésmódját, a képek és hasonlatok növelik a szöveg érthetőségét és hatását. Itt természetesen nem a művészi képek közvetlen átvételére, hanem ügyes transzformációjára gondolunk.

Az 1957. december 10-én kelt, az NSZK kormányának szóló szovjet diplomáciai dokumentumban például az NSZK területén levő atomtámaszpontokat a mágneshez hasonlítják, amely „magára vonja az agresszor ellen védekező államok korszerű haditechnikájának ellencsapását"[9]. Annak, aki ismeri a szovjet költő, Gudzenkó *Támadás előtt* című versét, esetleg feltűnhet, hogy a fenti hasonlat távolról

[7] Népszabadság, 1960. szeptember 27.
[8] Pravda, 1965. május 10.
[9] Izvesztyija, 1967. december 12.

emlékeztet a vers alábbi sorára: „Mágnesnek érzem magam, amely magához vonzza az aknát." Egy kép, amely a maga érzékletességében már-már költői, a maga érzelmi hatásával mindenesetre elősegíti a politikai tartalom jobb és teljesebb megértését. Nem véletlen, hogy az NSZK-beli atomtámaszpontok mágneshez hasonlítása ismert a nyugati sajtóban is, és a benne kifejeződő politikai gondolat szilárdan meggyökerezett azoknak a tudatában, akiknek a szovjet diplomáciai dokumentumot szánták.

Piszarev írta *Heinrich Heine* című cikkében, hogy Goethe természetesen nagyon okos, nagyon objektív, nagyon plasztikus, és mindez halhatatlanná teszi. De hazájának Goethe rosszat tett. A német filiszter disznófejét Schillerrel együtt a halhatatlan költészet babérjaival díszítette föl örök időkre. Ne menjünk most bele Piszarev megállapításának tartalmi értékelésébe, ez túl messze vezetne vizsgálódásaink vonalától. Fordítsuk inkább figyelmünket az utolsó mondatban levő metafórára. Mintha a most következő idézetben ennek a képnek a visszfénye derengene:

„A maguk módján mind (az NSZK-ban levő militarista és revansista egyesületek és szervezetek) ugyanazt a motívumot ismételgetik: »Németország mindenekfelett«, és a horogkeresztet maradványaiból babérkoszorút akarnak fonni a német militarizmusnak."[10]

Érzékletes, szemléletes képekkel, megfelelő érzelmi töltéssel rendelkező szavak, kifejezések használatával, bizonyos asszociációs húrok megpendítésével megsokszorozhatjuk a diplomáciai dokumentum hatását.

Vizsgáljuk meg ebből a szempontból a már idézett 1963. május 20-i szovjet kormányjegyzék alábbi bekezdését:

„A Földközi-tenger népei sok mindenen keresztülmentek történelmük folyamán. A térség az ókori Egyiptomot, Görögországot, Rómát, Karthágót megrázó háborúktól egészen századunk két világháborújáig az államok közötti fegyveres viszályok minden viszontagságát megismerte. De még a második világháborúban, amely pillanatok alatt átterjedt az afrikai kontinensre és végiggördült a Közel-

[10] Izvesztyija, 1967. december 10.

és Közép-Keleten, sem használtak olyan fegyvereket, amelyek pusztító erejüket tekintve akár csak megközelítenék azokat, amelyek ma a Földközi-tenger hullámai alatt rejtőznek, vagy amelyekkel ellencsapást mérnének az agresszorra, ha az innen indítana támadást és itt próbálna elrejtőzni. Ha megtörténne a legrosszabb, a Földközi-tenger holt tengerré válna a szó valódi értelmében. A civilizáció és a kultúra központjait az a veszély fenyegetné, hogy Pompeji sorsára jutnak. A nem hivő emberek is megérthetik, mit érezhetnek a keresztények és muzulmánok milliói, látván, hogy ha a NATO-vezetők megvalósítják terveiket, akkor a nukleáris fegyverek Vatikán, Jeruzsálem, Mekka és Medina falait is elérik."[11]

Az első mondatban a „sok mindenen keresztülmentek" kifejezés érzékelteti az együttérzést a földközi-tengeri népekkel.

A második mondatban a „megrázó" szó hívja fel magára a figyelmet, mivel arra késztet, hogy egy sorba állítsuk az egyiptomi fáraók hódító háborúit, a pun háborúkat, makedóniai Nagy Sándor, Caesar hadjáratait és a két világháborút, s utal a bennük levő közös vonásra, érzékeltetve drámai jellegüket. Ugyancsak ebben a mondatban olvashatjuk, hogy a térség „az államok közötti fegyveres viszályok minden viszontagságát megismerte". Ebből megint kicsendül az együttérzés, és megteremti a folytonosságot a múlt és a jelen között.

A következő mondatban található közbeékelésnek, amely szerint a második világháború „pillanatok alatt átterjedt az afrikai kontinensre és végiggördült a Közel- és Közép-Keleten", nemcsak az a célja, hogy felidézze az olvasóban Rommel harckocsioszlopainak képét, hanem az is, hogy kellő élességgel tudatosítsa benne, milyen kockázattal jár, ha az amerikai atom-tengeralattjárókat a Földközi-tenger térségébe vezénylik. Erre szolgál a kontraszt: „a második világháborúban sem használtak olyan fegyvereket, amelyek pusztító erejüket tekintve akár csak megközelítenék azokat, amelyek ma a Földközi-tenger hullámai alatt rejtőznek". Ha a jegyzék egyenesen megnevezné ezeket a fegyvereket, és egyszerűen azt mondaná, hogy nem hasz-

[11] Pravda, 1963. május 22.

náltak atomfegyvereket, ezzel csökkenne, sőt elveszne a kontraszt hatása. A „ha megtörténne a legrosszabb" megfogalmazás tömören kifejezi azt, amit az olvasó hosszabb magyarázat nélkül is megért, és egyben teret hagy a képzeletnek. A mondat folytatása, „a Földközitenger holt tengerré válna a szó valódi értelmében", szójáték, amit a diplomáciai dokumentumokban ritkán, a költészetben viszont annál sűrűbben alkalmaznak a gondolat érzelmi hatásának fokozására. Ugyanezt a célt szolgálja a „Pompeji sorsára" történő utalás is. Így az olvasó előtt akaratlanul is olyan képek jelennek meg, amelyeket a nukleáris fegyverek tulajdonságainak részletes leírása nem lenne képes kiváltani.

Ami az idézet utolsó mondatát illeti, ehhez úgy véljük, nem szükséges külön magyarázatot fűzni. A mondat azoknak az embereknek az érzelmeire apellál, akiknek Vatikán, Jeruzsálem, Mekka és Medina szent helyeknek számítanak.

Az egyiptomi fellahok, a görög szőlőtermesztők, az olasz halászok, a francia munkások mindezt nyilván igen különbözőképpen, a maguk módján fogják fel. De a dolog lényege nem ez. Lehet, hogy makedóniai Nagy Sándor és Caesar hadjáratai nem váltanak ki semmilyen asszociációt, lehet, hogy nem minden olvasó tudja, milyen sorsra jutott Pompeji. Akkor másra fog asszociálni, olyasmire, ami nemzedékről nemzedékre vándorol, más hasonlatok fognak eszébe jutni, amelyek a földközi-tengeri népek élettapasztalataiban gyökereznek. A fontos az, hogy a jegyzék, miközben megfelelően hat a képzettebb olvasóra, a kevésbé képzett olvasó fantáziáját is felébreszti, érzelmeit felkorbácsolja, és gondolatait a jegyzék tartalma által megszabott irányba tereli. A kézzelfogható kifejtés, a „helyi jelleg" érthetőbbé teszi a diplomáciai dokumentumot a címzettek számára, és elősegíti, hogy azt úgy fogják fel, mint ami már nagyon közel áll a tartalom teljes elsajátításához.

A nyelvi eszközök hozzáértő alkalmazása a képzettársítások révén elősegíti, hogy az olvasó megértse a diplomáciai dokumentum logikáját, gondolatmenetét, olyan tartalommal töltse meg a sorok közötti helyeket, amilyet a képzetek, saját élettapasztalatai és látóköre sugallnak neki.

„A szovjet nép, amely alaposan megismerte a háború keserveit és szenvedéseit, mindenkinél jobban fel tudja fogni Németország katasztrófáját, a közelállóikat sirató német családok érzelmeit. A volgai sztyeppék, Ukrajna, Belorusszia, Lengyelország és más országok mezői, amelyeken a hitleri hadsereg átvonult, tele vannak nyírfakeresztekkel, német katonák sírjaival, számuk milliókra rúg."[12]

Az NSZK kormányához intézett 1958. november 27-i szovjet kormányjegyzékből származó fenti idézet egyetlen szava – „nyírfakeresztek" – többet mond Németország háborút megélt nemzedékei számára, mint a legrészletesebben megindokolt nemzetközi-jogi hivatkozások és logikai szerkezetek.

Milyen találékony meghatározás például „az agresszió ugródeszkáinak" nevezni az idegen országok területén levő külföldi katonai támaszpontokat![13]

A szovjet diplomáciai dokumentumokban gyakran használnak olyan fogalmakat, kifejezéseket, amelyek abban az országban elterjedtek, amelynek az adott diplomáciai dokumentum szól.

Gyakran előfordul, hogy bizonyos politikai pártok, társadalmi körök bizonyos nemzetközi kérdésekben – ha más alapállásból is – a Szovjetunió politikai irányvonalához közelálló véleményt nyilvánítanak. Érveik ugyanolyan irányban hatnak, mint a Szovjetunió külpolitikai erőfeszítései valamilyen konkrét nemzetközi kérdésben. Vajon nem célszerű-e átvenni ezeket az érveket, és felhasználni azokat a fogalmakat, kifejezéseket, amelyek már meggyökeresedtek az illető ország polgárainak tudatában, amelyek ismerősen csengenek számára? Világos, hogy ez esetben a magok termékeny talajba fognak hullani. Jó példa erre az a találó megfogalmazás, amellyel az NSZK külpolitikáját mint „az elmulasztott lehetőségek politikáját" jellemezték abban az időben, amikor még a CDU–CSU vezette kormánykoalíció volt hatalmon. A megfogalmazás a Bundestag vitáin, a politikai gyűléseken nap mint nap elhangzott, a nyugatnémet újságok és folyóiratok lapjain sűrűn olvasható volt. Érthető, hogy a kifejezést a szovjet diplomáciai dokumentumok is átvették, de egyben

[12] Izvesztyija, 1958. november 28.
[13] Izvesztyija, 1957. december 12.

olyan értelmezést adtak neki, amely megfelel az NSZK külpolitikájára vonatkozó szovjet álláspontnak.

A nyugaton használt politikai fogalmakat és kifejezéseket szívesen felhasználják a szovjet diplomáciai dokumentumokban, ha segítségükkel fel lehet tárni a nyugati hatalmak politikájának lényegét. „Erőpolitika", „a háború szélén való egyensúlyozás" – megannyi önmagáért beszélő megfogalmazás, amellyel egyes nyugati politikusok saját államuk politikáját jellemezték, mentesítve ezzel a szovjet diplomáciai dokumentumokat az alól, hogy másodkézből vett meghatározásokat keressenek. Ki lehet illetékesebb az olvasó szemében egy politika jellemzésére, mint az, aki csinálja? Emellett az ilyen meghatározások kritikája lehetőséget ad arra, hogy a szembeállításon keresztül is rávilágítsunk a békeszerető szovjet külpolitika lényegére.

A diplomáciai dokumentum megközelíthetőbbé, olvashatóbbá válik, ha nyelve életteli, ha a hétköznapi beszéd fordulatai színesítik. A legnagyobb nehézséget az irónikus felhang és a gúny jelenti. Ez a felhang jellemzi az alábbi idézetet, amelyet az NSZK kormányához intézett 1963. május 17-i szovjet kormányjegyzékből vettünk: „A szövetségi kormány jegyzékéből nagyjából a következő derül ki: az NSZK azzal, hogy belépett az Észak-atlanti Katonai Tömbbe, tanúbizonyságot tett arról, hogy nincsenek agresszív szándékai, és nagy szolgálatot tett a béke ügyének. Minél több fegyvert halmoz fel ezek után a Bundeswehr, annál jobb, mivel a nyugatnémet katonák a NATO zászlaja alatt állnak, márpedig a NATO feddhetetlen szervezet. Ezért – mondják nekünk – az ellen is indokolatlan tiltakozni, hogy a Bundeswehrt nukleáris rakétafegyverekkel akarják felszerelni."[14]

A diplomáciai dokumentumoknak – köztük a nemzetközi tanácskozásokon, az ENSZ-közgyűléseken részt vevő küldöttségek nyilatkozatainak – gyakran az a feladatuk, hogy magyarázatot fűzzenek a beterjesztett indítványokhoz. Az ilyen indítványok általában a szerződéstervezetek, egyezménytervezetek, határozattervezetek szigorú

[14] Pravda, 1963. május 19.

paragrafusai közé vannak rejtve, ezért a nem szakemberek számára nehezen érthetők. A diplomáciai dokumentumok összeállítóinak tehát feltétlenül érteniük kell ahhoz, hogy a paragrafusokból „kihámozzák" a javaslat lényegét és azt a világközvélemény számára érthető formába öntsék.

Közismert, hogy az általános és teljes leszerelésről szóló 1962-ben beterjesztett szovjet szerződéstervezet az első szakaszban előírja a nukleáris fegyverek célbajuttatására szolgáló eszközök megsemmisítését, az idegen területen levő külföldi katonai támaszpontok felszámolását és a külföldi csapatok kivonását. A szerződéstervezet beterjesztésekor a tizennyolchatalmi leszerelési bizottság ülésén tartott felszólalásban kifejtették a javaslat lényegét. Íme, Gromiko szovjet külügyminiszter nyilatkozata 1962. március 15-én:

„A szovjet szerződéstervezet cikkelyei értelmében az első szakaszban megvalósuló intézkedések gyakorlatilag megszüntetik a nukleáris támadás veszélyét.

Most képzeljék el, hogy nem a tizennyolchatalmi bizottság munkájának kezdetén vagyunk, hanem a leszerelésről szóló szerződés életbelépésének küszöbén. Két éven belül eltűnnének a föld színéről a nukleáris fegyverek célbajuttatására alkalmas eszközök, ami azt jelentené, hogy ezek a fegyverek be lennének fagyasztva. Nem lennének harci rakéták, repülőgépek, robbanófejek, megsemmisítenék az ezek indításához szükséges kifutópályákat, kilövőmagaslatokat. Ha lőnének is fel rakétákat, ezek a tudomány hírnökei lennének, amelyek a világegyetem mélységeit kutatják. Ha nem szántanák az eget atom- és hidrogénbombák szállítására alkalmas harci repülőgépek. Ezeket is megsemmisítenék. Nyugalom honolna a tengereken is: a nukleáris fegyverek hordozására alkalmas hadihajókat és a tengeralattjárókat szétszerelnék. A szerte a világban szétszórt külföldi katonai támaszpontok már csak azon a térképen léteznének, amelyeket a vezérkarok még az általános és teljes leszerelésről kötött szerződés előtt készítettek, a valóságban már nem. Csapatok már csak otthon állomásoznának, a saját hazájukban, és nem külföldön, amire napjainkban még számos példát találhatunk."[15]

[15] Pravda, 1962. március 16.

A szovjet szerződéstervezet értelmében az általános és teljes leszerelésnek három szakaszban kellene megvalósulnia. Miért van szükség szakaszokra? – kérdezheti a nem túl tájékozott olvasó. A szovjet küldöttség vezetőjének idézett nyilatkozata megmagyarázza, hogy a szakaszok feladata: biztosítani az egész program megvalósításának következetességét és folytonosságát, s ugyanakkor megteremteni azokat a feltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az államok gazdasági élete átálljon a teljesen békés vonalra.

„Az általános és teljes leszerelésről szóló szerződés valamennyi aláírójának tudnia kell amikor hozzáfog a szerződés végrehajtásához, mit kell tennie a leszerelési folyamat kezdetekor, és mit a befejezésekor. A szakaszok az általános és teljes leszerelés lépcsőfokai, s nekünk szilárd létrára van szükségünk ahhoz, hogy bármelyik fokára nyugodtan ráléphessünk anélkül, hogy attól kellene tartanunk, hogy leszakad alattunk, s a világ újra belezuhan a fegyverkezési hajsza szakadékába."

Majd tovább:

„A »szakasz« szó talán kissé szárazon hangzik, de gondoljanak csak bele, milyen óriási, az egész világ arculatát megváltoztató tartalmat kap az általános és teljes leszerelésről szóló szovjet szerződéstervezetben. Három történelmi mérföldkő ez az általános békéhez, az emberiség jólétéhez és haladásához vezető gyors felemelkedés útján."

Íme a példa, hogyan kell a diplomáciai dokumentumokban népszerűsíteni a beterjesztett indítványokat, a külpolitikai irányvonalat.

A diplomáciai dokumentumnak árt a tisztán elbeszélő forma túlzott használata. Gyakran előfordul, hogy olyan megállapításokat és tényeket tartalmaznak, amelyek vagy a rádió és az újság híreiből, vagy a korábbi diplomáciai dokumentumok utalásaiból ismertek. Ezek puszta kifejtése joggal idegesíti az olvasót, akinek az a benyomása, hogy csupa közhelyet hall. Ezzel szemben újra és újra érdekelni fogja, ha nem elbeszélő formában, hanem logikai és dialektikus összefüggésekben van megszerkesztve, ami lehetővé teszi, hogy új szempontokat fedezzen fel abban, amit valószínűleg nem először hall. A kérdő forma, a szándékos ki nem mondás, a mondat intonációs

díszítése, az élő nyelvi elemek csak gazdagítják, élettelivé teszik a diplomáciai dokumentumot.

Még ma sem halt ki teljesen az az elképzelés, hogy a diplomáciai dokumentumok stílusának, nyelvének elegánsnak, csiszoltnak, áramvonalasnak kell lennie. Volt idő, amikor a diplomácia valóban ilyen nyelvet használt. De azok a változások, amelyek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta a világban végbementek, forradalmasították a diplomáciai nyelvet is.

A csiszoltság, a jólfésültség ma már csak a gyenge, kidolgozatlan diplomáciai dokumentumokra jellemző. A lecsiszolt, kerek mondatok elgurulnak, mint a golyók a biliárdasztalon, a legcsekélyebb nyomot sem hagyva az olvasó fejében. Ha nem elégszünk meg azzal, hogy az olvasó megmaradjon a szöveg felszínén, hanem arra törekszünk, hogy gondolatilag elmélyüljön benne, és aktívan reagáljon rá, akkor többet ér a szögletes stílus, amely nyomot hagy az emlékezetben.

Szperanszkij, a kiemelkedő orosz államférfi és politikus *A legmagasabb ékesszólás szabályai* című munkájában jogos iróniával szól a tapasztalatlan szónokok stílusáról, amely aggodalmasan ügyel a szabályok betartására: „Egyhangú és unaimas ékesszólásukból mindenütt kitetszik az aggályos szabályosság, nem mintha elméjük annyira körültekintő és választékos volna, hanem mert nincs elég ízlésük ahhoz, hogy bátran szakítsanak a megszokottal."[16]

Nem gondoljuk, hogy a diplomáciai dokumentum nyelve nem tűr semmiféle önkényességet (feltéve, ha pontossággal és jogi precizitással párosul, különösen a tényleíró részben és a lényegi mondanivalóban). Így például korábban az a vélemény uralkodott, hogy a jegyzékekben kerülni kell a jelzőket. Az utóbbi időben a szovjet diplomáciai dokumentumok minden fajtájában használnak jelzőket, és ha mértéktartással alkalmazzák, akkor a dokumentum csak nyer vele.

Puskin *Bronzlovas* című elbeszélő költeményében a ló egyszer bronzból, egyszer rézből van. Tény, hogy a réz a bronz egyik alkotórésze, de a kettő azért nem ugyanaz. De ez az önkényesség változatossá teszi a nyelvet és megkönnyíti a befogadást. Az ilyenfajta ön-

[16] *Ny. I. Szperanszkij:* Ob oratorszkom iszkusszstve. Moszkva 1959. 73. old.

kényesség, szándékos pontatlanság a diplomáciai dokumentumok esetében is megengedhető, feltéve, ha az olvasó számára is világos, hogy szándékos pontatlanságról és önkényességről, konvencióról van szó.

Ha a diplomáciai dokumentum szövege mindvégig ugyanazokat a megfogalmazásokat és kifejezéseket ismételgeti, akkor hiába adja vissza a legnagyobb pontossággal a tartalmat, az olvasó elfárad és halálra unja magát. Ezért a diplomáciai dokumentumokban akkor alkalmaznak pontos és teljes megfogalmazást, amikor először szerepel. A továbbiakban aztán variálni lehet, mert egyértelmű, hogy a rövidített formán az eredeti teljes megfogalmazást értik.

Flaubert és Maupassant azt tanácsolta, hogy ugyanazt a szót 200 soron belül még egyszer ne használjuk. Ez a tanács a diplomáciai dokumentumok esetében teljesíthetetlen, de azért nem árt észben tartani. A szavak és kifejezések variálására megvan a lehetőség, és e lehetőség kihasználása nagyban meghatározza a diplomáciai dokumentum stilisztikai értékét. Ha minden egyes bekezdésben benne lesz a „nukleáris fegyverkísérletek" kifejezés, akkor az olvasó hamarosan torkig lesz a szöveggel. Néhány példa arra, hogyan variálják ezt a kifejezést a szovjet kormány diplomáciai dokumentumaiban: nukleáris fegyverekkel történő kísérleti robbantások, kísérleti atom- és hidrogénbomba-robbantások, nukleáris kísérletek, kísérleti atomrobbantások stb.

Sajátos stilisztikai nehézséget jelent a diplomáciai dokumentumok írásánál a „kérdés" szó. Bizonyos esetekben használata indokolt. De gyakran szükségtelenül használják, nem élve a nyelv kimeríthetetlen gazdagságával. A „kérdés" szó ellenállhatatlanul szaporodó élősködő a diplomáciai dokumentum testén.

A szavak a gyakori használattól a kopott pénzhez válnak hasonlóvá. Éppen ezért bármilyen nehéz is, mindig arra kell törekedni, hogy friss szavakat, még nem agyonkoptatott kifejezéseket használjunk a megszokott fogalmakhoz, amelyek a legkézzelfoghatóbban, a legérzékletesebben fejezik ki azokat. Ilyen fogalom például a „fegyverkezési hajsza", a „militarizálódás" stb. Mielőtt leírnánk az ilyen gyakran előforduló kifejezéseket, fogalmakat a diplomáciai dokumentum vázlatába, érdemes elgondolkodni, nem lehet-e ugyanezt a

tartalmat az adott szövegösszefüggésben kifejezőbb nyelvi eszközökkel, frissebb szókapcsolásokkal, képi hasonlatokkal átadni.

Ez annál is inkább kívánatos, mivel a szovjet és a külföldi olvasó számára gyakran az általános fogalmak nem ugyanazt jelentik.

Minél inkább kerüli a diplomáciai dokumentum az általános fogalmakat és gyűjtőszavakat, annál kisebb a veszély, hogy kioktatásnak, leckéztetésnek vegyék, hogy a külföldi olvasóban működni kezdjen az elutasítás reflexe.

Az egyik betegség, amely a diplomáciai dokumentumot fenyegeti, a szavak devalválódása. A szavak a túl gyakori használattól elértéktelenednek, és olyan benyomást keltenek, mintha az illető állam nem lenne kész a szavakban kifejeződő tartalmat tettekkel alátámasztani. Ezért határozott tiltakozásra csak nagyon indokolt esetben van szükség, s a jelzőkkel, a minősítésekkel csínján kell bánni

„Nem kellenek rettenetes szavak" – ez volt Lenin egyik fő megjegyzése, amikor elolvasta Csicserinnek a Genuai Konferenciára szánt beszédét.[17] Igen, a „rettenetes szavak" – veszélyes, rendkívül veszélyes, tűrhetetlen, ellenséges, pusztító, önkény, provokáció, agresszió stb. – jutnak először az ember eszébe, amikor ír. Csakhogy ezek nagyon kényes szavak. Csak akkor helyénvalóak, ha már mással nem pótolhatók.

Ha nyelvtani szempontból elemezzük a diplomáciai dokumentumokat, azonnal szembeötlik, milyen szokatlanul sok bennük a személytelen szerkezet, méghozzá nemcsak az emlékeztetőkben, de a jegyzékekben és nyilatkozatokban is. Ennek oka a diplomáciai dokumentum sajátosságaiban keresendő.

Az alany a diplomáciai dokumentum mondatszerkesztésének nagy buktatója.

Viszonylag egyszerű a dolog, ha az alany a diplomáciai dokumentum feladója: „A szovjet kormány úgy véli . . .", „Azon az állásponton vagyok . . ." Ilyenkor minden világos: a feladó a maga nevében beszél. Sokkal komplikáltabb a helyzet, ha az alany nem a feladó. Először is a variációs lehetőségek igen szűkek: valamelyik kor-

[17] *G. V. Csicserin:* Sztatyi i recsi po voproszam mezsdunarodnoj polityiki. 284. old.

mány; azok, akik a külpolitikát irányítják; az, aki felelősséget vállal a politikáért; bizonyos körök; némelyek nyugaton stb. Az alany rendszerint valamilyen melléknévvel, azaz jelzővel jár együtt, ami a diplomáciai dokumentumban nem mindig kívánatos. A különböző körökre (agresszív, kalandorpolitikára hajlamos, uralkodó, irányító stb.) való hivatkozás túlságosan homályos. Az olvasóban felmerülhet a kérdés, kit sorolnak ehhez a körhöz, vajon őt nem? Ha az alany olyan szó, ami már önmagában politikai besorolást jelent, például „militaristák", „revansisták", ez feltételezi, hogy az olvasó kész az ilyen jelzők elfogadására, vagy pedig további magyarázatot igényel.

Az alany használata következtében (a mondatrészek közötti nyelvtani összefüggések folytán) gyakran kénytelenek vagyunk arra, hogy ne csak egy másik állam (vagy más államok) tetteiről beszéljünk, ami teljesen jogos abban az esetben, ha azok már befejezett tények vagy épp a végrehajtás stádiumában vannak, hanem annak szándékairól is. És ez bizonyos fenntartásokat ébreszthet a külföldi olvasóban: honnan tudnak a diplomáciai dokumentum szerzői mások szándékairól, miért éppen így értelmezik ezeket a szándékokat, miért beszél a diplomáciai dokumentum feladója a címzett nevében?

Nagyon sok múlik az ige helyes megválasztásán. A semleges szerkezetek és személytelen igék használata gyakran elkerülhetetlen, de ez nem ment fel az alól, hogy amikor csak lehet, érzelem- és életteli igéket használjunk. „A marxizmust mint az egyedüli helyes forradalmi elméletet – írta Lenin – Oroszország valóban *kikínlódta* magának, félévszázados hallatlan kínszenvedés és áldozatok, példátlan forradalmi hősiesség, hihetetlen energia és önfeláldozó kutatás, tanulás, gyakorlati kipróbálás, csalódások, ellenőrzés, Európa tapasztalatainak a mieinkkel való összehasonlítása árán."[18] Az a gondolat, hogy Oroszország „kikínlódta" magának a marxizmust, emlékezetünkbe véső dik, és ez elsősorban a „kikínlódta" ige jelentésbeli gazdagságának, képszerűségének és tartalmi pontosságának köszönhető.

„A békéért való harc nem tűr halasztást. Ne felejtsük: a háborúk

[18] Lenin Összes Művei. 41. köt. 8. old.

mindig váratlanul törnek a népekre."[19] Az utóbbi mondat elsősorban a „törnek" igének köszönheti, hogy mély benyomást tud tenni az olvasóra.

Különösen nagy körültekintést és tapintatot követel a diplomáciai dokumentumokban a kötelezettségekre felszólító mondatok és fordulatok (ez és ez a kormány köteles, ez és ez a nép köteles) nyelvtani szerkezeteinek megválasztása. Ha ugyanis egyenlő viszonyról, szuverén államok közötti viszonyról van szó (márpedig a diplomáciai dokumentumok esetében ez a kikötés már eleve teljesül), akkor az illető másik állam polgára a diplomáciai dokumentumot olvasván joggal teheti fel a kérdést, milyen alapon mondja meg egy állam, hogy az ő állama mit köteles tenni és nem tenni. Ha ő is úgy akarja, akkor „köteles", ha nem, akkor nem „köteles". A kötelezettségre történő felszólítást éppen ezért a szovjet diplomáciai dokumentumokban többnyire rugalmas és enyhített formában fogalmazzák meg. Ez a leggyakrabban feltételes, megengedő szerkezet alkalmazásával történik, amely a „ha" szóval kezdődik, továbbá úgy, hogy a kötelezettséget saját magukra is vonatkoztatják. Jól példázza ezt a szovjet kormány 1963. december 31-i üzenetének alábbi mondata: „Ha a megfelelő módon értelmezzük azt, amit az atomkorszak realitásainak szoktak nevezni, akkor tudomásul kell vennünk, hogy a világ sorsáért, a népek jövőjéért elsősorban felelős államférfiaknak közös kötelességük, hogy az eddigieknél radikálisabb lépéseket tegyenek az új háború veszélyének kiküszöbölésére."[20]

A kötelezettségekre történő felszólítás emellett azzal a veszéllyel jár, hogy ultimátum jellegű felszólításnak veszik. Ez pedig – kivéve persze, ha rendkívüli esetről, valóban ultimátumról van szó – szükségtelen, sőt káros. „Nekünk – mondta Lenin a II. Összoroszországi Szovjetkongresszuson a békéről tartott előadói beszéde zárszavában – nem szabad és nem kell lehetőséget adnunk a kormányoknak, hogy hajthatatlanságuk mögé bújhassanak és eltitkolják a népek előtt,

[19] Az SZKP KB, a Legfelsőbb Tanács Elnöksége és a szovjet kormány felhívása a világ népeihez, kormányaihoz és parlamentjeihez a fasiszta Németország felett aratott győzelem 20. évfordulóján.

[20] Pravda, 1964. január 4.

miért küldik őket vágóhídra. Ez csak egy csöpp, de nem szabad és nem kell lemondanunk erről a csöppről, amely kivájja a burzsoá hódítás kövét. Az ultimatív fellépés megkönnyíti ellenfeleink helyzetét."[21] Lenin bölcs útmutatása nemcsak azok között a körülmények között érvényes, amelyek között fogalmazódott, hanem azokon túlmutató elvi jelentősége van.

A diplomáciai dokumentum kötelez, éppen ezért meg kell tanulni, hogy az esetek többségében inkább a hajlékony, rugalmas megfogalmazásokat kell használni. A németek azt mondják, hogy a konjunktivuszt pontosan a diplomáciai nyelv számára találták ki, és ebben sok igazság van. Az orosz nyelvben a kötőmód nyelvtani alakjaira nagy szerep hárul. A „kemény", kategórikus megfogalmazás ezzel szemben túlságosan sok mindenre kötelez, olyasmire is, amire a diplomáciai dokumentum szerzői nem gondoltak. Az ilyen típusú szavak és fordulatok, mint „soha", „semmi körülmények között" éppen ezért, ha előfordulnak is a diplomáciai dokumentumokban, inkább kivételnek számítanak. Ha felmerül egy ilyen szó, nem árt elgondolkodni, feltétlenül szükség van-e rá.

Régóta folyik a vita, hogyan jobb írni és beszélni – rövid vagy hosszú mondatokban. Ilf és Petrov *Aranyborjú* című könyvének hősei, a „pikémellényesek", mint ismeretes, rendkívül röviden és egyszerűen fejezték ki magukat. „Briand nagy koponya" – mondja az egyik pikémellényes. „És Hindenburg is nagy koponya" – mondja a másik. Ha a pikémellényeseknek kellett volna levelet írniuk a török szultánnak, valószínű, hogy a zaporozsi kozákok szövevényes és szárnyaló szóhalmazatait egyetlen rövidke mondatra redukálták volna: „A szultán nem nagy koponya."

Egy időben az a vélemény uralkodott (egyebek között a diplomáciai dokumentumok készítésére vonatkozóan), hogy jól írni azt jelenti, hogy egyszerűen írunk, egyszerűen írni pedig azt jelenti, hogy csak és kizárólag rövid mondatokat írunk.

Az egyszerűségre való törekvésben még nincs semmi kivetni való, bár még Wildner, az „egyszerűség klasszikus formájának" híve is fi-

[21] Lenin Összes Művei. 35. köt. 19. old.

gyelmeztet arra, hogy létezik a „sablonos kifejezésmód egyszerűsége" is. Azt bizonyára senki sem vitatja, hogy úgy kell írni (többek között a diplomáciai dokumentumokat is), hogy a leírtak az olvasók minél szélesebb köre számára érthetőek legyenek. Az egyszerűség azonban egyáltalán nem azonos a mondatok rövidségével.

Az egész irodalom, publicisztika, a szovjet diplomácia Lenin idejében kifejtett tevékenysége, Lenin beszédei, amelyeket a tömegekhez intézett, megannyi cáfolata az egyszerűség ilyen vulgarizált felfogásának.

A mély, bonyolult gondolatok, a maguk dialektikus összefüggéseivel és ellentmondásaival, finom átmeneteikkel és ugrásaikkal a legritkábban fejezhetők ki egyetlen rövid mondattal vagy néhány rövid mondat összeillesztésével, mert ha (az „egyszerűség" kedvéért) elemi szintaktikai egységekre bontjuk őket, akkor az összefüggéseket szétszakítjuk, az ellentmondásokat leegyszerűsítjük, az átmeneteket megszakítjuk a mondat végére tett ponttal, a dialektikus ugrásszerűségeket pedig a statikus állapotok összességével helyettesítjük. Ezért szokták tréfásan mondani, hogy a távíróoszlop nem más, mint csiszolt stílusú fenyőfa. Természetesen a lakonikusan rövid mondatoknak is megvan a helyük az orosz nyelvben, és így a diplomáciai dokumentumokban is, feltéve, hogy nem válnak hasonlatossá azokhoz a jóslatokhoz, amelyekkel az antik görög tragédiák hőseinek kellett megbirkózniuk. Helyénvaló, sőt hasznos a rövid mondat, ha az elemzés összegezése, a gondolatmenet konklúziója, de magát az elemzést, a gondolatmenetet nem helyettesítheti.

Lenin munkáiban gyakoriak a bonyolult fordulatok, az igék vagy a melléknevek halmozása abból a célból, hogy árnyaltan kifejezzék a tartalom sokrétűségét.

... A fiatal Szovjetköztársaság kritikus periódusában vagyunk. 1918 márciusát írják. Moszkvában összehívják a IV. rendkívüli Összoroszországi Szovjetkongresszust, hogy döntést hozzanak a breszti békeszerződés ratifikálása ügyében. Lenin, amikor szólásra emelkedik, tudja, hogy kemény összecsapásra lehet számítani a ratifikálás ellenzőivel.

A küzdelem élességéről egyébként könnyen képet alkothatunk, ha

– az eseményekben kissé előreszaladva – megnézzük a szavazás végeredményét: mellette 784 küldött, ellene 261, tartózkodott 115. Lenin feladata volt, hogy meggyőzze a küldötteket a breszti béke elfogadásának szükségességéről, meggyőzze erről a munkásokat és parasztokat, akik elküldték képviselőiket a kongresszusra, megmagyarázza a nemzetközi munkásosztálynak, mindenkinek, aki az orosz forradalommal szimpatizált, miért kell a szovjethatalomnak így cselekednie, és nem másképp.

És, bár a beszédet elsősorban a kongresszusi küldötteknek szánta, akiknek hallás alapján kellett felfogniuk szavait, Lenin egyáltalán nem félt attól, hogy a hosszú mondatok meg fogják nehezíteni mondanivalójának megértését. Ha megnézzük e beszéd szövegét, meggyőződhetünk róla, hogy az első két bekezdés három mondatból áll, amelyekben összesen 246 szó van. Ebben a beszédben, de Lenin más munkáiban is találhatunk olyan mondatokat, amelyek több mint száz szóból állnak.

Nem, Lenin nem a mondatok rövidségét tekintette az egyszerűség és közérthetőség biztosítékának, hanem azt, hogy a tartalmat, a gondolatot teljes terjedelmében, teljes bonyolultságában az olvasó, a hallgató elé tárja, és ily módon az olvasó, a hallgató részt vegyen a gondolkodás, a következtetés kialakulásának folyamatában, mintegy érezze, átvegye a lenini gondolat lüktetését. Csak e bonyolult és nagy szellemi feszültséget kívánó munka elvégzése után fogja az olvasó, a hallgató úgy érezni, hogy a következtetés érthető, meggyőző és végeredményben egyszerű számára.

Lenin olyan munkás-, paraszt- és katonatömegekhez szólt, akik sokkal alacsonyabb műveltségi, kulturális szinten álltak, mint a szovjet diplomáciai dokumentumok mai olvasói. Ennek ellenére nem kerülte a bonyolult dolgokat, mert hitt a széles tömegek józan eszében, önálló gondolkodásra való képességében és bízott abban, hogy megértik a rövid és a hosszú mondatokat is, ha mély és bonyolult tartalom van mögöttük.

Az orosz irodalom nem egy klasszikusa nagyon bonyolult szintaktikai szerkezeteket használt anélkül, hogy ettől érthetetlenné vált volna. Tolsztojnál találhatunk 50, 100 és még több szóból álló körmon-

datokat. Turgenyev még ma is az iskolások réme, ha tollbamondásról van szó.

A mondat rövidsége vagy hosszúsága önmagában nem erénye vagy hibája a diplomáciai dokumentumnak. Az a fontos, hogy sem a mondatban, sem a diplomáciai dokumentum egészében ne legyenek felesleges, funkció nélküli szavak, mellékmondatok, ne legyen üresjárat, tehát a tartalom a lehető legtömörebben legyen kifejezve. A döntő tehát mindig az, hogy milyen pontosan és teljesen fejeztük ki a tartalmat.

A zaporozsi kozákok és a pikémellényesek természetesen a két végletet képviselik. De az igazság, mint általában, itt sem valahol középen található. Ott van, ahol maradéktalanul felhasználják az orosz nyelv teljes – grammatikai, szintaktikai, intonációs – gazdagságát, ahol az olvasóba vetett hit, az olvasó iránti tisztelet kerül felül az olyan elképzelésekkel szemben, miszerint az olvasó feltétlenül „egyszerűbb", mint az író.

Teljes értékű diplomáciai dokumentum csak az lehet, amelyen érződik az olvasó iránti bizalom, a bizalom abban, hogy helyes következtetésekre tud jutni. Az olvasóval érvek és tények segítségével meg kell értetnünk, hogy a bonyolult kérdésekre nincs egyszerű megoldás, és ösztönöznünk kell a világpolitikai események átgondolására és ezen belül az ezekhez való viszonyának újragondolására, de ezt a nem könnyű feladatot csak akkor tudjuk megoldani, ha a jegyzékek, üzenetek, nyilatkozatok nyelvével szemben a maximális igényeket támasztjuk, és a külföldi olvasóhoz a legnagyobb tapintattal közeledünk. A diplomáciai dokumentum formájának, miközben a legnagyobb pontossággal tolmácsolja a kívánt tartalmat, teret kell adnia az önálló gondolatoknak, az olvasó saját tapasztalataiból merített képzettársításainak, rá kell vezetnie azokra a kérdésekre és következtetésekre, amelyek közel hozzák őt a szóban forgó állam konkrét állásfoglalásaihoz és javaslataihoz a nemzetközi kérdésekben.

Előre nincsen adva tudnunk
Szavunknak milyen lesz a visszhangja

– írta Tyutcsev egyik lírai költeményében, és ez a költő szavára vonatkozólag kétségtelenül igaz is. A diplomata szavával azonban épp fordított a helyzet. Az érett és hatékony diplomáciai dokumentum létrejöttének egyik feltétele épp az, hogy „előre tudjuk", milyen visszhangja lesz szavunknak azok körében, akiknek szánjuk, felmérjük a várható reakciót.

Hogyan készül?

Az Egyesült Államokban időről időre cikkek jelennek meg arról, hogyan készítik elő ott a külvilágnak szánt megnyilvánulásokat, hogyan tartják titokban az előzményeket. Nem érdektelenek ebből a szempontból a kiszivárgott részletek arról, hogyan készítették elő Kennedy elnök híres beszédét, amelyet az Amerikai Egyetemen tartott. Ez a beszéd világszerte nagy visszhangot keltett, mivel a politikai realizmus és a nemzetközi együttműködés szellemében fogant, és a Szovjetunióban is kedvezően fogadták. Ennek a beszédnek az előkészítéséről számol be a *Harper's Magazine* című amerikai folyóirat 1964. július 1-i számában megjelent interjúban Arthur Schlesinger, a Harvard Egyetem professzora, az Egyesült Államok egykori elnökének tanácsadója.

Schlesinger elmondta, hogy az 1963. június 10-én megtartott beszéd tervezetén már hónapokkal előtte elkezdtek dolgozni, amikor Kennedy felismerte az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti viszony javításának lehetőségét. Ekkor vette tervbe egy „békebeszéd" elmondását. A tervezetet a Fehér Házban a legnagyobb titokban tartották. A beszéd tézisei magától az elnöktől származtak. Az előkészítés munkálataiban Schlesingeren kívül az elnök tanácsadói vettek részt: M. Bundy és Sorensen, akit az amerikai sajtóban „az elnök tollának" neveztek. Ő dolgozott közvetlenül a tervezeten. A munka során az elnök állandóan konzultált tanácsadóival, kifejtette szempontjait és elképzeléseit, amelyeket feltétlenül bele kívánt venni a tervezetbe. A beszédet csak elmondása előtt két nappal olvasták fel a külügyminisztériumban és a Pentagonban. A végleges szöveget Kennedy a Hawaii-szigetekről Washingtonba tartva útközben dolgozta ki.

Bundy, az elnöki tanácsadó arról számolt be a *Foreign Affairs* című negyedévenként megjelenő amerikai folyóirat 1964. április–júniusi számában megjelent cikkében, hogyan igyekezett Kennedy elnök a beiktatása alkalmából elmondott beszédében kerülni az elavult hidegháborús frazeológiát. Ezért a kommunista világról nem mint „ellenségről" beszélt, hanem kitérően azt mondta, hogy „azok az országok, amelyek ellenfeleink lehetnek", ami – mint Bundy megjegyzi – kétségtelenül szokatlanul suta, de gondosan keresett megfogalmazás.

Az amerikai elnök e két beszéde természetesen kétségtelen nemzetközi jelentősége ellenére sem sorolható a diplomáciai dokumentumok kategóriájába, minthogy formálisan hazai hallgatóságnak szánták őket. De nem is ez a fontos. A Fehér Ház magas rangú munkatársai által ismertetett tények azt bizonyítják, hogy az Egyesült Államok vezető politikusai teljesen tisztában vannak azzal, milyen hallatlan jelentősége van az ország tekintélye, nemzetközi pozíciója szempontjából a leírt vagy elmondott szónak, amelyet a környező világ az illető ország hivatalos véleményének tekint.

Vajon az imperialista államok diplomáciája, amely mind gyakrabban folyamodik az „új diplomácia" módszereihez, és láthatóan fel akarja venni a versenyt a diplomáciai dokumentumok terén a szovjet diplomáciával, nem vehet-e át valami hasznosat a szovjet diplomáciai gyakorlatból? Válaszunk erre a következő.

A diplomáciai dokumentumok készítését nem védi szabadalom, ezért azt megvenni sem lehet. Ha az imperialista államok diplomáciájában felébredne az igény, hogy a diplomáciai dokumentumok előkészítése terén átvegyenek valamit a szovjet diplomáciától, ebben semmi sem akadályozhatná meg őket, mivel a szovjet diplomáciai dokumentumokat nyilvánosságra hozzák. A dolog lényege azonban éppen az, hogy a diplomácia módszereit az állam osztályjellege határozza meg. A burzsoá diplomáciának ahhoz, hogy „átvehesse" a szovjet diplomácia módszereit, meg kellene változtatnia osztálytermészetét. Ez azonban távolról sem áll szándékában.

Megeshet, hogy az imperialista államok, felderítőik révén idegen szélekbe nyúlnak, és lefényképezik azt, amiről úgy gondolják, hogy

érdemes lefényképezni. De a marxista–leninista világnézetet nem lehet „lekopírozni", nem lehet eltanulni a dialektika módszereit anélkül, hogy az ember marxistává válna.

Az első fejezetben rámutattunk arra, hogy bizonyos fokú hasonlóság fedezhető fel a nyelvi eszközök használata szempontjából a publicisztikai és szépirodalmi művek, valamint a diplomáciai dokumentumok között. Ugyanakkor lényeges különbségek is vannak. A mellett az alapvető különbség mellett, hogy a diplomáciai dokumentum állami okmány, nem feledkezhetünk meg a készítés módjában rejlő különbségekről. A diplomáciai dokumentumok a publicisztikai cikkektől, a regényektől, színdaraboktól, versektől eltérően kevés kivétellel kollektív munka, kollektív gondolkodás termékei. A fontos diplomáciai dokumentumok tartalmának és végleges formájának meghatározásában a döntő szerepet a külpolitika folytatásáért felelős politikusok és államférfiak játsszák.

A diplomáciai dokumentumok előkészítése több lépcsős folyamat, amely kezdettől fogva kollektív. Ezért az, amit az irodalomban és a zsurnalisztikában a stílus egyediségének szoktak nevezni, a diplomáciai dokumentumok esetében másképp jut kifejezésre, mégpedig a stílus egyöntetűségében, amely az adott állam nemzetközi pozícióját, külpolitikai beállítottságát tükrözi.

A diplomáciai dokumentum tervezetének előkészítése mindig valamilyen határidőre történik, mégpedig az esetek többségében nagyon szigorú határidőre. A nemzetközi életben fel kell készülni a meglepetésekre. Az események úgy robognak át a földtekén, mint a gyorsvonat a feltételes megállón, és aki elkésik a diplomáciai akcióval, a diplomáciai dokumentum közzétételével, az lemarad az eseményekről, elmulasztja a lehetőséget, hogy befolyásolja a gyorsvonat útját. A szigorú időkorlátokat csak az tudja betartani, aki kiválóan képzett, szüntelenül érzi a nemzetközi élet lüktetését, és minden pillanatban a legpontosabban tisztában van a külpolitika feladataival.

Általában az időfaktor mind nagyobb szerephez jut a külpolitikában és a diplomáciában. A diplomáciai ütközetek kimenetele sokban függ attól, hogy képesek-e az állam- és a külkapcsolatokat inté-

ző szervek gyorsan, néha azonnal reagálni a történtekre. Távolról sem mindegy, hogy ki reagál először egy adott eseményre vagy cselekményre. Mondjuk, súlyos incidens történt (megsértették az ország légiterét, tűz alá veszik hajóját, provokációt követnek el nagykövetsége ellen stb.). Ha a szenvedő fél nem reagál azonnal a történtekre, időt ad a másik félnek, aki a jogsértést elkövette, hogy közzétegye a saját verzióját, megzavarja a közvéleményt, és kibújjon a felelősség alól. Ennél is komolyabb következményekkel járhat az időtényező lebecsülése kritikus válsághelyzetekben. Itt már az órák, sőt a percek is számítanak. Ha nem figyelmeztetjük időben a másik felet vagy nem adunk időben választ felhívására, ha későn állunk elő javaslatunkkal, akkor az események megállíthatatlanokká válnak.

Az idő biztos szövetségese a diplomáciának, ha becsülni tudjuk, de szeszélyes útitárssá válik, ha megfeledkezünk róla.

A diplomáciai dokumentum megfogalmazása tehát nem szabad alkotótevékenység, hanem olyan folyamat, amelyet az előre megadott tartalom és a határidő determinál. A diplomáciai dokumentum minősége egyenes arányban van a belefektetett szakképzett munka mennyiségével, és ennek a munkának egy részét még az adott feladat felmerülése előtt kell befektetni. A diplomáciai dokumentum előkészítése és megszövegezése során elkövetett hibák, hiányosságok komoly kárt okozhatnak az államnak.

Az élet néha olyan helyzeteket produkál, amelyek látszólagos valószínűtlenségükkel a legmerészebb drámaíró képzeletét is felülmúlják. Ilyesfajta eseményektől a diplomácia története sem mentes.

1914. augusztus 1-én éjjel Pourtalès, Németország pétervári követe felkereste Szazonovot, a cári kormány külügyminiszterét, és kormánya nevében kijelentette, hogy ha Oroszország nem rendeli el tizenkét órán belül a mozgósítás megszüntetését, akkor a német kormány kiadja a mozgósítási parancsot. Szazonov kérdésére, hogy ez háborút jelent-e, a német követ azt felelte, hogy nem, de Oroszország és Németország nagyon közel áll a háborúhoz. Ez volt a tartalma annak a német ultimátumnak, amely előkészítette az Oroszországnak szóló hadüzenetet.

Augusztus 1-én délután 5 órakor Pourtalês gróf felhívta telefonon az orosz külügyminisztériumot, és közölte, hogy feltétlenül találkoznia kell a miniszterrel. Szazonov, aki ekkor épp a minisztertanács ülésén volt, visszament a külügyminisztériumba, és nem sokkal hat óra után fogadta dolgozószobájában a német követet. A találkozásról a külügyminisztérium napi feljegyzéseiben az alábbiakat olvashatjuk:

„A német követ, miután belépett a miniszteri dolgozószobába, megkérdezte, kész-e a cári kormány igenlő választ adni a tegnapi kérdésre. A miniszter tagadó választ adott, de hozzátette, hogy az általános mozgósítás elrendelését nem lehet visszavonni, de Oroszország nem zárkózik el attól, hogy tárgyalásokat folytassanak abból a célból, hogy békés kiutat találjanak a kialakult helyzetből. Pourtalês gróf, aki már érkezésekor igen gondterhelt volt, az egyre növekvő izgalom jeleit mutatta. Miközben zsebéből összehajtogatott papírt húzott ki, még egyszer feltette a miniszternek ugyanazt a kérdést, hangsúlyozva, hogy ha Oroszország nem tesz eleget Németország követelésének, és nem szünteti be a mozgósítást, az igen súlyos következményekkel járhat. Szazonov határozottan és nyugodtan megismételte korábbi válaszát. A követ egyre izgatottabb lett, és harmadszor is feltette ugyanazt a kérdést, amire a miniszter megint azt mondta, hogy nem tud más választ adni: »Je n'ai pas d'autre reponse á vous donner«[1]. Ekkor a követ a megrendüléstől elfulladó hangon nagy nehezen ezt mondta: »En ce cas, Monsieur le ministre, je suis chargé par mon gouvernement de vous remettre cette note«"[2].

Nézzük a német követ által átnyújtott jegyzéket. Íme, a szöveg:

„A császári kormány a válság kezdete óta a békés megoldást szorgalmazta. Őfelsége a német császár elébe menve annak az óhajnak, amelyet Őfelsége minden oroszok cárja kinyilvánított, és Anglia beleegyezésével latba vetette minden erejét, hogy közvetítő szerepet játsszon a bécsi és a pétervári kormány között, amikor Oroszország nem várva meg ennek eredményeit elrendelte összes szárazföldi és

[1] „Nem tudok mást mondani önnek."

[2] „Ez esetben, miniszter úr, kormányom megbízásából átadom önnek ezt a jegyzéket."

tengeri erőinek mozgósítását. E fenyegető intézkedés következtében, amelyre Németország semmiféle katonai előkészülettel nem adott okot, a német birodalom közvetlen és komoly veszélybe került. Ha a császári kormány nem foganatosítana intézkedéseket e veszély elhárítására, ezzel Németország biztonságát, sőt létét tenné kockára. A német kormány ezért kényszerítve érzi magát, hogy Őfelsége az orosz cár kormányához forduljon, sürgetve az említett katonai intézkedések visszavonását. Amennyiben Oroszország elutasítaná e kívánság teljesítését (vagy nem tartaná szükségesnek, hogy válaszoljon rá), és az elutasítással (magatartásával) megerősítené, hogy tette Németország ellen irányul, kormányom utasítása értelmében tisztelettel közlöm Excellenciáddal az alábbiakat:

Őfelsége a császár, a legdicsőbb uralkodó, a birodalom nevében elfogadja a kihívást és hadiállapotban tekinti magát Oroszországgal."[3]

A német jegyzék elolvasásakor azonnal szembetűnik az a furcsaság, hogy a jegyzék kettős szöveget tartalmaz: a zárójelbe tett részek arra az esetre érvényesek, ha az orosz kormány nem utasítja vissza a német ultimátumot, de nem ad rá választ a jegyzék átnyújtásakor. Különösen homályos a második megfogalmazás „(magatartásával)": bármi belefér és úgy értelmezhető, mint ami Németország ellen irányul. Bár e jegyzék argumentációs része két különböző előfeltételre épül, a lényegi mondanivaló változatlanul ugyanaz, bármi legyen is az orosz kormány reakciója a német ultimátumra: a hadüzenet.

Még egy figyelmet érdemlő mozzanat. A jegyzékben az áll, hogy a német császár „elfogadja a kihívást", és hadiállapotban tekinti magát Oroszországgal. Az „elfogadja a kihívást" formula értelme nyilvánvaló: az orosz kormányra hárítani a felelősséget a hadüzenetért.

Hogyan történhetett, hogy egy ilyen komoly és felelősségteljes diplomáciai dokumentumnak kettős szövege lehetett, elárulva ezzel a német kormány valódi szándékait? A válasz világossá válik, ha visz-

[3] Mezsdunarodnije otnosényija v epohu imperializma. Dokumenti iz archivov carszkovo i Vremennovo pravityelsztv. 1878–1917. V. köt. III. sorozat. Moszkva 1934. 322–323. old.

szatérünk az orosz külügyminisztérium napi feljegyzéseihez, és annál a résznél folytatjuk, ahol abbahagytuk, tehát Pourtalès szavainál: „Ez esetben, miniszter úr, kormányom megbízásából átadom önnek ezt a jegyzéket."

És remegő kézzel átnyújtotta Szazonovnak a hadüzenetet tartalmazó jegyzéket, amely mint később kiderült, két variánst tartalmazott, amelyet a pétervári német követség hibájából egybeszerkesztettek. Erre a mozzanatra egyébként csak a későbbiekben derült fény, minthogy a jegyzék átadásának pillanatában a német nyilatkozat lényege annyira egyértelmű volt, hogy nem a szavakon volt a hangsúly.[4]

A diplomáciai tevékenység legfelelősségteljesebb és legösszetettebb területébe, a tárgyalásokba a diplomaták ritkán szoktak bekapcsolódni, tárgyalások önálló lebonyolításával pedig csak azokat szokták megbízni közülük, akik már nagy tapasztalatra tettek szert, és elsajátították a diplomáciai „műrepülés" tudományát.

A diplomáciai dokumentumok előkészítésének munkájában való ilyen vagy olyan fokú részvétel a külügyminisztérium szinte valamennyi munkatársának hozzátartozik a feladatköréhez, akármi legyen is a beosztása. Ezért a különböző fajta diplomáciai dokumentumok (jegyzékek, memorandumok, emlékeztetők, nyilatkozatok stb.) tervezetének elkészítését éppúgy el kell sajátítania mindenkinek, aki diplomáciai pályán tevékenykedik, mint az ábécét annak, aki írni-olvasni akar. Egyfajta erőpróba ez, amelyben a diplomata már a kezdet kezdetén megmutathatja, mit tud.

A közfelfogás szerint bármely művelt ember képes arra, hogy kifogástalanul kifejezze a saját gondolatait vagy megfogalmazza a másokét. Pedig a diplomáciai szolgálatok íróasztalai mögött ülő emberek között kevés olyan akad, aki olyan szinten el tud készíteni egy diplomáciai dokumentumot, hogy az már további munkát, javítást, kiegészítést nem tesz szükségessé. Még az úgynevezett jó tollú emberek is, akik pillanatok alatt „összehoznak" egy szolgálati feljegyzést vagy egy újságcikket, gyakran csődöt mondanak és tanácsta-

[4] Ugyanott, 326–327. old.

lanokká válnak, ha részt kell venniük egy diplomáciai dokumentum elkészítésében. Gyakran megesik, hogy a vezető egy-egy munkatárs stílusérzékét ismerve nagy eredményeket vár tőle a diplomáciai dokumentumok készítése terén, és várakozásaiban csalatkoznia kell.

Ami a diplomáciai dokumentum készítésének technológiáját illeti, különböző receptek és módszerek léteznek. Egyesek lediktálnak egy nyers fogalmazványt, aztán kijavítják és végső formába öntik. Mások kézzel írnak, aztán javítanak. Egyesek először összeszedik a kérdésre vonatkozó anyagokat, mások mintegy „kívülről" írnak, nincs más előttük csak egy tiszta papírlap. Hasonlóképpen jár el a festő, aki mielőtt hozzálátna a képhez, csinál néhány tanulmányt természet után (a diplomáciai munkatárs elkészíti egyes megállapítások „félkész elemeit", amelyeket felhasználhat a megfelelő dokumentumban), de amikor elkezdi a képet festeni, a tanulmányokat a fal felé fordítja, és csak az üres vászon van előtte.

Az utóbbi módszernek előnye, hogy arra késztet, hogy az ismert dolgokhoz is alkotóan nyúljunk, új érvek, megfogalmazások keresésére ösztönöz. Csakis jól képzett emberek alkalmazhatják, akik pontosan ismerik a kérdés történetét, teljesen tisztában vannak az adott álláspontban rejlő stratégiai és taktikai mozzanatokkal, birtokában vannak a szükséges adatoknak. De ha ezzel a módszerrel dolgozunk is, nem árt, ha a tényszerű és egyéb adatok elérhető közelségben vannak (például a kérdéssel foglalkozó korábbi dokumentumok), hogy mindig lehetőségünk legyen ellenőrizni vagy pontosítani egy-egy megállapítást. Lloyd George-ról például azt mondják, hogy az íróasztal mellett állva, kézzel írta a beszédeit, körülötte pedig szétszórva hevertek a különböző dossziék, az összegyűjtött anyagokkal, amelyekbe sűrűn belepillantott.

Az itt leírt gondolatok és tanácsok célja természetesen nem az, hogy valamilyen törvényeket állítsunk föl. A legfontosabb gondolat éppen az, hogy a diplomáciai dokumentum készítésének nincsenek és nem is lehetnek pontos előírásai. Ha megpróbálnánk univerzális forrásokat és sablonokat kidolgozni, csupán üres dogmákat kapnánk, amelyek csak akadályoznák a diplomáciai dokumentumok készítésekor felmerülő, minden alkalommal új és eltérő feladatok megoldá-

sát. Ennek ellenére van mire támaszkodnia annak, aki el akarja sajátítani a diplomáciai dokumentum készítésének tudományát: vannak minták, amiket érdemes behatóan tanulmányozni, ezenkívül ott van a gyakorlat, a sok éves tapasztalat, ami igen sokat segít a munka során. Más szóval, a legfontosabb a metodológia, vagyis a dialektikus módszer alkotó alkalmazása az állami tevékenység meghatározott területén, a külvilággal való érintkezésben, ami a diplomáciai dokumentumok útján történik. A diplomáciai dokumentumok készítésének tehát nincs valamiféle technológiája, nincsenek szakmai titkok, amelyekre rá kellene jönni, vannak viszont módszertani alapok, amelyeket el kell sajátítani.

A diplomáciai dokumentum tervezete tehát elkészült. Az összes „tisztelettel közlöm" és „tiszteletét fejezi ki" a megfelelő helyre került, az ejtőernyő zsinórjai összetalálkoztak a lényegi mondanivalóban, a fehér öszvéreket sikerült elkerülni, a zaporozsi kozákok diadalmaskodtak a „pikémellényesek" felett, és Mona Lisa is kegyesen mosolyog. De nem kellene azért még egyszer átolvasni a dokumentumot? De igen. Miért? A választ megtudjuk az alábbi esetből, amelyet Pausztovszkij ír le az *Aranyrózsa* című elbeszélésében.

A polgárháború idején történt Ogyesszában. A *Tengerész* című újság szerkesztőségébe bejött az ismert író, és hozott magával egy elbeszélést, amit a szerkesztőség munkatársai szintelennek és zavarosnak találtak. Az egyik öreg korrektor ekkor azt kérte, hadd vihesse haza magával éjszakára a kéziratot. Másnap a szerkesztőség munkatársai elolvasták az elbeszélést és nem ismertek rá: ragyogó elbeszélés állt előttük. „Hogy tudtad ilyen jól kijavítani?" – kérdezték az öreg korrektort. „Egyetlen betűt sem változtattam meg, csak bekezdéseket és központozást csináltam" – válaszolta a korrektor. A bekezdések helyes megválasztása, esetenként a főbb gondolatok megszámozása az anyag jobb megszervezése és a szerkezet tagolása érdekében a diplomáciai dokumentumot sokkal csiszoltabbá teszi.

Majakovszkij a *Hogyan készítsünk verset?* című ismert cikkében írja: „A költői munkában csupán egy-két általános szabály van a költői munka kezdetére vonatkozóan. De ez is merő formaság. Akár a sakkjátékban. A kezdő lépések jószerint egyformák. De a követke-

ző lépéstől kezdve már valami újfajta támadáson töri a fejét az ember. A legzseniálisabb lépést sem lehet megismételni a következő játszmában adódó helyzetben. Az ellenfelet csakis egy váratlan húzás zavarhatja meg." És később: „A költői munka kitanulása nem a költői munkák meghatározott típusának tanulmányozását, hanem minden rendű-rangú költői munka tanulmányozását, a termelési beidegzettségek tanulmányozását jelenti, amelynek segítségével újakat hozhatunk létre."[5]

Majakovszkij szavai az analógia révén segítenek válaszolni arra a kérdésre, amelynek e könyv nem kis részét szenteltük, tudniillik, hogy hogyan készülnek a diplomáciai dokumentumok.

[5] Majakovszkij Válogatott Művei. II. köt. Európa Könyvkiadó 1968.

A tárgyalások és látogatások záródokumentumai

A könyv eddigi fejezeteiben olyan diplomáciai dokumentumokról volt szó, amelyek egy államnak és csakis annak az államnak a diplomáciai produktumai. A jegyzékek, üzenetek, memorandumok, nyilatkozatok, amelyekről eddig szó volt, egyoldalúan diplomáciai dokumentumok,[1] az állam akaratának diplomáciai formulába sűrített kifejeződései, amelyet nem korlátoz semmi más, csak saját jól felfogott érdekei, ezen érdekek megvédésének és nemzetközi érvényesítésének reális lehetőségei, valamint a fennálló kötelezettségek tiszteletben tartása.

Más a helyzet a kormányközi tárgyalások és a látogatások záródokumentumaival: a kommünikékkel, közös nyilatkozatokkal és deklarációkkal. Az ilyen dokumentumok csak úgy jöhetnek létre, ha az érintett felek minden egyes bekezdésben, mondatban, szóban egyetértésre jutottak. Ez már nem ária, hanem duett, sőt néha kórus. Itt az egyéni jellegzetességek kiegyensúlyozása nélkül nem lehetséges a harmónia. Csak egy hangvilla van, amely lehetővé teszi, hogy a felek nézetei és álláspontjai között harmónia jöhessen létre, és azt megszólaltatja a tárgyalások, a látogatás záródokumentumában, ha minden egyes formula kölcsönösen elfogadható.

A kommüniké hivatalos közlemény a nemzetközi tárgyalások menetéről, a nemzetközi megegyezés létrejöttéről. A kommüniké egyes esetekben rövid: valamilyen tényt jelent be, azt vázolja főbb vonásaiban. De lehet hosszú is: magában foglalhatja a tárgyalások menetének részletes leírását, az elfogadott határozatokkal kapcsolatos nyi-

[1] A közös diplomáciai dokumentumokra történő hivatkozások kizárólag az illusztráció céljait szolgálják.

latkozatot, a megállapodás feltételeit stb. A második világháborúig főleg a rövid kommüniké volt általános.

A kommüniké, mint Wildner mondja, általában rövid, banálisan hangzó közlemény, amelynek ennek ellenére nagy jelentőséget tulajdonítanak. Rendkívül nehéz néhány szóban kifejezni azt, amit úgy kell kifejezni, hogy ne legyen félreérthető, s ne maradjon egyetlen pontja sem homályos. Wildner az alábbi megközelítő mintát ajánlja a diplomáciai találkozókról és tárgyalásokról kiadott közleményekre:

„A ...-tól ...-ig tartó eszmecsere során a felek megvitatták (megtárgyalták, tanulmányozták) a két szomszédos (baráti, szövetséges) államot jelenleg érdeklő kérdéseket. Az eszmecsere tovább szilárdította a két állam között fennálló szívélyes kapcsolatokat, és a két államférfi megegyezett abban, hogy tovább mélyítik a kormányaik közötti kölcsönös bizalmon alapuló együttműködést politikai és gazdasági téren, s hozzájárulnak a béke megszilárdításához."[2]

Ez volt hosszú ideig az elképzelés arról, milyen a kommüniké (és általában a tárgyalások, látogatások záróokmánya). Napjainkig ez az elképzelés jelentős változásokon ment át. A tárgyalások, látogatások záróokmányai kitérnek a fontos nemzetközi problémákra, és mind tartalmasabbakká válnak.

A második világháború idején és az azt követő időszakban a kommünikék, a közös nyilatkozatok és a deklarációk mindinkább elterjedtek a nemzetközi gyakorlatban, és a korábbinál sokkal lényegesebb szerepet kezdtek játszani az államközi kapcsolatokban.

A „titkos diplomácia" egyre inkább visszaszorul. Ma már elképzelhetetlen olyan eset, mint ami például I. Sándor és Napóleon híres tilsiti találkozóján történt 1807-ben. Mind a mai napig rejtély, miről beszélgetett egymással a Nyeman folyón a két uralkodó. A beszélgetés négyszemközt folyt, feljegyzés nem maradt róla, kommünikét nem adtak ki. Kellő forrás hiányában erről a találkozásról mindenféle találgatások és feltételezések láttak napvilágot. A nemzetközi életben ma már norma, hogy a hivatalos tárgyalások végén záródokumentumot fogadnak el, amely tájékoztatja a világközvéleményt

[2] *H. Wildner:* Die Technik der Diplomatie. 260. old.

a tárgyalás eredményeiről. (Azokban a kivételes esetekben, amikor nem sikerül közös záródokumentumot elfogadni, a felek külön-külön tájékoztatják a közvéleményt.)

„Róma nem ért még meg ekkora szégyent!" – mondta a nem túl magas termetű, okos és mozgékony arcú ember olyan nyomatékkal, ami nem hagyott kétséget a kijelentés őszintesége felől. „Róma nem ért még meg ekkora szégyent" – ismételte meg fölállva íróasztala mellől. Ennek az embernek a szavára szokás volt odafigyelni nem egy ország diplomáciai szerveiben, az ENSZ-ben, az olasz parlamentben. Amire nem volt példa, az „örök város" több ezer éves történetében, az most bekövetkezett, ekkora szégyent Róma még nem ért meg. Mi volt e kinyilatkoztatás előzménye? A kinyilatkoztatás szerzője, aki közben kijött az íróasztal mögül, maga adja meg a magyarázatot: „A látogatásnak vége, kommüniké nem lesz." Az epizód ennek ellenére szerencsésen végződött: néhány órával később sikerült elhárítani a kommüniké megfogalmazása során felmerült nehézségeket, és az másnap meg is jelent. Az esetből azonban jól látható, milyen rendkívüli dolognak számít, ha a kommüniké elmarad vagy akár csak késik.

A tárgyalások eredményeit tartalmazó kommünikék, közös nyilatkozatok és deklarációk elterjedése nemcsak a külpolitikai tevékenység nyilvánosságát követelő korszellemnek köszönhető, hanem egyéb körülményeknek is, amelyek a mai nemzetközi kapcsolatok sajátosságaiban gyökereznek.

Nyilvánvaló, hogy az államközi kapcsolatokban felhasznált diplomáciai eszköztár állandóan megújul a nemzetközi helyzet változásával együtt. Amint az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján (1976. június 29–30.) elfogadott dokumentum rámutat, „a nemzetközi helyzetben lényeges pozitív változások történtek annak eredményeképp, hogy az erőviszonyok megváltoztak a béke, a demokrácia, a nemzeti felszabadítás, a függetlenség és a szocializmus ügye javára, hogy fokozódott a néptömegek és a széles rétegeket képviselő politikai és társadalmi erők harca. Ez határozta meg az áttérés folyamatát a feszültség és a konfrontáció politikájáról annak az irányzatnak az érvényesülésére, amelynek célja az enyhülés, az ál-

lamok és népek új kapcsolatainak és együttműködésének normalizálása és minden téren való fejlesztése."[3]

Korunkban a különböző rendszerű államok közötti harc logikája és bizonyos fokú együttműködés szükségessége együttvéve kissé cseppfolyós, nem teljesen kiforrott formákat hoznak létre (ha a politikai kapcsolatok kialakulásának olyan hagyományos mércéit vesszük alapul, mint a megfelelő szerződések és egyezmények). Mielőtt két állam vagy államcsoport között a kapcsolatokat szilárd jogi és politikai alapokra helyeznék, hosszadalmas folyamat megy végbe, amelyek során a két- vagy többoldalú kapcsolatok pozitív elemei felhalmazódnak, ami megfelelő diplomáciai dokumentumokban jut kifejezésre. Erre szolgál a mai diplomáciai gyakorlatban a kommüniké, közös nyilatkozat és deklaráció, mint olyan forma, amely lehetővé teszi, hogy megfelelőképpen rögzítsék, melyek azok a közös pontok, amelyek alapján az érintett államok tárgyalásokat kezdtek egymással, de amelyek nem tettek lehetővé olyan közeledést, hogy elhallgatnák azt, amiben ellentéteik vannak. A záródokumentum jellegét, tartalmát és hangnemét természetesen elsősorban az határozza meg, hogy milyen államok fogadták el azt: azonos vagy különböző társadalmi rendszerű államok, szövetséges vagy a szembenálló katonai csoportosuláshoz tartozó államok stb.

Engels arról ír egyik levelében (Konrad Schmidthez, 1895. március 12-én), milyen benyomást gyakorolt rá a kacsacsőrű emlős. Ez a különös állat Ausztráliában, Új-Guineában és Tasmániában él. A nőstény tojásokat rak, de saját tejével táplálja a kicsinyeit. Engels bevallja, hogy először ostobaságnak tartotta és kinevette azt, hogy egy emlős tojást tojhat. Iróníkusan megjegyzi, hogy később kénytelen volt „bocsánatot kérni a kacsacsőrű emlőstől". Nos, az ilyenfajta diplomáciai dokumentumok, amelyek különböző jegyeik alapján nehezen illeszthetők be a hagyományos kategóriákba, mind nagyobb szerephez jutnak a mai diplomáciai érintkezésben.

A potsdami egyezmény például formáját tekintve egyezmény és

[3] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin 1976. jún. 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976.

egyszersmind kommüniké: az egyezmény szövegét ugyanis beépítették a berlini háromhatalmi értekezletről kiadott közlemény szövegébe.

Az utóbbi években olyan államközi dokumentumok láttak napvilágot, mint a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és Franciaország közötti együttműködés elvei 1971. október 30-án, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és az Amerikai Egyesült Államok közötti kapcsolatok alapjai 1972. május 29-én, a Szovjetunió és a különböző országok közötti politikai konzultációk jegyzőkönyvei. A lehetőség és a realitás mércéjét a nemzetközi enyhülés mai fokán az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmánya jelenti, ez az egyedülálló dokumentum, amelyet 33 európai állam, az Egyesült Államok és Kanada legfőbb tisztségviselői írtak alá Helsinkiben.

A tárgyalásokról és hivatalos látogatásokról kiadott deklarációk, közös nyilatkozatok és kommünikék arról tanúskodnak, hogy a diplomáciai dokumentumoknak ezt a formáját a mai nemzetközi kapcsolatok dialektikája, bonyolultsága és sokrétűsége hozza létre.

A diplomácia „kacsacsőrű emlőseinek" nincs szégyenkeznivalójuk a „klasszikus szabályoknak" megfelelő társaik előtt, amelyek az archív dokumentumok kiállításán láthatók.

A félreértések elkerülése végett jegyezzük meg, hogy ebben a fejezetben csak azokkal a kommünikékkel foglalkozunk, amelyeket a tárgyalások és látogatások végén adnak ki, a menet közben a sajtó számára kiadott közleményekkel nem. Az ilyen menet közben kiadott sajtóközlemény egyébként rendkívül elterjedt. Példaként szolgálhatnak erre a Gromiko szovjet külügyminiszter, Harrimann, az amerikai elnök különmegbízottja és Hailsham, a brit kormány különmegbízottja között 1963-ban Moszkvában a nukleáris kísérletek betiltását tartalmazó szerződésről folyt tárgyalások. Minden találkozóról rövid kommünikét adtak ki, amely az eszmecsere szakaszait tükrözte vissza.[4] Így a július 17-i második találkozó után kiadott kommünikében pl. az állt, hogy a felek „haladást értek el a légköri, kozmikus

[4] *V. Zorin:* Osznovi gyiplomatyicseszkoj szluzsbi. Moszkva 1977. 337. old.

és víz alatti nukleáris kísérletek betiltásáról szóló egyezmény bizonyos pontjaiban", a július 20-i találkozóról pedig azt olvashattuk, hogy a miniszterek és tanácsadóik „megvitatták a nukleáris kísérletek betiltásáról szóló egyezmény tervezetét". A két megfogalmazás különbségéből kitűnik, hogy az első találkozókon általános véleménycsere folyt és a leendő egyezmény egyes pontjairól vitatkoztak, néhány nappal később azonban már a konkrét egyezménytervezetről tárgyaltak. A július 24-i találkozóról kiadott kommüniké arról számol be, hogy sikerült haladást elérni „a szerződés előkészítésében", amiből nyilvánvaló volt, hogy a dokumentum kidolgozása a végső stádiumba jutott. (Másnap a résztvevők parafálták, azaz kézjegyükkel látták el a szerződés szövegét.)

A példa alapján képet alkothattunk a menet közben kiadott sajtóközlemények jellegéről. A továbbiakban erről már nem lesz szó, a mondottak kizárólag a tárgyalások záródokumentumaira vonatkoznak.

A kommüniké (közös nyilatkozat) feladata elsősorban az, hogy megfogalmazza a lefolyt tárgyalás, eszmecsere végeredményét. A résztvevő felek az esetek túlnyomó többségében érdekeltek abban, hogy pozitív eredmények szülessenek, máskülönben minek ülnének le tárgyalni. Az államférfiak látogatásai és találkozói tulajdonképpen már feltételezik, hogy a felek megfelelő esélyt látnak arra, hogy az eszmecsere lefolyása és kimenetele kedvező lesz. Ezt pedig a hagyományos diplomáciai csatornákon (a megfelelő követségeken) keresztül lefolytatott előkészítő munka teszi lehetővé. A tárgyalások, eszmecserék eredményességében való kölcsönös érdekeltség a legfőbb mozgatórugója a tartalmas záródokumentumok létrejöttének és közzétételének. Egyetlen kormányt vagy államfőt sem csábít túlságosan a perspektíva, hogy esetleg üres kézzel állnak fel a tárgyalóasztal mellől, ha már egyszer elhatározták, hogy tárgyalásokat kezdenek, hivatalosan látogatást tesznek vagy fogadják egy másik ország képviselőit.

A kommüniké, a közös nyilatkozat és a (két- vagy többoldalú) deklaráció rendeltetése azonos, de vannak köztük bizonyos különbségek. A kommüniké meglehetősen hagyományos, rutinjellegű doku-

mentum. Közvetlen funkciója, hogy a sajtót, a nyilvánosságot tájékoztassa a tárgyalások eredményeiről, légköréről. A közös nyilatkozat inkább a feleket kötelezi. A közös nyilatkozat kiadása már önmagában sejteti, hogy a tárgyalásokon valami lényeges történt akár az általános nemzetközi problémák, akár a kétoldalú kapcsolatok terén, és a felek ezért úgy határoztak, hogy közös nyilatkozatot adnak ki. Végül a deklaráció még súlyosabb, még inkább kötelező érvényű dokumentum. A deklarációban a nézetek azonosságát, a közös szándékokat nyilvánítják ki. Természetesen mindhárom dokumentumfajta a tárgyalásokon elfogadott határozatokat rögzíti. (Például bejelenti, hogy a tárgyalásokon konzuli megegyezést írtak alá, vagy hogy hivatalos látogatásra szóló meghívást adtak át és fogadtak el stb.) A kommüniké stílusa tárgyilagos és száraz. A közös nyilatkozat, de különösen a deklaráció stílusára ezzel szemben az emelkedettség, az ünnepélyesség a jellemző.

A záródokumentum tematikus tartalmát tekintve két kérdéscsoportra tagolódik (ha nem egyetlen kérdéssel vagy eseménnyel foglalkozik): a nemzetközi és a kétoldalú kapcsolatokra. Vizsgáljuk meg először a záródokumentumnak azt a részét, amely a két ország kapcsolatain túlnyúló általános jellegű nemzetközi problémákat tárgyalja.

Minden fél igyekszik elérni, hogy a kommünikében, közös nyilatkozatban vagy deklarációban tükröződjék viszonya az égető globális vagy regionális kérdésekhez, a figyelemreméltó nemzetközi eseményekhez. Ha a záródokumentum kerüli ezeket a kérdéseket vagy eseményeket, akkor tudni lehet, hogy a felek nem tudtak közös álláspontra jutni.

A kommünikében (közös nyilatkozatban, deklarációban) gyakran általános értékelést adnak a nemzetközi helyzetről (javul, enyhül, vagy éleződik, növekszik a feszültség). Az értékelés lehet ennél differenciáltabb is: adott földrajzi térségben javult a helyzet, miközben a nemzetközi helyzet egészében rosszabb lett, vagy megfordítva, utalhat arra, hogy ellentétes tendenciák érvényesülnek.

A felek kölcsönösen igyekeznek megnyerni a másik támogatását álláspontjukhoz, nézeteikhez, javaslataikhoz a különböző kérdések-

ben (például az ENSZ-ben beterjesztett javaslataikhoz), és rögzíteni ezt a tárgyalások, látogatások záródokumentumaiban. A záródokumentum tehát tartalmazhat javaslatokat, közös álláspontokat, politikai beállítottságokat, szándékokat, külpolitikai elveket. A nemzetközi érintkezés bizonyos általánosan elfogadott elveinek megfogalmazása a két- vagy többoldalú záródokumentumban esetenként aktuális vonatkozásban áll valamilyen nemzetközi eseménnyel. Az államok területi sérthetetlenségére való általános utalásnak például határozott éle van, ha olyankor történik, amikor az izraeli csapatok arab területeket foglaltak el és tartanak megszállva.

A kommüniké (közös nyilatkozat, deklaráció) legfőbb előnye, hogy pontosan, reálisan, a tárgyalások tartalmának megfelelően tükrözi az elért eredményeket és a felek álláspontját. Ha a hangzatos záródokumentum kedvéért felnagyítják a tényleges eredményeket, lakkozott képet adnak a valóságról, csak rosszat tesznek: a szavak és a tények eltérése hamar kipattan, és foltot hagy az illető állam tekintélyén. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a záródokumentumban ki kellene hangsúlyozni a tárgyaláson felmerült, de később leküzdött nézeteltéréseket. Nem, a záródokumentumnak nem a tárgyalás viszontagságait, hanem végeredményét kell tükröznie, és épp a végeredmény rögzítése teszi szükségessé, hogy minden megfogalmazást, minden szót, minden írásjelet gondosan mérlegeljenek.

A záródokumentum megfogalmazásánál általában azt a módszert követik, hogy az álláspontokat, nézeteket az általánosítás olyan szintjén rögzítik, amelyen az, amiben a felek megegyeznek vagy közel állnak egymáshoz, túlsúlyban van a különbségekkel szemben. Az általánosítás szintjének megfelelő kiválasztása kölcsönösen elfogadható formulát tesz lehetővé, amelyben a felek megtalálják az adott kérdés hozzájuk legközelebb álló felfogását.

Ha a felek érdekeltek egy probléma megoldásában, és megvan bennük a jó szándék, számtalan variáció áll rendelkezésükre, hogy megtalálják a megfelelő formulát, amely azt emeli ki, ami álláspontjukban közös. A diplomácia művészete egyebek között épp e variációk hozzáértő kezelésében, a megfelelő súlyok megtalálásában áll.

Az alábbiakban felsoroljuk azokat a tipikus kifejezéseket, frazeológiai fordulatokat, amelyeket a tárgyalások, eszmecserék eredményének rögzítésénél a leggyakrabban alkalmaznak:

A felek egységesek abban . . . ;
A felek úgy határoztak, hogy a legközelebbi jövőben tárgyalásokat kezdenek . . . ;
A felek célszerűnek és időszerűnek találják . . . ;
Egyetértés született abban, hogy célszerű . . . ;
A felek hasznosnak ítélték (az adott intézkedések, lépések) megtételét . . . ;
A felek azon az álláspontón vannak . . . ;
Az eszmecserék során kitűnt, hogy nézeteik (ilyen és ilyen kérdésben, a kérdések széles körét tekintve) közel állnak egymáshoz vagy megegyeznek;
A felek megállapodtak abban, hogy együttesen megvizsgálják és kidolgozzák (különböző intézkedéseket, együttműködési terveket stb.);
A felek kifejezték készségüket . . . ;
A felek egyetértettek annak fontosságában, hogy . . . ;
Kifejezésre jutott a kölcsönös törekvés . . . ;
A felek kifejezték meggyőződésüket . . . ;
A felek hangsúlyozták annak jelentőségét . . . ;
A kérdések áttekintése során leszögezték . . .

E felsorolás alapján képet alkothatnak arról, hogyan csapódik le a záródokumentumban az elért megegyezés, a közös álláspont, a nézetek és érdekek azonossága vagy hasonlósága. Ezek a gyakorta használt kifejezések nem illeszthetők bele valamilyen skálába (mondjuk aszerint, hogy milyen széles körű nézetazonosságra utalnak). Minden az utána következő szövegtől függ, és a mondat tényleges jelentését csak az tudja lemérni, aki jól ismeri a nemzetközi helyzetet, jó politikai szemmértékkel rendelkezik, és érzéke van a szavakhoz.

Ha nem tudnak olyan általános szintet találni, amelyen a felek álláspontját és nézeteit kölcsönösen elfogadható formulába lehetne

foglalni, akkor többnyire csak annyit mondanak, hogy a felek kifejtették nézeteiket (véleményüket, álláspontjukat) az adott kérdésben. A hangsúly itt azon van, hogy mindegyik fél kifejtette a maga nézeteit, de a tárgyalások során nem sikerült közös álláspontot kidolgozni.

Van még egy körülmény, amit a nagy nemzetközi problémákat érintő záródokumentumok megfogalmazásakor figyelembe szoktak venni. Az ilyen problémák megoldása nemcsak az adott dokumentumot elfogadó felektől függ, hanem sok más államtól is. Ezért állandóan tekintettel kell lenni arra, hogy mik az adott dokumentumot aláíró államok lehetőségei; ha például a leszerelésről van szó, akkor feltétlenül leszögezik, hogy a felek nem vállalhatják magukra a probléma megoldását, de készek olyan erőfeszítéseket tenni, amelyek előmozdítják azt, készek a maguk részéről hozzájárulni stb.

Ha a felek nem foglaltak el új álláspontot, nem szándékoznak lépni, de érdekeltek abban, hogy kifejezésre juttassák nézeteiket és politikájuk változatlanságát az adott kérdésben, akkor kijelentik, hogy ragaszkodnak az adott álláspontho z és politikához, vagy hogy hűek maradnak ahhoz.

A kommünikében (közös nyilatkozatban, deklarációban) érintett másik kérdéscsoport – mint említettük – az államok kétoldalú kapcsolataival függ össze. E kérdéseknek még csak megközelítő felsorolására sem vállalkozhatunk, számuk kimeríthetetlen. Az élet az országok és népek közötti kölcsönös előnyökön nyugvó kapcsolat és együttműködés új és új lehetőségeit hozza felszínre a betegségek, a környezet- és vízszennyezés elleni közös harctól az egységes színestelevízió-rendszerig, ipari komplexumok és duzzasztógátak építéséig. A záródokumentum rendszerint többé vagy kevésbé konkrétan kitér az államok közötti kétoldalú kapcsolatok főbb területeire, a politika és gazdaság területére, beleértve a kereskedelmi és tudományos-technikai együttműködést és a kultúrát. Baráti államok között emellett szóba kerülhet a védelmi képesség erősítése terén való együttműködés is.

A kommünikében, közös nyilatkozatban és deklarációban az esetek többségében protokolláris rész is található. Ha a tárgyalások

mellett sor kerül az országgal való ismerkedésre, akkor általában megemlítik, milyen városokat vagy fontos ipari, tudományos és kulturális központokat látogattak, és milyen fogadtatásban részesítette a lakosság a látogatókat. A tárgyalásokon résztvevő személyek felsorolásánál fontos, hogy mindegyiknek a tisztsége (rangja és címe) pontosan legyen feltüntetve, a nevek és kezdőbetűk leírása megfeleljen az adott nyelv átírásának, a nevek a protokolláris létrán elfoglalt helynek megfelelő sorrendben legyenek leírva. A kommüniké, közös nyilatkozat, deklaráció protokolláris részének elkészítése nem túl bonyolult, de annál kényesebb feladat. A hibák és pontatlanságok elkerülése érdekében a felek mindegyike elkészíti a rá vonatkozó protokolláris részt (mindenekelőtt a személyek felsorolását) és az ebben a formában kerül bele a záródokumentumba. Ez annál is inkább indokolt, mivel a protokolláris gyakorlat nem egyforma a különböző országokban. Így például a franciáknál az a szokás, hogy a külügyminisztérium részéről a tárgyaláson részt vett személyek közül csak a minisztert és az illető országba akkreditált francia nagykövetet említik meg. Más országokban ezzel szemben sokkal szélesebb a felsorolt személyek köre (külügyminiszter-helyettesek, főtitkárok, osztályvezetők).

A protokolláris részben nagyon vigyázni kell a tárgyalásokon, találkozásokon résztvevők szintkülönbségéből és -azonosságából következő különböző megfogalmazásokra. Ha például a tárgyalások fő résztvevői miniszterek, akkor a miniszter és egy magasabb rangú személy – állam- vagy kormányfő – beszélgetéséről nem lehet azt írni, hogy tárgyalások folynak köztük, hanem azt kell írni, hogy az államfő (kormányfő) fogadta a minisztert.

A tárgyalások, eszmecserék, beszélgetések jellemzésére olyan szavakat szoktak használni, mint „kimerítő", „beható", „széles körű", „tárgyszerű", „konstruktív", „hasznos", „gyümölcsöző". A jelzők együttesen is előfordulhatnak, például: „beható és hasznos eszmecserét folytattak". A tárgyalások menetével kapcsolatban általában el szokták mondani, hogy baráti vagy szívélyes légkörben, az egyetértés szellemében, a kölcsönös megértés jegyében folytak, valamint hogy nyílt eszmecsere folyt. A nyíltságra való utalást (ha nem áll

mellette a „gyümölcsöző" jelző) nyugaton gyakran a nézeteltérés jelének tekintik.

A kommüniké (közös nyilatkozat, deklaráció) szokásos sémája a következő: először bejelentik a tárgyalás vagy látogatás tényét és tartalmát, majd utalnak a megtartott találkozókra és felsorolják a tárgyalás résztvevőit; ezután következik a beszélgetések és tárgyalások légkörének általános jellemzése, megjelölik a tárgyaláson érintett kérdések körét; a nemzetközi kérdésekről folyó tárgyalások eredményeit tartalmazó részt többnyire megelőzi a kétoldalú kapcsolatok kérdéseivel foglalkozó rész; ha hivatalos látogatásra szóló meghívást adtak át, az erről szóló megállapodást a befejező részben említik meg; a dokumentum legvégén (az utolsó vagy két utolsó bekezdésben) méltatják a tárgyalások jelentőségét és eredményességét a két ország közötti kapcsolat további elmélyítése és a nemzetközi biztonság szempontjából. Ez a hozzávetőleges sémája a teljes záródokumentumnak, ha az utóbbi években kiadott kommünikéket, közös nyilatkozatokat és deklarációkat vesszük alapul. Ez a séma azonban a tárgyalások tartalmától függően természetesen módosulhat.

Azok a kommünikék, közös nyilatkozatok és deklarációk, amelyeket két ország ad ki, alapvető dokumentumnak számítanak a két ország kapcsolatában (különösen, ha nincs köztük politikai jellegű szerződéses viszony). Meghatározzák a kapcsolatok továbbfejlesztésének irányait, behatárolják az érdekek érintkezésének és a lehetséges együttműködésnek a területeit. Az ezekben rögzített megállapodások és határozatok alapján indul meg aztán a megfelelő gyakorlati munka a diplomáciai csatornákon (felveszik az érintkezést, politikai konzultációkat tartanak, előkészítik a kívánatosnak tartott egyezményeket, tanulmányozzák a kölcsönös előnyökön nyugvó együttműködés további kiterjesztésének lehetőségeit). A dokumentumban rögzített tézisek iránymutatóul és ösztönzőül szolgálnak a különböző külkereskedelmi, tudományos-technikai, kulturális, turisztikai, sport- és kiállító szervek munkájához. A felek a felmerülő konkrét kérdések tárgyalásakor a kommüniké (közös nyilatkozat, deklaráció) megfelelő téziseire hivatkoznak.

Bármelyik később aláírt közös nyilatkozatot összehasonlítjuk az

előzővel, világos képet kapunk arról, milyen irányban fejlődnek az illető országok közötti kapcsolatok, a kiszélesedés, a megerősödés vagy ellenkezőleg, a beszűkülés irányában. A kommüniké, közös nyilatkozat, deklaráció aláírt változatának nagyobb a politikai és nemzetközi-jogi jelentősége, mint az aláírás nélküli változatnak.

A közös záródokumentum politikai jelentősége mindenekelőtt annak konkrét tartalmától függ: az elért megállapodástól, a kölcsönös megértés és az álláspontok közelítésének elért fokától, a kapcsolatok továbbfejlesztésére vonatkozó távlati tervektől. Emellett azonban alapvető mutatója a két ország közötti kapcsolatnak, a kapcsolat fejlődési irányának, hogy milyen a kommüniké (közös nyilatkozat, deklaráció) egész hangneme, szóhasználata, ami meghatározott emocionális és pszichológiai árnyalatot ad a záródokumentumnak (hangsúlyozottan baráti, a jövőre vonatkozólag reményeket keltő vagy ellenkezőleg, tartózkodó). Ebben az értelemben azt mondhatjuk, hogy a közös záródokumentum hangneme a politikai tartalom egyik legfőbb eleme.

Adenauer kancellár leírja *Visszaemlékezések* című könyvében,[5] hogy mennyire fontosnak tekintette, milyen szavakat és kifejezéseket használnak abban a kommünikében, amelyet az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország legfőbb megbízottaival 1949 novemberében Petersbergben tartott tárgyalásokról adtak ki, hogy az NSZK kormánya számára kívánatos színben tüntesse fel ezeket a tárgyalásokat.

1949. november 22-én – írja Adenauer – a megbeszélések több mint tizenegy óráig tartottak. A megegyezés és a kommüniké szövege hosszú vitában született meg. A nyugatnémet félnek nem minden kívánságát vették figyelembe, nem minden javaslatát fogadták el. De a kommüniké szövegébe azt írták: „a tárgyalások során bebizonyosodott, hogy mindkét fél eltökélt szándéka, hogy kapcsolataikat a növekvő kölcsönös bizalom alapján továbbfejlesztik". Az „együttműködés" és a „kölcsönös bizalom" szavak többször is előfordulnak a szövegben. „Mi, legyőzött németek – folytatja Adenauer – csak a nyugati szövetségesekkel való együttműködéstől és kölcsönös bizalomtól remélhettük, hogy sikerül még egyszer talpraállnunk."

[5] *K. Adenauer:* Erinnerungen. Stuttgart 1965.

Adenauer visszaemlékezéseiben nem győzi eléggé hangsúlyozni, mekkora jelentősége van a lélektani tényezőnek a nyugatnémet politika külpolitikai céljainak megvalósításában ahhoz, hogy leküzdhessék „múlt árnyát a cél felé vezető úton". „Bizonyos fokig – írja Adenauer – sikerült legyőzni a Németországgal szembeni ösztönös bizalmatlanságot meggyőzés útján, az értelemre apellálva. De a félelem, éppúgy, mint a szerelem és a gyűlölet, erősebb az értelemnél. Éppen ezért teljesen reménytelennek tartottam, hogy logikai érvekkel válaszoljunk szomszédaink leküzdhetetlen vágyára, hogy biztonságban élhessenek. Ez a kérdés rendkívüli türelmet és körültekintést kívánt." A könyv egy másik helyén Adenauer kijelenti, hogy „a német–francia kapcsolat problémája mindenekelőtt lélektani probléma", és hogy politikája egyik céljának azt tekintette, hogy „segítsen az amerikaiaknak abban a törekvésükben, hogy bizalmat ébresszenek a franciákban Németország iránt" (vagyis az NSZK iránt).

Az idézett részek – Adenauer gondolatmenete – két szempontból is érdekesek. Egyfelől betekintést engednek abba, milyen motívumok vezérelték a petersbergi kommüniké egyik létrehozóját, hogy a szövegbe bevetesse a „kölcsönös bizalom" és az „együttműködés" kifejezéseket és nagy jelentőséget tulajdonítson nekik. A továbbiakban Adenauer nyilvánvalóan ezekre a formulákra támaszkodva próbált politikájához támogatást keresni a Bundestagban és az országon belül, és újabb engedményeket kicsikarni a nyugati hatalmaktól az NSZK újrafelfegyverzése terén.[6] Másfelől szemléletes példáját nyújtják annak, mennyi minden lehet egy szó mögött, amit a diplomáciai dokumentumban leírnak, és hogy a szó súlya nem mérhető le teljes pontossággal, legfeljebb azután, hogy bizonyos későbbi fejlemények vagy kommentárok (például memoárok) megvilágítják értelmét.

A kommüniké (közös nyilatkozat, deklaráció) megfogalmazásának és összehangolásának szigorúan meghatározott időhatára van. A kö-

[6] Adenauer azt írja, hogy az Egyesült Államokban tett első látogatása (1953 áprilisa) után kiadott zárókommünikében, annak elején és végén a sokatmondó „barátság" szót használták. E szó alkalmazása azt jelezte, hogy Washington és Bonn irányt vett a két állam katonai és politikai téren való szoros együttműködésére, Nyugat-Németország gyors ütemű újrafelfegyverzésére.

zös záródokumentumot a tárgyalás, látogatás befejezésének pillanatában kell elfogadni. A záródokumentum előkészítését először alacsonyabb szinten végzik (természetesen a külügyminiszter, a küldöttségvezető vagy a kormányfő utasításának megfelelően). Miután a záródokumentum alapfeladata, hogy visszatükrözze a tárgyalások eredményeit és légkörét, kidolgozását nyilvánvalóan csak olyan személyek végezhetik, akik részt vettek ezeken, vagy legalábbis kimerítő tájékoztatást kaptak róluk. A záródokumentum kidolgozására gyakorlatilag mindig nagyon kevés idő van, mivel csak a főtárgyalások közti időben és különféle programok – elsősorban a tervbe vett protokolláris programok – figyelembevételével folyhatnak. Ennek folytán a záródokumentum előkészítése nem kis részben a szó legszorosabb értelmében menet közben: repülőgépen, vonaton, a fogadások alkalmával, színházlátogatás közben történik.

Elhangzottak az állami himnuszok, a teremben kialudtak a fények, felcsendültek a nyitány első hangjai. Odette, a hattyúk királynője és a herceg Csajkovszkij megindító adaggiójára táncolnak.

„Mi volna a véleménye erről a megfogalmazásról?" – teszi fel a kérdést az egyik diplomata a másik ország mellette ülő diplomatájának.

A *Hattyúk tava* második felvonása véget ért. A szünetben a másik diplomata, miközben az előadás erényeit méltatják, visszatér az adaggio alatt felvetett témára:

„Rendben van, megpróbálom előterjeszteni az Ön által javasolt megfogalmazást, bár nem vagyok meggyőződve róla, hogy elfogadják. Azt hiszem, több esély lenne arra, hogy belemenjenek, ha önök fontolóra vennék ezt a javaslatot arra a bekezdésre vonatkozólag, amiben tegnap nem tudtunk megegyezni (és ezzel átnyújtja a javasolt szöveget az említett bekezdésre vonatkozólag, amely semmilyen közvetlen összefüggésben nem áll a szóban forgó megfogalmazással).

Az előadás folytatódik. A rossz szellemnek levágják a szárnyát, a hűség és a szerelem diadalmaskodik. A két diplomata a teremből kifelé menet ismét rátér a témára.

„Hajlandó vagyok megfontolás tárgyává tenni a bekezdés új va-

riánsát, ha az első mondatba betoldjuk a »bizonyos« szót, az utolsó mondatba pedig »országok« helyett »államokat« írunk. Ez természetesen csak az én személyes véleményem, és attól függ, hajlandó-e Ön ezzel a variánssal együtt az általam javasolt megfogalmazást is előterjeszteni."

Másnap reggelre a két diplomata alaposan felkészült: a megfelelő helyen előterjesztették a lehetséges megfogalmazásokat, és most határozottabban nyilatkozhatnak.

A fenti párbeszéd a valóságban sosem folyt le, de hozzávetőlegesen visszaadja, hogyan folyik a kölcsönösen elfogadható megfogalmazás keresése, egymás szondázása. A „menet közben" folytatott előkészítésen kívül hivatalos tárgyalásokat is tartanak, ahol a felek által kijelölt képviselők egyeztetik és kidolgozzák a záródokumentum tervezetét.

Min múlik, hogy a záródokumentum szövegében sikerül-e megállapodni?

A dokumentum tartalmát, formáját és hangnemét mindenekelőtt a tárgyalások menete és eredményei határozzák meg, hiszen ezeket kell a záródokumentumnak tükröznie, ez az alap.

A záródokumentum kidolgozásával és összeegyeztetésével megbízott személyeknek, akik azután a tervezetet a külügyminiszterek, küldöttségvezetők elé terjesztik, mindenekelőtt jól tájékozottaknak kell lenniük minden megvitatott kérdést illetően, s behatóan ismerniük kell kormányuk álláspontját és nézeteit. Ez a tájékozottság, ismeret alapot ad arra, hogy kellő rugalmasságot tanúsíthassanak a megfogalmazások és variációk megválasztásában, szem előtt tartva a legfontosabb feltételt, miszerint ezeknek kormányaik számára elfogadhatóaknak kell lenniük. Továbbá hatalmas felkészültségre és általános politikai műveltségre van szükség, hogy egyetlen mondat, egyetlen szó se csengjen hamisan, ne mondjon ellent az adott ország belés külpolitikájának, ideológiai elveinek, világnézeti alapjainak. Egy szovjet diplomata esetében ez szigorú pártosságot, a marxista–leninista elmélet beható ismeretét, a párt és a kormány határozatainak pontos megértését feltételezi. Végül, szakmai tudásra és jártasságra is szükség van a záródokumentum kidolgozásához.

Mint már a fejezet elején mondottuk, a kommüniké (közös nyilatkozat, deklaráció) csak akkor jelenhet meg, ha a felek mindegyike egyetért a záródokumentum teljes szövegével. Ahhoz tehát, hogy produktív munka folyjon a záródokumentum összeállításában, világos elképzelések szükségesek arról, mi az, ami a másik fél számára elfogadható, mi az, ami egyértelműen elfogadhatatlan, és hol vannak az esetleges tartalékok, vagyis mi az, amibe némi ingadozás után belemegy, feltéve, hogy cserébe mi is engedményeket teszünk.

Más szóval, a feleknek már az előkészítő munka kezdetén tisztában kell lenniük azzal, hol vannak a kölcsönös kívánságok határai és milyen határok között hajlandók teljesíteni a másik fél kívánságait.

Gyorsabb ütemben és eredményesebben folynak a tárgyalások – s ez mindenfajta diplomáciai tárgyalásra igaz –, ha megvan a bizalom a partnerek között. Miből fakad ez a bizalom?

Mindenekelőtt abból a meggyőződésből, hogy a partner kompetens, hogy az általa kinyilvánított vélemények és javaslatok megfelelnek az általa képviselt fél álláspontjának. (Ha nem lenne ilyen bizonyosság, akkor mindig fennállna az a veszély, hogy hiába dolgoztak, mert az előzetesen egyeztetett szöveget magasabb szinten nem hagyják jóvá.) Ha tehát hangsúlyozzák, hogy „személyes véleményről", előzetes javaslatról van szó – ami gyakori eset –, ez nem túlzott óvatoskodás, hanem felelősségteljes magatartás. A partnernek tudnia kell, hogy az adott javaslat vagy vélemény nem végleges, esetleg még változhat, sőt vissza is vonhatják. Másfelől azonban a véleménynyilvánítás, bármennyire előzetes és feltételes is, nem lehet improvizáció eredménye, hanem valóban maximálisan meg kell közelítenie azt, ami elfogadható annak a félnek a számára, akinek nevében a véleményt nyilvánítjuk. Másképp a véleménynyilvánítás inkompetenssé válik, és aláássa a felek közötti bizalmat.

A legrosszabb fajta diplomácia az, amely megpróbál mindenféle formulával előhozakodni, azt remélve, hogy a másik fél nem lát keresztül rajta, nem jön rá a másik fél igazi szándékának lényegére. Ez az esetek kilencvenkilenc százalékában nem sikerül, de még ha sikerülne is, nem sok haszon származik belőle. A másik fél nem an-

nak a formulának megfelelően fog cselekedni, amelyet figyelmetlenségből elfogadott, hanem úgy, ahogyan saját álláspontja, érdeke kívánja.

Csak az a siker lehet tartós, amit becsületes tárgyalások révén értünk el. Ebből az elvből indul ki gyakorlati tevékenységében a szovjet diplomácia.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a záródokumentum tervezetének kidolgozása gyorsabban és simábban megy, ha a felek álláspontjuk kifejtésekor határozottak és egyértelműen nyilatkoznak, a kölcsönösen elfogadható formulák keresésekor hajlékonyságról és tapintatról tesznek tanúbizonyságot. Nem szabad reménykedni abban, ami úgyis elfogadhatatlan, meg kell húzni a határvonalat ott, ahol a kompromisszum, az álláspontok összeötvözése nem lehetséges, ugyanakkor tiszteletben kell tartani, s tárgyilagosan kell fogadni a másik fél érveit és javaslatait, nem szabad válasz nélkül hagyni az esetleges nehézségek elhárítása érdekében tett erőfeszítéseit. Csakis ilyen módszer vezethet kézzelfogható eredményekre.

Egy olyan kényes munka során, mint amilyen a záródokumentum közös szövegének a kidolgozása, könnyen kísértésbe eshet az ember, hogy minden egyes javasolt mondat védelmében tucatnyi érvet sorakoztasson föl. Ilyen érveket – akár általános politikai, akár jogi, akár nyelvi jellegűek – mindig könnyen lehet találni. Ezzel a kísértéssel mértéktartást és tapintatot kell szembeszegezni. A tárgyaláson résztvevők előtt konkrét cél lebeg: ki kell dolgozniuk a záródokumentum tervezetét. A tárgyalás nem vetélkedő, ahol a szereplők összemérhetik vitatkozási képességeiket, hanem együttes munka, ami együttműködést – sőt mondhatjuk –, együttalkotást követel. Ha a javasolt megfogalmazás semmiképpen sem fogadható el a másik fél számára, akkor csakis visszautasításra számíthatunk, bárhogy érvelünk is az általunk megfogalmazott szöveg mellett.

A tárgyalópartner megbecsülése egyebek között azt jelenti, hogy tudomásul vesszük, az ő ideje semmivel sem kevésbé drága, mint a mienk.

A záródokumentum tervezetének kidolgozásakor az érvelés többnyire a további magyarázat, a pontosítás célját szolgálja. Rendelte-

tése kideríteni, kimerítették-e már az összes tartalékokat a kölcsönösen elfogadható formulák keresésében, vagy érdemes folytatni az ilyen irányú erőfeszítéseket. Tárgyszerűen és a partner számára is elfogadhatóan hangzik az olyan indoklás, hogy az adott mondat nincs összhangban azzal, amit a küldöttségek vezetői a tárgyalások során kifejezésre juttattak, valamint az elért megállapodással. Ha arra hivatkozunk, hogy az adott formula visszalépést jelent azokhoz a formulákhoz képest, amelyeket ebben a kérdésben a két ország korábbi közös dokumentumaiban már lefektettek, ezzel elérjük, hogy a kérdésben a vita folytatódjon.

Amíg a szövegtervezet készítése folyik, rengeteg változat készül, amelyek szinte egyik óráról a másikra elavulttá válnak, ahogy a különböző nézeteltéréseket, pontatlanságokat kiküszöbölik, és javítanak a már elfogadott megfogalmazásokon. De minden egyes változatnak autentikusnak kell lennie, nem szabad azokat valamiféle munkapéldánynak tekinteni, amelyeket már el is vetettek, hanem úgy kell venni, mintha az utolsó lenne, gondoskodni kell a bekezdések és a központozás megfelelő elhelyezéséről, a pontos fordításról. Ez – különösen a fordítás ellenőrzése – nagyon felelősségteljes munka. Az ezt végző személyeknek nemcsak a másik ország nyelvét kell tökéletesen tudniuk, hanem a dokumentum politikai tartalmával is teljesen tisztában kell lenniük, tekintettel arra, hogy minden nyelvben több szinonímával kell számolni, amelyek a maguk alig észrevehető árnyalatnyi eltéréseikkel megváltoztathatják a szó jelentését, a szöveg tartalmát. Éppen ezért, ha bármilyen kétség felmerül a fordítás adekvát voltát illetően, a felek felhívják rá egymás figyelmét, és közösen döntenek.

A kommüniké (közös nyilatkozat, deklaráció) szövegtervezetét tehát alsóbb szinten elkészítették, egyeztették, átolvasták. Mindezt persze azzal a kikötéssel, hogy nem vág elébe a külügyminiszterek, küldöttségvezetők véleményének. A külügyminiszterek, küldöttségvezetők azután attól függően, hogy mennyire volt szakszerű az előkészítő munka, milyen pontosan tartották be megbízóik instrukcióikat, módosítják és kiegészítik a szöveget. Előfordul, hogy a külügyminiszterek külön találkozót tartanak a záródokumentum végleges

kidolgozása érdekében. Az utolsó hivatalos ülésen a küldöttségvezetők áttekintik az előkészített szövegtervezetet, szükség esetén kijavítják, végül jóváhagyják. Egyben megállapodnak a záródokumentum közzétételének időpontjáról. Most már csak órák kérdése, hogy a rádió bemondja, az újságok megírják . . .

Diplomaták, diplomaták...

A különböző korokban különféle elképzelések voltak a diplomatákról, arról, hogy mi a diplomaták szerepe az országok és népek sorsában.

Kezdjük egy orosz mesével:

A föld egyik oldalán Kuzmicsék laktak, a másikon Lukicsék. S közöttük egy folyó húzódott.

Szűk hely ez a föld, az emberek mohók és irigyek, s ezért minden semmiségért összeverekednek. Mihelyt valami nem tetszett Kuzmicséknak vagy Lukicséknak, nosza máris ölre mentek.

Egy darabig csépelték egymást, az egyik legyőzte a másikat, aztán nekiláttak, hogy megszámolják: mennyi a nyereség, mennyi a veszteség. Ki is számították szépen, de az ördög érti ezt! Mert akármilyen jól verekedtek, akármilyen kíméletlenül – a siker mégsem teljes.

Törik a fejüket Kuzmicsék:

– Egy olyan Lukics legfeljebb ha két kopejkát ér, de a legyilkolása egy rubel hatvanba került!

– Ki látott már ilyet?

Lukicsék is töprengenek:

– Egy élő Kuzmics legnagyobb becsértéken számítva sem ér egy garasnál többet, az elpusztítására mégis kilencven kopejkát kellett költeni!

– Hogy lehet ez?

S mivel kölcsönösen rettegtek egymástól, elhatározták:

– Még több fegyverre kell szert tenni, akkor majd meggyorsul a háború menete és olcsóbban lehet gyilkolni.

Lukicsék és Kuzmicsék tehát egyre jobban kifejlesztették a halálipari technikát, legyőzték, kifosztották egymást, aztán számolgat-

ni kezdték, mennyi a nyereség, mennyi a veszteség. Hát, siralmas volt az eredmény.

Mert kiderült, hogy noha az élő embernek úgyszólván nincs is ára, a legyilkolása egyre többe kerül.

Békeidőben panaszkodnak is egymásnak Lukicsék és Kuzmicsék.

– Tönkretesz minket ez az üzlet – mondták Lukicsék.

– Alaposan tönkretesz! – bólogattak Kuzmicsék.

De aztán megint összeverekedtek, mert valakinek a kacsája szabálytalanul bukott a víz alá.

Hét éven át hadakoztak Kuzmicsék és Lukicsék. A végén odáig jutottak, hogy egyeseknek csak a háncsbocskoruk maradt, másoknak meg semmijük: anyaszült meztelenül járt az egész nemzet.

Legyőzték egymást, aztán megszámolták, mennyi a nyereség, mennyi a veszteség. Hát csak hüledeztek. Nézzétek csak: minden egyes megölt Kuzmics száz ezüst rubelbe került. Ez így nem megy, más rendszabályokhoz kell folyamodnunk ...

És folyamodtak. Kimentek a folyóhoz, és átkiáltottak a túlsó partra:

– Vannak-e nálatok diplomaták?

– Vannak. Hát nálatok?

– Nálunk is vannak.

– No, nézze meg az ember, micsoda alakok vagytok?

– No, és ti?

– Hát tehetünk mi róla?

– Hát mi? Mi talán tehetünk róla?

Megértették egymást, belefojtották a diplomatákat a folyóba, aztán mindjárt kibékültek egymással.

Gorkij meséjének[1] tanulsága, mint minden mese tanulsága egyértelmű és világos: a háború szükségtelen és abszurd, csak szerencsétlenséget hoz az embereknek. Természetesen a műfaj sajátosságai követelik meg a háború születésének ilyen végletesen leegyszerűsített és szembeötlően groteszk ábrázolását. A háború születésének folyamata semmilyen absztrakt-pacifista és humoros sémába nem illeszthető

[1] Gorkij Művei. 10. köt. Európa Könyvkiadó 1962.

bele, csakis a történelmi materializmus álláspontjáról érthető és magyarázható meg. De mint minden jó mesében, a Kuzmicsékról és Lukicsékról szólóban is kifejezésre jut a népi bölcsesség, amely a jobb jövőbe vetett hittel párosul. A tartós béke nem mese és nem utópia, hanem reális cél a jelen körülmények között. És a diplomatáknak sem kell feltétlenül mentőöv után nézniük ahhoz, hogy megvalósuljon.

A mai diplomácia küldetése az, ha valóban a nép érdekeit kívánja szolgálni, hogy egyike legyen azoknak az eszközöknek, amelyek megóvják az emberiséget attól, hogy elmerüljön a sorozatos nemzetközi válságok örvényében, ami egy nukleáris háború kitöréséhez vezethet.

A diplomácia ábécéje nem az államközi írásos érintkezés ábécés igazságainak gyűjteménye, nem előregyártott formulákat jelent, amelyekből, mint az építőkockákból, összeállítható a diplomáciai dokumentum, hanem azokból a bonyolult dialektikus törvényszerűségekből áll, amelyek a dokumentumok tartalma és formája közötti kölcsönhatást és összefüggést meghatározzák. De a diplomáciai levelezés, bár keretei az utóbbi évtizedekben jelentős mértékben kitágultak, csak egyik funkciója a diplomáciának. A külpolitikai célok csak a diplomácia valamennyi eszközének együttes alkalmazása révén érhetők el. És ugyanígy egy diplomáciai dolgozó értékét sem elsősorban abból mérik le, hogy mennyire ért a diplomáciai dokumentumok készítéséhez, hanem abból, hogy hogyan tud tárgyalni, és mennyire képes átlátni a nemzetközi és a belpolitikai élet jelenségeit.

A diplomata tehetsége főként a különböző elképzelésekben és javaslatokban ölt testet, amelyeket a külügyminisztérium és a kormány elé terjeszt, és amelyek az állam nemzetközi pozícióinak erősítését és az e célból mozgósítható tartalékok feltárását szolgálják. Természetesen csakis gondosan mérlegelt, megalapozott javaslatokról van szó, amelyek pontosan számba veszik a legkülönbözőbb tényeket, összhangban vannak a külpolitikai célokkal és lehetőségekkel.

Végezetül a diplomata szellemi és jellembeli tulajdonságai, stílusa nagyban hozzájárulhat a sikerhez.

A diplomácia szakirodalma sokat foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy milyen személyes tulajdonságokkal kell rendelkeznie és milyen fogyatékosságoktól kell feltétlenül mentesnek lennie annak, aki diplomatának készül. A diplomata alakja a szépirodalomban is megjelenik, méghozzá az esetek többségében negatív, szarkasztikus szerepkörben.

Nézzünk néhány példát azzal az előzetes kritikai megjegyzéssel, hogy az idézett jellemzések, kijelentések és tanácsok valamiféle „általános érvényűségre" tartanak igényt, és ennyiben idegenek a marxista dialektika módszerétől. Nincs és nem is lehet „diplomácia általában", mint ahogy diplomatákról sem lehet általánosságban beszélni, elvonatkoztatva attól a társadalmi közegtől, amelyhez tartoznak, annak a külpolitikának a tartalmától és céljaitól, amelynek végrehajtói és kifejezői. Ez áll a múltra, és különösen áll arra az időszakra, amelyben megjelent az a diplomatatípus, amely a történelemben először nem a kizsákmányoló osztály érdekeit, hanem a dolgozók, a haladó társadalmi rend érdekeit védelmezi. Ezért akármilyen plasztikus képet is festenek a régi idők diplomatáiról vagy az imperialista világ mai diplomatáiról, akármilyen szakmai tudás és nagy tapasztalati anyag is van az egyes megfigyelések és következtetések mögött, a kép hamis, a megfigyelések és következtetések pedig egyoldalúak és a konkrét történelmi feltételekből kiszakítottak lesznek, ha a megítélésében nem vesszük figyelembe az egyedül tudományos kritériumot, az osztálykritériumot.

Balzac az *Elveszett illúziók*ban a diplomáciát az olyan emberek tudományának nevezi (természetesen saját korának diplomáciájáról, a burzsoá diplomáciáról beszélve), akik semmilyen tudományhoz sem értenek, akiknek ürességét mélyértelműségnek veszik. Ez a tudomány egyébként rendkívül kényelmes – írja Balzac –, mivel abban merül ki, hogy az ember magas tisztséget visel, és mivel titoktartásra kötelez, lehetővé teszi, hogy a tudatlanságot hallgatás mögé rejtsük, talányos bólogatással üssük el a dolgot, s mivel ebben a tudományban az számít a legjobbnak, aki úgy úszik az események folyamatában, hogy a fejét a felszín fölött tartja, és úgy csinál, mintha ő irányítana, holott csak súlytalan.

Mások sincsenek jobb véleménnyel a diplomáciáról és a diplomatákról.

Flaubert a *Közismert igazságok lexikonában* maró gúnnyal beszél a diplomáciáról:

– Csodálatos pálya, csak tele van nehézségekkel és titkokkal.
– Csak előkelő származású embereknek való.
– Bizonytalan értelmű foglalkozás, de felette áll a kereskedésnek.
– A diplomata mindig éles eszű és mélyen szántó.

Még Goethe is, akit pedig ritkán hagyott cserben józan ítélőképessége, durva kirohanást intéz (Werther szájából) valami követ ellen: „A legpontosabb bolond, képzelni se lehet különbet; csak lassan, lépésben, és körülményes, mint egy néni... Micsoda alakok ezek, egész lelkük a ceremónián csügg, minden vágyuk éveken át csak azt lesi, hogy hogyan juthatnának egy székkel feljebb az asztalnál."[2]

La Bruyère, a XVII. századi francia moralista filozófus *Jellemek vagy a század erkölcsei* című művében a diplomácia jellemzését azzal a csípős megjegyzéssel kezdi, hogy ha a követek, az uralkodók, a köztársaságok képviselői összegyűlnek, hogy valamilyen kérdést megtárgyaljanak, és az tovább tart, mint a résztvevők rang szerinti elhelyezkedése és az elnöki tiszt betöltésének sorrendjéről tartott vita, akkor az csakis valamilyen kivételesen fontos és bonyolult kérdés lehet.

A miniszter vagy a követ olyan, mint a kaméleon – írja La Bruyère. Az ügyes játékoshoz hasonlóan elrejti igazi erkölcseit és jellemét, hogy minden értelmezést megakadályozzon, és senki se láthasson bele a terveibe, és azért is, nehogy nagyzolásból vagy gyengeségből maga adja ki titkait. Hol ravasz és kifürkészhetetlen, például úgy, hogy miközben leplezi az igazságot, hangosan kimondja, mivel számára az a fontos, hogy ki legyen mondva és mégse higgyék el, hol őszinte és nyílt, amikor például hallgat arról, amiről sekinek sem szabad tudnia, de közben ügyesen azt a benyomást kelti, mintha mindent elmondott volna. Néha egyértelmű és kategorikus kijelentése-

[2] Goethe Válogatott Művei. Regények I. Európa Könyvkiadó 1963. 61., 64. old.

ket tesz, de inkább kitérően beszél és csak célozgat, kétértelműen fejezi ki magát, amit aztán később a körülményektől és az érdekeitől függően hol így, hol úgy értelmez. A békéről, az egyetértésről, az általános biztonságról és az általános jólétről fecseg, de közben valójában csak a saját érdekeivel, vagyis államának hasznával törődik.

Hidegvérű, nincs híján a vakmerőségnek és a kitartásnak – folytatja La Bruyère –, maga nem ismeri a fáradtságot, de tudja, hogy kell másokat a végsőkig kimeríteni és a kétségbeesésbe hajszolni. Mindenre fel van készülve, nem riasztják vissza a késedelmeskedések, időhúzások, szemrehányások, gyanúsítgatások, a bizalmatlanság, a nehézségek és az akadályok, mivel meg van róla győződve, hogy csak az idő és a körülmények egybeesése fordíthatja az eseményeket és a gondolatokat a számára kedvező irányba. És mindent számításba vesz: időt, helyet, a saját erejét vagy gyengeségét, az illető nemzetek sajátosságait, amelyekkel tárgyal, a vele szembekerülő személyek erkölcsét, jellemét. Minden gondolata, erkölcsi elve, politikai ravaszsága egyetlen célt szolgál, hogy másokat becsapjon és magát ne hagyja becsapni.[3]

Tolsztoj sem mutat túlzott szimpátiát Bilibin, a *Háború és béke* egyik hőse iránt. Bilibin kivételesen nem tartozott azon diplomaták közé – írja Tolsztoj, és ez a megjegyzés magáért beszél –, akiknek csupa negatív tulajdonságokkal kell rendelkezniük, bizonyos dolgokat nem szabad csinálniuk, és franciául kell beszélniük ahhoz, hogy jó diplomaták legyenek, hanem egyike volt azoknak, akik szeretnek és tudnak dolgozni, és lustasága ellenére néha az egész éjszakát az íróasztala mellett töltötte. Egyformán jól dolgozott, bármilyen munkáról volt szó. Mindegy volt neki, milyen diplomáciai ügyről van szó, mindig nagy élvezetet okozott neki egy körlevelet, memorandumot, jelentést mesterien, pontosan és választékosan megfogalmazni. Bilibin érdemeit nemcsak az írásos munka terén méltányolták, arról is ismert volt, hogy mozog a legmagsabb körökben.

Bilibin, éppúgy mint dolgozni, társalogni is csak akkor szeretett,

[3] *Jean de La Bruyère:* Haraktyeri ili nravi ninyesnyevo veka. Moszkva 1964. 213–216. old.

ha választékosan éles elméjű társalgásban vehetett részt. Társaságban mindig kivárta az alkalmat, hogy valami figyelemre méltót mondjon, és csakis ezután kapcsolódott be a társalgásba. Mondandóját lehetőség szerint eredeti, szellemes, kerek mondatokban adta elő, amelyek általános érdeklődésre tarthattak számot. Ezek a mondatok Bilibin belső műhelyében készültek, mintegy hordozható kivitelben, hogy a társaságban levő jelentéktelen emberek könnyen megjegyezhessék és egyik helyről a másikra vihessék őket.

A szalondiplomácia és annak az arisztokrácia, majd később a pénzvilág köreiből származó képviselői alakították ki azt a nem túl kedvező képet, ami a különböző szépirodalmi művekben a lényegtelen különbségektől eltekintve újra és újra megjelenik. A szellemi igénytelenséget és szegénységet leplező külső máz, a ceremónia és a protokoll titokzatos felmagasztalása, a mindenáron való éleselmejűsködés, az a törekvés, hogy olyan ember benyomását keltsük, akinek vállát hatalmas gondok nyomják, az erőltetetten sokértelmű viselkedés – ilyen és ehhez hasonló vonásokból áll az a portré, amelyet a nagy írók a diplomatákról festettek.

Az a törekvés, hogy többnek látszódjunk, mint amik valójában vagyunk – akár az állami, akár a társadalmi, akár a magánéletben –, a legvisszataszítóbb emberi tulajdonságok közé tartozik. Ez szakmai betegség, amelyben az a diplomácia szenved, amelynek képviselői elszakadtak a néptől és tele vannak kasztelőítéletekkel.

Tekintélyes dokumentumok egész sorát idézhetnénk, amelyek a burzsoá diplomácia tipikus fogyatékosságait elemzik. Válasszunk ki néhányat találomra.

Az angol kormány 1943-ban *Fehér könyv*et adott ki, amelyben többek között az áll, hogy „a diplomáciai szolgálatot egyebek között azért érte bírálat, mert kádereit rendkívül szűk körből válogatja, mert csak bizonyos rétegek és nem az egész ország érdekeit kívánja képviselni, mert a szolgálat tagjai túl zárkózott életmódot folytatnak, s nem eléggé ismerik ki magukat a gazdasági és szociális kérdésekben, mert kellő tapasztalat hiányában nem értik eléggé azokat a problémákat, amelyekkel szembekerülnek, és végül, mert külföldön az emberek túlságosan szűk körével érintkeznek, ami nem teszi le-

hetővé számukra, hogy valóban behatóan megismerkedjenek azoknak a népeknek az életével, amelyek között tartózkodnak."[4]

J. E. Harr *A hivatásos diplomata* című könyvében részletes és igényes elemzést ad az amerikai diplomáciai szolgálatról. A szolgálat színvonala Harr szerint nem felel meg a kor követelményeinek. A szolgálat összetételére vonatkozólag igen figyelemreméltó adatokat közöl. 1935-ben a négerek száma a diplomaták között 2; 1942-ben 8; 1967-ben 20. Harr szerint itt tudatos politikáról van szó, amelynek célja, hogy megakadályozzák a négerek érvényesülését a diplomáciai pályán. A nagyköveti rangban levő amerikai diplomaták átlagos életkora 1966-ban 60,3 év volt, a követi rangban levőké ugyanakkor 56,5 év.

A *New York Times* 1973. február 24-i száma az „excentrikus jutalmazási rendszerről" beszél, amelynek értelmében azok az amerikaiak, akik jelentős összeggel hozzájárultak a győztes elnökjelölt választási hadjáratának költségeihez, nagyköveti kinevezéseket kapnak a különböző országokba. „Nemsokára nem lesz elég külföldi állam – írja nem minden irónia nélkül a *New York Times* –, hogy ezt a hatalmas tömeget elhelyezzék." A gazdag dilettánsok nagykövetté történő kinevezéséből aztán olyan esetek adódtak – írja a lap –, hogy az Egyesült Államok külföldi képviseleteinek vezetésével megbízott embereknek saját beismerésük szerint fogalmuk sem volt arról, mi a NATO és hol található a központja, vagy sejtelmük sem volt arról, ki a kormányfő abban az országban, ahová kinevezték őket...

A kormánydokumentumok, az elemzések, a sajtócikkek és a szépirodalmi művek végeredményben ugyanarról a dologról beszélnek, azokról a hiányosságokról, amelyek magában az illető állam társadalmi rendszerében gyökereznek, amelynek diplomatái a villásreggeliken és koktélpartikon szellemességükkel, jóltájékozottságukkal és mélyen szántó gondolataikkal próbálnak feltűnni, miközben a néptömegek érdekei távolabb vannak tőlük, mint a Föld a Holdtól...

„Mielőtt diplomáciai szolgálatba léptem, úgy képzeltem, hogy a

[4] Proposals for Reform of the Foreign Service. 6240. L. 1943.

diplomaták rendkívüli képességekkel megáldott emberek, akik meg tudják fejteni a történelmi jelenségek titkos mozgatórugóit, mivel különös érzékkel rendelkeznek, amivel képesek a legfényesebb győzelemben meglátni a vereséget, és fordítva, a legsúlyosabb vereségben a győzelmet" – ilyen elképzelésekkel kezdte meg diplomáciai pályáját Jakub Kadri Karaosmanoğlu, az ismert török író, Kemal Atatürk egyik munkatársa. „Nem kellett hozzá sok idő – írja 1955-ben megjelent könyvében, *A botcsinálta diplomatában* –, hogy rájöjjek tévedésemre." Karaosmanoğlu, aki húszéves diplomáciai pályafutása alatt Albániában, Csehszlovákiában, Svájcban, Hollandiában, Iránban volt követ és nagykövet, és közvetlen tapasztalatokat szerzett a nyugati diplomácia tevékenységéről, ez utóbbiról azt írja, hogy anakronisztikus intézmény, amely ezer szállal kötődik az elmúlt századok tradícióihoz, és idegen tőle századunk dinamikája, nem ismeri azokat az új társadalmi mozgatóerőket, amelyek nem egy állam és nép sorsát meghatározzák.

Időnként elragadja a hév a szerzőt. „Az ebédlőasztal sajátos próbakő a diplomata életében – írja. Itt kerülnek felszínre az ember alapvető erényei és hiányosságai. Itt lehet sikert és megbecsülést szerezni . . . Egyetlen valamirevaló diplomata sem menekülhet meg az elől, hogy emésztését a legképtelenebb kotyvalékokkal tönkretegye, agyát pedig üres és hiábavaló fantáziajátékokkal koptassa. Az asztal mellett nem csinál mást, csak beszél és eszik. A jobb felől mellette ülő csúfságot meggyőzi arról, hogy párját ritkítóan szép, ízléstelenül öltözött bal oldali szomszédnőjének pedig választékos öltözködéséről áradozik. Ha véletlenül a háziasszony mellé kerül, akkor arról fog neki beszélni, hogy ilyen jót még életében nem evett. Állandóan résen kell lennie, hogy bármilyen kérdésre válaszolni tudjon, és lehetőleg úgy, hogy válaszát ne értelmezhessék sem pozitívan, sem negatívan . . ."

A szerző nagy élvezettel rántja le a leplet a nagykövet úr „őexcellenciájáról". A nagykövet úr dolga, hogy mindenre magasról nézzen, ne vegye észre, mi van az orra előtt, úgy járjon a világban, hogy tiszta maradjon a lakkcipője, mert ő „persona grata", kivételes és érinthetetlen személyiség, aki minden megítélésen felül áll. „Szemé-

lyiséget mondtunk? – kiált fel Karaosmanoğlu. Bocsánat, ezt vissza kell vonnunk. A diplomata felette áll az embereknek, szimbólum ő, szent szimbólum! És ez nem tréfa, hiszen ő az államot képviseli. Ő a király, a császár, az elnök árnyéka, amely átnyúlik a másik országba. Nem léteznek számára sem határok, sem vámhivatalok. Nem tartozik fejet hajtani a helyi rendelkezéseknek és törvényeknek. Ellenkezőleg, azok, akik e rendelkezések és törvények védelmét vannak hivatva ellátni, állnak mintegy az ő rendelkezésére, az ő szolgálatában. Excellenciásnak titulálják, és érkezésekor vigyázzba merevednek. Isten legyen neked irgalmas, ha tiszteletlenül viselkedsz vele szemben. Ez a bürokrata, aki hozzászokott, hogy kormányának durvaságait szó nélkül lenyelje, azonnal önérzetes és hiú emberré válik, s érinthetetlenségét, kiváltságait lobogtatva tiszteletet követel magának, különben hisztérikus rohamot kap, mint egy öreg bárónő, akinek szolgálója nem engedelmeskedik."

A diplomaták és a diplomácia elleni kirohanások idézését a végtelenségig folytathatnánk a szépirodalom és a memoárirodalom bőséges anyagából. Szükség van-e arra, hogy cáfoljuk ezeket? Nincs.

Először is sok mindenben igazuk van, még akkor is, ha a negatív, karikaturisztikus vonások általánosítása, kiterjesztése a hivatás egyes képviselőiről a hivatás egészére, nem több, mint művészi fogás. Mindig és mindenütt voltak és vannak olyan orvosok, akik hivatásuk virtuózai, és vannak dilettáns orvosok, „botcsinálta doktorok".

Másodszor az idézett művek csak a diplomata egy típusát ábrázolják, amit a mai olvasó csak a konkrét történelmi megközelítés és az osztályszemlélet birtokában tudhat helyesen értelmezni.

A polgári irodalommal ellentétben a szovjet szépirodalom, a színház, a film különösen az utóbbi években eléggé intenzíven munkálkodnak a diplomata új típusának megalkotásán, akinek tevékenysége a nép érdekeit, a béke védelmét szolgálja.

A diplomaták származás, vagyoni cenzus, protekció és az udvari, kormány-, parlamenti vagy bankkörökkel való kapcsolat alapján történő kiválasztása (ott, ahol ez volt a gyakorlat) évszázadokon keresztül antidemokratikus módon elzárta más rétegek elől a diplomáciai pályát. Nem véletlen, hogy az irodalomban a csíkos nadrágos

figura alakja termelődött ki, aki felületes kétértelműségével boszszantja a jóérzésű embereket, és bonyolult, merész tánclépéseket produkál az operettszínpadokon.

De ha eltekintünk a szépirodalomtól és az anekdotikus történetektől, el kell ismernünk, hogy a nemzetközi kapcsolatok és a diplomácia történetében bőven adódnak olyan tettek és személyek, akik és amelyek maradandó nyomokat hagytak maguk után. A burzsoázia diplomáciája éppúgy, mint a maga idejében az antik világ és az abszolút monarchia diplomáciája ki tudta termelni a maga ragyogó képviselőit, akik rendkívüli rátermettséggel védelmezték kormányaik, osztályuk érdekeit. „Őexcellenciáik" között, akikről Karaosmanoğlunak nem sok jó szava van, akadnak olyan emberek is – különösen a kulcspozíciókban –, akik nagy politikai éleslátással, a nemzetközi problémák kiváló ismeretével rendelkeznek, eligazodnak a gazdasági és a kulturális élet kérdéseiben, szavaikkal és tetteikkel tiszteletet tudnak ébreszteni, és nem hiányzik belőlük az a speciális érzék (Fingerspitzengefühl), ami megkülönbözteti egymástól a hivatásos diplomatát és a „botcsinálta diplomatát".

Az, aki már részt vett nemzetközi konferenciákon, tárgyalásokon, bizalmas beszélgetéseken, szerződések, határozatok vagy más közös dokumentumok kidolgozásában nyugati diplomatákkal együtt, csak elismeréssel adózhat legjobb képviselőik rendkívüli felkészültségének, kivételes szakmai tudásának. Ezek külügyminisztériumi titkárok, osztályvezetők, nagykövetek speciális megbízással, a miniszter személyi irodájának vezetői, máskor alacsonyabb szolgálati beosztásúak. De amit egy ilyen diplomata mond, sőt bizonyos fokig az is, amiről nem akar beszélni, sajátos eszköz, amellyel a másik fél általános politikai beállítottsága ellenőrizhető, álláspontja feltárható. Az ilyen partner garancia arra, hogy kifejtett elképzeléseinket pontosan megérti és továbbítja az árnyalatok elmosása, a megfogalmazás elnagyolása nélkül, és természetesen megkönnyíti a kölcsönös megértést. A különböző társadalmi rendszerű államokat képviselő diplomaták érintkezése érthető módon nem mindig gördülékeny. De nem is feltétlenül vezet a nézetek konfrontációjához, néha a hasznos, emberi rokonszenvvel színezett együttműködés jegyében folyik.

Jó példa erre Csicserin és a moszkvai német nagykövet, Brockdorff-Rantzau viszonya, amiről megfelelő képet alkothatunk az alábbi levél alapján, amelyet Ernst Rantzau (a nagykövet fivére) küldött Csicserinnek 1928 szeptemberében:

„Ikertestvérem, gróf Brockdorff-Rantzau nagykövet ma reggel az ágyához hívatott, és megkért, hogy közöljem Önnel, népbiztos, és Litvinov úrral: orvosának véleménye alapján tisztában van azzal, hogy közeledik halálának perce. Megkért engem, hogy halála óráján tudassam Önökkel, uraim, hogy életcéljának tekintette annak a politikának a megfelelő végigvitelét, amelyet az utóbbi években folytatott. Kéri, mondjam meg Önnek, hogy hálás mindkét népbiztosnak, különösen Önnek, amiért a legnehezebb években is hitt az együttműködésben. Végső és szilárd reménye – mint mondotta – az a remény volt, hogy a német és az orosz nép együttesen elérik a kívánt célt."

Megrázó vallomás a halál órájában! Amikor Csicserin felbontotta a levelet, Brockdorff-Rantzau már halott volt.

A *General-Anzeiger* című lapnak adott nyilatkozatban Csicserin méltatta a nagykövet hozzájárulását a szovjet–német kapcsolatok fejlődéséhez, és összegezésképpen ezt mondta: „Sok mindent megértett, sokat tett, sokat hagyott örökül, és amit örökül hagyott, az élni fog."[5]

Milyen szakmai sajátosságok, szellemi beállítottság és jellembeli tulajdonságok teszik alkalmassá a diplomatát, hogy hivatását a leghatékonyabban gyakorolja? A diplomáciai szakirodalom sokat foglalkozik ezzel a kérdéssel.

De először forduljunk az egyik legrégebbi perzsa kézírásos szöveghez, a *Dasztur al-Muluk*hoz (Intés az uralkodókhoz).[6] A hatodik fejezet azzal foglalkozik, hogy kire kell bízni a követi küldetés ellátását:

„Barátom, a követnek ügyesen és okosan kell bánnia a szavakkal, amelyeknek mécsesként kell ragyogniuk, tündökölniük kell, mint a gyöngyszemeknek, úgy, hogy a szívélyesség sugározzék belőlük. Ha

[5] *Sz. Zarnyickij–A. Szergejev:* Csicserin. Moszkva 1966. 247. old.
[6] *Hadzsa Szamandar Termezi:* Dasztur al-Muluk. Moszkva 1971. 41–42. old.

beszédéből már az első pillanatban szigorúság árad, azt a lágyság ollójával kell elvágni. Ha kezdetben zord szavakat mond, a végén jó szavakkal, szívélyes kifejezésekkel kell befejeznie, mint ahogy mondják:

A kedves szavakra szívéből elszállt a harag,
A sima beszéd elűzte a felhőt az ellenfél homlokáról.

Barátom, a tapasztalat bizonyítja, hogy négyféle embert nem szabad követségbe küldeni: az első – aki sértést szenvedett az uralkodótól; a második – akinek vagyonát és becsületét elvitte a király haragja; a harmadik – akit elbocsátottak a szolgálatból; a negyedik – aki az uralkodó rovására akar haszonra szert tenni. Az ilyen embereket követségbe küldeni ellenkezik a józan ésszel s a tapasztalattal, mert az ilyen ember szívében benne van a sérelem tüskéje. Ennélfogva, ha az ilyen ember az ellenséget erősebbnek és hatalmasabbnak gondolja uralkodójánál, a kedvező pillanatban kimutatja titkos gyűlöletét irányában, árulásra és pártütésre gondol, mint ahogy mondják:

Minden kebelben, amelyben gyűlölet lappang,
Sértéstől keményedett a szív.

Barátom, a követnek két irányban kell éberséget mutatnia: uralkodója irányában, hogy megóvja a hatalom becsületét és nagyságát, és az ellenség fondorlataival szemben. Feltétlenül észben kell tartania, hogy:

Az okos ember szavakkal elrendez olyan dolgokat,
Amiket száz bátor harcos sem tud elérni.

Barátom, kísérd figyelemmel a követek küldetését, és légy ebben nagyon gondos, mert a követ az uralkodó nyelve. A követnek a legokosabb és legtapasztaltabb emberek közül kell kikerülnie és választékos beszédűnek kell lennie, mint ahogy mondják:

A követ legyen mindenttudó,
Bátor, választékos beszédű,
Bármiről kérdezzék, tudjon válaszolni
Úgy, ahogy kell.
Úgy fejezze ki magát,
Ahogy a résztvevők kívánják.
Sok ember van, aki egyetlen durva szóval
Egész világokat küldött háborúba, egész népet tönkretett;
Mások kedves szóval
Ellenségeket tettek barátokká."

A távoli múltból jött üzenet természetesen nem tekinthető mérvadónak a nagykövetek és más diplomáciai dolgozók kiválasztásában. De nem tagadható, hogy a sorokból mély bölcsesség árad.

Talleyrand szerint a diplomácia terén való eredményes működéshez szükséges „lelki és szellemi" tulajdonságokat két kategóriára lehet osztani.

Az elsőbe olyan tulajdonságok tartoznak, mint körültekintés, szerénység, teljes önzetlenség, végül bizonyos érzelmi emelkedettség, ami lehetővé teszi, hogy átérezzük annak a kötelezettségnek egész nagyságát, hogy külhonban képviselhetjük nemzetünket.

A másodikba tartozó tulajdonságok: hajlam a politikai viszonylatokban való elmélyedésre, a kérdések lényegének pontos és gyors megragadására. Egyetlen foglalkozás sem követel ilyen gyors, néha azonnali reakciót, széles látókörű gondolkodást; ezen a pályán minden részletet azonnal be kell tudni illeszteni az egységes egészbe.

A felsorolt tulajdonságok együttesen és a gyakorlat által továbbfejlesztve adják meg a diplomáciai pálya lényegét és becsületét – mondja Talleyrand a diplomáciai pályáról írt jelentésében, amelyet 1800 márciusában a kormány elé terjesztett.[7]

Számunkra természetesen nem az az érdekes, mennyire testesítette meg maga Talleyrand mindezeket a tulajdonságokat, például a „teljes önzetlenséget", hanem az, hogy a „klasszikus diplomácia" egyik fő képviselője milyen tulajdonságokat tart említésre érdemesnek.

[7] Mémoires du prince de Talleyrand. V. köt. 43. old.

Másfél évvel halála előtt a párizsi akadémián tartott beszédében (1838 márciusában) Talleyrand újra kitért a mintaszerű diplomata tulajdonságaira.

Egyebek között azt mondta, hogy a külügyminisztérium politikai osztálya vezetőjének „egyszerűen, kifogástalanul és szerényen kell viselkednie, távol kell tartania magát a világi hívságoktól, és teljesen a gyakran maximális titoktartást követelő ügynek kell szentelnie magát; mindig mindent tudnia kell az eseményekről és az emberekről, állandóan fejben kell tartania az összes szerződést, tudnia kell kronologikus sorrendjüket és keletkezési idejüket, meg kell tudnia ítélni a szerződések erős és gyenge oldalait, előtörténetüket és következményeiket; végül tudnia kell a tárgyalásokon részt vevő főmegbízottak nevét, sőt családi kapcsolataikat is."

A külügyminiszter tulajdonságaival kapcsolatban Talleyrand megjegyzi, hogy a miniszternek „sajátos ösztönnel kell rendelkeznie, amely megsúgja, hogyan kell viselkednie, és nem engedi, hogy a tárgyalások előtt kompromittálja magát. Értenie kell ahhoz, hogy nyíltszívűnek látsszék, miközben áthatolhatatlan marad, hogy tartózkodó legyen, miközben nyíltnak látszik, hogy legyen elővigyázatos még szórakozásainak megválasztásában is, de miközben váratlan kérdéseket tesz fel beszélgetőpartnerének, legyen természetes, sőt esetleg tűnjék naivnak, egyszóval napi huszonnégy órán keresztül egyetlen pillanatra sem szűnhet meg külügyminiszternek lenni."[8]

Cambon nem minden túlzás nélkül azt állítja, hogy nem ismer sokoldalúbb tevékenységet, mint a diplomáciai hivatás. Romantikus hangvételű érveléssel azt írja, hogy nincs hivatás, ahol ilyen kevés írott és ilyen sok hagyományon alapuló íratlan szabály lenne, ahol a siker ennyi kitartást kívánna és ennyire a véletlen játékától függne, ahol ilyen szigorú fegyelmezettségre lenne szükség, és ahol az embernek ekkora jellemszilárdságra és ilyen éles elmére volna szüksége.

A nagykövetnek más tulajdonságokkal kell rendelkeznie, mint a külügyminiszternek. Az utóbbi összeveti a jelentéseket, amelyek a

[8] *Charles de Chambrun:* L'esprit de la diplomatie. Paris 1944. 288–289. old.

diplomáciai képviseletektől a világ minden tájáról befutnak, mérlegeli ezeket, biztosítja az ország külpolitikájának harmóniáját az egység és a siker érdekében.

A nagykövet tartja magát kormánya utasításaihoz, informálja, magyarázatokkal látja el, figyelmezteti és ha kell, visszatartja kormányát. Az önálló ítéletalkotás nála természetesen nem jelentheti a fegyelem megsértését. Másfelől azonban az a követ, aki nem mer valamivel több lenni, mint postaláda, veszélyt hozhat kormányára.

A diplomata legfontosabb tulajdonságának Cambon az erkölcsi tekintélyt tartja. Kipróbált lojalitásával olyan bizalmat kell ébresztenie mind a saját kormányában, mind abban a kormányban, amely mellé akkreditálták, hogy szavában senki se kételkedjék.

Ide talán kívánkozik egy megjegyzés.

A különböző országok diplomáciai képviselői ismerik egymást, éveken, néha évtizedeken keresztül érintkezésben állnak egymással. Nevüket ismerik a kormányok, a diplomáciai hivatalok a különböző tájékoztatásokból, feljegyzésekből. Még ha a másik ország olyan képviselőjével találkozik is, akit eddig személyesen nem ismert, akkor sincs szó tényleges „ismeretlenségről". Mindkettő előbb alaposan tájékozódott a másik felől. Létezik egy nemzetközi „tőzsde", ahol a diplomaták reputációját jegyzik. És minél nagyobb egy adott diplomata hírneve, „erkölcsi tekintélye", szavahihetősége, jóhiszeműsége, annál többet tud használni hazájának, akár tárgyaláson képviseli, akár a központi apparátusban, akár követségen dolgozik.

A követnek, ha sikeresen akar működni, meg kell kedveltetnie magát – írja Cambon –, és ha jól akarja végezni feladatát, meg kell találnia a helyét annak az országnak a társadalmában, ahová kinevezték. A jó diplomata nem csinál reklámot a sikereinek, és nem engedi magát elragadtatni.

Cambonnak tökéletesen igaza van mindabban, amit a diplomata erkölcsi tekintélyéről és lojalitásáról mond. Rendkívül ritka az olyan eset, hogy a diplomata megszegi a kormányával szembeni lojalitást. Ha ezt megteszi, megszűnik diplomatának lenni. Azt a tulajdonságot veszti el, ami valakit azzá tesz, hogy kormánya érdekeinek képvi-

selője; gyakorlatilag a hazaárulás útjára lép. A történelem ismer ilyen eseteket.

Köztudott, hogy Talleyrand attól kezdve, hogy Napóleon Erfurtban találkozott I. Sándorral, titkos kapcsolatban állt az orosz cárral, és intrikált császára ellen.

Az orosz történelemben is volt ilyen eset. A zavaros idők alatt, 1606 elején Ál-Dimitrij követeként Bezobrazcov Krakkóba utazott a lengyel királyhoz. Az volt a megbízatása, hogy tudassa a királlyal az új cár trónra lépését Moszkvában. Bezobrazcov, miután feladatát teljesítette, titokban intett a kancellárnak, annak jeléül, hogy négyszemközt kíván vele beszélni, majd a kancellár megbízottjának átadta Sujszkij és Golicin hercegek üzenetét, akik szemére hányták a királynak, hogy gyenge és könnyelmű, kegyetlen, kicsapongó és tékozló embert tett meg cárnak, aki méltatlan a moszkvai trónra, és nem tud szót érteni a bojárokkal, akik nem tudják, hogy szabaduljanak meg tőle, és akkor már inkább hajlandók elfogadni cárnak Władisław királyfit. Nyilvánvaló, hogy a moszkvai főnemesség valamit tervezett Ál-Dimitrij ellen, és attól tartott, hogy a király jelöltje védelmére kel.[9]

A követ, a diplomáciai képviselő lojalitása annak az országnak a kormányával szemben, ahová megbízása szól, olyan dolgokban nyilvánul meg, hogy kormányát elfogulatlanul informálja az adott ország kül- és belpolitikai lépéseiről és az államférfiakkal, politikusokkal folytatott beszélgetéseinek tartalmáról anélkül, hogy dramatizálni próbálná a helyzetet, vagy ki akarná élezni a viszonyokat. Ha a diplomáciai képviselő növelni akarja erkölcsi tekintélyét abban az országban, ahol tartózkodik, tiszteletben kell tartania az illető nép szokásait, kultúráját, szívélyesnek kell lennie a felelős személyekkel való érintkezésben, figyelembe kell vennie a sajátos hatalmi mechanizmusokat, és körültekintően kell eljárnia az ezekkel való érintkezésben.

Harold Nicolson *Diplomácia* című könyvében megpróbálja megrajzolni az „ideális diplomata" képét. Hét fő diplomáciai erényt so-

[9] *V. A. Kljucsevszkij:* Szocsinyenyija. III. köt. Moszkva 1957. 34. old.

rol fel, úgymint: igazmondás, pontosság, nyugalom, egyenes jellem, türelem, szerénység, lojalitás. Nicolson meg is magyarázza, mit ért pontosan a felsorolt erényeken.

Az igazmondás nemcsak a tudatos hazugság elkerülését jelenti, hanem a hazugságra való utalás és az igazság leplezésének elkerülését is. Ha a diplomata szándéka ellenére megtévesztett valakit, akivel tárgyal, vagy olyan értesülésekhez jut, amelyek ellentétben állnak azzal, amit korábban mondott, haladéktalanul el kell oszlatnia a félreértést, még ha bizonyos előnye származna is abból, ha nem oszlatná el.

Soha nem szabad kategorikusan cáfolni az igaz kijelentéseket, és nem szabad fenntartani a hamisakat – ez Nicolson következtetése.

Pontosságon nemcsak gondolati, hanem erkölcsi pontosságot ért. Az előző fejezetekben már elég szó esett az írásbeli és szóbeli megfogalmazás pontosságának, a szó és tartalma közötti megfelelésnek jelentőségéről. Ezért most foglalkozzunk a pontosság második jelentésével, amit Nicolson vezet be. A hivatásos diplomata – véleménye szerint – ritkán vádolható eszmei pontatlansággal, az erkölcsi pontatlanságra ezzel szemben igen erős hajlama van. Ez különböző formákat ölthet, ilyen például az események menetének előrejelzésétől való tartózkodás, a merész ítéletalkotástól való rettegés. A diplomatának – Nicolson szerint – nem szabad haboznia, hogy kormányát tájékoztassa arról, milyen irányban fognak a helyi események fejlődni. A kétértelmű prognózist tartalmazó jelentések csak arra jók, hogy a követ fitogtassa előrelátását, de nem válnak hasznára sem kormányának, sem saját tekintélyének. Az erkölcsi pontatlanság megnyilvánulása ezenkívül az is, hogyha a diplomata elveszti a mértéket abbeli törekvésében, hogy jó kapcsolatokat alakítson ki a helyi hatóságokkal. Ha aztán kormányától utasítást kap bizonyos dolgok közlésére, amelyekről feltehető, hogy ingerültséget fognak kiváltani, akkor ezt enyhébb formában fogja megtenni, amivel helytelen, hamis képet ad azokról a célokról, amelyeket az adott utasítás szolgál. A kormány iránti lojalitás egyenes megsértése, ha a kapott utasítást úgy továbbítja, hogy hanglejtésével, gesztusaival

érezteti, hogy személyesen nem ért egyet azzal, amit elő kell terjesztenie.

Az „ideális diplomata" további erényei, a nyugalom, egyenes jellem, türelem, szerénység, lojalitás, aligha szorul bővebb magyarázatra. Nyilvánvaló, hogy a diplomáciában mi a jelentőségük.

Talleyrand, Cambon, Nicolson és a velük azonos álláspontón levő sok más szerző különböző országok és korok diplomáciai tapasztalatait fogalmazták meg. Lényegében mindannyian egyetértenek abban, milyen tulajdonságokkal kívánatos rendelkeznie szerintük a jó diplomatának. Különbség csak e tulajdonságok pontosabb körülírásában, részletezésében van.

A körültekintés és a bizalom megszerzésének, megtartásának képessége talán a legfontosabb. Nagyjából egyetérthetünk abban, hogy e két nem teljesen ellentétes kategória között helyezkednek el azok a személyes erények, amelyekkel a diplomatának rendelkeznie kell.

A körültekintés azt jelenti, hogy nem ítélünk elhamarkodottan az adott ország különböző politikai eseményei kapcsán, a kapott információt nem erőltetjük bele előre kész véleményünkbe, a különböző államférfiakat és politikusokat nem ítéljük meg nyilatkozataik alapján, hanem előbb összehasonlítjuk nyilatkozataikat és tetteiket, csak olyan tények alapján vonunk le következtetéseket és állítunk fel prognózisokat, amelyeket előzőleg több oldalról ellenőriztünk, hitelességükről megbizonyosodtunk, hogy a tény valóban tény és nem felnagyítás vagy dezinformáció.

Az állam hivatalos képviselőjének különleges óvatossággal kell eljárnia, ami persze nem jelenthet aggályosságot és zárkózottságot a kapcsolatok, érintkezések felvételénél. Az erkölcsi állhatatlanság, az alkoholizmus, a nyerészkedési vágy, a szószátyárság stb. abszolút összeegyeztethetetlenek a diplomáciai tevékenységgel. A diplomata nem teheti ki magát a kompromittálódás veszélyének. Az erős akarat, erkölcsileg feddhetetlen magatartás nem a diplomata személyes ügye. Közvetlen szolgálati kötelessége megköveteli, hogy maximálisan rendelkezzen ezekkel a tulajdonságokkal.

Bizalmat az a diplomata tud ébreszteni, aki szavainak tekintélyt tud szerezni, akinek viselkedési stílusa mintegy belesimul a két állam

közötti kapcsolatok kontúrjaiba. Minél magasabb pozícióban van egy hivatalos személy, minél közelebb van a hatalom forrásához, annál súlyosabban esnek a latba kijelentései, ítéletei, jövendölései. A hatalom forrásához való közelség volt az oka, hogy Robert Kennedy, amerikai igazságügy-miniszter kijelentéseinek sokkal nagyobb tekintélye volt, mint mások kijelentéseinek, akik pedig vele egyenlő vagy magasabb pozícióban voltak.

Ha egy hivatalos személy lépten-nyomon túl általános kijelentéseket tesz, vagy ami még rosszabb, ha az ezt követő gyakorlati lépések vagy az általa képviselt kormány nyilatkozatai eltérnek kijelentéseitől, akkor némi jogos szkepszissel kezdenek majd nézni rá.

A diplomata első számú törvénye, hogy egy pillanatra se szűnjön meg a szavaiért és tetteiért érzett felelősség. A körültekintő magatartás a tárgyalópartnerben mindkettő iránt bizalmat ébreszt. Ha nem ismerjük részleteiben és egészében országunk álláspontját a vitatott kérdésben, akkor nem tudjuk ezt elérni.

Jobb hallgatni vagy tájékozatlanságunkra hivatkozni, mint improvizálni. Csak a kérdés és a tények beható ismerete adja meg a diplomatának azt a biztonságot és szabadságot a tárgyalás során, ami nélkül a beszélgetés két papagáj párbeszédére emlékeztetne.

Azok a diplomaták, akik nem elég tapasztaltak, néha nem tudnak ellenállni annak a veszélyes kísértésnek a tárgyalás folyamán, hogy minél nagyobb (akár csak látszólagos) tájékozottsággal és magabiztossággal próbáljanak tárgyalópartnerük előtt tetszelegni.

A diplomácia aranyszabálya, hogy ne akarjon senki jelentősebbnek látszani, mint amilyen a valóságban.

Csak a felelősségteljes viselkedés – ami többek között azt jelenti, hogy a partnerek kijelentései és viselkedése arányban vannak pozíciójukkal – teszi két diplomata beszélgetését diplomáciai beszélgetéssé. Ha a partnerek valamelyikénél elhalványul ez a felelősségtudat, akkor a tárgyalás síkos útra gördül, egyrészt kifecseghetik azt, amit nem lenne szabad, másrészt pedig lejárathatják önmagukat.

A hiúság a felelősségtudattal nem kellő mértékben felvértezett diplomata Achilles-sarka.

Teljesen igaza van Nicolsonnak, amikor azt mondja, hogy a dip-

lomaták minden hibája közül – és ilyen szerinte sok van – a hiúság a leggyakoribb és legkomolyabb. Kuriózumképpen idézzük egy kezdő diplomáciai dolgozó feljegyzésének utolsó mondatát: „Befejezésül partnerem azt mondta, hogy ismét találkozni akar velem, mert szívesen beszélget okos emberekkel."

A tapasztalat, a tudás, a körültekintés, a találékonyság azonban nem pótolhatja a diplomata legértékesebb tulajdonságát, azt a belső meggyőződést, hogy a külpolitikai célok és a politika, amelynek végrehajtója, országának, népének alapvető érdekeit, a világbéke érdekeit szolgálja. Ez a meggyőződés szakmai tudással párosulva a legfőbb biztosítéka annak, hogy a diplomata energikus és kezdeményező lesz, nem mond csődöt, ha valami váratlan történik, nehéz helyzetekben pedig állampolgári és személyes bátorságról tesz tanúbizonyságot. És megfordítva, a belső meggyőződés hiánya így vagy úgy kiütközik a diplomata magatartásán, akármilyen iskolázott legyen is az illető.

Emlékezzünk, milyen fejvesztettséget árult el Pourtalès, a német követ, amikor átadta a jegyzéket, amely az Oroszországnak szóló hadüzenetet tartalmazta. Még a szöveget is összekeverte! Vagy egy másik példa: Ribbentrop szánalmas és kétszínű viselkedése a Szovjetunió elleni háború megindításakor. A jelenetet egy szemtanú, Berezskov, a berlini szovjet nagykövetség akkori munkatársa írja le.[10]

„. . . Mikor odaértünk az íróasztalhoz, Ribbentrop felállt, némán biccentett, kezet nyújtott és felkért bennünket, hogy kövessük őt a terem másik sarkába, a kerek asztalhoz. Ribbentrop arca puffadt és vörös volt, a szeme pedig fénytelen és gyulladásos. Leszegett fejjel és bizonytalan léptekkel haladt előttünk. – Csak nem részeg? – fordult meg a fejemben.

Miután elhelyezkedtünk a kerek asztalnál és Ribbentrop beszélni kezdett, feltevésem bebizonyosodott. Alaposan leihatta magát.

Ribbentrop közölte, hogy egy órával ezelőtt a német csapatok átlépték a Szovjetunió határát. Ezután bizonygatni kezdte, hogy Né-

[10] *V. Berezskov–J. Rzsevszkaja:* A játszma véget ér. Zrínyi Könyvkiadó 1966. 69–70. old.

metországnak ez a lépése nem agresszió, hanem csupán védelmi rendszabály, majd felállt, kihúzta magát, és igyekezett ünnepélyes külsőt ölteni. De amikor az utolsó mondatot elmondta, a hangjából észrevehetően hiányzott a határozottság és a meggyőződés:

– A Führer engem bízott meg azzal, hogy közöljem önökkel ezeket a védelmi intézkedéseket...

Megfordultunk és elindultunk a kijárat felé. És ekkor valami váratlan dolog történt. Ribbentrop szapora léptekkel utánunk sietett. Suttogó hangon, hadarva bizonygatta, hogy ő személy szerint ellenezte a Führer döntését, sőt állítólag megpróbálta Hitlert lebeszélni a Szovjetunió megtámadásáról. Ő, Ribbentrop esztelenségnek tartja ezt. Azonban semmire sem ment. Hitler ragaszkodott az elhatározásához, és senkit sem volt hajlandó meghallgatni...

– Közöljék Moszkvában, hogy én a támadás ellen voltam – hallottuk a birodalmi miniszter utolsó szavait, amikor már kiértünk a folyosóra..."

Ribbentrop suttogása természetesen senkit nem tudott megtéveszteni. De tény, hogy megpróbált alakoskodni és kibújni a felelősség alól.

Ha a nagykövetet vagy a követség más dolgozóját hívatják a külügyminisztériumba, szinte soha nem tudhatja, mi vár rá. Esetleg valamilyen rutinkérdés megvitatásának folytatása, mondjuk egy korábban megtárgyalt intézkedés időpontjának meghatározása, a leendő új követségi épület helyének kijelölése stb. De jöhet kellemetlen meglepetés is: figyelmeztetés egy határincidens ügyében, egy szerződés felmondása, a diplomáciai kapcsolatok megszakításának bejelentése, a követség valamelyik alkalmazottjának kiutasítása stb. Előfordulhat, hogy a követség, annak munkatársai és azok családtagjai valamilyen rosszindulatú provokáció vagy kalandortámadás áldozatai lesznek. A követség vagy a konzulátus épületére egy arra elhaladó gépkocsiból tüzet nyitnak vagy bombát helyeznek el alatta, esetleg kapuja előtt provokatív jelenetet rendeznek.

A követségi dolgozók kitartása, akarata, hidegvére annál nagyobb lesz a nehéz, váratlan helyzetekben – legyen ez valamilyen barátságtalan akció az ellen az ország ellen, amelyet a követség képvi-

sel vagy olyan provokáció, amely akadályozza feladatának normális ellátását –, minél inkább meg vannak győződve arról, hogy igaz ügyet szolgálnak, minél jobban megértik államuk alapvető külpolitikai céljait és nemzetközi érdekeit.

Tolsztoj *Háború és béké*jének hősét, a diplomata Bilibint soha nem a „miért", hanem csak a „hogyan" kérdése érdekelte. Akármilyen munkáról volt szó, csak az számított, hogy minél ügyesebben oldja azt meg.

A mesterség, a hivatás iránti rajongás természetesen csak dicséretet érdemel. A kitartó munka mellett ez a tehetség megnyilvánulásának feltétele.

De a diplomáciában (és általában a politikában) a „hogyan" még önmagában nem elégséges kritérium. „Miért" – ez a döntő kérdés, és csak ha erre válaszoltunk, kezdhetünk választ keresni arra a másodrendű kérdésre, hogy hogyan lehet a kitűzött célt megvalósítani.

A Szovjetunióban a diplomáciai dolgozóktól magas eszmei és elvi szilárdságot követelnek, ami kifejezi a Szovjetunió Kommunista Pártjának, a szovjet kormánynak komoly és felelősségteljes álláspontját arra vonatkozólag, hogy mindig a szovjet külpolitika mélyen humánus, békeszerető céljai álljanak a középpontban, és a végrehajtás eszközei igazodjanak ezekhez a célokhoz.

Nyugaton időnként azzal vádolják a szovjet diplomatákat, hogy szinte gépiesen tartják magukat az „utasításokhoz".

Pearson például *Diplomácia a nukleáris korszakban* című könyvében azt írja, hogy a szocialista államok képviselői „semmilyen vagy csak igen csekély cselekvési szabadsággal rendelkeznek", hogy „a kommunista képviselőt rettegés tölti el, ha csak egy jottányit is eltér a rábízott utasításoktól". Később még lehetetlenebb állításokra ragadtatja magát: „durván beszélnek, nem akarják meghallgatni a másik fél véleményét, az érintkezések során gyanakvóan és tartózkodóan viselkednek". Kell kommentálni ezeket az állításokat? Aligha. Nem ütik meg azt a szintet, amit érdemes válaszra méltatni.

Néhány dolgot azonban talán nem árt tisztázni. A diplomaták minden országban szigorúan tartják magukat a kapott utasításokhoz, hiszen legfőbb szolgálati kötelességük az utasítások végrehajtása. A

kérdés csak az, milyen tág teret hagynak ezek az utasítások a végrehajtó számára, mekkora rugalmasságot és személyes kezdeményezést tesznek lehetővé.

Számos tárgyalás, két- és többoldalú közös dokumentum példája azt bizonyítja, hogy a szovjet diplomaták, a szocialista országok képviselői nagyobb mozgási szabadsággal rendelkeznek, mint nyugati tárgyalópartnereik. És ez nem véletlen, nem a diplomáciai munka szervezeti oldalával függ össze, hanem annak következménye, hogy az irányító szervek nagymértékben bíznak a diplomaták pártosságában és szakszerűségében.

Lenin különösen fontosnak tartotta, hogy a szovjet külpolitikában és a diplomáciai apparátusban a párt és az állam együttesen érvényesüljön. *Inkább kevesebbet, de jobban* című cikkében 1923. március 2-án ezt írta: „Hogyan lehet pártintézményeket szovjetintézményekkel egyesíteni? Nincs-e ebben valami megengedhetetlen? ...

Csakugyan, miért ne egyesítenénk őket, ha az ügy érdeke így kívánja? Hát soha senki nem vette észre, hogy például a Külügyi Népbiztosságban ez az egyesítés rendkívül nagy haszonnal jár és kezdettől fogva megvalósítják? Vajon a Politikai Irodában nem tárgyalunk-e meg pártszempontból sok apró és nagy kérdést azokról a »sakkhúzásokról«, amelyekkel a külföldi hatalmak »sakkhúzásaira« felelünk, hogy elhárítsuk, nos, mondjuk, a furfangjaikat, hogy ne használjunk kevésbé ildomos kifejezést? Hát nem rendkívüli erőforrás-e politikánk számára a szovjetmunkának ez a rugalmas egyesítése a pártmunkával? Azt hiszem, hogy az, ami külpolitikánkban bevált, meghonosodott és már annyira szokássá vált, hogy ezen a téren semmiféle kétséget nem kelt, legalább éppolyan helyénvaló (sőt azt hiszem, még sokkal inkább helyénvaló) lesz egész államapparátusunkat illetően is."[11]

A szovjet diplomácia ereje abban rejlik, hogy képviselői a legkülönbözőbb, néha igen bonyolult körülmények között nem gépiesen, hanem meggyőződéssel, öntudatosan cselekszenek. Olyan individuumok, akik egy pillanatra sem szűnnek meg érezni szerves kap-

[11] Lenin Összes Művei. 45. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 396. old.

csolódásukat a nagy egészhez, a kommunista párthoz, az egész néphez; akik a párt és a kormány határozataiban megfogalmazott feladatokat az összes szovjet ember feladataként, s így saját személyes feladatukként fogják fel. Más szóval, amikor tárgyalásokat folytatnak, egyezményeket kötnek, tiltakoznak, felszólalnak a nemzetközi szervezetekben és tanácskozásokon, eszük és szívük szavával összhangban cselekszenek.

A központból még nem jött utasítás vagy iránymutatás, de olyan helyzet jött létre, amelyben a válasz nem tűr halasztást. Mi ilyenkor a teendő? Kitérni a döntés elől? Adott körülmények között ez kárt okozhat az ország érdekeinek. Elodázni a döntést? Erre már nincs több lehetőség. Dönteni a helyszínen, aztán megpróbálni meggyőzni a kormányt a döntés helyességéről? És ha kiderül, hogy vannak általánosabb nemzetközi vagy belpolitikai jellegű megfontolások, amelyekről a követség vagy külképviselet nem tud, és amelyeket képtelen számításba venni?

1960. július 12-én és 13-án a Kongói Köztársaság kormánya táviratot intézett az ENSZ főtitkárához, amelyben sürgős katonai segítséget kért az ENSZ-től Belgium fegyveres agressziójával szemben.

Július 13-án összeült a Biztonsági Tanács, hogy döntsön a főtitkár javaslatáról, amelyben felhatalmazást kért a Tanácstól a Kongói Köztársaság kormányának történő katonai segítségnyújtásra.

Tunézia képviselője határozati javaslatot terjesztett be, amelyben felszólította Belgiumot, vonja ki csapatait Kongóból, és felhatalmazta a főtitkárt, hogy a kongói kormánnyal egyetértésben hozzon intézkedéseket a katonai segítségnyújtásra.

A Szovjetunió képviselője három módosító indítványt nyújtott be a javaslathoz. Az első elítélte a belga agressziót. A második felszólította Belgiumot csapatai haladéktalan kivonására. A harmadik felhatalmazta a főtitkárt, hogy a kongói kormánynak nyújtott katonai támogatáshoz az ENSZ afrikai tagállamainak segítségét vegye igénybe.

Mindhárom módosító indítványt leszavazták.

A Kongói Köztársaság elleni agresszió ekkorra már olyan méreteket öltött, hogy maga az afrikai állam léte forgott kockán.

Szoboljev, aki a Biztonsági Tanácsban a Szovjetuniót képviselte – figyelembe véve a helyzet drámaiságát, amely azonnali cselekvést követelt –, úgy döntött, hogy megszavazza az ENSZ-csapatok Kongóba küldését, és nem halasztatja el a szavazást addig, amíg megjön Moszkvából az utasítás.

A tunéziai határozati javaslatot 8 szavazattal, 3 tartózkodás mellett elfogadták. Ellenszavazat nem volt.

A határozat elfogadása nem volt magától értetődő dolog, miután korábban nem egy eset történt, hogy az ENSZ alapokmányának megsértésével létrehozzák az ENSZ fegyveres erőit. Így a Szovjetunió határozottan elítélte, hogy az amerikaiak koreai agressziójukhoz törvénytelen módon az ENSZ zászlaját használták föl. Az ENSZ-csapatok Kongóba küldése rendkívül jelentős művelet volt, amely egy sor bonyolult nemzetközi problémát vetett fel, kezdve attól, hogy a békefenntartó hadművelet hogyan egyeztethető össze az ENSZ alapokmányával, egészen az ügy anyagi oldaláig.

Másfelől viszont adva volt a konkrét eset, a nemzeti függetlenségéért harcoló fiatal állam elleni imperialista agresszió. Emellett a katonai segítség, amit Patrice Lumumba kormánya kért, nem tűrt halasztást. A Kongó elleni agresszió felháborodást és tiltakozást váltott ki a haladó nemzetközi közvéleményből. Az afrikai és ázsiai államok jelentős része támogatta a kongói kormány kérését, és kifejezésre juttatta, hogy kész csapatokat bocsátani az ENSZ rendelkezésére.

A szovjet kormány jóváhagyta Szoboljev nehéz és felelősségteljes döntését, hogy a Szovjetunió nevében megszavazza az ENSZ-csapatok Kongóba küldését.

Természetesen arra, hogy a diplomáciai képviselők a központ megfelelő utasítása nélkül cselekedjenek, csak kivételes körülmények között kerülhet sor, ha erre halaszthatatlanul szükség van, és ha az illető abszolút biztos abban, hogy célszerűen jár el. Ellenkező esetben komoly károkat okozhat országa államérdekeinek, és lejáratja magát. A diplomáciai gyakorlat ilyen eseteket is ismer.

De adódhat másmilyen helyzet is. A központból megjött az utasítás. Végre kell hajtani. A nagykövet azonban úgy véli, hogy az utasítás nem veszi kellőképpen figyelembe az illető országban uralkodó belpolitikai helyzet minden sajátosságát, és az utasítás értelmében tett lépés más reakciót fog kiváltani, mint amire a központban számítanak. Késleltesse az utasítás végrehajtását? Jelentést küldjön kormányának, hogy célszerű lenne módosítani vagy visszavonni az utasítást? Ilyen – kisebb vagy nagyobb felelősséggel járó – dilemmával szembekerülnek a döntést hozó diplomaták (a követségek, képviseletek vezetői) és alacsonyabb beosztású diplomaták is, akik tanácsaikkal és elképzeléseikkel segítenek a vezetőnek döntésében.

1942 végén járunk. A szovjet nagykövetet a Kremlbe hívatják. Felteszik neki a kérdést, feltételezhető-e, hogy az illető ország, ahová akkreditálva van, a hitlerista Németország oldalán belép a háborúba, vagy inkább arra lehet számítani, hogy megőrzi semlegességét? A választól függ a döntés, hogy az illető ország határán állomásozó szovjet csapatok egy részét át lehet-e vezényelni a frontra. És ha a határ védtelenné válik, és az illető szomszédos ország mégis a hitlerista Németország oldalára áll? A nagykövet határozott választ adott: nem áll. Mekkora felelősséget vett ezzel magára! A szovjet hadosztályokat átdobták a határról a frontra. A későbbiekben bebizonyosodott, hogy Szergej Alekszandrovics Vinogradov nagykövet helyesen mérte fel az illető ország szándékait.

Talleyrand-nak, Grocsakovnak, Metternichnek lényegesen könnyebb dolga volt, mint egy mai diplomatának. Ma egy diplomáciai feladat megoldásánál mintegy százötven ismeretlennel kell számolni. Ezek az „ismeretlenek" a világ országai, a különböző társadalmi rendszerű államok a maguk eltérő, sőt ellentétes ideológiáival. És mi lesz a közvélemény, a sajtó reakciója adott külpolitikai akcióra, javaslatra? Az atomkorszakban a diplomácia tévedéseinek fatális következményei lehetnek. Nem emelkednek-e magasra nyomukban a rakéták és ellenrakéták? Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy bizonyos NATO-hatalmak a „rettegés egyensúlyára" alapozzák külpolitikájukat, ez sokszorosára növeli a hibák és véletlenek lehetőségét, s ezzel együtt megingatja az ésszerű diplomácia alapjait. A vi-

lágbéke nem nyugodhat a „rettegés egyensúlyán". Mi ennek a koncepciónak a lényege?

Az elmélet a következő logikán alapul. A béke olyan helyzetben, olyan katonai erőviszonyok mellett biztosítható maximálisan, amelyben az államok vagy államcsoportok egyformán félnek az összeütközéstől és annak következményeitől.

De felmerül az az egyszerű kérdés, hogyan dönthető el adott pillanatban, hogy egyensúly van-e, vagy valakinek a javára billen a mérleg, és még inkább, hogy hogyan határozható meg a kölcsönös „rettegés" mértéke. Kinek és hogyan kell ellenőriznie, hogy fennmarad-e az erőegyensúly? A NATO fegyveres erői főparancsnokának, a NATO-törzseknek? Elég kimondani, hogy az egyensúly felbomlott, és máris szabad kezet kapnak az újabb háborús előkészületekhez.

Teljesen nyilvánvaló, hogy a valóságban nincs olyan műszer, amellyel matematikai pontossággal megállapítható lenne, erőegyensúly van-e az államcsoportok között vagy nincs, vagy meg lehetne mondani, mit kell tenni az egyensúly előállításához. A sakkban sem nyilvánvaló, hogy ha az egyenértékű tisztek és a gyalogok száma azonos, tehát az erők egyensúlyban vannak, és az esélyek azonosak, az eredmény döntetlen lesz.

A szándékos vagy véletlen konfliktus esélye nőni fog, ha az államok viselkedését a legbonyolultabb helyzetekben az egymástól való rettegés fogja meghatározni. Gondoljuk csak meg, nem az értelem, nem a felelősségtudat, hanem egy állati ösztön, a rettegés!

A „rettegés egyensúlyának" megbomlásától való félelem fokozza a kísértést a katonai kalandra.

Milyen körültekintőnek kell lennie korunk diplomatájának, hogy a diplomáciai küzdelem legkülönbözőbb viszontagságai közepette, amelyek a jó szándékú gesztusoktól a fenyegetésig terjednek, ne maradjon észrevétlen az a lehetőség, hogy az illető ország, ahol tartózkodik, enged a csábításnak, hogy éljen a váratlanság előnyével. És ugyanakkor milyen körültekintőnek kell lennie ahhoz, hogy a másik fél ne értelmezze félre az ország szándékait, és a téves értelmezés alapján ne tegyen valami jóvátehetetlent.

Azokat a tulajdonságokat, amelyekkel a diplomatáknak a múltban kívánatos, sőt szükséges volt rendelkezniük, meg kell szorozni azokkal a veszélyekkel, amelyeket a rakétafegyverek megjelenése jelent, és azokkal az egyre újabb és újabb lehetőségekkel, amelyekkel ezek ellen a veszélyek ellen védekeznek. És a diplomatának a meghatározott szellemi képességeken és jellembeli tulajdonságokon kívül (amelyek örökölhetők vagy tanulással, tapasztalati úton megszerezhetők) tudással, méghozzá az idő múlásával mind átfogóbb és konkrétabb tudással kell rendelkeznie. Ismernie kell a nemzetközi problémákat, a nemzetközi kapcsolatok történetét, a nemzetközi jogot, de egyben tájékozottnak kell lennie az emberi tevékenység mindazon gyakorlati területein is, a termeléstől kezdve egészen a szellemi tevékenységig, amelyek mind nagyobb súlyra tesznek szert az államközi kapcsolatokban.

A tudományos-technikai forradalom gyors ütemű fejlődésével a diplomácia új, hatékony eszközökkel gazdagszik, amelyek a béke és a nemzetközi biztonság szolgálatába állíthatók. Hihetetlenül megnőtt az államok kölcsönös érdekeltsége az árucsere fokozásában és a tudományos, műszaki, kulturális téren megvalósuló együttműködésben. Természetesen a gazdasági és társadalmi struktúrák közötti különbségek bizonyos korlátokat jelentenek a különböző társadalmi rendszerű országok közötti együttműködés megteremtésének és fejlesztésének útján. De a tapasztalatok, különösen az utóbbi évek tapasztalatai megerősítik azt a következtetést, hogy a tudományos-technikai forradalom reménykeltő távlatokat nyit a nemzetközi biztonság megszilárdítása iránt elkötelezett diplomácia számára.

Maga az élet sugallja a különféle terveket és kezdeményezéseket, amelyek megkívánják a különböző társadalmi rendszerű államok erőfeszítéseinek koordinálását, együttműködését. De ha például Európában napirendre kerül a transzkontinentális gázvezeték megépítése, akkor az érintett országok diplomáciai dolgozóinak nemcsak e hatalmas vállalkozás politikai oldalaival kell tisztában lenniük, hanem olyan kérdésekben is jártasaknak kell lenniük, mint a gáz ára, a gázvezetékcső átmérője, a hitelezési és építési rendszer stb. Ha felmerül a közös színestelevízió-rendszer terve, akkor azonnal előjön egy

sor technikai kérdés, amelyeket az érintett országok diplomatáinak (ha csak főbb vonásaiban is) ismerniük kell: a különböző képcsövek előnyei, szabadalmi kérdések stb. Ugyanez vonatkozik az olyan kérdésekre, mint az atomenergia békés felhasználása, az űrkutatás, a környezetvédelem, az orvostudomány, az egészségvédelem és más kérdések terén megvalósuló együttműködés.

A leszerelési tárgyalások talán nem kívánnak speciális ismereteket? Itt olyan kérdésekkel kell tisztában lenni, mint az atomrobbantások jelzésének módjai vagy az atomsorompó-egyezmény végrehajtásának ellenőrzését szolgáló eszközök. A megfelelő tudományos és katonai szakértők bevonása a tárgyalásokba elkerülhetetlen. De a tárgyalásokon részt vevő diplomatáknak is alapvetően tájékozottaknak kell lenniük a technikai kérdésekben, hiszen ezeknek politikai jelentőségük is van. Akár a tudományos-technikai forradalom hatol be a diplomáciába, akár a diplomácia „veszi kezelésbe" azokat a folyamatokat, amelyeket ez a forradalom indít el a nemzetközi kapcsolatok terén, egy biztos: egy mai diplomata mozdulni sem tud, ha nincsenek konkrét ismeretei azokkal a gazdasági, tudományos, műszaki és kulturális problémákkal kapcsolatban, amelyek a különböző országok és országcsoportok közötti kapcsolatokban felmerülnek.

Nehezen képzelhető el persze, hogy egy ember egyesíteni tudja magában az összes fent felsorolt észbeli és jellembeli tulajdonságokat és még amellett mindazokat a széles körű ismereteket, amelyekre korunkban egy diplomatának szüksége van. Az „ideális diplomata", amiről Nicolson beszél, éppen ezért csak feltételezés, pontosabban mondva spekuláció. Helyesebb és reálisabb, ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy melyek azok a tulajdonságok és erények, amelyekkel adott ország diplomáciai szolgálatának mint egésznek és nem egyes képviselőinek rendelkezniük kell.

A jó diplomata egyik legfőbb erénye, hogy pontosan fel tudja mérni saját személyes lehetőségeinek határait. Ha át tudja látni, mik a gyenge oldalai mint diplomatának, akkor először is könnyebben kontroll alatt tudja tartani, másodszor munkatársai képességei és ismeretei segítségével ellensúlyozni tudja ezeket. Ha egy nagykövet (osztályvezető vagy a diplomáciai szolgálat más vezető munkatársa)

megérti, hogy a személyes érintkezés nem tartozik az erős oldalai közé, akkor arra fog törekedni, hogy olyan munkatársak legyenek mellette, akik rendelkeznek a kontaktus létrehozásának és fenntartásának képességével. Ha a diplomáciai dokumentumok készítése nincs a vérében, akkor gondoskodnia kell olyan munkatársakról, akik ki tudják egyenlíteni ezt a hiányosságot.

Egyszóval, a jó nagykövet elsősorban jó nagykövetséget jelent. Ugyanez vonatkozik az ügyosztályokra, szekciókra és a diplomáciai szolgálat más egységeire is.

Lenin munkássága jelentős mértékben hozzájárult a szovjet diplomata politikai, szakmai, erkölcsi arculatának kialakulásához. A szovjet állam megalapítója kezdettől fogva nagy figyelmet szentelt a szovjet diplomáciai szolgálatnak. Személyesen közreműködött a Külügyi Népbiztosság munkájának megszervezésében és a diplomáciai káderek kiválasztásában. 1923-ban rámutatott, hogy a Külügyi Népbiztosság a népbiztosságok közötti legjobb. „Mivel magyarázható az – írta –, hogy a Külügyi Népbiztosságban a legjobb az alkalmazottak összetétele? Azzal, hogy ott, először is, nem maradhattak valamelyest is jelentős arányban régi vágású diplomaták, másodszor azzal, hogy ott újonnan választottuk ki az elvtársakat, kizárólag új mércék alapján választottuk meg őket, aszerint, hogy mennyire felelnek meg az új feladatoknak, harmadszor azzal, hogy ott a Külügyi Népbiztosságon más népbiztosságoktól eltérően nincsenek olyan tömegben innen-onnan összeszedett alkalmazottak, akik lényegében teljesen átvették a hivatalnokok régi tulajdonságait, s negyedszer azzal, hogy a Külügyi Népbiztosság Központi Bizottságunk közvetlen irányítása alatt dolgozik."[12]

A marxista–leninista tanítás gyakorlatban való alkalmazása, a nemzetközi jelenségek dialektikus elemzése, az események és a politikusok reális értékelése, az osztályszemlélet, az elvi szilárdság és a rugalmasság, az értelmes kompromisszumokra való készség párosítása, végül olyan vonások, mint kitartás, szerénység, a más országok

[12] Lenin Összes Művei. 45. köt. 445. old.

nemzeti sajátosságai és szokásai iránti tisztelet alkotják a diplomácia lenini iskolájának alapját.

Nagyszerű szovjet diplomaták egész serege nőtt fel ezen az iskolán. És bármilyen posztot töltöttek vagy töltenek be, akár olvashatjuk nevüket az újságokban, akár nem, mindannyian a párt hű segítőtársai, fegyelmezett és aktív katonái, akik a párt külpolitikai irányvonalának megvalósításáért küzdenek.

Közülük egyesek a forradalom és a polgárháború éveiben léptek diplomáciai szolgálatba, és nem keveset tettek azért, hogy elismerjék az első munkásállamot, hogy kapcsolat jöjjön létre a tőkés országokkal. Mások a Kuznyeckij moszton levő régi épületben vagy a külföldi képviseletekben, a Népszövetségben dolgoztak, amikor a kapitalista országoktól körülvett Szovjetunió fölött már a fasizmus és az agresszió fenyegető árnya magasodott. A szovjet diplomáciára a legnagyobb felelősség hárult ebben az időszakban. Ismét mások a Nagy Honvédő Háború idején tevékenykedtek annak érdekében, hogy a Hitler-ellenes koalícióban részt vevő szövetségesek teljesítsék kötelezettségeiket, közreműködtek az ENSZ létrehozatalában és alapokmányának kidolgozásában, a háború utáni világ politikai alapköveinek lerakásában. A szovjet diplomaták mai generációjának az a feladat jutott, hogy a második világháború és a háború utáni fejlődés eredményeinek megszilárdításáért, a „hidegháborút" felváltó enyhülésért, a biztonság és a béke megvalósításáért tevékenykedjenek.

A szovjet diplomácia az SZKP Központi Bizottsága és Politikai Bizottsága közvetlen irányítása alá tartozik. Az a hatalmas munka, amelyet az SZKP a hazafias és internacionalista nevelés terén kifejt, a külpolitika szférájára is kiterjed.

A diplomáciai szolgálat különböző dolgozói – a nagykövetektől egészen a diplomáciai futárokig, a gyors- és gépírónőkig és a gépkocsivezetőkig – időnként a legnehezebb körülmények között kénytelenek dolgozni, amelyek próbára teszik személyes bátorságukat és kitartásukat. Ilyesmire sok példa akadt a múltban, de napjainkban is. A vietnami háború idején a szovjet képviselet Hanoiban a legnagyobb bombázások közepette volt kénytelen dolgozni. A beirúti

szovjet nagykövetség munkája egyetlen pillanatra sem szünetelt, miközben Libanonban a tetőfokára hágott a polgárháború és a véröntás. És milyen gyakori, hogy a diplomáciai képviselőnek minden politikai bátorságára szüksége van, hogy a tárgyaláskor azonnal megtalálja a megfelelő választ, a váratlanul felmerült kérdés megoldását, amikor a körülmények nem teszik lehetővé, hogy csak később reagáljon.

„A szovjet külpolitika sikeres megvalósítása – hangoztatja az SZKP KB, a Legfelsőbb Tanács Elnöksége és a Minisztertanács üdvözlete a szovjet diplomácia 50. évfordulója alkalmából – nagymértékben függ attól, mennyire alkotóan alkalmazzák diplomáciai kádereink a gyakorlatban a marxizmus–leninizmus elméletét, menynyire sajátították el a szocialista diplomácia gazdag tapasztalatait és művészetét, mennyire képesek a nemzetközi helyzet mélyreható elemzésére és helyes következtetések levonására."[13]

[13] Pravda, 1967. december 30.

Tárgyalások és enyhülés

A diplomáciai tárgyalásokról sokat, nagyon sokat írtak és írnak. A nemzetközi politika és a diplomácia mindenfajta vizsgálata így vagy úgy beleütközik a diplomáciai tárgyalások problematikájába. A memoárirodalom – mind a régi, mind a mai – sokat foglalkozik az államközi tárgyalások és értekezletek leírásával. Ha csak az első világháború végétől napjainkig terjedő időszak eseményeit nézzük: a közvetlen résztvevők és a kutatók töviről hegyire beszámoltak a versailles-i békekonferenciáról, a Népszövetség munkájáról, a müncheni egyezményről, az angol–francia diplomácia lázas erőfeszítéseiről a második világháború küszöbén. Terjedelmes irodalom foglalkozik a Hitler-ellenes koalíció működésével, a teheráni, jaltai, potsdami konferenciával. Az 1950–1970-es évek politikai és diplomáciai harcairól is sokan írtak visszaemlékezéseikben: De Gaulle, R. Kennedy, Couve de Murville, K. Adenauer, W. Brandt, A. Eden, A. Harrimann, G. Kennan és mások.

A tárgyalások, konferenciák, tanácskozások, találkozások a különböző államférfiak és politikusok között a megelőző események láncaival együtt hegyfokokként magasodnak a nemzetközi élet hétköznapjai fölött. És minél közelebb vagyunk a tárgyalás végső, legmagasabb pontjához, annál kevesebb hely van a politikai manőverek számára, annál meredekebb alattunk a hegyoldal, annál elkerülhetetlenebb a választás, a döntés pillanata. A különböző szerzők tehetségük és elemzőképességük mértéke szerint beszámolnak e döntések helyességéről vagy tévességéről, a tárgyalások menetének drámaiságáról, a koncepciók, álláspontok, jellemek és vérmérsékletek összeütközéséről, súrlódásairól, a különböző helyzetek jellemző rész-

leteiről és a szereplők viselkedéséről. Ilyenfajta művek tízezrével vannak.

És a diplomáciai tárgyalásokról mégis mindeddig keveset mondtak. Keveset abban az értelemben, hogy még nem rendszerezték a különböző nézeteket arról, hogy mi a szerepe és jelentősége a tárgyalásnak, mint a külpolitikai célok megvalósítása és az államközi ügyek rendezése legfőbb eszközének olyan körülmények között, amikor a tárgyalások örök alternatívája, az erőszak alkalmazása, a nukleáris háború kitörésének kockázatával jár. Keveset, hiszen egyre időszerűbbé válik, hogy megtanuljuk, hogyan kell konstruktívan tárgyalni.

Soha nem volt ilyen fontos feladat, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok megtanuljanak együttműködni a béke kérdésében, a béke nevében. És miben nyilvánuljon meg az együttműködés elsősorban, ha nem a tárgyalásban!

Az eredményes tárgyaláshoz, a békés együttműködés új útjainak kimunkálásához azonban, mint ismeretes, nem elégséges az egyik fél hajlandósága. Szükség van a partnerek jó szándékára is. Ezek a partnerek pedig sok esetben a burzsoá, imperialista államok, melyeknek a külpolitikája és diplomáciája megrekedt azoknál az elképzeléseknél, amelyek részben akkor alakultak ki, amikor uralmukat nem korlátozta semmi a nemzetközi színtéren, csupán a korábbi kizsákmányoló formációk örökségei. A burzsoá diplomáciában nemcsak a „hidegháborús" reflexek – az előítéletek, a gyanakvás, a másik fél álláspontjának és lehetőségeinek félreismerése, sőt az ezekkel szembeni érdektelenség – maradtak fent, megőrizték a több száz éves tárgyalási módszereket is; ilyenek például: a fenyegetés, a hitszegés, a „karkicsavarás", a valódi szándékok álcázása frázisokkal stb. Az imperialista diplomácia osztályjellegéből fakad az az állandó kísértés, hogy a partnerral ne egyenlő félként tárgyaljon, hanem megpróbálja megtörni a másikat.

Nézzük meg a burzsoá diplomácia gyakorlatának egy mozzanatát, amely nem tartozik sem a legrosszabbak, sem a legjobbak közé, inkább átlagosnak mondható. Meglehetősen tekintélyes szemtanú. De

Gaulle tábornok számol be a következőkről. Az időpont 1940 vége–1941 eleje, amikor De Gaulle Londonban tartózkodik.

„... Mert kemény próbatétel volt szembeszállni a brit gépezettel, ha az valamilyen cél elérésére beindult. Aki maga nem tapasztalta, nem is tudja elképzelni, hogyan tudják az angolok összpontosítani erőfeszítéseiket, milyen változatos módozatokat tudnak alkalmazni, hogyan ragaszkodnak álláspontjukhoz egyszer szinte kecsesen, máskor kényszerítően vagy éppen fenyegetően, hogy a célkitűzésüket elérjék.

Először az innen-onnan érkező, de feltűnően megegyező célzások hívták fel figyelmünket, így végezve el az előzetes előkészítést. Azután látszólag váratlanul, egy formális megbeszélés során, az illetékes személyiség előállott a brit kéréssel vagy követeléssel. Ha nem voltunk hajlandók a javasolt útra lépni – és meg kell mondanom, hogy ez gyakran előfordult –, akkor megkezdődött a nehezen elviselhető »nyomás«. Ebbe körülöttünk minden eszközzel és minden szinten mindenki belekapcsolódott. A különböző szintű hivatalos és félhivatalos megbeszéléseken – az alkalomnak megfelelően – hivatkoztak a barátságra, az érdekekre, vagy éppen félelmet keltettek. Ezt követte a sajtóakció, amelyet ügyesen a vitás kérdés tárgyára korlátoztak, de amely mégis a rosszallás és a szomorúság légkörét ontotta ránk. Az emberek, akikkel személyes kapcsolatban álltunk, összhangban igyekeztek meggyőzni bennünket. Mindenütt, tömegesen és egyszerre áradt felénk a szemrehányás, a panasz, az ígéret és a harag.

... Miután megtörtént ez a sokirányú erős befolyásolás, hirtelen síri csend lett. A britek szinte vákuummal vettek körül bennünket. Nem tartottak megbeszéléseket, megszűnt a levelezés, elmaradtak a látogatások, az ebédek. A kérdések függőben, a telefonok némák maradtak. Azok az angolok, akikkel a vak véletlen összehozott, komorak és kifürkészhetetlenek voltak. Semmibe vettek bennünket, mintha többé már nem lennénk a szövetségeseik, vagy mintha már nem is élnénk. Az eltökélten fellépő Angliában jeges hidegség borított be minket.

Azután következett a döntő támadás. Ünnepélyes keretek között

megrendezett váratlan francia–brit megbeszélést tartottak. Minden eszközt felhasználtak; minden érvet felhoztak; minden sérelmet felsoroltak; minden hangszert megszólaltattak. Bár a felelős beosztásban levő angolok körében a drámai hangvételnek megvoltak a fokozatai, mindegyikük kitűnő művészként játszotta a szerepét. Órákig követték egymást a szenvedélyes és fenyegető jelenetek. Ha nem engedtünk, búcsúzáskor fenyegető felszólítások hangzottak el.

Valamivel később következett az epilógus. Különböző brit forrásokból az enyhülés jelei érkeztek. Közvetítők jöttek és elmondták, hogy nyilvánvalóan félreértés történt. Jelentős személyiségek érdeklődtek hogylétem felől. A lapokban megjelent valamilyen jóakaratú cikkecske. Utána megérkezett a vitatott kérdésre vonatkozó angol rendezési tervezet, amely nagyon hasonlított arra, amit mi magunk javasoltunk. A feltételek elfogadhatóakká váltak, az ügy gyorsan rendeződött, legalábbis látszólag. A végszót egy barátságos megbeszélésen mondották ki, amelyen partnereink azért mindenesetre az újra megtalált egyetértés lelkes hangulata közepette megpróbáltak már bizonyos előnyökre szert tenni."[1]

Az elmondottak azért értékesek számunkra, mert nem rendkívüli dolgokról van szó, mint például a fegyveres erők első fokú készültségbe helyezése, a gazdasági segítség leállítása stb. Nem, az eset egészen hétköznapi, és meglehetősen banális eszközökkel próbálják akaratukat a másik félre rákényszeríteni, nem lépve túl a tárgyalások kereteit, tehát nem alkalmazva tárgyaláson kívüli eszközöket a nyomás növelése érdekében. Aki tárgyalást folytat, annak mindig számítania kell a hirtelen beálló csendre: a tárgyalások természetes folyása megszakad, a partnerek kifejezésre juttatják a további megbeszélések és a protokolláris érintkezés iránti érdektelenségüket, lábra kapnak a rémhírek a tárgyalások esetleges elhalasztásáról vagy megszakadásáról stb. Működésbe lép az a presszió gépezet, amiről De Gaulle ír.

Még a tárgyalások külső körülményei is módot adnak arra, hogy

[1] *Charles de Gaulle:* Háborús emlékiratok. Gondolat Könyvkiadó 1973. 122–123. old.

a másik félre nyomást gyakoroljanak. Jól szemlélteti ezt az alábbi két eset, amelyről Talleyrand számol be visszaemlékezéseiben.

A marengói csata után (1800. június 14.), amelyben a franciák győzelmet arattak, küszöbön álltak a tárgyalások Franciaország és Ausztria között. Ausztria saját magán kívül a német birodalmat is képviselte. Az osztrák császár Ludwig Cobenzl grófot nevezte ki képviselőjének, és felhatalmazta, hogy még a tárgyalások megkezdése előtt Párizsba utazzék. A bécsi udvar választása azért esett rá, mert korábban, Campoformióban már tárgyalt Bonapartéval, aki akkor még csak tábornok volt, és baráti kapcsolat alakult ki köztük. Cobenzl abban reménykedett, hogy ezt most felújíthatja, de reményeiben csakhamar csalódnia kellett. Talleyrand így írja le az érdekes jelenetet:

„Bonaparte először este kilenckor fogadta őt a Tuilleriákban. Ő maga jelölte ki a szobát, mégpedig a királyi dolgozószoba melletti vendégszobát. A sarokba kis asztalkát állíttatott, és odaült; minden karosszéket kivitetett, csak egy pamlag maradt a szobában, elég messze Napóleontól. Az asztalon papírok hevertek, mellettük tintatartó; egyetlen lámpa égett, a csillárokat nem gyújtották meg. Cobenzl bement, én kísértem. A szobában uralkodó félhomály, a távolság, amit meg kellett tennie, hogy odaérjen Napóleon asztalához, akit alig tudott kivenni, az ebből fakadó zavar, Bonaparte mozdulatai, aki felállt, majd leült, a leülésre alkalmas hely hiánya azonnal mindent a helyére tettek, annak megfelelően, ahogy az első konzul elképzelte."[2]

A másik eset is a pszichikus hatáson alapszik. Napóleon és I. Sándor erfurti találkozója idején Napóleon ugyanazon a Jéna környéki helyen rendezett vadászatot, ahol annak idején a híres ütközetben legyőzte a poroszokat. A vaddisznók és ragadozók leterítése – írja Talleyrand – nyilván az itt aratott győzelemre emlékeztette a császárt.[3] Na és nyilván (Talleyrand szerette nem feltenni az i-re a pontot) az orosz cár gondolatait is a megfelelő irányba terelte.

Ma már elképzelni is nehéz azt a nevetségesen undorító jelenetet,

[2] *Talleyrand:* Memuari. 163. old.
[3] Ugyanott, 195. old.

amelyre a Népszövetség ülésén, 1936 nyarán került sor. A szószéken Greiser, a danzigi szenátus náci elnöke áll. Azt állítja, hogy Hitler igénye Danzig szabad városra teljesen jogos.

Mint Geneviève Tabouis elmondja, Greiser szónoklata végén háromszor egymás után dörgő hangon, amely végül üvöltésbe csap át, egy nyomdafestéket nem tűrő német szót ismételt el. Ezután katonásan tiszteleg Eden és a főtitkár előtt, majd a közgyűlés felé fordulva két kézzel hosszú orrot mutat.[4]

Hitler, mint ismeretes, többször hangoztatta, hogy nem hisz a nemzetközi konferenciák hatékonyságában, mert azok az erők, amelyek az életet formálják, úgymond, nem a zöld asztaloknál vannak. A danzigi szenátus elnöke kivonulásával mintegy azt óhajtotta kifejezni, hogy „Danzig így is, úgy is a mienk lesz, és köpünk a Népszövetségre".

A különböző példák, köztük a legutóbbi egészen durva és szennyes példa is, azt szemléltetik, hogyan zajlanak a tárgyalások és különféle epizódjaik. A „diplomáciai rendezés" önmagában hasznos is lehet, persze csak akkor, ha nem a nyomás és a zsarolás céljait szolgálja, hanem a tárgyalások előkészítésének és menetének előmozdítását. A résztvevők majdnem mindig előre megállapodnak a tárgyalások megnyitásának és befejezésének ceremóniájában, egészen a legjelentéktelenebb részletekig. Erre azért van szükség, hogy a tárgyalások jelentősége és várható vagy már elért eredményei a pontos arányok figyelembevételével megfelelő megvilágításba kerüljenek. Egyes esetekben a tárgyilagosságot hangsúlyozzák, máskor az ünnepélyes külsőségek dominálnak. A kétoldalú találkozókon, tárgyalásokon a siker esélyeit nagyban megnöveli, ha sikerül a bizalom és a jóakarat légkörét megteremteni. Erre mindkét félnek törekednie kell. Sokat számít ilyenkor a tapintat, a partner iránti személyes figyelem kinyilvánítása, jó, ha ismerjük az általa képviselt ország sajátosságait és kifejezésre juttatjuk hazája iránti tiszteletünket. Ez elősegíti olyan politikai és pszichikai légkör kialakítását, amely a tárgyalást

[4] *Geneviève Tabouis:* Elsodort diplomácia. Kossuth Könyvkiadó 1967. 248. old.

valóban tárgyalássá teszi a szó legjobb értelmében, azaz a kölcsönösen elfogadható megállapodás együttes keresésévé.

A két- és többoldalú diplomáciai tárgyalások jelentősége a nemzetközi enyhülés folyamatának előrehaladásával egyenes arányban nő. És ha Nyugaton, a tőkésországokban még mindig lebecsülik a tárgyalásokat, mint a vitás kérdések megoldásának, a kölcsönös előnyökön nyugvó együttműködés különböző formái létrehozásának leghatékonyabb és egyedül racionális eszközét, ez jórészt szintén azzal magyarázható, hogy a burzsoá külpolitikai gondolkodást továbbra is olyan koncepciók és elméletek éltetik és táplálják, amelyek elmaradtak a nemzetközi élet tényleges valóságától. Erről azonnal meggyőződhetünk, ha csak hozzávetőlegesen megismerjük a közvélemény formálása terén uralkodó helyzetet a legjelentősebb tőkésországban, az Amerikai Egyesült Államokban. És hozzá kell tenni, hogy az Egyesült Államokban, különösen a legutóbbi években, az államapparátus, a tudományos intézmények és a monopóliumokat kiszolgáló különböző magánszervezetek és alapítványok rendkívül intenzív tevékenységet fejtenek ki ezen a téren, a társadalomtudományok és a természettudományok legújabb adatainak széles körű felhasználásával.

A nemzetközi kapcsolatok elméletének kidolgozása az Egyesült Államokban jelenleg két fő irányban folyik.

Egyrészt a nemzetközi kapcsolatok általános elméletén dolgozva valamiféle „grandiózus sémát" igyekeznek kidolgozni. Ezen dolgoznak a „politikai realisták", akik szerint a világpolitika lényege az államok közötti hatalmi harc (harc az erőpozícióért); a „stratégiaelemzők", akik a nemzetközi kapcsolatokat a katonai stratégia szempontjából nézik; a különböző modernista iskolák, amelyek a hagyományos megközelítéstől eltérően a különböző nemzetközi helyzetek és folyamatok modellezésével, a logikai-matematikai és számítástechnikai módszerek felhasználásával készítik elemzéseiket, prognózisaikat. Közülük egyesek a rendszerelmélet, mások a döntéselmélet, megint mások a játékelmélet segítségével próbálják megalkotni a nemzetközi helyzet általános sémáját.

Másfelől növekszik az érdeklődés a részelméletek, az úgynevezett

szigetelméletek iránt, amelye célja az egyedi jelenségek, problémák és folyamatok általánosítása. Nagy befolyásnak örvend az integrációs iskola, és ezen belül különösen a regionalizmus problematikája; a kölcsönös függőség iskolája; a konfliktusok megoldásával foglalkozó iskola, amely a nemzetközi konfliktusokat és válságokat állítja a vizsgálat középpontjába; a béke problémáinak kutatása, a percepciós iskola.[5]

Az amerikai burzsoá kutatók elméleti-módszertani törekvései elsősorban az imperialista külpolitika gyakorlatát tükrözik és általánosítják. Ennek következtében a különféle elméleti konstrukciókból és sémákból, a bennük levő racionális elemek ellenére, nem jön és nem is jöhet ki a nemzetközi kapcsolatok és a külpolitika összefüggő és egységes elmélete. E koncepciók és sémák tudományos terméketlensége azonnal bebizonyosodik, mihelyt szembekerülnek a valósággal. A kérdés szovjet kutatója, V. F. Petrovszkij helyesen állapítja meg ezzel kapcsolatban: „Az elméleti-módszertani útkeresések eredménytelenségének oka nem az, hogy a nemzetközi kapcsolatok kutatásában főként más társadalomtudományoktól, valamint a természettudományoktól és a műszaki tudományoktól átvett módszereket alkalmazzák, bár ez ma már Amerikában tömeges méreteket ölt. A tudományos terméketlenség gyökerei sokkal mélyebben vannak ... Az amerikai burzsoá teoretikusok kitérnek az osztálytényezők, a szociális tényezők elemzése elől, és ha nem is mindig tudatosan, szembe próbálnak szegülni a világban végbemenő történelmileg visszafordíthatatlan társadalmi változásokkal, és ez megakadályozza, hogy a jelenségek lényegéig hatoljanak, kizárja a tudományos megismerés köréből a világpolitika alapvető törvényszerűségeit."[6]

Az amerikai külpolitikai gondolkodás elismeri ugyan nagyjábanegészében, hogy a nemzetközi kapcsolatok „kategorikus imperatívusza" korunkban a vitás kérdések megtárgyalása, szemben a háború

[5] A percepciós elmélet a „percepció" fogalmával dolgozik, amelyet Leibniz német tudós és filozófus vezetett be. Jelentése: a dolgok érzéki felfogása a tudatban. Az elmélet szerint az a kép (image), amelyet adott állam a másik félről gondolatilag megalkot, nagyobb jelentőségű lesz külpolitikájában, mint a valóság.

[6] *V. F. Petrovszkij:* Amerikanszkaja vnyesnyepolityicseszkaja minszl. Moszkva 1976. 170–171. old.

mezsgyéjén való egyensúlyozással, a békés együttműködés, szemben a konfrontációval, de itt megáll, nem veszi észre a diplomáciában és annak legfőbb eszközében, a tárgyalásokban rejlő lehetőségeket az enyhülés szempontjából. A tárgyalással kapcsolatos mai polgári nézetek még nem szabadultak meg a régi elképzelésektől, a „hidegháború" örökségétől. A diplomáciai tevékenységet továbbra is összekapcsolják az erő alkalmazásával, továbbra is szükségesnek találják és még fejleszteni is kívánják a diplomáciában a politikai nyomás és a fenyegetés módszereit.

Az amerikai szerzők legújabb kutatásaikban a tárgyalások lényegének feltárása céljából a matematikai játékelmélet posztulátumait kívánják alkalmazni. A játékelmélet célja a legracionálisabb magatartási sor leírása a különböző szituációkban, így akár a nemzetközi helyzetben.[7]

A játékelmélet szerint a játékok két típusba sorolhatók:

a) a nulla összegű játékok, ahol az egyik résztvevő nyeresége pontosan egyenlő a másik veszteségével, ezért a nyeremények összege nulla;

b) a nem nulla összegű játékok, ahol senki nem nyer és nem veszít, mivel a játékosok többet nyernek és kevesebbet veszítenek, ha együttműködnek egymással.

A játékelmélet abból a feltételezésből indul ki, hogy a játék minden résztvevője már előre elhatározza, hogyan fog viselkedni a játék folyamán és a kialakított cselekvési tervnek, stratégiának megfelelően játszik, természetesen az érvényes játékszabályok betartásával.

A játék résztvevője akkor éri el a legjobb eredményt, ha sikerül kiismernie a másik fél cselekvési tervét (stratégiáját), és ennek figyelembevételével alakítja ki saját optimális stratégiáját.

A játékelméletből kiindulva az amerikai szerzők azt állítják, hogy a tárgyalás megkezdésekor a résztvevők meghatározzák a célt (nulla vagy nem nulla összegű játék), és ennek megfelelően igyekeznek kialakítani az optimális stratégiát.

[7] A játékelméletet mint matematikai diszciplínát először *Neuman* és *Morgenstern* fogalmazta meg a Játékelmélet és gazdasági magatartás című könyvben. (Tyeorija igr i ekonomicseszkoje povegyenyije. Moszkva 1970.)

A „hidegháború" időszakában az amerikai teoretikusok[8] a nulla összegű játék típusú tárgyalást tekintették a legcélszerűbb modellnek, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy az egyik fél rákényszerítette akaratát a másikra, és kizárta az érdekegyensúly megtalálásának lehetőségét.

A nemzetközi erőviszonyok megváltozásával, ahogy a nyugati politikai vezetők mindinkább megértették, hogy a nukleáris háború kitörése öngyilkos következményekkel járna, és mindinkább hajlandók voltak elismerni, hogy a különböző társadalmi-gazdasági rendszerű államok érdekei bizonyos pontokon érintkeznek, egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a nulla összegű játék modellje nem alkalmazható a nemzetközi tárgyalásokra.

Az olyan szerzők, mint T. Schelling, A. Rappoport, K. Boulding és mások ma már abból indulnak ki, hogy a tárgyalásnak nem nulla összegű játéknak kell lennie. Miután az egyes problémák szerintük nulla összegű játék jellegűek, javaslatuk az, hogy ezeket más problémákkal együtt „összekapcsolva" kell megoldani, hogy végeredményben ne nulla összegű játék jöjjön ki.[9]

A diplomácia alapja a politikai alku szükségességének elismerése, amelynek során minden fél arra törekszik, hogy a vetélytárs vagy vetélytársak rovására (vagy a szövetségesekkel együtt egy harmadik ország rovására) a legnagyobb nyereségre tegyen szert.

„A diplomácia – írja Thomas Schelling, neves amerikai teoretikus, a Harvard Egyetem professzora – alku; olyan eredményre törekszik, amely bár egyik fél számára nem ideális, mindkettő számára jobb, mint más alternatívák. A diplomáciában minden fél bizonyos kontrollal rendelkezik afölött, amit a másik fél akar, és többet érhet el kompromisszum, adásvétel és együttműködés útján, mintha mindent a saját kezébe venne, és figyelmen kívül hagyná a másik fél kívánságait. Az alku lehet udvarias és lehet durva, tartalmazhat fe-

[8] *O. Morgenstern:* The Question of National Defence. New York 1959.

[9] *Thomas Schelling:* The Strategy of Conflict. New York 1968.; Arms and Influence. New Haven 1966.; *A. Rappoport:* Eights, Games and Debates. New York 1960.; Strategy and Conscience. Ann Arbor 1970.; War and Peace Industry. New York 1971.

nyegetést és javaslatot, tudomásul veheti a status quót, vagy semmibe veheti a jogokat és kiváltságokat, éppúgy fakadhat bizalomból, mint bizalmatlanságból. De függetlenül attól, hogy udvarias vagy udvariatlan, konstruktív vagy agresszív, tiszteletteljes vagy rosszindulatú, barátok vagy kibékíthetetlen ellenségek között folyik, függetlenül attól, hogy megvan-e a bizalom és a jószándék alapja, bizonyos közös érdekeknek kell fennállniuk, ha másra nem, legalább a kölcsönös veszteségek elkerülésére vonatkozólag, és szükség van a felismerésre, hogy a másik felet rá kell venni arra, hogy kölcsönösen elfogadható eredményre törekedjen."[10]

A tárgyalás nem nulla összegű játékként való felfogása a kompromisszum és a kölcsönösen elfogadható megoldások keresésének elismerése irányában hat, ugyanakkor nem zárja ki a zsarolásra és erőszakra való hajlamot, amely a polgári külpolitikai gondolkodás velejárója.

„A következetesség – mondja Schelling – nem mindig a legjobb magatartás a diplomáciában. Lehetnek időszakok, amikor az egyik fél szükségesnek látja, hogy felrúgja a szabályokat, hogy visszavonja a várható magatartására adott biztosítékokat, hogy sokkolja az ellenfelet, és kihozza sodrából, hogy kinyilvánítsa megbízhatatlanságát és az ellenfelet ugyanerre kényszerítse, hogy ellenségesen viselkedjék, és kiforgassa a diplomáciai érintkezés értelmét, sőt ürügyet keressen valamilyen tökéletesen inadekvát akcióra, úgy állítva be, mintha ez valamilyen korábbi eseményre való racionális reakció lenne. És ez még mindig diplomácia. Vannak időszakok, amikor durvának kell lenni, fel kell rúgni a szabályokat, váratlan akcióval sokkolni kell, meg kell lepni, ravaszkodni kell, támadóan kell fellépni . . . És vannak időszakok, amikor ugyan elvben kívánatos lenne ragaszkodni a hagyományokhoz, és elkerülni minden váratlan meglepetést, de a hagyomány túlságosan kevés alternatívát ígér, és ilyenkor sutba kell dobni az etikettet és a hagyományt, vállalni kell a félreértés kockázatát, új játékszabályokat, sőt cselekvési szabadságot kell követelni . . .[11]

[10] *Thomas Schelling:* Arms and Influence. 1. old.
[11] Ugyanott, 150–151. old.

Schelling az eredményes alku nélkülözhetetlen feltételének tekinti az erőszak alkalmazásával való fenyegetést, és nagyon fontosnak tartja, hogy az ellenfél szemében olyan állam benyomását keltsük, amely az esztelenséggel határos lépésekre is képes Az ellenfél befolyásolása szempontjából döntő elemnek tartja, hogy az erőszak alkalmazásával való fenyegetés valószerű legyen. „A fenyegetés valószerűsége attól függ – írja Schelling –, hogy a fenyegetett fél számára mennyire világos, hogy a fenyegető fél nem találhat racionális kiutat a szituációból, ha a fenyegetés nem éri el célját."[12]

Schelling, bár felfogását a kölcsönös függőségi döntés elméletének nevezi, gyakorlatilag mégis az egyoldalú döntés kikényszerítését érti rajta. Még az együttműködés elemeit is sajátosan értelmezi: olyan „együttműködés" ez, amit rákényszerítenek az ellenfélre.

Nulla összegű és nem nulla összegű játék – micsoda tudományoskodó, modernkedő terminológia! De mi újat ad a diplomáciai tárgyalás értelmének, céljának, módszereinek elemzéséhez? A legfőbb adu továbbra is az erőszak. Ha nem is akarod kijátszani ezt a lapot, mindenesetre blöffölj. Hadd féljen a partner szüntelenül, hogy mégis kijátszhatod.

A tárgyalás – „alku". Ez a kijelentés sem új.

Mi az a diplomácia? Az egyik felkínál valamit, a másik mást ajánl. Végül megalkusznak, mi sem könnyebb ennél![13]

A kijelentés Lavaltól származik (aki pályafutását akasztófán végezte), és 1935-ben a Mussolinival folyó tárgyalások idején hangzott el.

Úgy tűnik, hogy a diplomáciai tárgyalások gyakorlata, különösen az utóbbi években, amikor a nemzetközi kapcsolatokban az enyhülés lett a meghatározó mozzanat, messze túlhaladt Schelling és a hozzá hasonló felfogású amerikai szerzők, például F. Ikle, amerikai kutató elméletieskedő kijelentésein.[14]

Az eddigiekben behatóan foglalkoztunk a kétoldalú tárgyalásokkal és ezen belül különösen a záródokumentumok szövegezésének szaka-

[12] *Thomas Schelling*: The Strategy of Conflict. 37. old.
[13] *Geneviève Tabouis:* Elsodort diplomácia. 192. old.
[14] *F. Ikle:* How Nations Negotiated. Milwood, New York 1976.

szával. Ezért most vessünk egy pillantást a többoldalú, tehát a három vagy több fél részvételével folyó tárgyalásokra.

A többoldalú tárgyalások a különböző nemzetközi tárgyalások, értekezletek, konferenciák stb. keretében folynak. A tanácskozásoknak, értekezleteknek két fajtájuk van: a nemzetközi szervezetek ülésszakai és egy vagy több kormány kezdeményezésére a résztvevők számára önálló jelentőséggel bíró kérdések megvitatására összehívott tanácskozások.

Az első típusba tartoznak az ENSZ Közgyűlés ülésszakai és az ENSZ periodikusan összeülő szerveinek (leszerelési bizottság, a világűr békés felhasználásával foglalkozó bizottság) ülésszakai.

Különleges helyet foglal el a Biztonsági Tanács, amely állandóan működő szerv. Bármikor összehívható, ha a körülmények úgy kívánják, mivel a Biztonsági Tanács viseli a „fő felelősséget a nemzetközi béke és biztonság megőrzéséért". (ENSZ Alapokmány 24. cikkely.)

Ugyancsak ide tartoznak az ENSZ égisze alatt működő speciális kérdésekkel foglalkozó nemzetközi szervezetek. E szervezetek kapcsolatát és együttműködését az ENSZ-szel a köztük és az ENSZ között levő megállapodások szabályozzák. Ide tartoznak a szocializált intézmények, mint az UNESCO, a FAO stb. (13 specializált ENSZ-intézmény működik, amelyeket kormányközi megállapodással hoztak létre). E szervezetek irányító szerveit, az általános ülést, a képviselők ülését rendszeresen, évenként egyszer vagy kétévenként egyszer (UNESCO, FAO stb.) összehívják.

A második típusba tartozó nemzetközi értekezletek a résztvevők által kidolgozott szabályok szerint működnek, és mint már említettük, egy vagy néhány önálló jelentőségű kérdés megvitatása céljából ülnek össze. Néha értekezletnek hívják őket (Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet), néha tárgyalásnak (Közép-Európai haderő- és fegyverzetcsökkentési tárgyalások), néha pedig találkozónak (a külügyminiszterek megbízottainak 1977-es belgrádi összeurópai találkozója).

Az államközi konferenciák mellett az utóbbi években a nemzetközi gyakorlatban mind gyakoribbá válnak a társadalmi erők, vala-

mint a szakemberek konferenciái. Ezeket mostanában leginkább kongresszusnak hívják (békeerők kongresszusa, szakszervezeti világkongresszus, nemzetközi geológiai kongresszus, orvoskongresszus stb.) vagy fórumnak (békeszerető erők fóruma Moszkvában).

A nemzetközi konferenciák mibenlétét, felépítését, lefolyását, feladatait konkrét példán keresztül lehet a legjobban megvilágítani. Vegyük például az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletet.

Kezdeményezői a szocialista országok voltak, amelyek aktívan támogatták a Szovjetunió összeurópai értekezlet összehívására vonatkozó javaslatát 1966-ban. A Varsói Szerződés tagállamai a Politikai Konzultatív Bizottság 1969. márciusi budapesti ülésén felhívással fordultak az összes európai országhoz, és ebben felvetették az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet gyakorlati előkészítésének kérdését.

Ezt a pillanatot azonban sok éves konzultáció és tárgyalássorozat, köztük magas szintű tárgyalás előzte meg a különböző potenciális résztvevők között. Az értekezlet összehívása csak azután vált reálissá, hogy bizonyos egyetértést sikerült elérni. A finn kormány minden európai országnak, s az Egyesült Államoknak és Kanadának elküldte a meghívást az értekezletre.

Az összeurópai értekezlet formális megkezdése, hivatalos megnyitása előtt többoldalú előkészítő konzultációkra került sor Helsinkiben (1972. november 22-től 1973. június 8-ig). Ezeken mind a 35 résztvevő ország képviselői jelen voltak, s nagyköveti szintű konzultációkon kidolgozták a tárgyalások tematikáját és irányát alkotó feladatok tervezetét, a napirendi javaslatot és az eljárási szabályokat. Ezek alkották a konzultáción elfogadott ajánlásokat, amit a diplomáciai szóhasználatban *Kék könyv*nek neveztek.

Az összeurópai értekezlet napirendje a problémák széles skáláját fogja át: különböző politikai és nemzetközi-jogi, katonai, gazdasági és humanitárius problémákat. A résztvevő államok, tekintettel a tematika terjedelmére, összetettségére és a tárgyalási módszerek sokféleségére háromfokozatú sémát fogadtak el, és úgy döntöttek, hogy az értekezletet három szakaszra bontják.

Az első szakaszra – külügyminiszteri szinten – 1973. július 3-a és 7-e között került sor Helsinkiben. A miniszterek kifejtették országuk álláspontját az európai biztonság és együttműködés elvi kérdéseit illetően, és a *Kék könyv* jóváhagyásával meghatározták a második szakasz munkafeladatait.

1973. szeptember 18-án a Koordinációs Bizottság genfi ülésével kezdetét vette a második szakasz. Az ülés miniszterhelyettesi, osztályvezetői, nagyköveti szinten folyt (minden ország maga határozta meg, milyen szinten kívánja képviseltetni magát).

A második szakasz fő feladata volt, hogy kidolgozza az értekezlet záródokumentumainak összehangolt tervezeteit. Ez a szakasz a diplomáciai előkészítő munka szakasza, amelyben a Helsinkiben kidolgozott ajánlások alapján a kölcsönösen elfogadható tételek és formulák kialakítása folyt minden egyes napirendi pontot illetően. A második szakasz munkája 22 hónapig és 3 napig tartott. 1975. július 21-én fejeződött be, amikor sikerült teljes egyetértésre jutni a záróokmány egész szövegét illetően.

A harmadik szakaszra – legfelsőbb szinten – ismét Helsinkiben, 1975. július 30-a és augusztus 1-e között került sor.

Ez az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet munkájának általános sémája. A képviseleti szintet mindhárom szakaszban a vitatott problémák jellege és fontossága határozta meg.

Az értekezlet csúcspontját jelentő befejező, harmadik szakasz emelte politikai jelentőségét és nagyobb nyomatékot adott az elért megállapodásnak. A 33 európai ország, valamint az Egyesült Államok és Kanada legfőbb vezetői által aláírt záróokmány, bár nem nemzetközi szerződés, de az államok politikai elkötelezettségének legmagasabb formáját jelenti, politikailag nagy jelentőségű és erkölcsi súlya van.

Az értekezlet szakaszos lebonyolítása és az egyes szakaszokban felmerült különböző feladatok az ülések nyílt és zárt jellegének differenciált megközelítését tette szükségessé. Az első szakaszban az ülések (egy kivételével) nyilvánosak voltak. A második szakaszban a tanácskozások zárt ajtók mögött folytak. (Az eljárási szabályok azonban kimondták, hogy a résztvevők másképp is dönthetnek. És néha

a Koordinációs Bizottság ülésére a tényleges vita megkezdése előtt vagy befejezése után beengedték a sajtó és a televízió képviselőit.) A harmadik szakasz (a megnyitó ünnepség, a küldöttségvezetők felszólalásai, az aláírás és a befejezés ceremóniája) nyilvános volt.

A küldöttségek az általános gyakorlatnak megfelelően ábécé sorrendben helyezkedtek el a hivatalos üléseken. A résztvevők ehhez a francia ábécét választották.

Az első és a harmadik szakaszban az elnöki tisztséget minden ülésen más ország látta el, az országok sorrendjét sorshúzással döntötték el. A második szakaszban az elnöki tisztet az egyes munkacsoportokban minden nap más ország töltötte be a francia ábécének megfelelő sorrendben, de az első betűt sorshúzással jelölték ki.

Az első és a harmadik szakaszban a felszólalások sorrendjét az elnöki tiszt betöltésének sorrendjéhez hasonlóan sorshúzással döntötték el.

A második szakaszban az egyes munkacsoportok elnökei állították össze a felszólalók jegyzékét a jelentkezés sorrendjében.

A vitatott kérdésekre vonatkozó hozzászóláson kívül minden képviselőnek joga volt eljárási kérdésben (point of order) szót kérni, és az elnök köteles volt azonnal megadni neki a szót. A szabályok kimondták, hogy „az eljárási kérdésben felszólaló képviselő nem szólhat hozzá érdemben a vitatott kérdéshez". Az eljárási kérdéshez való hozzászólás hatalmas eszköz a tárgyalásokon, mivel lehetőséget ad arra, hogy azonnal megszólaljunk. A point of order okos alkalmazásával a tárgyalásokat a kívánt mederbe tudjuk terelni.

Az ülésekről mindhárom szakaszban jegyzőkönyvet vezettek, amelyben feltüntették az ülések napját, óráját és helyét, valamint a határozatokat. Az első és a harmadik szakaszban gyorsírásos jegyzőkönyv is készült az ülésekről.

A második szakaszban a szigorúan tárgyszerű és munka jellegű ülésekről nem vezettek gyorsírásos jegyzőkönyvet és a jegyzőkönyvben a felszólalók neve nem szerepelt.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet kezdeti és befejező szakaszában a résztvevő államok küldöttségein kívül az

ENSZ főtitkára is jelen volt tiszteletbeli vendégként és rövid beszédet mondott.

Az összeurópai értekezleten való részvétel speciális formáját jelentették az úgynevezett betétek. Ez a nemzetközi értekezletek gyakorlatában eddig ismeretlen forma az értekezlet előkészítésekor létrejött kompromisszum eredménye. Nézeteltérések voltak ugyanis a földközi-tengeri államok részvétele ügyében. Egyesek támogatták, mások viszont úgy látták, hogy ez veszélyt jelent, mert eltereli az értekezlet figyelmét a fő feladat megoldásáról, az európai biztonság megteremtéséről és az együttműködés továbbfejlesztéséről. A „betét" azt jelenti, hogy bizonyos államok és nemzetközi szervezetek, amelyek nem vesznek részt az értekezlet munkájában, kifejezésre juttathatják álláspontjukat a napirendben szereplő kérdéseket illetően. A második szakaszban „betétként" bizonyos földközi-tengeri államok (Algéria, Egyiptom, Izrael, Marokkó, Szíria, Tunézia), továbbá az UNESCO főigazgatójának és az ENSZ európai együttműködési bizottsága ügyvezető titkárának felszólalására került sor.

A különböző szakaszokban a munka különböző szervezeti formák között folyt.

Az első szakaszban plenáris üléseken folyt a munka, de a kommüniké megszövegezését a küldöttségek képviselőiből alakult munkacsoport végezte.

A második szakaszban a tárgyalások igen bonyolult szervezeti formában folytak.

A harmadik szakaszban minden ülés plenáris volt.

A tevékenység vezérfonalául a Koordinációs Bizottság periodikus ülései szolgáltak, amelyek küldöttségvezetői szinten folytak. A három napirendi pontnak megfelelően három bizottság működött. Az első a biztonság kérdéseivel, a második a gazdasági és a tudományos-műszaki együttműködés kérdéseivel, a harmadik a humanitárius és egyéb területeken megvalósuló együttműködés kérdéseivel foglalkozott. Az egyes bizottságok további albizottságokra oszlottak.

Az első bizottságon belül két albizottság volt: az egyik az államközi kapcsolatok elveivel (1), a másik a bizalom megerősítésével (2)

foglalkozott, továbbá egy speciális munkacsoport, amely az elvek gyakorlati megvalósításának kérdéseit vizsgálta.

A második bizottság öt albizottságra oszlott: a kereskedelem fejlesztésével foglalkozó (3), az ipari együttműködéssel foglalkozó (4), a tudományos és műszaki (5), a környezetvédelmi (6) és az egyéb területeken megvalósuló együttműködéssel foglalkozó (7) albizottság.

A harmadik bizottságban négy albizottság működött: az emberek közötti érintkezéssel foglalkozó (8), az információval foglalkozó (9), a kulturális (10) és az oktatási (11) albizottság.

A negyedik napirendi pont – „További lépések az értekezlet után" – kidolgozására külön munkacsoportot hoztak létre. A szervezeti-pénzügyi kérdések intézésére további munkacsoportok működtek. Összesen 20 bizottság, albizottság és munkacsoport tevékenykedett.

Így képet alkothatunk arról, hány gyakorlati kérdéssel kellett megbirkóznia a tárgyalások szervezése és lebonyolítása során valamennyi küldöttségnek.

Milyen stádiumban vannak a tárgyalások ebben vagy abban a munkacsoportban, milyen ponton akadtak el, hogyan lehetne elhárítani a szöveg egyeztetése során felmerült nehézségeket, általánosságban mik a tárgyalások további kilátásai? Ezekre a kérdésekre csak akkor lehet válaszolni, ha a tárgyalások színhelyéről megbízható, gondosan mérlegelt, lényegretörő és nem a részletekben megragadó információ érkezik. Ennek megfelelően a küldöttség munkáját is úgy kell megszervezni, hogy bármely pillanatban teljes képet tudjanak alkotni a tárgyalásokról, amely kiterjed a munkacsoportokban uralkodó helyzetre, a küldöttségek képviselői közötti nem hivatalos érintkezésekre és fontos megbeszélésekre, a potenciális veszélyekre, a fokozatosan érlelődő megegyezési alapokra. És csak ha világos képet alkottak mind a tárgyalások egészéről, mind a részletekről (egészen addig, hogy hova kerül a vessző az egyes megfogalmazásokban), lehet hatékonyan irányítani a különböző munkacsoportokban levő képviselők munkáját úgy, hogy a taktikai helyzet sajátosságait figyelembe véve mindegyikük az egységes irányvonalhoz tartsa magát, amelyet a központ határoz meg.

... És jön a következő ülés, a következő megbeszélés, találkozó, amelyen állást kell foglalni, ismertetni kell elképzeléseinket. Fel kell majd szólalni az ülésen anélkül, hogy előre meg lenne írva a szöveg. Egyszerűen szót kell majd kérni az elnöktől, megnyomni a zöld gombot és a mikrofonba belebeszélve ismertetni a küldöttség álláspontját a vitatott kérdésben: az egyetértést, részleges egyetértést, a fenntartásokat, kétségeket, tiltakozást, érvekkel alátámasztva, korrekt módon. És ezzel egyidejűleg ugyanez elhangzik a többi munkacsoportban is. A többi küldöttség meghallgatja, válaszol rá. És ismét meg kell védeni álláspontunkat, újabb érveket találni, kivédeni az ellenfél érveit, javaslatot tenni ...

Az értekezlet második szakaszának szervezeti felépítése lehetőséget adott arra, hogy sokoldalúan és alaposan megvizsgálják az európai biztonság és együttműködés valamennyi aspektusát felölelő problémák széles körét, méghozzá valóban multilaterális alapon, hiszen mind a 35 állam részt vett valamennyi munkacsoport tevékenységében. (Egyes államok, mint Málta, Luxemburg, Lichtenstein, Vatikán csak kis létszámú küldöttséggel képviseltették magukat, s így nem tudtak egyidejűleg valamennyi munkacsoportban jelen lenni, és csak azok munkájában vettek részt, amelyben különlegesen érintve voltak, emellett a munkacsoportok legfontosabb üléseire mentek el. A választás természetesen rájuk volt bízva.)

A második szakaszban az ülések programja rendkívül zsúfolt volt, nem ritkán naponta 6–8 ülésre is sor került. Általában egy délelőtti (10.30-tól 13.00-ig) és egy délutáni (15.30-tól 18.00-ig) ülés volt. Ezeket az időpontokat azonban távolról sem mindig tartották be. A második szakasz utolsó részében nem voltak ritkák az éjszakai ülések sem, amelyek 20.00-kor kezdődtek és hajnali 2–3 óráig tartottak.

Összesen 2500 hivatalos ülésre került sor. Ezen belül a Koordinációs Bizottság 83, az első bizottság 47, az 1. sz. albizottság 337, a 2. sz. albizottság 247, a speciális munkacsoport 168 ülést tartott, a második bizottság 85, a 3., 4., 5., 6. és 7. sz. albizottság sorrendben 170, 103, 104, 50 és 99 ülést tartott, a harmadik bizottság 52, a 9., 10. és 11. sz. albizottság sorrendben 186, 185, 183 és 155 ülést tartott, a

negyedik napirendi ponttal foglalkozó speciális munkacsoport pedig 78 hivatalos ülést.

Megvitatásra került mintegy 4700 javaslat, amelyeket a különböző küldöttségek terjesztettek be, nem számítva ide azt a számtalan szövegváltozatot, amelyekről szintén viták voltak, és amelyek néha fontosabbak voltak, mint a hivatalosan regisztrált javaslatok.

A hivatalos üléseken kívül nem hivatalos ülések is voltak, amelyek fesztelenebb légkörben valamelyik munkanyelven folytak, néha teljes létszámban, máskor csak a legérdekeltebbek bevonásával.

A nem hivatalosnak minősített ülés is szervezett tárgyalási formát jelent: helyét is, idejét is, a résztvevők körét is előre kijelölik. De a nagy tárgyalások mellett mindig szükség van még kevésbé hivatalos megbeszélésekre is. Ezt a célt szolgálják a fogadások, ebédek, reggelik, közös séták és a mintegy véletlen találkozások a folyosókon.

Az összeurópai értekezlet genfi második szakaszában részt vevő 500 diplomata figyelmét az ilyen érintkezések sohasem kerülték el, mert saját tapasztalatukból nagyon jól tudták, hogy ilyenkor állapodnak meg abban a forgatókönyvben, amely a nem hivatalos és hivatalos ülések programját tartalmazza.

A dokumentumok megszövegezését valamennyi munkacsoportban tiszta lappal kezdték. Először eldöntötték, mivel kezdjék a záródokumentum megfelelő fejezetének kidolgozását, a bevezető résszel vagy a határozattal. Azután megállapodtak abban, milyen elemeknek kell benne lenniük a dokumentum adott részeiben. Az egyes elemek megfogalmazására vonatkozólag néha 50–70 javaslat is született.

Természetesen az értekezlet valamennyi munkacsoportja kizárólag a záródokumentum azon részének megszövegezésével foglalkozott, amivel megbízták. A munkamódszerek az egyes munkacsoportokban eltérőek voltak, ahogy a politikai célszerűség és a gyakorlati hasznosság megkívánta. Az államközi kapcsolatok elveivel foglalkozó albizottság például rögtön az elvek lefektetésével kezdte, és csak ezután látott hozzá a bevezető rész és egyéb részek szövegének megfogalmazásához. A környezetvédelmi albizottság ezzel szemben a bevezető rész kidolgozásánál kezdte.

És az egyes szövegmozaikokat a második szakasz végén összerakva kapták meg a záróokmány egységes tervezetét.

Az egyik legfőbb eljárási szabály, amely nagymértékben meghatározta a tárgyalások jellegét és feltételeit, a konszenzus volt. Konszenzusról a *Kék könyv* meghatározása értelmében akkor lehet beszélni, „ha egyetlen képviselő részéről sem hangzik el olyan ellenvetés, amelyet az illető az adott kérdésben meghozandó döntés akadályának tekint". Ez azt jelenti, hogy a döntésekkel az értekezlet valamennyi résztvevője egyetért. Ha egyvalaki ellenzi, akkor nincs megegyezés, a formulát elvetik. A megegyezés az összes résztvevőre kötelező. Egyes esetekben előfordult, hogy valaki a döntéssel egészében egyetértett, és nem akadályozta meg a konszenzus létrejöttét, de szükségesnek találta, hogy ahhoz megjegyzéseket fűzzön, és azt jegyzőkönyvbe vétesse. Ezeket a fenntartásokat a későbbiek folyamán vagy visszavonták vagy egyszerűen feledésbe mentek.

A konszenzus bevezetése arra szolgál, hogy egyetlen államra se kényszerítsék rá mások akaratát mechanikus többséggel. Ugyanakkor azonban lehetővé teszi, hogy azok, akik késleltetni, fékezni kívánják a megállapodást, akadályokat akarnak gördíteni az egyetértés megszületésének útjába, visszaéljenek vele. A konszenzust, ha hiányzik a kellő felelősségtudat, agresszív módon is fel lehet használni, és ad abszurdum lehet vinni. Ilyenre is akadt példa . . .

De térjünk vissza ismét a tárgyalásokhoz.

Ahhoz tehát, hogy adott mondat, megfogalmazás belekerüljön a záróokmány tervezetébe, az szükséges, hogy egyetlen résztvevőnek se legyen ellenvetése. Minden mondatot harmincöten írnak. És ez már önmagában igen komplikált dolog, különösen ha nem elvbarátokról, hanem különböző társadalmi rendszerű, ideológiájú, eltérő külpolitikai érdekekkel rendelkező, különböző nyelvet beszélő államok képviselőiről van szó. Mondjuk sikerült olyan megfogalmazást találni, amely majdnem mindenkit kielégít. De csak majdnem. Három, kettő vagy akár egy küldöttség továbbra is ellenzi. Konszenzus nincs.

A nehézségek leküzdése érdekében „coffee-brake"-et, azaz kávészünetet rendelnek el. Ezt persze nem kell szó szerint venni. A szünetben nem kávézás, hanem intenzív informális tárgyalás folyik. A

képviselők fel-alá járkálnak a folyosókon, összetalálkoznak, csoportokba verődnek, keresik a majdnem kész formula lehetséges módosításait, árnyalási lehetőségeit. Megbeszélik a küldöttségek viselkedésének forgatókönyvét a folytatandó ülésen: melyik küldöttség fogja beterjeszteni a kissé módosított változatot, mely küldöttségek fogják támogatni, kik fognak hallgatni, és kik fognak ellenvetéssel élni, majd ezt visszavonni, hogy megnyíljon az út a konszenzus felé. Ezek a gondosan kitervelt és kölcsönös bizalmat feltételező forgatókönyvek jelentik a többoldalú tárgyalások egyik nagy mozgatóerejét.

A felmerült nehézségeket talán ma, talán egy hét múlva, talán egy hónap múlva sikerül legyőzni. És aztán folytatódik a hivatalos, nem hivatalos ülések, „coffee-brake"-ek sorozata.

Az összeurópai értekezlet második szakaszának gyakorlata azt mutatta, hogy a formális ülések keretein kívül többnyire sikerült megtalálni azt a mindenki számára elfogadható megoldást, kidolgozni egy olyan forgatókönyvet, amely végül is érvénybe lépett. A hivatalos konszenzust, amelynek létrejöttét az ülésen az elnöki kalapács jelezte, rendszerint megelőzte a folyosói konszenzus.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten (mindhárom szakaszban) a munka orosz, angol, francia, spanyol, német és olasz nyelven folyt.

Az ülésteremben levő fülkékben ülő szinkrontolmácsok közreműködésével a résztvevők a felszólalásokat egyidejűleg 6 nyelven hallgathatták. A szinkrontolmácsolás nem egyszerű dolog, kiváló nyelvtudást és a téma bizonyos fokú ismeretét követeli. Hiszen a fordítás pontosságán múlik, jól értik-e a résztvevők, amit a szónok mond. Ha a fordítás pontatlan, a szóhasználat nem a leggondosabb, a résztvevők téves képet alkotnak az elhangzott véleményről, javaslatról. Különösen nagy szerepe van a pontos fordításnak – mind a lényeget, mind a nyelvi árnyalatokat tekintve – a szövegek kidolgozásának stádiumában. Ellenkező esetben zavarok keletkeznek, rengeteg idő és energia megy el arra, hogy kiküszöböljék a hanyag fordítás következtében kialakult félreértéseket.

Amikor a záródokumentum egyes részeinek szövege elkészült, a különböző fordításokat többször összevetik, hogy ellenőrizzék, he-

lyesek-e nyelvileg. Ebben már nemcsak a fordítók, hanem a küldöttségek megbízott képviselői is részt vesznek, akik tökéletesen ismerik az adott nyelveket.

Az összeurópai értekezlet nemzetközi titkársága végezte el a szükséges előkészítő munkákat, biztosítva a tárgyalások normális lefolytatásának technikai feltételeit mindhárom szakaszban.

A nemzetközi titkárság feladata volt a tárgyalásokhoz szükséges összes szervezési-technikai munka ellátása (a dokumentáció készítése, az anyagok, köztük például a határozati javaslatok sokszorosítása, a szinkrontolmácsolás és az írásbeli fordítás, a jegyzőkönyvvezetés stb.).

Az összeurópai értekezlet titkársága (összesen 350 ember) más nemzetközi konferenciáktól eltérően nem univerzális alapon tevődött össze, hanem franciákból és finnekből állt, vagyis azoknak az országoknak a polgáraiból, amelyek a találkozó színhelyéül szolgáltak. A Helsinkiben folyó első és harmadik szakasz ügyvezető titkára Finnország képviselője volt, a Genfben folyó második szakaszé pedig Svájc képviselője. Ez nem vonatkozott a fordítószolgálatra, amelyben más országok állampolgárai is részt vettek. Így az orosz nyelvű szövegek tolmácsolásával és fordításával foglalkozó személyzet teljes mértékben szovjet állampolgárokból állt. A titkárság szovjet része 30–35 munkatársból állt.

Ez volt tehát a tárgyalások menete az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet három szakaszában. Nem lenne azonban teljes a kép, ha megfeledkeznénk néhány lényeges mozzanatról.

Egy olyan magas szintű tanácskozás, mint amilyenre Helsinkiben sor került, ritka nagy alkalmat kínál a 35 ország vezetői közötti kétoldalú találkozókra, a vélemények kicserélésére a legfontosabb nemzetközi kérdésekben. Ez az alkalom természetesen nem maradt kihasználatlan. Így a „szabadidő", vagyis azok az időszakok, amikor nem folytak hivatalos ülések, nagyon is munkaidő volt, mert ilyenkor került sor a fontos találkozókra és megbeszélésekre. Miután a harmadik szakaszban az ülések nyilvánosak voltak, kemény munkát követelt, hogy ezekről megfelelő kép alakuljon ki a tömegtájékoztatási eszközök – sajtó, tv, film – útján.

Mint már hangsúlyoztuk, bármilyen tárgyalásról legyen is szó, rendkívül fontos, hogy kormányunkat operatív módon, pontosan tájékoztassuk azok folyásáról, a különböző résztvevő országok álláspontjáról, a felmerült nehézségekről, a lehetséges megoldásokról. Ez azért szükséges, mert ma már a fontos nemzetközi kérdésekről folyó tárgyalások nem merülnek ki az ott levő képviselők tevékenységében. Ellenkezőleg, a tárgyalások fő erővonalai a résztvevő országok fővárosain és az ezek közötti érintkezésen vezetnek keresztül. Így volt ez az összeurópai értekezlet esetében is. Az értekezlet munkáját előmozdító nagy politikai impulzusok a legmagasabb szintű találkozók, a külügyminiszteri tárgyalások eredményeképpen jöttek létre.

Az érintett országok legfőbb politikai és állami vezetői nemcsak közvetlen érintkezéseik (a látogatások és találkozók) során vitatják meg a különböző tárgyalásokon kialakult helyzetet, hanem a nagykövetek keresztül és személyes üzenetek formájában is kicserélik elképzeléseiket. A nagy távolságokat áthidaló dialógus egyik lényeges eszközét jelentik a vezető személyiségek nyilvános beszédei. Ezek a beszédek lehetnek az egyetértés jelzései, az új lehetőségekre történő utalások, de lehetnek polémiák vagy figyelmeztetések is. De minden esetben gondosan mérlegelt, súlyos szavak, amelyeket azután behatóan tanulmányoznak, elemeznek más fővárosokban, és feltétlenül megfontolás tárgyává tesznek.

A technikai és hírközlési eszközök fejlettsége nem marad hatástalan a diplomáciai ügyek intézésének módjára sem.

Pár évvel ezelőtt újdonság volt a „forró drótok" bevezetése, amelyek lehetőséget adnak arra, hogy konfliktushelyzetek kialakulása esetén bizonyos államok fővárosai azonnal érintkezésbe léphessenek egymással. Vajon nem kellene-e állandóbb jellegű összeköttetést teremteni a legmagasabb politikai tisztségeket betöltő személyek között, amelynek révén szükség esetén kicserélhetnék nézeteiket a folyó nemzetközi kérdésekről? Nem könnyítené ez meg a nemzetközi ügyek vitelét, a félreértések elkerülését, egymás álláspontjainak és nézeteinek jobb megértését, a gyorsabb megegyezést? És olyan fantasztikusnak tűnik az a lehetőség, hogy egy napon nemzetközi értekezleteket és konferenciákat videotelefonon keresztül fognak lebo-

nyolítani anélkül, hogy a vezető személyiségeknek el kellene hagyniuk a fővárost? Ki tudja? Az azonban biztos, hogy a tudományos-technikai forradalom és a gyümölcsöző nemzetközi együttműködés fejlődése együttesen a tárgyalások folytatásának mind újabb és újabb technikai és ezzel együtt politikai eszközeit fogja megteremteni.

Különleges szerepet játszik a tárgyalások során a kezdeményezés. Ha egy állam vagy államcsoport nemzetközi értekezlet összehívására, meghatározott tárgyalások megszervezésére vonatkozó jól megalapozott, realisztikus javaslattal áll elő, ezzel magához ragadta a kezdeményezést. És ez lényeges politikai előnyöket jelent.

Mindenekelőtt lehetővé teszi, hogy azok a kérdések és problémák szerepeljenek a napirendben, amelyek a kezdeményező véleménye szerint a legégetőbbek, legfontosabbak és a leginkább megérettek a megoldásra. Ha ezek a kérdések és problémák tükrözik a tömegek törekvéseit, a kezdeményezés nyilvánvalóan széles körű támogatásra talál a világközvéleményben. A tárgyalások a közvélemény és a tömegtájékoztatási eszközök érdeklődésének középpontjába kerülnek, és a különböző országokban aktivizálódnak azok a politikai erők és körök, pártok és szervezetek, amelyek a béke, az enyhülés, a tisztességes együttműködés talaján állnak. Ezek nagyon fontos tényezők, amelyek befolyásolják a tárgyalások pozitív kimenetelét.

Ezenkívül a tárgyalás összehívásában és a megvitatandó kérdések felvetésében játszott kezdeményező szerep feltételezi, hogy a tárgyalások folyamán a kezdeményező országok különösen aktívan, meggyőzően viselkednek.

De a kezdeményezésnek megvannak a maga taktikai hátrányai is. Ha a kezdeményező államok nem leplezik, és természetesen nem is kell hogy leplezzék azt, hogy érdekeltek a kezdeményezés sikerében, akkor a többi résztvevő ezt gyakran megpróbálja kihasználni. Emelik a tételeket, és mesterségesen megtorpanásokat idéznek elő. Az imperialista diplomácia egyáltalán nem riad vissza az ilyen módszerektől. Csak kudarccal végződhet minden olyan kísérlet, hogy olyasmit elérjenek, ami túlmegy a lehetőségek és a realitás határain, de az imperialista államok képviselői azért újra és újra megpróbálják.

Elmondható, hogy a nagy nemzetközi problémák felvetésére és a

megfelelő értekezletek és tárgyalások összehívására irányuló kezdeményezések előnyei messze felülmúlják az említett hátrányokat, amelyek tulajdonképpen csak abból fakadnak, hogy bizonyos államok hajlamosak arra, hogy komoly és felelősségteljes diplomácia helyett kicsinyes diplomatásdit játsszanak.

A szocialista országok aktivitása a nemzetközi színtéren elősegíti, hogy gazdagodjék a szocialista diplomácia eszköztára, erőfeszítéseiket jobban összehangolják. Így az összeurópai értekezlet folyamán a szocialista országok aktív szerepet játszottak, és összehangolt politikát folytattak annak érdekében, hogy a tárgyalások minél produktívabbak legyenek, és minél kézzelfoghatóbb eredményekkel járjanak. A szocialista diplomácia az utóbbi időkben lezajlott, gyakran nehéz többoldalú tárgyalásokon, az ENSZ-ben és más nemzetközi szervezetekben benyújtott javaslatok végrehajtásáért vívott harcban mind jobban megedződik, állandóan fokozza kollektív cselekvőképességét és mind nagyobb hatással van a nemzetközi ügyek menetére.

Sajátos nehézségeket okoz, ha a tárgyalások egyes résztvevői túl nagy várakozást fűznek a taktikai eszközök alkalmazásához. A taktikai elképzelések néha úgy hatnak a furfangos lépések szerzőire a tárgyalások során, hogy maguk is áldozataivá válnak azoknak. A vita hevében olyan ígéreteket tesznek fővárosaiknak, amiket aztán nem sikerül teljesíteni. Ez történt egyebek között az összeurópai értekezlet második szakaszában. Egyes küldöttségek, amelyek a tárgyalások során maximalista álláspontra helyezkedtek, arra építették taktikai elképzeléseiket, hogy majd a diplomáciai „végkiárusításkor", a „végszónál" kicsikarják céljaik megvalósulását. Ez a taktika azonban könnyen visszaüthet. A tárgyalások végső stádiumában ugyanis gyakran kénytelenek megszabadulni maximalista igényeik ballasztjától.

Ha a tárgyalás valamelyik résztvevőjének álláspontját a többi résztvevő úgy ítéli meg, hogy az elébe vág a tárgyalás eredményeinek, hogy „előzetes feltételeket" támaszt, akkor ez a tárgyalási alap megszűntét jelenti. Ez esetben ugyanis már nem egyenlő felek közötti tárgyalásokról, hanem az egyik fél diktátumáról van szó. A szocialista diplomácia soha nem alkalmazza az „előzetes feltételek" mód-

szerét, és gondosan ügyel arra, hogy a tárgyalópartnerek is ennek megfelelően járjanak el.

A tárgyalás a diplomácia legfinomabb szövete. Szálai az érintkezési pontokon és az ellentét pólusain vezetnek keresztül, és áramkört teremtenek a felek és gyakorlatilag az államok között. Ha kardiogramot lehetne készíteni a tárgyalásokról, csak azok értenék meg, akik benne voltak az áramkörben. Kívülről nézve ezek egyszerű megbeszélések, időnként tréfákkal fűszerezve, máskor fémes árnyalatokkal telítve, de mindig nyugodt és kiegyensúlyozott mederben maradva.

Lássuk, hogyan emlékezik vissza Michel Jobert, az elnöki hivatal egykori vezetője, a későbbi külügyminiszter, Brezsnyev és Pompidou 1973. januári zaszlavli találkozójára. Azt írja, hogy kezdett már hozzászokni a nemzetközi konferenciákhoz, diplomáciai tárgyalásokhoz. „Általában semmi sem történik. Mindenki kifejti álláspontját, amit partnere úgyis nagyon jól ismer. Ez bizonytalan ideig eltarthat. Csodálkozásomat elmondtam Jean Reymond-nak, a diplomáciai tanácsadónak, aki most Rabatban nagykövet. Ez a rendkívül kiegyensúlyozott ember a következőt válaszolta nekem: »A tárgyalás statikus vizsgálat, amely semmilyen változást nem idéz elő. Ezért a legkisebb porszem megmozdulása is felhívja magára a figyelmet.« És azóta én is a porszemek mozgását próbálom elkapni. Leonyid Brezsnyev, úgy tűnt nekem, jobban ért a szavak és mondatok megfoghatatlan játékához, mint Georges Pompidou."[15]

Jobert vonzódik a szélsőséges kijelentésekhez. Az, amit ő a „porszemek mozgásának" nevez, az enyhülési politika addig érintetlen rétegeit hozta mozgásba. A zaszlavli szovjet–francia csúcstalálkozó egyebek között pozitív szerepet játszott az összeurópai értekezlet összehívásában. A tárgyalások során a résztvevők szüntelenül igyekeznek kipuhatolni a többi fél álláspontját. Milyen eddig fel nem tárt lehetőségeket tartogat a partner, hogyan lehet ezeket összeegyeztetni a saját eddig ki nem használt és fel nem fedett tartalékainkkal, hogy kezdetnek legalább megközelítő képet alkothassunk a lehetséges meg-

[15] *Michel Jobert:* Memoirs d'avenir. Paris 1974. 211–212. old.

állapodás körvonalairól? És ha baklövést követtél el? Ha bizalmas részleteket árultál el kormányod álláspontjából anélkül, hogy a másik fél hasonlóval válaszolt volna? Ami történt, megtörtént. Ami egyszer elhangzott, nem fog másodszor megismétlődni. Úgy kell tekinteni, hogy tettünk egy engedményt...

A partnerek szándékainak, álláspontjának kipuhatolása ezért csak óvatosan, fokozatosan, több lépésben történhet. Nem véletlenül mondják, hogy annak, aki tárgyalni akar, egy órásmester türelmével és egy ékszerész aprólékosságával kell rendelkeznie.

Képzelje magát az olvasó annak az embernek a helyzetébe, aki tárgyaláson vesz részt, és felelős annak kimeneteléért. A feltevések, kétségek, érzelmek következő skáláján fog keresztülmenni: Szívesen feltárnád álláspontodat, célzást tennél valamilyen lehetőségre, amely különbözik a kérdés eddigi megközelítésétől. Szeretnéd egy kicsit konkretizálni álláspontodat, némileg árnyalni a megfogalmazást. Lehet, hogy ez előbbre vinné a tárgyalást. De tudod, hogy a partnered is közel áll ehhez. És tudod, hogy tudja, hogy ezt szívesen megtennéd. És ő tudja, hogy te tudod, hogy ő is. Hogy lehet kilépni ebből az úgy tetszik zárt körből: „tudod, hogy tudja", „tudja, hogy tudod"?

A tapasztalat, az intuíció súgja meg a kellő pillanat kiválasztását, azt, hogy ki fog elsőnek nyitni és mekkora lesz a nyitás, mennyire megy a partner(ek) elébe. Az ilyen „nyitás", amely jelzi az engedmény lehetőségét, rendszerint nagyon burkolt formában hangzik el, hogy legalábbis formálisan ne kötelezzük el magunkat arra az esetre, ha a partner nem viszonozza azt. Ugyancsak a kölcsönösség biztosítását, az érdekek és lehetőségek állandó egyensúlyban tartását szolgálja, hogy nem egyszerre, hanem fokozatosan történik.

A diplomáciai tárgyalás művészetének talán egyik legfontosabb összetevője, hogy a kifejtendő álláspontot úgy bontjuk fel, hogy minél több lépésben lehessen előadni. E felbontásnak nem az a célja, hogy mesterséges ösztönzőket iktassunk be a diplomáciai „alkuba", amiről a polgári teoretikusok előszeretettel értekeznek. Másról van szó. Minden újabb állásfoglalás, azaz gyakorlatilag új javaslat új szikrát, tüzet visz a tárgyalásba. Minél több részállásfoglalás, javas-

lat hangzik el, annál szélesebb skálán folyhat a megegyezés keresése, annál nagyobbak a saját lehetőségeink és a partnerek lehetőségei is. Minthogy megnő a tárgyalások billentyűzete, könnyebb a felek álláspontjait és érdekeit harmonikus egészbe olvasztani.

A nemzetközi élet nagy problémái nem oldódnak meg máról holnapra, és főként nem oldódnak meg maguktól. Időre és aktív, türelmes erőfeszítésekre van szükség ahhoz, hogy megtaláljuk a megoldást. És nagyon fontos, hogy megbízható támpontunk legyen, amelyet nem kezdenek ki az enyhülési politika hullámzásai. Ilyen támpontot csak a marxista–leninista elméletben lehet találni, amely dialektikus ellentmondásaival és összefüggéseivel együtt ragadja meg a nemzetközi élet folyamatait, figyelembe veszi a nemzetközi színtéren folyó osztályküzdelmek minden szakaszának konkrét sajátosságait, az ideológiai harc mind bonyolultabb feltételeit, az imperialista erők szüntelen törekvését, hogy beavatkozzanak az államok és a népek belügyeibe.

A Szovjetunió Kommunista Pártja mindig rendkívül fontosnak tartotta a nemzetközi kapcsolatok fejlődésének, a külpolitika gyakorlatának tudományos általánosítását, a hosszú távú perspektívák és a legközelebbi feladatok, a stratégia és a taktika pontos meghatározását. Ez kifejezésre jut a pártkongresszusok és a Központi Bizottság üléseinek határozataiban, a párt programdokumentumaiban, a párt és az állam vezetőinek beszédeiben. A párt dokumentumai módszertani segítséget adnak a legkülönbözőbb elméleti problémakörök sokoldalú kidolgozásához a nemzetközi kapcsolatok, a külpolitika, a diplomácia terén.

A Szovjetunióban számos tudományos és oktatási intézmény foglalkozik ezzel a munkával. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája önálló kutatási irányt hozott létre erre vonatkozóan. Tudósok hada foglalkozik a megfelelő kutatásokkal, végzi a nemzetközi kapcsolatok és a külpolitika elméletének komplex vizsgálatát. A szovjet tudósok a nemzetközi kapcsolatokat fejlődésükben szemlélik, mint azoknak a gazdasági, politikai, jogi, katonai, ideológiai, kulturális kapcsolatoknak komplex és ellentmondásos összességét, amelyek a népek, az államok, a különböző társadalmi és politikai rendszerű ál-

lamcsoportok között, valamint más, a nemzetközi színtéren működő politikai, kulturális és társadalmi erők és szervezetek között fennállnak.

A szovjet tudósok a pártkongresszusok és a Központi Bizottság üléseinek elméleti következtetéseiből kiindulva és a szovjet állam nemzetközi tevékenységének gyakorlatára támaszkodva hangsúlyozzák, hogy a nemzetközi problémák rendezésének politikai módszerei, a figyelmeztetések, a krízishelyzetek feloldása mind nagyobb szerepet játszanak. G. A. Arbatov akadémikus írja: „Az események egész menete arra mutat, hogy korunkban a biztonságot nem technikai, hanem politikai eszközökkel kell fenntartani, tehát a nemzetközi légkör megjavítása, az enyhülés, az ésszerű külpolitika, a fegyverkezési hajsza korlátozása útján."[16]

Mennyire tudják ma a tárgyalások, mint a külpolitika egyik legfontosabb eszközei, betölteni ezt a szerepet? Az utóbbi években végbement nemzetközi események meggyőzően bizonyítják, hogy a nemzetközi kapcsolatok struktúrájában alapvető felhalmozódások zajlanak le, amelyek megszilárdítják az enyhülési politikát, kialakítják mechanizmusait, mint amilyenek a periodikus csúcstalálkozók, a többoldalú tárgyalási csatornák, a politikai konzultációk gyakorlata, a különböző kétoldalú bizottságok tevékenysége gazdasági-kereskedelmi, tudományos-műszaki, kulturális és egyéb téren.

Emellett azonban, ha reálisan szemléljük a dolgokat, még valamit figyelembe kell vennünk. Vegyük a leszerelés területét. Az eddig elért megállapodások, szerződések, konvenciók ezen a téren csak kezdeti lépéseknek tekinthetők. Továbbra is sajátos „olló" van a tárgyalások mutatói és a katonai készülődés mutatói között. Gromikó, az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja, a Szovjetunió külügyminisztere az ENSZ Közgyűlés XXXI. ülésszakán tartott beszédében 1976. szeptember 28-án ugyanezt a gondolatot hangsúlyozta: „A fegyverkezési hajsza üteme eddig messze felülmúlja azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az államok ennek megfékezésére fordítanak, és a szakadék csak nő. Mindent meg kell tennünk, hogy a szakadék

[16] Pravda, 1977. február 5.

ne csak kisebb legyen, és eltűnjön, de a leszerelési tárgyalások hatékonysága felül is múlja a fegyverkezési hajszát, lehetővé tegye ennek megszüntetését."[17]

„El kell érni a növekvő és a békét veszélyeztető fegyverkezési hajsza megszüntetését és a felhalmozott fegyverkészletek csökkentésének megkezdését, a leszerelést" – így fogalmazta meg az SZKP XXV. kongresszusa a szovjet állam egyik legalapvetőbb külpolitikai célját. A szovjet leszerelési javaslatok nem egyoldalú előnyök megszerzésére törekszenek, hanem a tárgyalások valamennyi résztvevőjének biztonsági érdekeit veszik figyelembe, és céljuk, hogy megkönnyítsék a még meglevő problémák megoldását.

A tárgyalások eredményessége, akármilyen problémáról van is szó – legyen az a leszerelés, a regionális biztonság kérdései vagy az óceán kincseinek békés felhasználása –, mindenekelőtt a tárgyalásokon részt vevő államok politikai akaratától függ. De ha megvan a pozitív eredmények elérésére irányuló politikai akarat, fontos szerepet kap a tárgyalások folytatásának módja, sok függ attól, közös nevezőre tudnak-e jutni a felek.

Az enyhülés minőségileg új folyamat a nemzetközi kapcsolatokban. És ennek megfelelően minőségileg új megközelítést követel a tárgyalások terén és e gyakorlati és tudományos-elméleti értelemben aktuális koncepció sokoldalú kidolgozásában.

Nagyon fontos elvi jelentőségű gondolatokat tartalmaz ebben a kérdésben Brezsnyev elvtárs Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten mondott beszéde. „Az értekezlet sikere – mondta a Szovjetunió küldöttségének vezetője – annak köszönhető, hogy résztvevői újabb és újabb lépéseket tettek egymás felé, és a gyakran nem jelentéktelen nehézségeket leküzdve végül is mindenki számára elfogadható megoldást tudtak találni minden vitatott kérdésben. Ezek a megállapodások nem úgy jöttek létre, hogy az értekezlet egyes résztvevői ráerőltették nézeteiket a többiekre, hanem úgy, hogy valamennyi vélemény és érdek figyelembevételével általános egyetértést alakítottak ki.

[17] Pravda, 1976. szeptember 29.

Ha itt történtek kompromisszumok, akkor ezek megalapozott kompromisszumok, amelyek a béke javát szolgálják, és nem mosák el az ideológiák és a társadalmi rendszerek közötti különbségeket. Pontosabban szólva, ezek a résztvevő államok közös politikai akaratának kifejeződései úgy, ahogy ez ma a különböző társadalmi rendszerű államok fennállásának körülményei között megvalósítható."

Majd a továbbiakban: „A hosszú ideig tartó tárgyalások eredményei olyanok, hogy nincsenek győztesek és legyőzöttek, nyertesek és vesztesek. Ez az ész diadala. Mindenki nyert: a keleti és a nyugati országok, a szocialista és a kapitalista államok népei, az elkötelezett és az el nem kötelezett országok, a nagy és a kis országok. Mindenkinek nyereség, akinek földtekénk békéje és biztonsága fontos."[18]

A megalapozott kompromisszumok, az érdekek egyensúlya győzelem a résztvevők mindegyike számára, a béke és a nemzetközi biztonság ügye számára – ez a Szovjetunió alapvető álláspontja a tárgyalásokat illetően. A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy csak ez a megközelítés teszi lehetővé, hogy legyőzzük a „hidegháborút", normális, kiegyensúlyozott kapcsolatokat hozzunk létre az államok között, amelyeket a kölcsönös bizalom és egymás kölcsönös érdekeinek tiszteletben tartása hat át. És csak ez az a megközelítés, amely kifejezi és erősíti az enyhülés folyamatát, fokozza az államok készségét, hogy a nézeteltéréseket és vitákat ne erőszakkal, ne fenyegetéssel, ne kardcsörtetéssel, hanem békés eszközökkel, a tárgyalóasztal mellett oldják meg.

[18] Pravda, 1975. augusztus 1.

Tartalom

Mi az új az „új diplomáciában"? 5
Íróasztal-diplomácia 26
Két címzett 39
Eszmei téren 51
A szavak súlya a diplomáciában 64
Protokolláris formulák 80
Lényegi mondanivaló 92
Érvek felsorakoztatása 121
Tények feltárása 137
A diplomáciai dokumentumok nyelve 145
Hogyan készül? 170
A tárgyalások és látogatások záródokumentumai 180
Diplomaták, diplomaták 200
Tárgyalások és enyhülés 233

Hibaigazító
A 75. oldal második bekezdés, első sorában: *a könyvben:* hatvanmillió; *helyesen:* hatmillió.

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
79.0301 Ságvári Nyomda, Budapest XIII., Váci út 69–79.
Felelős vezető: Gajda László igazgató.
A kötetet szerkesztette Bársony Irén
A borító és a tipográfia Barta Klára munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Terjedelme 16,75 (A/5) ív

25,– Ft

A diplomácia egyidős az államok kialakulásával. Már az ókori államok elküldték egymáshoz követeiket, akik révén politikai, gazdasági, később kulturális kapcsolatokat tartottak fenn. Maga a szó tárgyalási készséget, a külügyek intézésével kapcsolatos tevékenységet jelent.

A szerző, ismert szovjet diplomata, jelentős nemzetközi események tükrében mutatja meg a diplomáciai gyakorlatot, a szovjet diplomácia küzdelmeit a békés egymás mellett élésért, az államok közti kapcsolatok normalizálásáért.

„Ábécéje" ez a könyv a diplomáciának annyiban, hogy az olvasó mintegy rendszerben láthatja a diplomáciai élet bonyolult és szigorú szabályait, betekintést nyerhet a dokumentumok, a tárgyalások előkészítésének nehéz munkájába, képet kap arról, milyen magas követelményeket állít az élet a diplomaták elé.